

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БІЛОЗЕРОВА МАРІАННА ВІКТОРІВНА

УДК 37.091.12:36-051(061.1 ЄС)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

ФОРМУВАННЯ ПОЛІПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Спеціальність 231 Соціальна робота
Галузь знань 23 Соціальна робота

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М.В. Білозерова

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: **Чернецька Юлія Іванівна**, доктор педагогічних наук,
професор

АНОТАЦІЯ

Білозерова М.В. Формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 Соціальна робота (023 – Соціальна робота). – Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Харків, 2021.

Дисертаційну роботу присвячено проблемі формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.

У *Вступі* обґрунтовано актуальність дослідження; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання; здійснено аналіз теоретико-методологічних засад процесу формування поліпрофесійної мобільності в умовах євроінтеграції та використано відповідні методи дослідження; розкрито наукову новизну; визначено практичне значення дослідження та представлено відомості про упровадження й апробацію основних положень дисертації.

У першому розділі *«Теоретико-методологічні засади формування поліпрофесійної мобільності в умовах євроінтеграції»* розкрито поняття «мобільність», «професійна мобільність», «поліпрофесійна мобільність», розглянуто види та ознаки мобільності; здійснено ретроспективний аналіз та визначено етапи становлення наукової категорії «мобільність»; на основі міждисциплінарного підходу, зокрема аналізу філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної, правової, економічної, медичної літератури, визначено сутність поняття «поліпрофесійна мобільність соціального працівника» та зміст, особливості, структурні складові процесу формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції; на основі системного підходу *розроблено* структурно-змістову модель формування поліпрофесійної мобільності майбутніх

соціальних працівників в умовах євроінтеграції; досліджено тенденції розвитку освіти в Європі та в Україні, проаналізовано досвід підготовки фахівців соціальної сфери у вітчизняному та європейському вимірі з використанням Глобальних стандартів освіти та підготовки соціальних працівників, Глобальної програми соціальної роботи та соціального розвитку, що розкривають значущість євроінтеграційних процесів, міжнародної співпраці, мобільності в освіті, відіграючи важливу роль у підвищенні якості професійної підготовки фахівців соціальної сфери.

На основі компетентнісного підходу ідентифіковано компетентності та програмні результати, що характеризують поліпрофесійно мобільного майбутнього соціального працівника.

Поліпрофесійну мобільність визначено як інтегровану якість професійної підготовки, яка забезпечує працівникові вільне орієнтування у максимальному обсязі загальних і специфічних знань у їх сукупності, дозволяє урізноманітнювати професійні компетентності, оволодіваючи різнопрофільними знаннями, уміннями і навичками, що сприяє розширенню і підвищенню якості надаваних ним соціальних послуг.

Проведено діагностику (*констатувальний* етап експерименту) стану сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції. Критеріями рівня сформованості поліпрофесійної мобільності визначено:

– *мотиваційний*, що визначено двома показниками: професійна спрямованість на оволодіння сучасними методиками роботи соціального працівника в європейському освітньому просторі та прагнення до саморозвитку та самовдосконалення;

– *когнітивний*, до якого належать такі показники: сформованість фахових компетентностей з психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів та уявлення щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду реалізації знань, умінь і навичок за цими напрямками;

– *діяльнісний* критерій, до якого належать такі показники: уміння взаємодіяти із суб'єктами професійної діяльності, комунікативні уміння.

Проведена на констатувальному етапі діагностика виявила недостатній рівень сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників, що вказує на необхідність розробки та упровадження соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.

У другому розділі *«Розробка та експериментальна перевірка соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції»* обґрунтовано соціально-педагогічні умови формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції, організовано та проведено соціально-педагогічний експеримент з упровадження цих умов.

Соціально-педагогічними умовами формування поліпрофесійної мобільності соціальних працівників у закладах вищої освіти визначено сукупність певних соціальних обставин, педагогічних форм, методів, соціально-педагогічних прийомів та вимог, що забезпечують готовність майбутнього соціального працівника до змін у напрямках професійної діяльності, у межах компетентності соціального працівника, пов'язаних із необхідністю реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів, а також здатності до відтворення досвіду надання ним соціальних послуг відповідно до потреб різних груп клієнтів.

На основі середовищного підходу обґрунтовано зміст умов, що полягає у такому:

1) мотивація майбутніх соціальних працівників на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для формування поліпрофесійної мобільності;

2) створення позитивного практико-орієнтованого соціально-виховного середовища у закладах вищої освіти для реалізації особистісно-професійних якостей майбутніх соціальних працівників;

3) налагодження взаємодії з різними соціальними інститутами макросередовища із урахуванням європейського досвіду для забезпечення міждисциплінарності у ході підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти.

Експериментальна робота здійснювалась протягом 2017-2021 років на базі Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради; здобувачі вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти із спеціальності 231 «Соціальна робота» склали основну експериментальну групу дослідження (126 респондентів), здобувачі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини склали контрольну групу (122 респонденти). Загальна вибіркова кількість учасників – 248 осіб.

Формувальний експеримент складався з трьох етапів: *підготовчого, основного і підсумкового*. Найбільш ефективними формами і методами виявилися диспути, панельні дискусії, практичні заняття з елементами рефлексії, навчальні тренінги, круглі столи, семінари тощо, які сприяли формуванню поліпрофесійної мобільності, що було підтверджено отриманими результатами контрольного експерименту із застосуванням статистичних методів.

Аналіз та оцінка результатів експериментальної роботи (контрольний етап) засвідчує наявність позитивних змін у показниках досліджуваних критеріїв сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. З'ясовано, що учасники експериментальної групи покращили рівень поліпрофесійної мобільності. Частина здобувачів із низьким рівнем поліпрофесійної мобільності в експериментальній групі зменшилася на 19,1 %, а в контрольних – на 4,7 % (в експериментальній – на 14,4 % більше, ніж у контрольній); із середнім – на 10,3 % в експериментальній та на 2,7 % –

у контрольній (в експериментальній – на 7,6 % більше, ніж у контрольній). У контрольній групі відбулися певні зміни, однак динаміка показників виявилася нижчою порівняно з експериментальною групою. Результати свідчать, що кількість студентів із високим рівнем поліпрофесійної мобільності в експериментальній групі після участі в експерименті з упровадження соціально-педагогічних умов зросла на 8,8%, у контрольній групі така динаміка становить лише 2% (тобто в експериментальній на 6,8 % більше).

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження полягає в тому, що:

– *уперше* на основі середовищного підходу *розроблено та обґрунтовано* соціально-педагогічні умови формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції, а саме: мотивація майбутніх соціальних працівників на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для реалізації поліпрофесійної мобільності; створення позитивного практико-орієнтованого соціально-виховного середовища у закладах вищої освіти для реалізації особистісно-професійних якостей майбутніх соціальних працівників; налагодження взаємодії з різними соціальними інститутами макросередовища із урахуванням європейського досвіду для забезпечення міждисциплінарності у ході підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти;

– *сформульовано* авторське визначення поняття «поліпрофесійна мобільність соціального працівника» як готовність працівника до змін у межах професійної діяльності, пов'язаних із необхідністю реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів, а також здатності до саморозвитку та самовдосконалення, відтворення досвіду надання ним соціальних послуг у взаємодії із суб'єктами соціальної роботи відповідно до потреб різних груп клієнтів;

– *розроблено* структурно-змістову модель формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції як *системи*, яка включає мету, завдання, функції, принципи, об'єкт, суб'єкт, зміст, методи, форми, засоби, критерії, показники, рівні та очікуваний результат, що дають можливість більш детального вивчення, розробки та обґрунтування соціально-педагогічних умов;

– *визначено критерії, показники та рівні сформованості* поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника, що дозволяють діагностувати рівень сформованості поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника в умовах євроінтеграції;

– *набули подальшого розвитку* наукові уявлення про використання європейського досвіду в підготовці майбутніх соціальних працівників;

– *удосконалено* зміст, форми та методи підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти;

– *уточнено* зміст поняття «соціально-педагогічні умови формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників у закладі вищої освіти».

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці програми реалізації соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції, розробці та апробації авторської програми та силябуса вибіркового освітнього компонента «Професійна мобільність працівників соціальної сфери» та відповідного робочого зошита для опанування здобувачами освіти вибіркового компонента; розробці науково-методичного забезпечення семінарів, практичних занять з елементами рефлексії, диспутів, круглих столів, соціально-педагогічних ситуацій, зокрема тренінгу «Бути мобільним – бути успішним?».

Результати дослідження можуть бути упроваджені в системі підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, які

навчаються за освітньою програмою спеціальності 231 Соціальна робота, а також у процесі підвищення кваліфікації педагогічних та соціальних працівників.

Ключові слова: мобільність, професійна мобільність, поліпрофесійна мобільність соціального працівника, майбутній соціальний працівник, соціально-педагогічні умови формування поліпрофесійної мобільності в умовах євроінтеграції, освітнє середовище ЗВО, євроінтеграція.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Білозерова, М. В. Поняття «поліпрофесійна мобільність» майбутнього соціального працівника в наукових дослідженнях. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Розвиток педагогічної науки*. Старобільськ, 2018. №8 (322) Ч.1 (2018). С. 179–186.
2. Білозерова, М. В. Міжпредметна компетентність у формуванні поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.*/ ред.-упоряд. М. Пантюк та ін. Дрогобич : Вид. дім «Гельветика», 2020. Вип. 31. Т. 3. С. 41–46.
3. Gerasymova, I., Maksymchuk, B., Bilozerova, M., Chernetska, Yu., Matviichuk, T., Solovyov, V., & Maksymchuk, I. Forming professional mobility in future agricultural specialists: the sociohistorical context. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2019. № 11(4).P.345-361. doi:10.18662/rrem/195.(Web of Science ISSN 2067-9270, 2066-7329).
4. Білозерова М., Чернецька Ю. Соціально-педагогічні умови формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників

в умовах євроінтеграції. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2020 № 5(33). Vol. 1. С. 8–14. doi: 10.51647/kelm.2020.5.1.2

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Білозерова М. В. Європейський освітній простір: перспективи для України. *Наука як ресурс модернізаційної стратегії держави* : матер. наук.-практ. конф. за міжнар. уч.(16 травня 2012р., м. Київ). Київ: НАДУ, 2012. С. 210–212.

2. Білозерова М. В. Проблема формування професійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції. *Дослідження різних напрямків розвитку психології та педагогіки* : зб. наук. робіт міжнар. наук.-практ. конф. (16-17 черв. 2017 р., м.Одеса). Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2017. С. 31–35.

3. Білозерова М. В. Чинники впливу на якість підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах. *Модифікація концепції соціально-педагогічної діяльності та соціальної роботи в Україні у контексті реалізації Цілей сталого розвитку суспільства* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 14 груд. 2017 р. Харків, 2017. С. 26–28.

4. Білозерова М. В. Поліпрофесійна мобільність соціального працівника за професійним спрямуванням. *Наукові дослідження аспірантів: Педагогічна теорія і практика* : матеріали. наук.-практ. конф. (26 груд. 2017 р., м. Харків) / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової ; Комунал. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2017. С.8–11.

5. Білозерова М. В. Особливості сучасної професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в країнах Європи та України. *Наукові дослідження аспірантів: Педагогічна теорія і практика* : матеріали наук.-практ. конф. (25 квіт. 2018 р., м. Харків) / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової; Комунал. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2018. С. 14–19.

6. Білозерова М. В. Критерії та показники формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. *Наукові дослідження аспірантів: Педагогічна теорія і практика: матеріали. наук.-практ. конф.* (24 квітня 2019 р., м. Харків) / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової; Комунал. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2019. С. 13–16.

7. Білозерова М. В. Міжнародне співробітництво та мобільність в соціокультурній сфері. *Трансформація соціальної педагогіки та соціальної роботи в культурі інформаційного суспільства: Всеукр. наук.-практ. конф.*, м. Харків, 7 лют. 2019 р., Харків : ХДАК, 2019. С. 25–26.

8. Білозерова М. В. Модернізація законодавчої бази і нормативно-правового забезпечення вищої освіти України в умовах євроінтеграції. *Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Львів, 22-23 лют. 2019 р. Львів : ЛПС, 2019. С. 102–105.

9. Білозерова М. В. Поліпрофесійна мобільність та її вплив на особистісний розвиток майбутніх соціальних працівників. *Професійна мобільність як чинник соціальної адаптації та творчої самореалізації особистості в умовах соціальних трансформацій: тези доп. Міжвузів. наук.-практ. сем.*, м. Харків, 29 квітн. 2020 р. Харків, 2020. С. 7–12.

10. Білозерова М. В. Генеза поняття мобільність як соціального феномена та наукового поняття. *Формування творчої особистості в системі освіти і в соціальному середовищі: сучасні виклики та інновації: тези доп. регіон. наук.-практ. конф.*, м. Харків, 22 квіт. 2020 р. Харків, 2020. С.48–51.

11. Білозерова М. В. Складові формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. *Тенденції та перспективи розвитку психології та соціальної роботи в сучасному суспільстві: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Одеса, 5 листоп. 2020 р. Одеса : Одеський нац. ун-т імені І. І. Мечникова, 2020. С. 306 –309.

12. Білозерова М. В. Готовність майбутніх соціальних працівників до реалізації поліпрофесійної мобільності. *Актуальні питання соціальної*

роботи на сучасному етапі розвитку українського суспільства: тези доп. VIII Міжвуз. наук.-практ. семінар, м. Харків, 10 листоп. 2020 р. Харків, 2020. С. 12–15.

13. Білозерова М. В. Мотивація саморозвитку як чинник формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника. *Наукові дослідження аспірантів: Педагогічна теорія і практика: матеріали. наук.-практ. конф. (23 груд. 2020 р., м. Харків) / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової; Комунал. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2020. С.19–21.*

ANNOTATION

Bilozeroва M.V. To-be social workers polyprofessional mobility development within the conditions of European integration. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for obtaining the scientific degree of the Doctor of Philosophy in specialty 231 Social work (023 – Social work). – Public educational institution «Kharkiv humanitarian-pedagogical academy» of Kharkiv Regional Council, Kharkiv, 2021.

The dissertation is devoted to the problem of development of to-be social workers polyprofessional mobility within the conditions of European integration.

Introduction substantiates the relevance of the study; the object, subject, purpose, objective of the work are defined; the analysis of theoretical and methodological bases of the process of formation of polyprofessional mobility under the conditions of European integration is carried out and the corresponding research methods are established; scientific novelty is revealed; the practical significance of the research is determined and the information on the introduction and approbation of the dissertation's main provisions is presented.

The first chapter *“Theoretical and methodological principles of polyprofessional mobility formation in the context of European integration”*: the concepts of "mobility", "professional mobility", "polyprofessional mobility"

are revealed, the types and signs of mobility are considered; a retrospective analysis *was carried out* and the stages of formation of the scientific definition of "mobility" *were determined*; the essence of the concept "polyprofessional mobility of a social worker" and the content, features, structural components of the process of forming polyprofessional mobility of to-be social workers in European integration *were determined* based on the interdisciplinary approach, in particular the analysis of philosophical, sociological, psychological, pedagogical, legal, economic, medical literature; on the basis of the system approach the structural-semantic model of formation of polyprofessional mobility of to-be social workers under the conditions of European integration *is developed*; trends in the development of education in Europe and Ukraine *are studied*, the experience of social specialists training in the national and European extent *is analyzed*, using the Global Standards of Education and Training of Social Workers, the Global Program of Social Work and Social Development, which reveal the importance of European integration processes, international cooperation, mobility in education, and which play an important role in improving the quality of social workers training.

The competency approach helped to *identify* the competencies and program results that characterize the polyprofessional mobile to-be social worker.

Polyprofessional *mobility* is defined as an integrated quality of professional training that provides the employee with free guidance in the maximum amount of general and specific knowledge in their entirety, allows to diversify professional competencies, acquiring diverse knowledge, skills and abilities, which contributes to expanding and improving the quality of services.

The diagnosis (*ascertaining* stage of the experiment) of the state of to-be social workers polyprofessional mobility development in the conditions of European integration is carried out. The criteria for the level of polyprofessional mobility development are the following:

- *motivational* criterion, which is determined by two indicators: professional focus on mastering modern work methods of a social worker in the

European educational space and the desire for self-development and self-improvement;

- *cognitive* criterion, which includes indicators: professional competencies maturity in psychological, socio-pedagogical, legal, economic, medical areas and ideas about the use of acquired socially positive experience in the implementation of knowledge, skills and abilities in these areas;

- *activity* criterion, which includes indicators: the ability to interact with the subjects of professional activity, communication skills.

The diagnostics carried out at the ascertaining stage uncovered the insufficient level of to-be social workers polyprofessional mobility development, which indicates the need to work out and implement socio-pedagogical conditions for the development of polyprofessional mobility of to-be social workers in terms of European integration.

The second chapter "*Working-out and experimental testing of socio-pedagogical conditions for the development of polyprofessional mobility of to-be social workers in terms of European integration*" substantiates the socio-pedagogical conditions for the development of polyprofessional mobility of to-be social workers in terms of European integration; a socio-pedagogical experiment on implementing these conditions has been organized and conducted.

Socio-pedagogical conditions for the formation of polyprofessional mobility of social workers in the Free Economic Zone are defined as a set of certain social circumstances, pedagogical forms, methods, socio-pedagogical techniques and requirements that ensure the ability of to-be social workers to change professional activities within their competences, related to the need to implement knowledge, skills and abilities in psychological, socio-pedagogical, legal, economic, medical areas, as well as the ability to reproduce the experience of providing social services in accordance with the needs of different groups of clients.

Based on the environmental approach, the conditions content is substantiated, which consists in the following: 1) motivation of to-be social workers for self-development of personal and professional qualities necessary for

the development of polyprofessional mobility; 2) creation of a positive practice-oriented social and educational environment in higher education institutions for the realization of personal and professional qualities of to-be social workers; 3) establishing cooperation with various social institutions of the macro-environment, taking into account the European experience of ensuring interdisciplinarity in to-be social workers training in higher education institutions.

Experimental work was carried out during 2017-2021 on the basis of the Public Educational Institution "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" of the Kharkiv Regional Council; applicants for higher education at the first (bachelor's) level of higher education in specialty 231 "Social Work" formed the main exposure research group (126 respondents), applicants from Pavel Tychyna Uman State Pedagogical University formed a reference group (122 respondents). The total sample number of participants is 248 people.

The *formative* experiment consisted of three stages: *preparatory*, *basic* and *final*. The most effective forms and methods appeared to be debates, panel discussions, practical classes with elements of reflection, trainings, round tables, seminars, etc., which contributed to the formation of polyprofessional mobility, which was confirmed by the results of a control experiment conducted with the usage of statistical methods.

Analysis and evaluation of the experimental work results (control stage) shows the presence of positive changes in the indicators of the studied criteria for the development of polyprofessional mobility of to-be social workers. The participants of the experimental group were found to have improved the level of their polyprofessional mobility. The number of applicants with a low level of polyprofessional mobility in the experimental group decreased by 19%, and in the control – by 4.7% (in the experimental group – by 14.3% more than in the control one); with the average – by 10.2% in the experimental and by 2.7% in the control (in the experimental – by 7.5% more than in the control). There were some changes in the control group, but the dynamics of indicators is lower compared to the experimental group. The results show that after participating in the experiment

on the introduction of socio-pedagogical conditions the number of students with a high level of polyprofessional mobility in the experimental group increased by 8.9%, in the control group such dynamics is only 2% (i.e. in the experimental by 6.9% more).

The *scientific novelty* and *theoretical significance* of the study is that:

- for the first time the social and pedagogical conditions of development of to-be social workers polyprofessional mobility within the conditions of European integration *have been developed and substantiated* on the basis of the environmental approach: 1) motivation of to-be social workers for self-development of personal and professional qualities necessary for realization of polyprofessional mobility; 2) creation of a positive practice-oriented social and educational environment in higher education institutions for the realization of personal and professional qualities of to-be social workers; 3) establishing cooperation with various social institutions of the macro-environment, considering the European experience of ensuring interdisciplinarity in to-be social workers training in higher education institutions;

- the author's definition of the concept of "polyprofessional mobility of a social worker" *has been formulated* as the readiness of the employee to change within the professional activities associated with the need to implement knowledge, skills and abilities in psychological, socio-pedagogical, legal, economic, medical areas, as well as the ability to self-development and self-improvement, reproduction of the experience of providing social services in cooperation with the subjects of social work in accordance with the needs of different groups of clients;

- the structural-semantic model of development of to-be social workers polyprofessional mobility under the conditions of European integration *has been worked out as a system* which includes the purpose, objectives, functions, principles, object, subject, the maintenance, methods, forms, means criteria, indicators, levels and expected results that allow for more detailed study, creation and justification of socio-pedagogical conditions;

- criteria, indicators and levels of formation of to-be social worker polyprofessional mobility *have been determined*, which allow to diagnose the level of formation of polyprofessional mobility of the to-be social worker within the conditions of European integration;
- scientific ideas on the use of European experience in to-be social workers training *have been further developed*;
- the content, forms and methods of to-be social workers training in higher education institutions *have been improved*;
- the content of the concept "socio-pedagogical conditions for the development of to-be social workers polyprofessional mobility in higher education" *has been clarified*.

The *practical significance* of the obtained results is to develop a program for implementing socio-pedagogical conditions for the formation of to-be social workers polyprofessional mobility in terms of European integration, to create and test the author's program and the syllabus of the optional educational component "Social workers professional mobility" as well as workbook of the same name for students to master the optional component; to create scientific and methodological support for seminars, practical classes with elements of reflection, debates, round tables, socio-pedagogical situations, including training "To be mobile – to be successful?".

The results of the study can be implemented in the system of higher education at the first (bachelor's) level for those who study on the educational program, specialty 231 Social Work, as well as in the process of professional advanced training for teachers and social workers.

Key words: mobility, professional mobility, social worker polyprofessional mobility, to-be social worker, socio-pedagogical conditions of polyprofessional mobility development, educational environment of external independent testing (EIT), European integration.

LIST OF THE APPLICANT'S PUBLICATIONS ON THE TOPIC OF THE THESIS

Publications representing the main scientific results of the thesis:

1. Bilozerova, M. V. (2018). The concept of "polyprofessional mobility" of the future social worker in research. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu. Rozvytok pedahohichnoi nauky*. Starobilsk, №8 (322), 1, 179–186. [in Ukrainian].
2. Bilozerova, M. V. (2020). Interdisciplinary competence in the formation of polyprofessional mobility of future social workers. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka./ M. Pantiuk, A. Dushnyi, I. Zymomria (Eds.). Drohobych, Vydavnychiy dim «Helvetyka», 31, 3, 41-46. [in Ukrainian].*
3. Gerasymova, I., Maksymchuk, B., Bilozerova, M., Chernetska, Yu., Matviichuk, T., Solovyov, V., & Maksymchuk, I. (2019). Forming professional mobility in future agricultural specialists: the sociohistorical context. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 11 (4), 345-361. doi:10.18662/rrem/195. (Web of Science ISSN 2067-9270, 2066-7329). [in English].
4. Bilozerova, M. V. (2020). Socio-pedagogical conditions for the formation of multi-professional mobility of future social workers in the context of European integration. «KELM (Knowledge, Education, Law, Management)» № 5(33), 2020. S. 8-14. doi: 10.51647/kelm.2020.5.1.2 [in Ukrainian].

Publications that testify the approbation of the thesis materials:

- 1 Bilozerova, M. V. (2012). European educational space: prospects for Ukraine. *Science as a resource of state modernization strategy: mater. nauk.-prakt. konf. za mizhnar. uch.* (pp. 210–212). Kyiv: NADU, 2012. [in Ukrainian].

2 Bilozeroва, M. V. (2017). The problem of formation of professional mobility of future social workers in the conditions of European integration. *Doslidzhennia riznykh napriamkiv rozvytku psykholohii ta pedahohiky : Zb. nauk. robit mizhnarodnoi nauk.-prakt. Konf*, (pp. 31 – 35). – Odesa : HO «Pivdenna fundatsiia pedahohiky». [in Ukrainian].

3 Bilozeroва, M. V. (2017). Factors influencing the quality of training of social workers in higher education institutions. *Modyfikatsiia kontseptsii sotsialno-pedahohichnoi diialnosti ta sotsialnoi roboty v Ukraini u konteksti realizatsii Tsilei staloho rozvytku suspilstva : materialy vseukr. nauk.-prakt. konf.*, (pp. 26-28). – Kharkiv. [in Ukrainian].

4 Bilozeroва, M. V. (2017). Polyprofessional mobility of a social worker by professional orientation. *Naukovi doslidzhennia aspirantiv: Pedahohichna teoriia i praktyka : materialy. nauk.-prakt. konf.* / H. F. Ponomarova (Ed.), (pp.8-11) – Kharkiv: Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady. [in Ukrainian].

5 Bilozeroва, M. V. (2018). Features of modern professional training of future social workers in Europe and Ukraine. *Naukovi doslidzhennia aspirantiv: Pedahohichna teoriia i praktyka : materialy. nauk.-prakt. konf.* / H. F. Ponomarova (Ed.), (pp. 14-19). – Kharkiv: Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady. [in Ukrainian].

6 Bilozeroва, M. V. (2019). Criteria and indicators of formation of polyprofessional mobility of future social workers. *Naukovi doslidzhennia aspirantiv: Pedahohichna teoriia i praktyka: materialy. nauk.-prakt. Konf*, / H. F. Ponomarova (Ed.), (pp. 13-16). – Kharkiv: Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady. [in Ukrainian].

7 Bilozeroва, M. V. (2019). International cooperation and mobility in the socio-cultural sphere. *Transformatsiia sotsialnoi pedahohiky ta sotsialnoi roboty v kulturi informatsiinoho suspilstva: vseukr. nauk.-prakt. Konf*, (pp. 25-26). – Kharkiv: KhDAK. [in Ukrainian].

8 Bilozerova, M. V. (2019). Modernization of the legal framework and regulatory support of higher education in Ukraine in the context of European integration. *Psykhohohiia ta pedahohika: neobkhdnist vplyvu nauky na rozvytok praktyky v Ukraini: zb. tez dop. mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, (pp. 102-105). – Lviv: LPS. [in Ukrainian].

9 Bilozerova, M. V. (2020). Polyprofessional mobility and its impact on the personal development of future social workers. *Profesiina mobilnist yak chynnyk sotsialnoi adaptatsii ta tvorchoi samorealizatsii osobystosti v umovakh sotsialnykh transformatsii: tezy dop. mizhvuziv. nauk.-prakt. Sem.*, (pp. 7-12). – Kharkiv: KZ «Kharkivska humanitarno- pedahohichna akademiia» KhOR. [in Ukrainian].

10 Bilozerova, M. V. (2020). The genesis of the concept of mobility as a social phenomenon and a scientific concept. *Formuvannia tvorchoi osobystosti v systemi osvity i v sotsialnomu seredovyschi: suchasni vyklyky ta innovatsii: tezy dop.reh. nauk.-prakt.konf.*, (pp. 48-51). – Kharkiv: KZ «Kharkivska humanitarno- pedahohichna akademiia» KhOR. [in Ukrainian].

11 Bilozerova, M. V. (2020). Components of the formation of polyprofessional mobility of future social workers. *Tendentsii ta perspektyvy rozvytku psykhohohii ta sotsialnoi roboty v suchasnomu suspilstvi: zb. tez dop. mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, (pp. 306-309). – Odesa : Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I.I. Mechnykova. [in Ukrainian].

12 Bilozerova, M. V. (2020). Readiness of future social workers to implement multi-professional mobility. *Aktualni pytannia sotsialnoi roboty na suchasnomu etapi rozvytku ukrainskoho suspilstva: tezy dop. VIII mizhvuziv. nauk.-prakt. sem.*, (pp. 12-15). – Kharkiv: KZ «Kharkivska humanitarno- pedahohichna akademiia» KhOR. [in Ukrainian].

13 Bilozerova, M. V. (2020). Motivation of self-development as a factor in the formation of polyprofessional mobility of the future social worker. *Naukovi doslidzhennia aspirantiv: Pedahohichna teoriia i praktyka: materialy. nauk.-prakt. konf.* / H. F. Ponomarova (Ed.) (pp. 19-21). – Kharkiv: Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady. [in Ukrainian].

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗВО	– заклад вищої освіти
ППМ	– поліпрофесійна мобільність
ЕГ	– експериментальна група
КГ	– контрольна група
НРК	– національна рамка кваліфікації
ЄКТС	– Європейська кредитна трансферно-накопичувальна системи
IASSW	– Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи (International Association of Schools of Social Work);
IFSW	– Міжнародна Федерація соціальних працівників (International Federation of Social Workers)
ICSW	– Міжнародна рада з питань соціального добробуту (International Council on Social Welfare)
ESCO	– Класифікатор європейських навичок, умінь, кваліфікації та професій (European Skills, Competences, Qualifications and Occupations)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	22
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади формування поліпрофесійної мобільності в умовах євроінтеграції.....	34
1.1. Професійна мобільність майбутніх соціальних працівників як соціально-педагогічна проблема.....	34
1.2. Сутність, зміст та структурні складові поліпрофесійної мобільності в умовах євроінтеграції.....	54
1.3. Діагностика стану сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.....	92
Висновки до розділу 1.....	119
РОЗДІЛ 2. Розробка та експериментальна перевірка соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції	123
2.1 Професійна мобільність майбутніх соціальних працівників як соціально-педагогічна проблема Обґрунтування соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.....	123
2.2. Упровадження соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.....	152
2.3 Аналіз результатів експериментальної роботи з реалізації соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.....	173
Висновки до розділу 2.....	192
ВИСНОВКИ.....	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	202
ДОДАТКИ.....	233

ВСТУП

Актуальність теми. Формування в Україні ринкового середовища з надання соціальних послуг і загострення міжнародної конкуренції об'єктивно вимагають кардинально змінити підходи до підготовки працівників соціальної сфери, які б забезпечували формування їхньої професійної компетентності та професійної мобільності, адекватних сучасним європейським стандартам. Конкурентоспроможність, яка базується на сучасних знаннях та інноваціях, спонукає до усвідомлення того, що пошук невикористаних резервів, оптимальних шляхів для ефективного довгострокового розвитку професії дасть можливість знайти своє місце на ринку праці як в умовах українських реалій, так і в європейському співтоваристві.

Потреба в наданні якісних соціальних послуг вимагає підготовки майбутніх соціальних працівників, які швидко пристосовуються до змін, готових постійно оновлювати та вдосконалювати свої професійні уміння та навички, усвідомлювати ступінь відповідальності, а це означає – і здатних здобувати сучасну професію. Вони повинні мати готовність до реалізації нових професійних функцій й бути сприйнятливими до цих конфігурацій як звичайного режиму сучасних вимог до професійної підготовки. Тож сьогодні потрібен професійно мобільний кваліфікований працівник, готовий повноцінно жити й працювати навіть у стані невизначеності й непередбачуваності, спроможний до саморозвитку й самовдосконалення.

Упродовж останніх років питання професійної мобільності фахівців стали предметом наукового пошуку. Серед першочергових завдань потребує вирішення проблема забезпечення доступності здобуття кваліфікованих знань та вдосконалення практичного досвіду протягом життя. Зважаючи на це, зростає актуальність формування професійної мобільності працівників соціальної сфери, а відтак – і запит на суттєве підвищення якості надання ними послуг населенню, доступності цих послуг та відповідності

європейським стандартам. Тому підготовка професійно мобільних кваліфікованих працівників стає головною метою професійної освіти, що знайшло відображення в Національній стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 роки.

Проблема професійної мобільності з особливою гостротою актуалізувалася після прийняття Резолюції розвитку освіти протягом усього життя (27 червня 2002 р.), яка є продовженням змісту резолюцій, прийнятих у Лісабоні й Барселоні, та створює підґрунтя для більш тісного співробітництва з країнами ЄС в галузі професійної підготовки.

У зв'язку з цим останнім часом в системі професійної освіти відбуваються певні реформаційні процеси, які охоплюють оновлення нормативно-правової бази, децентралізацію управління освітою, розробку професійних та освітніх стандартів нового покоління, заснованих на компетентнісному підході (попередні стандарти не задовольняють потреби на ринку соціальних послуг), запровадження нових професій тощо.

Підтвердження необхідності вирішення окресленої проблеми знаходимо в низці державних нормативно-правових документів. Так, згідно із законом України «Про надання соціальних послуг» від 19.06.2003 № 966-IV, Україна бере участь у міжнародному співробітництві у сфері надання соціальних послуг. Незважаючи на певні культурно-історичні відмінності в розвитку України і країн Євросоюзу та різний досвід надання певних соціальних послуг, модифікація технологій і змісту підготовки майбутніх соціальних працівників у царині формування їхньої поліпрофесійної мобільності уможлиблює використання європейських стандартів та підвищення якості таких послуг в Україні.

Однак існують зовнішні та внутрішні суперечності, які знижують ефективність здійснення загальнодержавних завдань у сфері надання соціальних послуг. До зовнішніх (об'єктивних) ми відносимо суперечності між зростаючими потребами майбутнього соціального працівника у поліпрофесійній мобільності і відсутністю обґрунтованих і апробованих

засобів, що сприятимуть наданню широкого спектра соціальних послуг одним фахівцем відповідно до тенденцій євроінтеграції, тобто уніфікованості його професійних якостей. До внутрішніх (суб'єктивних) відносяться суперечності, рівень впливу яких можна знизити локально, а саме, між необхідністю розвитку у майбутніх соціальних працівників особистісно-професійних якостей, що формують поліпрофесійну мобільність і відсутністю у них мотивації щодо прагнення їх набувати; між необхідністю створення середовища в закладах освіти (далі – ЗВО), що сприятиме формуванню, а в подальшому неперервному розвитку поліпрофесійно мобільних компетентностей майбутніх соціальних працівників та недостатньою пристосованістю середовища ЗВО для реалізації таких компетентностей; між потребами майбутніх соціальних працівників на високому рівні здійснювати взаємодію з різними соціальними інститутами макросередовища з використання європейського досвіду і відсутністю дієвих практично опрацьованих механізмів реалізації міждисциплінарного підходу у підготовці поліпрофесійно мобільного фахівця.

Стан наукової розробки проблеми. Розробці проблемних питань філософії освіти, які слугують теоретико-методологічною основою для наукового осмислення питань підготовки майбутніх фахівців, у тому числі і соціальних працівників, присвятили свої праці В. Андрущенко, І. Бех, І. Зязюн, М. Євтух, Н. Ничкало, О. Савченко; різноманітним проблемним питанням підготовки майбутніх професіоналів у закладах вищої освіти України приділено увагу у дослідженнях О. Абдуліної, В. Андреева, А. Бермус, В. Беспалько, В. Вергасова, О. Пехоти. Питання професійної підготовки майбутніх соціальних працівників знайшли своє відображення у працях українських та зарубіжних науковців Т. Андріяко, С. Архипової, Н. Басова, Л. Біляєвої, О. Беспалько, О. Дементьевої, І. Зверєвої, І. Карпенко, Б. Мещерякова, Л. Міщик, Т. Семигіної, Ю. Галагузової, В. Поліщук, Р. Чубука, Т. Фугелової та інших. Питання професійного становлення соціального працівника висвітлено у працях О. Карпенко, Т. Семигіної,

Ю. Галагузової, І. Григи, В. Поліщук, Р. Чубука. Різним актуальним питанням підготовки соціальних педагогів та соціальних працівників присвячено дослідження українських науковців-теоретиків О. Безпалько, А. Капської, І. Мигович, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченка.

Водночас упродовж останніх років у педагогічних науках питання професійної мобільності фахівців стали предметом наукового аналізу. Педагогічне підґрунтя проблеми професійної мобільності закладено у працях Є. Гражданнікова, П. Сорокіна, С. Фролова та ін.; зміст професійної мобільності як складової конкурентоспроможності розкрито у дослідженнях Т. Андріяко, М. Кримова, А. Федоренко. Необхідно звернути увагу на те, що в сучасних наукових дослідженнях проблема соціальної мобільності розглядається наразі в різних аспектах, одним із яких є формування професійної мобільності майбутніх фахівців різних галузей діяльності: психологічної, педагогічної, економічної, правової, управлінської тощо (О. Дементьєва, Є. Іванченко, Н. Кожемякіна, Р. Пріма, І. Шпекторенко). Так, у докторському дослідженні Р. Пріми розглянуто проблеми теорії та практики формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів, Н. Кожемякіна досліджувала соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв, Є. Іванченко розглянуто проблему формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у закладах вищої освіти, професійна мобільність майбутніх учителів у країнах Євросоюзу досліджена Ю. Клименко.

Види мобільності досліджували Л. Горюнова, Ю. Дворецька, О. Кіпіна, Т. Фугелова (професійна мобільність); О. Дементьєва, О. Симончук (міжпрофесійна); М. Згуровський, І. Шпекторенко (академічна); А. Артюшенко, Є. Ільїн, А. Леонтєв (особистісна) та ін. Однак практично відсутні спеціальні дослідження, в яких безпосередньо розглядався б процес формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників у зв'язку з оновленням змісту підготовки фахівців відповідно до умов

відкритого європейського суспільства, що набуває нині особливої актуальності й значущості. До того ж, вивчення досвіду країн Євросоюзу щодо модернізації педагогічної освіти в умовах європейської інтеграції та приведення українських стандартів до міжнародних у сфері надання соціальних послуг становить безсумнівний інтерес для української педагогічної спільноти.

На підставі наукових здобутків (О. Безпалько, Т. Гордєєва, С. Архипова, Ю. Клименко, Ю. Рябова та ін.) та аналізу наукової літератури з філософії та соціології (М. Вебер, Е. Дюркгейм, Є. Гражданніков, П. Сорокін, І. Удалова, М. Шеллер та ін.); психології та педагогіки (Р. Дорогих, С. Капліна, Л. Меркулова та ін.) з'ясовано, що мобільність – це одна з ключових інтегративних характеристик індивіда, що розвивається у процесі професійної підготовки і характеризується розвитком об'єкта в соціальній, професійній, пізнавальній, особистісній та інших сферах, здатністю швидко адаптуватися в певних умовах до змін, прийняттям нового системного мислення, переходом кількісних змін у новий якісний стан.

Поліпрофесійна мобільність соціального працівника (від грець. πολυ – багато) розглядається нами як готовність працівника до змін у межах професійної діяльності, пов'язаних із необхідністю реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів, а також здатності до саморозвитку та самовдосконалення, відтворення досвіду надання ним соціальних послуг у взаємодії із суб'єктами соціальної роботи відповідно до потреб різних груп клієнтів.

Тенденції до євроінтеграції вимагають осучаснення педагогічних досліджень, що полягають у виявленні переваг і недоліків „вільного руху знань та інформації” в Європі, формування європейської освітньої парадигми відкритого суспільства знань і відкритого освітнього простору, що відображено у роботах закордонних учених (Д. Браун, Л. Сандерс, Д. Лорілард, Р. Макбрайд, К. Ватсонс, С. Модгіл, К. Модгіл та ін.), вивченні організаційно-

педагогічних умов, спрямованих на активізацію процесу формування мобільності в європейському просторі вищої освіти (М. Байрем, П. Блументаль, А. Грін, К. Гюрюз, В. Деммельгубер та ін.). На цих засадах повинні базуватися стратегічні цілі й завдання, що стоять перед українською вищою школою у зв'язку із курсом на євроінтеграцію. Отже, більшість учених сходяться в поглядах щодо необхідності суттєвого оновлення змісту та технологій підготовки сучасних фахівців соціальної та освітньої сфер.

Таким чином, сучасне суспільство в умовах інтенсивного інформаційного розвитку висуває високі вимоги до рівня професійної підготовки майбутніх кваліфікованих працівників, здатних до ефективного виконання соціальної й професійної ролей. Визначальними характеристиками сучасного кваліфікованого працівника стають самостійність, нестандартність мислення й дій, ефективність вирішення професійних і життєвих завдань різного рівня, здатність бути суб'єктом професійного розвитку, професійна мобільність.

Актуальність проблеми, її недостатня теоретична розробленість, виявлені суперечності й зумовили вибір теми дослідження **«Формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане в межах розроблення наукової теми Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради («Розвиток соціальності різних категорій осіб в умовах трансформаційних змін в українському соціумі» (державний реєстраційний номер 01117U007461)).

Тему дослідження затверджено на засіданні кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки (протокол № 4 від 09.10.2017 р.) та Вченій раді академії (протокол № 3 від 18.10.2017 р.).

Об'єкт дослідження – процес формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробці й експериментальній перевірці соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції, а саме:

1) мотивація майбутніх соціальних працівників на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для формування поліпрофесійної мобільності;

2) створення позитивного практико-орієнтованого соціально-виховного середовища у ЗВО для реалізації особистісно-професійних якостей майбутніх соціальних працівників;

3) налагодження взаємодії з різними соціальними інститутами макросередовища із урахуванням європейського досвіду для забезпечення міждисциплінарності в ході підготовки майбутніх соціальних працівників у ЗВО.

Досягнення поставленої мети зумовило такі **завдання**:

1. На основі наукових вітчизняних та зарубіжних праць з філософії, соціології, психології, педагогіки, економіки, права, медицини здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників.

2. Розкрити сутність, зміст та структурні складові поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.

3. Провести діагностику стану сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.

4. Теоретично обґрунтувати та розробити соціально-педагогічні умови формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.

5. Експериментально перевірити ефективність упровадження соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.

Методи дослідження:

Теоретичні: аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної, економічної, правової та медичної літератури для вивчення наукових основ проблеми поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників; вивчення державного галузевого стандарту вищої освіти, освітніх програм, програмного забезпечення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у закладі вищої освіти; міждисциплінарний підхід до основного поняття дослідження; системний підхід для обґрунтування структурно-змістової моделі процесу формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника; середовищний підхід для розробки та обґрунтування соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції; компетентнісний підхід для ідентифікації компетентностей та програмних результатів, що характеризують поліпрофесійномобільного майбутнього соціального працівника.

Емпіричні: педагогічні спостереження, бесіди з викладачами, здобувачами, інтерв'ювання, анкетування, вивчення результатів діяльності на підставі аналізу проведених заходів, методики для аналізу стану проблеми та виявлення рівнів сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників; соціально-педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи) для апробації обґрунтованих умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників; методи математичної статистики для кількісного та

якісного аналізу критеріїв сформованості поліпрофесійної мобільності (когнітивного, мотиваційного, діяльнісного), а також оцінки достовірності та вірогідності отриманих результатів дослідження.

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження полягає в тому, що:

– *уперше* на основі середовищного підходу *розроблено та обґрунтовано* соціально-педагогічні умови формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції, а саме: мотивація майбутніх соціальних працівників на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для реалізації поліпрофесійної мобільності; створення позитивного практико-орієнтованого соціально-виховного середовища у закладах вищої освіти для реалізації особистісно-професійних якостей майбутніх соціальних працівників; налагодження взаємодії з різними соціальними інститутами макросередовища із урахуванням європейського досвіду для забезпечення міждисциплінарності у ході підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти;

– *сформульовано* авторське визначення поняття «поліпрофесійна мобільність соціального працівника» як готовність працівника до змін у межах професійної діяльності, пов'язаних із необхідністю реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів, а також здатності до саморозвитку та самовдосконалення, відтворення досвіду надання ним соціальних послуг у взаємодії із суб'єктами соціальної роботи відповідно до потреб різних груп клієнтів;

– *розроблено* структурно-змістову модель формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції як *системи*, яка включає мету, завдання, функції, принципи, об'єкт, суб'єкт, зміст, методи, форми, засоби, критерії, показники, рівні та очікуваний результат, що дають можливість більш детального вивчення, розробки та обґрунтування соціально-педагогічних умов;

- *визначено критерії, показники та рівні сформованості* поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника, що дозволяють діагностувати рівень сформованості поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника в умовах євроінтеграції;
- *набули подальшого розвитку* наукові уявлення про використання європейського досвіду в підготовці майбутніх соціальних працівників;
- *удосконалено зміст, форми та методи* підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти;
- *уточнено зміст* поняття «соціально-педагогічні умови формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників у закладі вищої освіти».

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці програми реалізації соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції, розробці та апробації авторської програми та силабуса вибіркового освітнього компонента «Професійна мобільність працівників соціальної сфери» та відповідного робочого зошита для опанування здобувачами освіти вибіркового компонента; розробці науково-методичного забезпечення семінарів, практичних занять з елементами рефлексії, диспутів, круглих столів, соціально-педагогічних ситуацій, зокрема тренінгу «Бути мобільним – бути успішним?».

Результати дослідження можуть бути упроваджені в систему підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, які навчаються за освітньою програмою спеціальності 231 Соціальна робота, а також у процесі підвищення кваліфікації педагогічних та соціальних працівників.

Особистий внесок здобувача. Усі представлені в дисертації наукові результати одержані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорювалися на науково-практичних і науково-методичних конференціях та семінарах різного рівня:

3 – *міжнародних* «Дослідження різних напрямків розвитку психології та педагогіки» (16-17 червня 2017 р., м. Одеса), «Тенденції та перспективи розвитку психології та соціальної роботи в сучасному суспільстві» (м. Одеса, 5 листопада 2020 р.), «Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні» (м. Львів, 22-23 лютого 2019 р.);

3 – *всеукраїнських* «Наука як ресурс модернізаційної стратегії держави» (16 травня 2012р., м. Київ), «Трансформація соціальної педагогіки та соціальної роботи в культурі інформаційного суспільства» (7 лютого 2019 р., Харків), «Шляхи та перспективи зміни концепції соціально-педагогічної та соціальної роботи в контексті реалізації Цілей сталого розвитку суспільства» (м. Харків, 1 грудня 2017 р.);

5 – *регіональних* – «Наукові дослідження аспірантів: Педагогічна теорія і практика» (26 грудня 2017 р., м. Харків) «Наукові дослідження аспірантів: Педагогічна теорія і практика» (25 квітня 2018 р., м. Харків) «Наукові дослідження аспірантів: Педагогічна теорія і практика» (24 квітня 2019 р., м. Харків), «Наукові дослідження аспірантів: Педагогічна теорія і практика» (23 грудня 2020 р., м. Харків), «Формування творчої особистості в системі освіти і в соціальному середовищі» (м. Харків, 22 квітн. 2020 р., КЗ «ХГПА» ХОР);

2 – *міжвузівські науково-практичні семінари* – Міжвузівський. науково-практичний семінар «Актуальні питання соціальної роботи на сучасному етапі розвитку українського суспільства» (м. Харків, 10 листопада 2020 р., КЗ «ХГПА» ХОР); Міжвузівський. науково-практичний семінар «Професійна мобільність як чинник соціальної адаптації та творчої самореалізації особистості в умовах соціальних трансформацій» (м. Харків, 29 квітн. 2020 р., КЗ «ХГПА» ХОР).

Усі положення наукової новизни та основні результати дослідження

М.В.Білозерової висвітлено у 17 наукових публікаціях, з яких – 2 статті у наукових фахових та періодичних виданнях України; 1 публікація в іноземному періодичному виданні, 1 – у наукометричному виданні Web of Sciences.

Основні результати дисертаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Експериментальні матеріали запроваджено в практику роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (Довідка про впровадження від 17.02.2021р. № 01-12/119/1) та Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Довідка про впровадження від 2.04.2021р. № 432/01).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 17 наукових публікаціях авторки, із яких 4 відображають основні наукові результати дисертаційної роботи (2 публікації у фахових наукових та періодичних виданнях України, 1 публікація в іноземному періодичному виданні у співавторстві (особистий внесок здобувача полягає у виділенні співвідношення понять «мобільність», «соціальна мобільність», «трудова мобільність», «професійна мобільність» та розкритті проблеми формування професійної мобільності в освітньому процесі), 1 – у наукометричному виданні Web of Sciences), 13 – апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (316 найменувань, із них 29 – іноземною мовою), додатків (16 на 69 сторінках).

Загальний обсяг дисертації становить 302 сторінки друкованого тексту, основний зміст викладено на 179 сторінках. Роботу ілюстровано 11 таблицями та 10 рисунками.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОЛПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

1.1. Професійна мобільність майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції як соціально-педагогічна проблема

У сучасному динамічному глобалізованому світі, якому притаманні постійні зміни технологій, поява одних професій і повне зникнення інших, для успішної самореалізації людина має бути гнучкою, здатною робити вибір, діяти творчо, постійно самовдосконалюватись. У такому контексті цінним є формування у студентської молоді необхідних знань, умінь, навичок мобільності як інструментів для особистісної і професійної самореалізації.

У філософії, соціології, психології, економіці та педагогіці процес професійного становлення та розвитку людини, набуття нею найбільш важливих особистісних якостей є визначальним. Методологічні основи для вивчення мобільності як наукової проблеми було закладено в основному на теренах західної філософської та соціологічної наук кінця XIX - початку XX століть такими ученими, як С. Ліпсет [306], Р. Бендікс [306], П. Блау [288], М. Вебер [56], Р. Хаузер [302], Д. Голдторп [300], Е. Дюркгейм [94], П. Сорокін [238].

Спробуємо здійснити аналіз різних наукових поглядів та тлумачення використаних нами в дослідженні понять за такою схемою: «мобільність – професійна мобільність – поліпрофесійна мобільність». Із цією метою звернемося до дефініцій поняття «мобільність», наведених у довідковій науковій літературі. У тлумачному словнику англійської мови [294, с. 238-239], що датований 1872 роком, за твердженням М. Стрюка, уперше розглядається поняття «мобільність» як здатність (готовність) до руху, змін, а

також вказується на латинські корені слова та запозиченість цього терміна європейськими мовами. Також згаданий автор, досліджуючи генезу поняття «мобільність», стверджує, що воно увійшло в уживання не пізніше кінця XV ст [244, с. 38].

Здійснимо короткий аналіз слов'яномовної довідкової літератури і розглянемо лексичне значення терміна «мобільність» за різними джерелами, який представлено у таблиці «Змістовий аналіз поняття «мобільність» у довідковій літературі» (дод. А). Як бачимо, досліджуване поняття найчастіше розглядається як рух, дія, переміщення, а в сучасних джерелах – здатність до швидкої дії та зміни станів, як певна властивість особистості (здатність та готовність до швидкого виконання завдань). Це дає підстави стверджувати, що поняття «мобільність» тлумачиться в різних наукових джерелах співвідносно із соціально-політичними парадигмами різних історичних періодів.

Виділимо декілька етапів формування поняття «мобільність» та його тлумачення в наукових джерелах.

***I етап** – виникнення, формування і становлення власне категорії «мобільність» як соціального феномена та наукового поняття.*

У сучасному світі інформація швидко змінюється і набуває нових значень, по-новому трактуються усталені уявлення, тому для повного і глибокого розуміння мобільності як соціального явища та наукового поняття видається доцільним здійснити ретроспективний історико-педагогічний екскурс щодо наукових досліджень категорії «мобільність».

Одним із перших звернувся до з'ясування поняття «мобільність» соціолог та філософ Георг Зиммель. У своїй праці Г. Зиммель (1858-1918) називає мобільність «рухом». Мобільність вбачається у «формі узагальнення... у причині, через яку деяка група рухається на відміну від якоїсь іншої групи, зафіксованої у просторі». Дослідник наполягав на думці, що «через різноманітність та велику кількість стимулів, які атакують людей у великих містах, вони повинні сформувати в собі особливе почуття

стриманості та бездушності» [310, р.160]. Аналізуючи такі твердження та трактування Зиммеля, зауважимо, що мобільність у розумінні дослідника тотожна поняттю «адаптивність».

М. Шеллер (1874-1928) звертає увагу на те, що багато частин світу стоїть на порозі великих перетворень в існуючих соціально-технічних системах завдяки мобільності й комунікації [309].

Початком системного підходу до використання терміна «мобільність» у наукових дослідженнях можна вважати 20-ті роки ХХ століття. У цей час була запропонована концепція соціальної мобільності, засновником якої став соціолог Петерим Сорокін. У праці «Соціальна стратифікація і мобільність» він дає визначення соціальної мобільності та описує її як «певний перехід індивіда або соціального об'єкта (індивідів, груп, цінностей цінності), тобто всього того, що створено або модифіковано людською діяльністю, з однієї соціальної позиції до іншої всередині соціального простору». Він розділив соціальну мобільність на вертикальну та горизонтальну. Вертикальна соціальна мобільність пов'язана із переміщенням індивіда чи соціальної групи в системі соціальної ієрархії, включаючи зміну соціального статусу, яка може бути висхідною чи низхідною. Горизонтальна соціальна мобільність розуміється як переміщення індивіда або групи індивідів у соціальній структурі без зміни соціального статусу (зміна громадянства, віросповідання, професії, місця проживання чи трудової діяльності) [238, с. 373].

Основою аналізу мобільності стала теорія соціальної стратифікації, яка досліджувалася П. Сорокіним на межі філософії та соціології. За К. Девісом та У. Муром(1950-60) «нагорі» перебувають найбільш здібні, гідні індивіди. Суспільство мотивує їх просуватися до позицій, які «свідомо цікавіші за інші» і які «потребують особливих талантів і спеціальної підготовки, отже, функціонально більш важливі, ніж інші» [82]. Ті індивіди, які мають якості, щоб зайняти ці позиції, саме завдяки своїй мобільності піднімаються нагору по сходах соціальної стратифікації.

Для більш глибокого розуміння сутності поняття «мобільність» звернемося до праці британського соціолога Дж.Уррі, який пропонує, по-перше, термін «мобільний» використовувати для визначення того, що рухається або здатне рухатися. Мобільність – це властивість речей та людей. По-друге, розуміти «мобільність» як «натовп» (у перекладі з англійської мови «mob»), некерована юрба. «Моб» тому і вважається безладним, бо він мобільний, не має обмежень, а через це потребує відстеження та соціального регулювання.

Сучасний світ провокує появу багатьох нових, в тому числі і небезпечних видів «мобу» або потоків, включаючи так звані «розумні натовпи» (smart mobs), які не керуються усталеними методами та для управління якими потрібні нові екстенсивні фізичні або електронні системи обліку та фіксації в обумовлених межах. За Дж.Уррі, існує поняття довготермінової мобільності у значенні міграції або інших видів географічного переміщення [315].

Посилаючись на думку М. Біля, який використав інформацію з веб-ресурсу Google Books Ngram Viewer, відзначимо, що слово «мобільність» стало найбільш популярним наприкінці 70-х років ХХ ст., коли розвинені держави світу переживали зростаючий вплив науково-технічного прогресу, супроводжуваного інтенсивним розвитком мобільних технологій, а також почали переходити до етапу формування глобального суспільства [38, с.646].

Ми погоджуємося із думкою соціолога М.Тисячнюка, який дослідив фундаментальні праці засновника мобільної соціології Дж. Уррі (John Urry), про те, що перед суспільством стоїть завдання всебічного аналізу реальної й віртуальної мобільності людей, спрямованої на задоволення їхніх потреб і зменшення ризиків. Мобільна соціологія розглядає, як глобальні мережі й потоки змінюють соціальні структури, виходячи за рамки соціології і поступово наповнюючи інші галузі наук [260, с.201]. Цей феномен став можливим завдяки появі комп'ютерної мережі Інтернет – глобальної системи інформаційного обміну, яка активно сприяє розвитку усебічної мобільності

людей у сприйнятті й засвоєнні досягнень сучасної цивілізації, вільному доступі до усіх накопичених людством ресурсів, сприяє безпосередній участі в соціально-економічних перетвореннях, що відбуваються в суспільстві. Усе це зумовлює підвищення інтенсивності міграційних потоків, розвитку інтелектуального потенціалу кожного індивіда окремо і світової спільноти в цілому.

Повертаючись до розгляду категорії «мобільність», слід зазначити, що в наукових працях спостерігаються розбіжності у трактуванні цього поняття, більш того – має місце наявність певних відмінностей у його тлумаченні різними галузями науки.

З метою диференціювання наукових поглядів щодо досліджуваного поняття «мобільність», з'ясування та розуміння різноманітних підходів до її визначення, варто систематизувати науковий доробок учених, представивши його у вигляді таблиці «Змістовий аналіз поняття «мобільність» у сучасній науковій літературі» (дод. Б).

Системний аналіз створеної когнітивної бази забезпечується вивченням ступеня розробки кола питань, дотичних до з'ясування сутності поняття «професійна мобільність» та «поліпрофесійна мобільність», у різних наукових галузях – у філософії, соціології, психології, педагогіці, економіці, праві, медицині, державному управлінні тощо, а також у міждисциплінарних дослідженнях.

У глобалізованому сучасному світі, де інтеграційні процеси в усіх сферах суспільно-економічного життя міжнародних спільнот стали невідворотними, мобільність у широкому розумінні є сутнісною ознакою їхнього поступального розвитку.

У цьому контексті професійна мобільність забезпечує кожному індивіду успішну професійну діяльність на міжнародному ринку праці, забезпечуючи необхідні знання, уміння і навички, властиві носіям різних професій, та здатність налагоджувати міжпрофесійну співпрацю. Однак

сфера докладання його професійних зусиль все ж таки обмежена конкретною галуззю.

Особливістю професії соціального працівника є його постійна взаємодія із представниками різних соціально вразливих категорій населення: дітьми-сиротами, багатодітними сім'ями, людьми з обмеженими фізичними можливостями, пенсіонерами, ветеранами. У кожній ситуації соціальний працівник задіює той комплекс професійних компетентностей, який відповідає певній категорії отримувача соціальної послуги. З огляду на це, спектр його професійних якостей значно розширюється: він діє і як педагог, і як психолог, інколи як медичний працівник. Тому вважаємо, що поняття «поліпрофесійна мобільність» дещо ширше.

Огляд спектра існуючих наукових робіт дозволить, по-перше, виокремити місце і роль наукових досліджень з формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. По-друге, дасть можливість обґрунтувати власний погляд на формування поліпрофесійної мобільності та визначити її наукову новизну у колі існуючих досліджень. По-третє, сприятиме подальшому осмисленню сутності, змісту, структури, зв'язків суб'єктів і об'єктів процесу формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників у закладах системи вищої освіти України; окреслити коло професійних вимог до соціального працівника [21].

Посилаючись на розуміння необхідності здійснення предметного аналізу ключової дефініції терміна «професійна мобільність», ми погоджуємося із думкою Ю. Чернецької [274, с. 84] про те, що соціальний працівник повинен тією чи іншою мірою володіти філософськими, соціологічними, психологічними, педагогічними юридичними, економічними, медичними знаннями, уміти поєднувати їх із знаннями з інших наукових галузей, використовуючи у своїй роботі методологічні підходи, концепції, напрями, етимологічні поняття тощо.

Подальше дослідження зумовлює необхідність на основі міждисциплінарного підходу ґрунтовно проаналізувати такі аспекти проблеми, зокрема:

- *філософський аспект, який розглядає мобільність як рух, переміщення людей, речей відносно часу, простору, життєвих обставин тощо* (філософи і соціологи В. Андрущенко [7], П. Бурдьє [50], П. Блау [288], Б. Гершунський [69], М. Вебер [56], Л. Іонін [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]);

- *соціологічний аспект – аналіз процесів, які характеризують переміщення окремої людини чи груп людей у соціальній структурі* Дж. Голдторп [300], К. Девіс [82], Е. Дюркгейм [94], П. Сорокін [238], Т. Заславська [103], Н. Коваліско [127];

- *психологічний аспект, що ґрунтується на вивченні особистісних характеристик і особливих форм поведінки особи в різних ситуаціях, її готовності до самореалізації, інтелектуального й професійного самовдосконалення* Е. Еріксон [297], К. Абульханова-Славська [1], Ю. Дворецька [81], І. Зимня [107], Е. Зеєр [106], Л. Пілецька [188];

- *географічно-демографічний аспект дає уявлення про природні міграційні процеси у міжнародних спільнотах і визначає зміни чисельності та статеві-вікового складу економічно активного населення різних територій, аналізує відмінності у його поведінці залежно від економічних, соціальних і природних умов окремих регіонів* В. Онікієнко [179], І. Штундер [282], Н. Тілікіна [256], О. Волкова [59], Дж. Уррі [315], К. Бреттелл [45], Дж. Бхандарі [287], М. Біль [39];

- *економічний аспект досліджує мобільність з точки зору ефективності формування зайнятості населення, яке виступає і виробником матеріальних та духовних благ, і їх споживачем, з'ясовує закономірності впливу економічного стану на відтворення трудових ресурсів, характер і динаміку певних економічних процесів* О. Білик [19], М. Долішній [91], Н. Мурадян [162], І. Смірнова [233], Є. Іванченко [113], Н. Коваліско [126], І. Штундер [281], А. Приходько [197];

- *педагогічний аспект мобільності торкається процесу формування цілісної людської особистості та впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на всю систему освітньо-виховної роботи в суспільстві* Л. Амірова [5], А. Ващенко [55], Л. Горюнова [75], Є. Іванченко [114], Б. Ігошев [109], Ю. Калиновський [115], С. Капліна [118], Н. Кожемякіна [129], Л. Меркулова [155], Н. Ничкало [171], О. Неделько [165], О. Нікітіна [169], Н. Латуша [139], Л. Сушенцева [249], Я. Коменський [130];

- *правовий аспект стосується наявності правової бази, здатної до адекватного реагування на суспільно-економічні процеси в державі, своєчасного прийняття та впровадження нормативно-правових документів, необхідних для функціонування ефективного і якісного професійного середовища* Я. Біляєв [37], І. Ковчина [128], Н. Ляшенко [146], О. Нестеренко [167], Н. Савельєва [220];

- *державно-управлінський аспект пов'язаний із проблемою мобільності державних службовців, створенням системи державної соціальної служби, здатної до нормативно-правового регулювання переміщення персоналу державного апарату* В. Авер'янов [85], В. Бакуменко [13], С. Хаджирадєва [266], Л. Даниленко [185], І. Поліщук [13], О. Нестеренко [167], І. Шпекторенко [278].

- *медичний аспект торкається системи охорони громадського здоров'я, наскільки вона відповідає принципам гуманізму, милосердя, надання послуг, спрямованих на забезпечення кожному громадянину права і можливості отримання своєчасної комплексної медичної допомоги, попередження захворювань, реабілітації, охорони життя і праці* Ю. Дзвінчук [88], В. Вронська [62], В. Марковський [152], О. Гуменюк [77], Д. Данко [80].

Розглядаючи перший аспект – *філософський* – звернемося до найбільш істотних поширених наукових ідей і підходів. Філософи трактують поняття «мобільність» як переміщення людей із одного соціального прошарку (класу, групи) до іншого або як зміну роду занять у межах одного й того ж соціального прошарку. У широкому розумінні – це здатність до руху; у

вузькому – рух людей-індивідів, груп у межах соціальної структури суспільства між класами, групами, верствами [7, с. 459].

Отже, з точки зору філософії, мобільність – це наявність рівних можливостей для усіх членів спільноти, особиста свобода, суспільне середовище, в якому відкидаються утопічні погляди на створення суспільства загальнолюдського благополуччя. Натомість індивідові пропонуються обмежені, але реальні можливості, які він може використати у будь-який зручний для нього час завдяки особистій професійній мобільності й інтелектуальним здібностям.

Досліджуючи філософський аспект у педагогіці, Л. Сушенцева [249, с. 109], погоджуючись із думкою філософа Б. Гершунського [69], описує мобільність як прагнення людини досягти задоволення своїх зростаючих матеріальних та духовних потреб. Тобто прагнення людини до комфорту, покращання матеріальних статків призводить до швидкого науково-технічного прогресу, збільшення обсягів отримуваної інформації, урізноманітнення професій згідно з потребами особистості й суспільства в цілому. Відповідно підвищуються вимоги до закладів освіти, особливо вищої, щодо підготовки фахівців, здатних і готових до самоосвіти, самореалізації, набуття навичок роботи з інформаційними потоками, адаптації до суспільних трансформацій, зростаючих потреб ринку праці. На думку згаданої авторки, професійна мобільність виступає важливим компонентом кваліфікаційної структури фахівця, особливо в умовах стрімкого розвитку новітніх технологій.

Отже, Л. Сушенцева [249] спробувала окреслити мобільність з точки зору філософії як атрибут соціального буття, спосіб існування відкритої нелінійної системи, утвореної взаємодією соціальних суб'єктів, динамічних і статичних елементів.

Інша авторка, І. Василенко [52], досліджуючи філософський аспект соціокультурної мобільності, розглядає мобільність як спосіб самоініціювання змін соціального буття.

Продовжуючи предметний аналіз поняття «мобільність» звернемося до другого аспекту – *соціологічного*. Соціологічний дискурс-аналіз проблеми мобільності є дуже важливим у міждисциплінарній парадигмі, оскільки дозволяє розкрити особливості формування особистості як головного об'єкта наукових досліджень, а також визначити характер змін, яких він зазнає під впливом навколишнього середовища. Тож соціологи зосереджують основну увагу на мотивах професійної мобільності як вияву соціальної адаптації. У соціологічному сенсі мобільність розглядається як показник ціннісних орієнтацій, рівень задоволення потреб, спосіб адаптації й інтеграції осіб у соціальне середовище.

Таким чином, науковці вказують на важливість вивчення мобільності як засобу соціальної стратифікації, утворення «соціальних ліфтів», що дає можливість особистості змінити її соціальні ролі і статуси.

У соціологічному науковому доробку зустрічаються такі дефініції ключової категорії, як «сукупність соціальних переміщень людей, тобто змін соціального статусу» [134, с. 254]; «процес руху індивідів між ієрархічно організованими елементами соціальної структури» [68, с. 66]; «одна із форм соціальних переміщень, що являє собою зміну місця докладання праці в системі суспільного поділу праці» [144, с. 285]. Як бачимо, всі ці визначення торкаються не стільки самої особистості, скільки зачіпають професійний аспект суб'єкта професійної діяльності.

У 80-ті роки минулого століття уперше були розділені поняття «соціальна мобільність» та «професійна мобільність».

У «Тлумачному словнику – мінімумі із соціальної педагогіки та соціальної роботи» поняття «соціальна мобільність» визначається як перехід людей із одних суспільних груп і пластів в інші (соціальні переміщення), а також їхнє просування до позицій з більшим престижем, доходом і владою (соціальне сходження) або рух до більш низьких ієрархічних позицій (соціальна деградація) [258, с.98]. В акмеологічному словнику «професійна

мобільність» тлумачиться як можливість і здатність успішно переключатись з однієї на іншу діяльність або змінювати вид трудової діяльності [2, с. 161].

Дослідниця професійно-педагогічного аспекту Ю. Сачук пропонує застосування такого поняття, як «соціально-професійна мобільність». За Ю. Сачук, соціально-професійна мобільність – це прагнення людини досягти визнання, самореалізації та творчості шляхом висхідного просування по соціальних сходинках та здійснення професійної діяльності, яка приносить моральне та психологічне задоволення, поєднане із високим матеріальним доходом, а також готовність до зміни трудової діяльності, здобуття нової професійної освіти у зв'язку із попитом на ринку праці, власними інтересами та бажанням особистості [224, с. 32-36]. Авторка відзначає, що соціально-професійна мобільність тісно пов'язана із професійно значущими якостями – компетентністю та професіоналізмом, які суттєво впливають на розширення життєвих можливостей.

Таке пояснення соціально-професійної мобільності підводить до розуміння, що соціальні зв'язки є важливим фактором для успішного просування по шляху професійного розвитку (О. Дементьєва) [83].

Звернення до джерел, які висвітлюють соціальну і професійну мобільність, дає підтвердження важливості особистісних якостей індивіда, тобто при виборі та отриманні професії необхідно приділяти увагу оцінюванню індивідуальних психологічних особливостей характеру, і саме це зумовлює третій аспект мобільності – психологічний.

Аналізуючи *психологічний аспект* мобільності, дослідники зосереджують увагу на особливостях поведінки індивіда у процесі формування й реалізації мобільності. Професійна мобільність досліджується як на особистісному, так і на суспільному рівнях. Сенс психологічного аспекту мобільності зводиться до вивчення адаптаційних та інтеграційних якостей людини у процесі трансформації особистісних цінностей. Так, Ю. Дворецька [81] розглядає «мобільність» як ключове поняття, яке найбільш точно відображає специфіку сучасного етапу розвитку людини і

суспільства. Дослідниця зауважує, що технологічний базис швидко змінюється і визначає необхідність постійного пристосування людини до динамічного соціального й професійного середовища, що спричиняє затребуваність таких якостей особистості, як кар'єрна гнучкість, адаптивність, готовність повністю віддаватися роботі, всебічна професійна обізнаність (мобільність). У цьому сенсі мобільність особистості розглядається як форма реакції людини на різні зміни, що відбуваються в зовнішньому і внутрішньому середовищі, і як засіб подолання життєвих труднощів. На думку О. Нікітіної, особистість, що існує в надзвичайно мобільному і динамічному світі і при цьому володіє високою психологічною гнучкістю, буде здатна у певній критичній ситуації здійснити потрібний вибір і творчо перетворювати навколишній простір. Виходячи з таких позицій, авторка стверджує, що мобільність – це індивідуальна відповідь людини на виклики мінливого світу [170].

Тож психологічною основою професійної мобільності особистості є динамізм її мотиваційних, інтелектуальних і вольових процесів, завдяки чому створюється індивідуальне поле готовності до професійної мобільності. Мотиваційна сфера обумовлює цілеспрямований свідомий характер дій людини й визначає потенційні можливості особистості, що вкрай важливо в ситуації невизначеності. При формуванні професійної мобільності визначальним стає не її освітній рівень і навіть не сформованість професійно важливих якостей, а насамперед психологічна (у тому числі мотиваційна) готовність до професійної мобільності (Л. Пілецька) [188, с. 205-210].

Як зазначалося вище, до 90-х рр. ХХ століття характерною ознакою соціальної мобільності були горизонтальні переміщення професійних кадрів, пошук роботи на нових місцях, різноманітні міграції населення. З'ясувати причини і наслідки цих процесів допомагає аналіз поняття «мобільність» з *позицій демографії* та антропології, оскільки суб'єкти цих переміщень – люди, індивіди, людські спільноти, тобто антропологічні одиниці.

М. Білль вважає, що ключова дефініція категорії «мобільність», яка полягає у психологічній готовності до змін у професійній діяльності, є важливою, особливо для розроблення демографічних прогнозів та урахування й мінімізації ймовірних міграційних втрат. Посилаючись на роботи Дж. Бхандарі, науковець зазначає, що мобільність та її наслідок – міграція – в антропології розглядаються через призму асиміляції, інтеграції та включення в нове середовище [38, с. 647].

Досліджуючи мобільність у рамках *географічного аспекту*, Ю. Калиновський розуміє її як рух без обмежень певною територією та з урахуванням впливу природного середовища. Автор розглядає географічну мобільність у межах міжнародного та міжрегіонального туризму – переміщення індивіда з одного місця в інше зі збереженням існуючого статусу. Також Ю. Калиновський [116] відзначає, що різновидом географічної мобільності є трудова міграція – переміщення у пошуках роботи з одного місця в інше зі зміною статусу.

У ХХ столітті поняття «мобільність» наповнюється новим змістом, зумовленим економічними факторами суспільного розвитку. З огляду на це, дослідники феномена мобільності виділяють економічний аспект, вкладаючи в нього своє трактування. Так, Н. Мурадян визначає мобільність як засіб адаптації робочої сили, який підвищує її конкурентоспроможність [162]. При цьому увага зосереджується на мобільності робочої сили (трудових ресурсів), що перебуває у прямій залежності від економічних стимулів і можливих змін. До таких стимулів можна віднести поліпшення матеріальних, соціальних чи психологічних умов життя, тобто підвищення заробітної платні, зацікавленість змістом праці, можливість кар'єрного зростання тощо, як стверджує М. Бублій [48].

З усього сказано вище випливає, що мобільність в економічному аспекті передусім розглядається як актив людського капіталу. Змістовно розрізняючи суть дефініцій різних авторів, О. Білик [19], Є. Іванченко [113], Е. Лібанова [143] найбільш значущими факторами мобільності в

економічному сенсі вважають наявність можливості задоволення професійних потреб і нахилів особистості, попит ринку праці, рівний доступ до освіти, соціального страхування, матеріальних благ, забезпечення оптимального оподаткування, урівноваження стандартів оплати праці, збалансований економічний розвиток територій донора та реципієнта завдяки інвестуванню міграційного капіталу.

На початку XXI століття до вивчення мобільності підключилися педагоги, розпочавши всебічне дослідження *педагогічного аспекту* поняття «мобільність». Пов'язуючи педагогічний і демографічний аспекти проблеми, вони звернули увагу на пряму залежність між освітою та мобільністю – чим освіченіша людина, тим вона мобільніша.

Наприклад, Н. Василенко вважає мобільність особливо важливою якістю у досягненні високого професіоналізму сучасного фахівця [53].

У статті «Професійна мобільність як сучасна педагогічна проблема» Л. Сушенцева також висвітлює мобільність як особливу й надважливу якість особистості, що формується у процесі навчання й виховання та має суттєвий вплив на професіоналізм майбутнього фахівця [249].

Отже, у педагогіці мобільність розглядається з точки зору формування всебічно розвиненої особистості і спрямована на вироблення умінь оволодівати знаннями, навичками самоосвіти, здатністю до особистого самовдосконалення, що є суттєвим фактором розвитку як самої особистості, так і суспільства в цілому. Тому в педагогіці приділяється велика увага формам і методам організації системи неперервної освіти, створенню можливостей для адаптації до нових умов і способів набуття знань, застосування їх у практичній діяльності, пошуку кращих форм навчання, можливості розширення географії отримання освітніх послуг.

Видається досить цікавим розуміння мобільності з точки зору педагогічного виховання та формування таких якостей особистості, як внутрішня гнучкість, швидке реагування на динамічні зміни середовища, здатність самостійно «вибудувувати свою життєдіяльність», оволодівати

знаннями, постійно їх оновлювати, самореалізовуватись, самовдосконалюватись у процесі набування поліпрофесійної мобільності, що є надзвичайно важливими якостями для соціальних працівників.

Кожна держава вибудовує свою політику в галузі освіти відповідно до потреб суспільства. Для підготовки висококваліфікованих фахівців у закладах вищої освіти, формування їхньої поліпрофесійної мобільності дуже важливим є роль держави у виробленні стратегії розвитку освіти з метою реагування освітніх установ на сучасні виклики. Для цього створюється відповідна законодавча база функціонування освітньої системи. Має сенс акцентувати увагу на мобільності у *правовому та державно-управлінському аспектах*.

Слушною для нашого дослідження є думка І. Шпекторенка [278] про те, що державне управління виступає важливим фактором взаємодії держави і суспільства у підготовці майбутніх кваліфікованих кадрів для потреб ринку праці.

Автор підкреслює, що важливими напрямками розгляду мобільності слугують такі характеристики, як правова визначеність можливостей реалізації мобільності, допустимість подвійного громадянства, режимів проживання іноземців, соціально-економічна захищеність осіб, які перебувають у статусі мігранта чи туриста. Також додамо, що в межах управлінського аспекту сенс мобільності значною мірою впливає на ефективність і оптимальність соціального розвитку, прогрес в усіх галузях соціальної системи.

З нашої точки зору, для підготовки фахівців у галузі соціальної роботи як сфери соціальних послуг з реабілітації має значення мобільність у наданні долікарняної допомоги, тобто її *медичний аспект*. Уміння зорієнтуватись у ситуаціях, що постійно змінюються, вибрати єдине правильне рішення в напружених умовах, виробити стратегію поведінки щодо медичної допомоги при загрозі життю підопічної людини є тією психологічною технологією, яка

передбачає високий рівень професійної мобільності представників медичної і соціальної галузей [88, 62].

Отже, дослідження порушеної проблеми мобільності, в тому числі професійної, з позицій філософії, соціології, психології, географії, демографії, економіки, педагогіки, права, державного управління, медицини підводить до висновку про те, що дефініції «професійної мобільності» свідчать, про багатогранність цього поняття, в основі якого лежить розуміння здатності людини швидко й ефективно самоорганізовуватися, змінюватися відповідно до життєвих і професійних потреб, адаптуватися до певного професійного середовища та професійних груп, що дає їй змогу продуктивно працювати. З огляду на це, в наукових дослідженнях розглядаються різні види мобільності залежно від її функцій.

Тож на наступному етапі спробуємо за допомогою аналізу різних видів мобільності виділити основні ознаки мобільності сучасного фахівця, що в подальшому допоможуть нам у процесі формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника.

II етап – диференціація різновидів мобільності, встановлення спільних, подібних і відмінних характеристик відповідно до соціальної спрямованості та функцій.

Аналіз наукових праць П. Сорокіна [238], С. Ліпсета [306], Р. Бендікса [306], Н. Коваліско [127], І. Кравченко [134], Т. Заславської [103] дає розуміння загальних характеристик мобільності щодо забезпечення тих, чи інших соціальних функцій.

У рамках нашого дослідження буде доцільним детальний розгляд таких видів мобільності, що безпосередньо впливають на формування *поліпрофесійної мобільності*, а саме: соціальна, особистісна, академічна, інтелектуальна, трудова, комунікативна, когнітивна, культурна і соціокультурна, інформаційно-комунікаційна, виховна, просторова, професійна. Свідомо уникаючи опису видів мобільності за тлумаченням різних авторів, представимо види мобільності у вигляді таблиці «Види

мобільності за визначеннями різних авторів» (дод. В). Аналізуючи таблицю «Види мобільності за визначеннями різних авторів», доходимо висновку, що розуміння соціальних функцій наведених видів мобільності у різних авторів мають суттєві розходження.

Наприклад, науковиця В. Тернопільська підтримує думку про винятково важливу роль освіченості як суттєвого фактора високого рівня професійності і вважає, що значущими передумовами розвитку соціальної мобільності виступають ще й такі внутрішні якості особистості, як уміння аналізувати, оцінювати, саморозвиватись, тобто постійно рухатись у напрямі підвищення її інтелектуального рівня і фахової кваліфікації. Для такої самореалізації недостатньо лише зовнішніх соціальних умов, оскільки необхідні також особистісні здібності, бажання та вміння здійснювати відповідну діяльність, просуватися шляхом самовдосконалення. У процесі підготовки фахівця соціальної сфери особливої актуальності набувають фундаментальні завдання соціального й особистісного самовизначення, рішення, що зумовлюють необхідність формування у нього соціальної мобільності [255, с.196].

Аналіз таблиці «Види мобільності за визначеннями різних авторів» (дод. В) дозволяє констатувати, що майже всі види мобільності представлені через індивідуально-психологічні особливості (здібності як здатність) та активно-діяльнісний стан (готовність). Залежно від сфери наукових інтересів дослідники виділяють різноманітні види здатності та готовності. Можна стверджувати, що передумовою розвитку здатності є освіта, засвоєні загальнокультурні й професійні компетентності та цінності, а умовою розвитку готовності стає активна діяльність суб'єктів.

Спробуємо перевірити наше припущення стосовно важливості виокремлених характерних особливостей кожного з видів мобільності через аналіз Національної рамки кваліфікацій (далі – НРК) [204] та Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників [166], а саме соціального працівника.

З огляду на те, що НРК ґрунтується на європейських і національних стандартах та принципах забезпечення якості освіти, враховує вимоги ринку праці до компетентностей працівників та запроваджена з метою гармонізації норм законодавства у сферах освіти і соціально-трудоких відносин, ми можемо скласти власне уявлення про компетентності на кожному кваліфікаційному рівні відповідно до євроінтеграційних процесів. Ознайомлення з кваліфікаційними вимогами до сучасного фахівця, що допоможе врахувати вимоги до знань, умінь та навичок майбутнього соціального працівника, які формуються на досліджуваному першому (бакалаврському) рівні вищої освіти для подальшої організації процесу підготовки майбутніх соціальних працівників.

Відповідно до НРК бакалавр повинен володіти концептуальними науковими та практичними знаннями, критично осмислювати теорії, принципи, методи і поняття у сфері професійної діяльності або навчання, мати поглиблені когнітивні та практичні уміння і навички, володіти майстерністю та здатністю сприймати інновації на рівні, необхідному для вирішення складних спеціалізованих завдань і розв'язання практичних проблем у сфері професійної діяльності або навчання. Він повинен уміти взаємодіяти із суб'єктами професійної діяльності та нести відповідальність за вироблення й ухвалення рішень у непередбачуваних виробничих або навчальних контекстах, формулювати власні судження, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти, бути здатним продовжувати навчання самостійно [204].

Відповідно до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників соціальної сфери фахівець виконує обов'язки та завдання із застосування на практиці нормативно-правових актів з питань надання соціальних послуг особам, що потрапили у складні життєві обставини (інвалідність, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла, роботи, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, стихійне лихо тощо); реєструє та веде облік осіб, які мешкають у зоні соціального

обслуговування; організовує та контролює надання соціальних послуг, необхідних окремим особам для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності; використовує наявні фінансові, матеріальні та інші можливості для задоволення потреб осіб та розв'язання їх проблем; представляє та захищає їх інтереси на підприємствах, в установах і організаціях; веде первинну документацію з організації соціального обслуговування та допомоги, обліку та звітності.

Соціальному працівникові важливо знати законодавство у сфері надання соціальних послуг, основи етики та професійного спілкування, зміст, форми та порядок надання послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, методи і форми соціальної роботи зі спеціальними групами клієнтів, основи психології, основи медичних та гігієнічних знань, основи економіки, права та трудового законодавства, норми охорони праці та виробничої санітарії, діловодство. Різноманітність висунутих вимог до сучасного кваліфікованого фахівця свідчить про необхідність формування компетентностей у майбутнього соціального працівника за психологічним, соціально-педагогічним, юридичним, економічним, медичним напрямками соціальної роботи.

Окреслені ознаки мобільності сучасного кваліфікованого фахівця дозволяють визначитись із характерними для мобільного соціального працівника вимогами, які суттєво впливають на формування його особистісних якостей:

- *емпатії* як здатності відчувати настрій людей, розуміти їх установки й очікування, виражати співпереживання й співчуття;
- *активності* як уміння швидко організовувати власну діяльність, брати участь у важливих для суспільства перетвореннях, виявляючи ініціативу, постійно духовно збагачуватися;
- *креативності* як здатності творчо підходити до вирішення завдань, генерувати нові ідеї, які відрізняються від традиційних;

- *адаптивності* як уміння ефективно пристосовуватись до зміни умов середовища;
- *гнучкості* як здатності обирати варіант дій відповідно до зовнішніх умов та особистих ресурсів;
- *оперативності*, що визначається своєчасністю вибору відповідного способу реагування на різні професійні ситуації;
- *самостійності* як здатності планувати й регулювати власну діяльність без зовнішнього впливу, орієнтуючись на особисті погляди та переконання;
- *комунікабельності* як уміння будувати, підтримувати та зберігати позитивні контакти у спілкуванні та взаємодії з людьми.

Для соціального працівника має важливе значення сформованість таких професійних якостей:

- *відповідальності* як готовності виконувати взяті на себе зобов'язання, впевнено діяти та приймати виважені рішення;
- *вмотивованості* як готовності докладати додаткових зусиль при виконанні професійних обов'язків;
- *наполегливості* як здатності долати життєві перешкоди протягом тривалого часу, переслідувати довготривалі цілі, для досягнення яких необхідно докладати зусиль і терпіння;
- *компетентності* як здатності самостійно, відповідально і ефективно виконувати професійні функції;
- *конкурентоспроможності* як здатності перевершувати можливості інших при виконанні професійних обов'язків;
- *прагнення до саморозвитку* як здатності визначати цілі та домагатися їх досягнення, планувати та прогнозувати свою діяльність, здійснювати контроль над ситуацією без сторонньої допомоги;
- *здатності до самооцінки* як уміння адекватно оцінювати рівень своїх можливостей під час вирішення поставлених завдань.

Притаманність виділених особистісних та професійних якостей майбутньому соціальному працівнику є запорукою сформованості професійної мобільності у нашому розумінні цього поняття.

Вихідним поняттям, як видно з даних таблиці «Види мобільності за визначеннями різних авторів» (дод. В) є *професійна мобільність*, в основі якої лежить такий критерій, як зміни у змісті та умовах професійної діяльності, що важливо у процесі підготовки майбутніх фахівців та подальшого формування їхньої поліпрофесійної мобільності, яка впливає на професійні досягнення соціального працівника. Тому науковий інтерес становлять джерела соціально-педагогічного профілю, аналіз змісту яких наближає до розуміння сутності та особливостей ключового поняття дослідження.

Здійснивши ретроспективний та міждисциплінарний аналіз наукової літератури, перейдемо до наступного етапу дослідження.

III етап – аналіз сучасних науково-практичних концепцій та підходів до вивчення професійної мобільності у наукових джерелах, зокрема в дисертаційних роботах, статтях і монографіях.

Необхідність формування професійної мобільності у майбутніх фахівців уже у процесі їхньої професійної підготовки зумовила інтерес до цієї проблеми багатьох науковців, які вивчали проблеми формування професійної мобільності фахівців різного профілю. Результати цього дослідження представлені у вигляді контент-аналізу в таблиці 1.1:

Таблиця 1.1

Контент-аналіз джерел з формування професійної мобільності у майбутніх фахівців

Підготовка фахівців різних сфер професійної діяльності	Наукові джерела
1	2
Інженери	С. Капліна [118], В. Хом'юк [268]
Фахівці технічного профілю	Л. Амірова [5], О. Симончук [228], Л. Меркулова [155], Л. Сушенцева [249], В. Дюніна [93], Т. Павлиш [181], Ю. Сачук [225]

Продовж. табл. 1.1.

1	2
Менеджери-аграрії	Н. Кожемякіна [129], І. Герасимова[68]
Фахівці комунального господарства	Л. Вороновська [61]
Економісти	Є. Іванченко [114], Н. Коваліско [126]
Психологи	Ю. Дворецька [81], Л. Пілецька [188]
Викладачі ЗВО	Л. Амірова [5], Л. Горюнова [75], Н. Коробко [133], В. Гринько [76], І. Хорев [270]
Педагоги	О. Дементьева [83], Б. Ігошев [109], О. Нікітіна [169], Р. Пріма [198], Л. Хорунжа [271], Ю. Клименко [125]
Фахівці соціальної сфери	О. Безпалько [15], Т. Гордєєва [72], Рідкодубська [213], Д. Данко [80]
Державні службовці	І. Шпекторенко [278], О. Гусак [79]
Майбутні офіцери	А. Ващенко [55], О. Акулов [4]
Медичні працівники	Ю. Дзвінчук [88], В. Марковський [152], О. Гуменюк [77];

Аналіз дисертаційних досліджень і наукових публікацій дає більш глибоке розуміння змісту професійної мобільності фахівців, аніж як процес трансформацій інтересів працівника і акт прийняття рішення про зміну роду професійної діяльності, в тому числі місця роботи чи самої професії.

Отже, проаналізувавши поняття «професійна мобільність» за ознаками особистої та професійної діяльності у наукових джерелах, які наведено у таблиці «Характерні ознаки професійної мобільності у поглядах сучасних науковців» (дод. Г), ми зробили висновок, що у трактуваннях поняття «професійна мобільність» виокремлюються основні значення: «процес діяльності (орієнтир на саморозвиток, самовдосконалення)», Ю. Дворецька [81], Л. Горюнова [75], «готовність до швидкої реакції (швидке та якісне вирішення виробничих задач, виконання завдань суміжних галузей, опанування інновацій у професійній діяльності)», І. Шпекторенко [278], І. Хом'юк [268], Т. Павлиш [181], «здатність до адаптації (сформованість

базових основ професійної етики та ключових компетентностей, вирішення широкого кола професійних завдань, оперативна адаптація до мінливих умов)», О. Безпалько [15], Ю. Клименко [125], І. Хорєв [270]. При цьому переважна більшість науковців розглядає професійну мобільність як «інтегровану якість особистості (якісні характеристики особистості, соціально-професійна діяльність фахівця, процес особистісного та професійного зростання)», Е. Порцевская [195], Т. Кузьміч [138], Ю. Калиновський [116], І. Дичківська [90], О. Нікітіна [170], О. Акулов, Л. Вороновська [61], І. Герасимова [299], Л. Горюнова [75], Є. Іванченко [113], Л. Меркулова [155], Л. Пілецька [188], Л. Сушенцева [248], Л. Горюнова [75].

З метою формулювання авторського бачення сутності ключової категорії зупинимось на таких важливих для нашого дослідження тлумаченнях стосовно характеристик професійної мобільності. По-перше, *готовність і здатність* до перетворень як стійка властивість особистості, яка виявляється у постійному прагненні до професійного вдосконалення або перекваліфікації [248, с. 130]. По-друге, мобільність – *інтегративна якість* особистості, що є необхідною для успішної життєдіяльності в сучасному суспільстві, яка простежується у професійній діяльності, забезпечує самовизначення, самореалізацію завдяки сформованості загальних та фахових компетентностей і програмних результатів, прагненню особистості змінити не лише себе, а й професійне та життєве середовище [90, с. 6].

Додатково для розуміння сутності поняття «професійна мобільність» ми проаналізували погляди учених і прийшли до висновку, що за змістом досліджень, які стосуються або підготовки майбутніх фахівців, або професійної мобільності фахівців-практиків та формування у них інтегрованих якостей, які так чи інакше стосуються професійної мобільності [30].

Інтегрованість категорії «професійна мобільність» дає підстави для висновків про взаємозумовлений зв'язок із поняттям «поліпрофесійна мобільність», яке є предметом нашого дослідження.

IV етап – обґрунтування сутності поняття «поліпрофесійна мобільність майбутнього соціального працівника» як наукової категорії.

Ознайомившись із точкою зору О. Симончук [228], О. Нікітіної [169], О. Гусака [79], вважаємо, що їхнє розуміння дефініцій «поліфункціональність мобільності особистості» і «міжпрофесійна мобільність» суголосне із нашим трактуванням терміна «поліпрофесійна мобільність», проте ми вважаємо їх неоднорідними за призначенням, а відтак «поліпрофесійну мобільність» розглядаємо як самостійне поняття, яке має своє значення.

Для розуміння розбіжностей цих понять та для правильного формулювання пропонованого нами терміна «поліпрофесійна мобільність» розглянемо, який зміст вкладається у ці поняття.

У дисертаційній роботі О. Гусака [79] досліджується міжпрофесійна мобільність офіцерів, звільнених у запас, у системі державної служби. Поняття «міжпрофесійна мобільність» визначається автором як сукупність конкретних специфічних процесів їх переміщення з професійної групи військовослужбовців до професійної групи державних службовців, що передбачає зміну предмета, методів і мети їх діяльності, вимагає динамічної перекваліфікації і набуття нових спеціальних знань і навичок, необхідних для забезпечення подальшого професійного, кар'єрного зростання в галузі державного управління.

О. Симончук [228] дає визначення поняття «міжпрофесійна мобільність» як сукупності конкретних процесів переміщення індивідів між різними професійними групами, які суттєво змінюють предмет, методи і мету діяльності, вимагають перекваліфікації – набуття нових спеціальних знань і навичок, опанування нової професійної культури, іноді викликають зміни у соціальному статусі, способі та стилі життя.

О. Нікітіна [170, с. 120–122] досліджувала поліфункціональність професійної мобільності особистості та пояснювала її як рух уперед, вибір кращого варіанта вирішення традиційних завдань або нових проблем чи виконання професійних обов'язків через функції мобільності: соціальну, педагогічну, економічну.

Пропонуємо розглянути поняття «поліпрофесійна мобільність соціальних працівників», яке є ключовим у нашому дослідженні.

В етимологічному розумінні лексичного значення морфеми «полі» (від грецького Πολύς – багаточисельний, обширний) визначальним для нас є використання цього слова у значеннях «багато», «безліч», «всебічно» [231, т.8, с. 72]. Пропонуючи термін «поліпрофесійна мобільність», ми маємо на увазі всебічний характер формування і розвитку професійної майстерності суб'єкта будь-якої сфери діяльності, володіння якостями, притаманними представникам багатьох професій, що скоординовані, сконцентровані, об'єднані в одному фахівці. Відповідно – зосередження у програмах підготовки фахівців кваліфікаційних вимог щодо забезпечення оптимальних знань із різних галузей науки, задоволення всебічних пізнавальних інтересів і запитів, які гарантують результативну професійну діяльність.

Зазначимо, що чинна кваліфікаційна характеристика посади «соціальний працівник» [166] передбачає оволодіння фаховими знаннями із загальної психології, вікової психології, гендерної психології, соціології, педагогіки, соціальної педагогіки, юриспруденції, правових аспектів соціального захисту, теорії та методики соціальної роботи. Це зумовлено необхідністю забезпечити високий рівень кваліфікації майбутнього соціального працівника, можливості неперервної освіти, набуття практичного досвіду, здатності до професійного саморозвитку та самовдосконалення, вмінню взаємодіяти з різними соціальними інститутами для надання якісних соціальних послуг вразливим категоріям населення.

Сучасний соціальний працівник у своїй професійній діяльності стикається з великою кількістю джерел інформації: він постійно аналізує

соціальну, педагогічну, психологічну, юридичну, економічну, медичну інформацію, необхідну для успішного виконання професійних функцій.

Особистість, яка зацікавлена у власній професійній мобільності, відчуває постійну потребу в систематизації та координації набутих знань та професійних навичок, в умінні встановлювати міжпрофесійні зв'язки, орієнтуватися в найрізноманітнішій інформації, адекватно реагувати на вирішення складних життєвих ситуацій.

Майбутні соціальні працівники також мають дотримуватися професійної етики, бути тактовними, відкритими, співчутливими до чужих труднощів і проблем, виховувати в собі емоційну урівноваженість, бути готовим до психічних перевантажень, інколи навіть невротичних відхилень у власних оцінках та вчинках, уміти приймати рішення в несподіваних, навіть екстремальних, ситуаціях, чітко формулювати свої думки, грамотно й дохідливо їх викладати, критично оцінювати власну діяльність, уникати зверхності, зарозумілості, ділитися своїми знаннями, досвідом з колегами, популяризувати свою професію, демонструвати високі стандарти поведінки [167].

Сучасні соціально-економічні процеси в Україні, її євроінтеграційні прагнення зумовлюють підвищення уваги держави й громадянського суспільства до захисту прав людини, створення для кожного члена соціуму комфортних умов для проживання й духовного розвитку, забезпечення охорони здоров'я, гідного матеріального стану, рівного доступу до усіх суспільних благ.

З'ясування особливостей змісту освіти, практичної складової підготовки фахівців та розгляд середовища для практичної реалізації компетентності соціальних працівників в Україні та у країнах Європи дає підстави стверджувати, що особливості євроінтеграційних процесів впливають на вибір траєкторії подальшого дослідження порушеної проблеми. Вона стосується питань розвитку соціально-професійної позиції майбутніх соціальних працівників, враховує соціально-педагогічний та

середовищний підходи в освіті, зокрема у закладі вищої освіти, які передбачають формування поліпрофесійних компетентностей як у середовищі закладу освіти, так і розширеному колі соціальних осередків і суб'єктів соціальної роботи макросередовища. Це в свою чергу фокусує увагу на порушеній проблемі як соціально-педагогічній. Євроінтеграційні процеси уможливають розширення транснаціоналізації та стандартизації в соціальній роботі, що дозволяє наблизити підготовку поліпрофесійно мобільного працівника до глобальних вимірів [33].

У Новітній стратегії розвитку ЄС на 2019-2024 роки, яка прийнята Європейською Радою 20 червня 2019 р., підкреслюється, що країни-члени «повинні збільшити інвестиції в людські навички та освіту», і це має бути стратегічним пріоритетом для Європейської Спільноти. Резолюція Європейської Ради щодо подальшого розвитку європейського освітнього простору від 18. 11. 2019 р. [292, р. 1], яка зголосилася підтримувати системи освіти, орієнтовані на майбутнє, а також документ про спілкування Комісії з Європейським парламентом, Європейським економічним і соціальним комітетом і комітетом регіонів про досягнення європейського освітнього простору до 2025 року [291], який пропонує конкретні кроки з реалізації очікуваних досягнень. У цих документах звучить заклик до країн-членів ЄС, усіх ~~зацікавлених сторін~~ консолідувати зусилля для підвищення якості систем освіти та підготовки здобувачів, пропонується більш тісна співпраця в рамках розвитку європейського освітнього простору ~~до 2025 року~~ за шістьма вимірами:

- *якість* (знання, уміння, навички, конкурентоспроможність);
- *інклюзія та гендерна рівність* (інклюзивні стратегії навчання та нові межі гендерної рівності повинні забезпечити можливість рівного доступу до освіти;
- *зелений та цифровий підходи* (інвестиції, спрямовані на розвиток зелених та цифрових технологій, які зумовлюють глибокі зміни у свідомості, поведінці та звичках людей у ставленні до навколишнього середовища;

– *викладачі та практики* (компетентні та мотивовані викладачі, які мають можливості професійного розвитку, доступна міжнародна мобільність здобувачів, викладачів та практиків;

– *вища освіта* (тісна співпраця між закладами вищої освіти у розробці спільних навчальних програм та загальних курсів, що дозволить здобувачам легше адаптуватися до систем освіти в різних країнах, мати досвід участі у програмі Еразмус +;

– *геополітичний вимір* (програми обміну, співпраця між закладами освіти як всередині ЄС, так і за його межами допомагають об'єднати найкращі таланти в усьому світі, а також сприяти рівним можливостям у спільній міжнародній роботі, у дослідницьких та інноваційних проєктах, що стимулює інновації та створення нових робочих місць.

На комплексне розв'язання порушеної проблеми і спрямоване пропонуване нами поняття «поліпрофесійна мобільність».

Підбиваючи підсумки теоретичного дослідження вітчизняних і зарубіжних наукових джерел та довідкової літератури, аналізу наукових поглядів на проблему професійної мобільності як соціального феномена, ми зробили відповідні висновки.

Стійкі навички швидко та якісно виконувати широке коло завдань у професійній діяльності перебувають у прямій залежності від здатності працівника вибудувувати власну траєкторію виконання професійних обов'язків, тобто самостійно ставити цілі, планувати, організовувати свою діяльність, оцінювати результати. Оперативне засвоєння та упровадження інноваційних технологій в роботу, здатність виконувати завдання із суміжних сфер вимагають від працівника внутрішньо особистісних змін та умов професійної діяльності, які здійснюються шляхом самоосвіти. Крім цього, попередньо розглянуті нами ознаки, які характеризують мобільність, потребують прагнення до мотивації на самореалізацію, саморозвиток особистісно-професійних якостей майбутнього соціального працівника.

Мотивація, прагнення стають орієнтирами на самовдосконалення, без якого неможлива швидка адаптація до мінливих умов праці.

Проведений ретроспективний та предметний аналіз науково-педагогічної літератури, присвяченої науковому обґрунтуванню поняття «мобільність» як соціального феномена свідчить про те, що на нього як об'єкт наукового пізнання звертають увагу, починаючи з кінця XV століття. Проте ґрунтовного змістового наповнення воно набуло наприкінці XX-початку XXI століть у зв'язку із динамічними трансконтинентальними міграціями населення, інтенсивними економічними, соціальними, інформаційними трансформаціями у глобалізованому світі.

Первісне трактування поняття «мобільність» як «рух» поступово наповнилося новою сутністю і від розуміння суто фізичного явища переросло у сучасних наукових розвідках у соціологічне поняття, яке характеризується різною соціальною спрямованістю. Найчастіше розглядається як рух, дія, переміщення, здатність до швидкої зміни станів, як певна властивість особистості (здатність та готовність до діяльності у мінливому середовищі). Це дає підстави стверджувати, що поняття «мобільність» тлумачиться в різних наукових джерелах співвідносно із соціально-політичними парадигмами різних історичних періодів.

Розгляд проблеми становлення поняття «мобільність» за філософським, соціологічним, психологічним, географічно-демографічним, економічним, педагогічним, правовим, державно-управлінським та медичним аспектами показав, що поняття мобільності розглядається як сучасна міждисциплінарна парадигма, яка в різних галузях має характерні трактування, що є специфічними тільки для фахівців окремого напрямку, однак можна стверджувати, що вони також мають міжгалузеві та міжпредметні зв'язки.

Здійснення аналізу сучасних наукових поглядів, що подаються в загальній педагогічній, фаховій педагогічній і соціально-педагогічній літературі, зокрема в дисертаціях, наукових статтях, монографіях, за схемою: «мобільність – професійна мобільність – поліпрофесійна мобільність»

підтверджує наші припущення про те, що ці поняття є сутнісно взаємообумовленими, взаємодоповнюючими. При цьому визначальною базовою категорією є «мобільність».

Поняття *«професійна мобільність»* розглядається як процес швидкої адаптації працівника до будь-яких змін у його професійній діяльності, що в кінцевому рахунку забезпечує самовизначення, самореалізацію, самовдосконалення завдяки сформованості ключових професійних компетентностей.

Поняття *«поліпрофесійна мобільність»* визначаємо як інтегровану якість професійної підготовки, яка забезпечує працівникові вільне орієнтування у максимальному обсязі загальних і специфічних знань у їх сукупності, дозволяє урізноманітнювати професійні компетентності, оволодіваючи різнопрофільними знаннями, уміннями і навичками, що сприяє розширенню і підвищенню якості надаваних ним соціальних послуг.

У нашому дослідженні поняття *«поліпрофесійна мобільність соціального працівника»* розглядається як готовність працівника до змін у межах професійної діяльності, пов'язаних із необхідністю реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів, а також здатності до саморозвитку та самовдосконалення, відтворення досвіду надання ним соціальних послуг у взаємодії із суб'єктами соціальної роботи відповідно до потреб різних груп клієнтів.

Наступний пункт буде присвячено висвітленню сутності, змісту та структурних складових поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників та здійснення аналізу професійної підготовки соціальних працівників у європейських країнах.

1.2. Сутність, зміст та структурні складові поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції

Теоретичне обґрунтування сутності й складових формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції у контексті логіки нашого дослідження є необхідною умовою ґрунтовного висвітлення досліджуваної проблеми. Незважаючи на значне розмаїття наукових поглядів і концептуальних підходів до вирішення проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників (компетентного та конкурентоспроможного фахівця), спостерігається певна невизначеність методологічних основ формування поліпрофесійної мобільності в умовах євроінтеграції. У даному підрозділі ми висунули низку актуальних у сучасній теорії й практиці дослідницьких завдань, а саме:

- визначення на основі законодавчої та нормативно-правової баз України та Європи місця провідної категорії дослідження «поліпрофесійна мобільність соціальних працівників» у категоріальному апараті соціальної роботи як науки та професії;

- визначення, відбір та чітка ідентифікація інтегрованих компетентностей, які є найважливішими для соціального працівника;

- розробка структурно-змістової моделі формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.

Вважаємо за необхідне розпочати розгляд заявленої проблеми з аналізу основоположних для нашого дослідження понять, наявних у законодавчій та нормативно-правовій базах України і Європи. У цьому контексті спробуємо з'ясувати сутність пропонованої категорії «поліпрофесійна мобільність соціального працівника» і розкрити особливості змісту освіти та підготовки компетентного конкурентоспроможного фахівця, розглянути стандарти соціальної роботи, сучасні вимоги до підготовки здобувачів за спеціальністю 231 Соціальна робота, проаналізувати нормативно-правові документи,

освітньо-професійні програми, навчальні плани та робочі програми освітніх компонентів.

Сучасні тенденції розвитку світової цивілізації, що тяжіють до процесів глобалізації, висувають перед суспільними спільнотами розвинених країн усе нові й нові завдання щодо поліпшення якості життя й життєдіяльності їхніх громадян.

Освіта як галузь суспільного життя має виключне значення, оскільки виконує суспільно значущу роль (функцію), пов'язану з природною потребою людини й суспільства в цілому в розширенні, поглибленні, оновленні знань, що є запорукою всебічного інноваційного розвитку.

Організація Об'єднаних Націй разом із такими міжнародними організаціями, як Рада Європи, Організація економічного співробітництва та розвитку, зараз активно підтримує світові процеси модернізації освіти. Одним із важливих компонентів діяльності Програми розвитку ООН стала реалізація проєкту «Освітня політика та освіта «рівний рівному», у рамках якого ініційовано низку дискусій, що стосуються модернізації змісту освіти та формування у молоді ключових компетентностей.

Дослідження тенденції розвитку освіти в Європі, зокрема підготовки фахівців соціальної сфери, зосереджені на упровадженні в соціально-педагогічну практику компетентісно зорієнтованої освіти, яка сприяє набуттю студентами життєво важливих (ключових) компетентностей. Не менш важливим також є процес розроблення моніторингових процедур для відстеження результатів навчання та вимірювання (рівня навчальних досягнень) набуття студентами компетентностей за різними освітніми галузями. Це дає змогу оцінити результативність набутих знань, умінь та навичок для формування поліпрофесійної мобільності, її відповідність сучасним потребам ринку праці та суспільства [17, с. 45–50].

Як і в розвинених країнах світу, освіта є пріоритетним напрямом державної політики України. Держава виходить із того, що освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного

розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості [164, с. 21].

З огляду на цю важливу роль освіти, одним із пріоритетних завдань Європейського Союзу визнано і визначено удосконалення національних систем освіти європейських країн на засадах всебічної інтеграції вищої освіти, тобто ідеї створення на теренах європейських держав європейського освітнього простору. Першим кроком до його формування стало прийняття Болонської декларації (1999 р.). Як зазначено у цьому документі, європейська вища освіта має зробити істотний внесок у побудову висококreatивної та інноваційної Європи знань, що є на сьогодні широко визнаним незамінним фактором цивілізаційного поступу, соціального й людського розвитку, а також невід'ємною складовою зміцнення та інтелектуального збагачення європейських громадян, оскільки саме така Європа спроможна надати їм необхідні знання для протистояння викликам нового тисячоліття разом із усвідомленням спільних цінностей та належності до єдиної соціальної й культурної сфери [313; 23].

Основні цілі європейської інтеграції вищої освіти викладені в Болонській декларації і є сутнісним змістом усього Болонського процесу. Вони передбачають [40]: побудову Європейського простору вищої освіти як передумови розвитку мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування; посилення міжнародної конкурентоспроможності як національних, так і в цілому європейської систем вищої освіти; досягнення більшої сумісності систем вищої освіти; формування й зміцнення інтелектуального, культурного, соціального та науково-технічного потенціалу окремих країн і Європи в цілому; підвищення визначальної ролі університетів у розвитку національних та європейських культурних цінностей; змагання з іншими системами вищої освіти за студентів, вплив, гроші та престиж. Організаціями, які безпосередньо займаються питаннями розвитку соціальної роботи, є: Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи

Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи (англ. International Association of Schools of Social Work, скорочено – IASSW), Міжнародна Федерація соціальних працівників Міжнародною Федерацією соціальних працівників (англ. International Federation of Social Workers, скорочено – IFSW), Міжнародна рада з питань соціального добробуту (англ. International Council on Social Welfare, скорочено – ICSW).

Інтеграція національної вищої освіти у Європейський простір вищої освіти підтверджується оновленням законодавчої бази та нормативно-правового забезпечення вищої освіти України. Цьому сприяє прийняття нового закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII, де зазначено, що кожен громадянин має право на освіту, можливості для вибору форм освіти, навчально-виховних закладів, засобів навчання і виховання, які відповідають освітнім запитам особистості, через запровадження можливості варіативного компонента освіти, диференціацію та індивідуалізацію навчально-виховного процесу, створення мережі недержавних навчально-виховних закладів [104].

Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII передбачає правове регулювання упровадження міжнародних освітніх стандартів вищої освіти, а саме:

- якість освіти контролює незалежний орган - Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти;

- перехід на трирівневу структуру вищої освіти (бакалаврський, магістерський, освітньо-науковий рівні);

- упровадження Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (далі – ЄКТС), що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти; простежується зорієнтованість на НРК як системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів;

- розвиток професійної компетентності як здатності особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості;

- результати (компетентності) навчання як знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити й виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів [98]. Сучасні нововведення сприяють забезпеченню оптимального рівня кваліфікації майбутнього соціального працівника, необхідного для ефективної соціальної роботи відповідно до потреб різних груп клієнтів.

Чітко визначені за європейськими стандартами (Міжнародна організація праці, Європейська рамка кваліфікацій [295], Глобальні стандарти підготовки соціальних працівників [314], Класифікатор європейських навичок, умінь, кваліфікації та професій (англ. European Skills, Competences, Qualifications and Occupations, скорочено – ESCO) [296] ключові компетентності фахівців із соціальної роботи зумовлюють необхідність систематизації та координації набутих знань та умінь, встановлення міжпредметних зв'язків як між навчальними дисциплінами різних циклів, так і між навчальними програмами й планами навчальної й організаційно-методичної роботи з професійної підготовки майбутнього соціального працівника, підвищення мотивації здобувачів до навчання. Для соціального працівника для успішної професійної діяльності важливо уміти орієнтуватися в інформації з різних сфер та швидко реагувати на складні ситуації, що зумовлює потребу у формуванні поліпрофесійної мобільності.

На сучасному етапі для здійснення освітньої діяльності та формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників значна увага приділяється участі в національних та міжнародних проєктах, грантах. Наприклад, підтримка програми сприяння студентській мобільності завдяки новому поколінню програм Європейського Союзу, зокрема Erasmus+ та

Horizon 2020 та співробітництво з міжнародними програмами модернізації вищої освіти сприяє підвищенню якості вищої освіти через світову академічну мобільність і співпрацю, дозволяючи майбутнім соціальним працівникам розширювати професійні контакти, зокрема з Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи [303], яка об'єднує навчальні заклади соціального профілю та дає змогу фахівцям обговорювати спільні проблеми, завдання й цілі, Міжнародною Федерацією соціальних працівників [305], метою діяльності якої є сприяння досягненню соціальної справедливості життєдіяльності різних верств населення завдяки професійній соціальній роботі та Міжнародною радою з питань соціального добробуту [304], яка сприяє розширенню знань і технічної допомоги проектам у різних напрямках соціального розвитку. Разом ці організації розробляють та оновлюють міжнародні стандарти соціальної роботи.

Отже, на сучасному етапі чинні нормативно-правові документи спрямовані на розвиток вищої освіти, що забезпечує належний рівень підготовки кваліфікованого та конкурентоспроможного фахівця. Сучасна вища освіта характеризується інноваційністю та націлена на формування у здобувачів освіти професійної компетентності та мобільності, які знадобляться для працевлаштування на українському та міжнародному ринках праці.

Огляд напрямів підтримки вищої освіти й останніх звітів Європейської комісії [312] показує, що запорукою побудови Європейського освітньо-наукового простору є мобільність, адже головним проявом спрямованості системи освіти на мобільну особистість є створення для будь-якого члена суспільства умов для отримання освіти будь-якого характеру і рівня в будь-який період його життя і в будь-якому місці [307].

Така модернізація вищої освіти вимагає подальшого теоретико-методологічного осмислення та напрацювання нових форм і методів підготовки конкурентоспроможних та висококваліфікованих мобільних фахівців, а в даному дослідженні – фахівців соціальної сфери. З метою

наближення до вирішення зазначених завдань доцільно виконати аналіз наявних наукових підходів до розуміння сутності поняття «поліпрофесійна мобільність» як соціально-педагогічної проблеми та здійснити уточнення сучасного змістовного наповнення цього поняття [27].

Для вибору стратегічних напрямів дослідження необхідно з'ясувати відповідні теоретико-методологічні засади. На основі аналізу загальних науково-методологічних підходів, наявних у наукових дослідженнях В. Садовського [222], Е. Юдіна [283], А. Рижанової [212], С. Харченка [157], І. Зверєвої [105], О. Караман [121], та підходів, які використовувались для вивчення процесу формування професійної мобільності фахівців (О. Безпалько [15], Ю. Клименко [125], Л. Амірова [5], Є. Іванченко [114], І. Герасимова [68], О. Нікітіна [170], Л. Сушенцева [248], Л. Горюнова [75]), нами було обрано компетентнісний, системний, міждисциплінарний, середовищний підходи, оскільки, на нашу думку, вони найбільшою мірою здатні забезпечити дослідження процесу формування поліпрофесійної мобільності.

Професійна діяльність висуває перед особистістю конкретні завдання – бути професійно компетентною, соціально адаптованою, суспільно активною, готовою до мінливих умов життєдіяльності та професійної практики [268, с. 10].

Навколишній світ інтенсивно змінюється внаслідок активної діяльності людини й глобальних природних катаклізмів. При цьому відповідно оновлюється та удосконалюється характер професійних вимог до будь-якого фахівця: він перебуває у стані постійної готовності до саморозвитку, підвищення рівня професійної освіти, обізнаності в інноваційних процесах. Замість базових спеціальних знань в оволодінні спеціальністю формується пріоритет загальнопрофесійних, міжпрофесійних знань.

У цьому контексті буде доцільним використання компетентнісного підходу, який передбачає, що поряд із знаннями, вміннями та навичками набуває актуальності поняття компетентностей здобувача освіти, що

визначається багатьма чинниками, оскільки саме компетентності, на думку багатьох міжнародних експертів, є тими індикаторами, які дозволяють визначити готовність здобувача до самостійного життя, його подальшого особистісного розвитку й активної участі в житті суспільства. Орієнтуючись на сучасний ринок праці, освіта до пріоритетів сьогодення відносить уміння оперувати такими технологіями та знаннями, що дозволяють задовольняти потреби інформаційного суспільства, підготувати молодь до нових ролей у цьому суспільстві. Саме тому важливим є не лише уміння оперувати власними знаннями, а й бути готовим змінюватись та пристосовуватись до нових потреб ринку праці, орієнтуватись у різноманітній інформації й вільно оперувати нею, активно діяти, швидко приймати оптимальні рішення, навчатись упродовж життя, інтелектуально й культурно розвиватись.

Отже, особливістю компетентнісного підходу є орієнтація на кінцевий результат системи підготовки кваліфікованого фахівця (програмний результат освітньої програми), який розглядається не як кількість засвоєних знань, умінь під час навчання, а як здатність застосовувати отримані знання й уміння у різних ситуаціях, в тому числі й нестандартних та проблемних, в роботі з різними групами клієнтів. Саме тому важливим для підготовки поліпрофесійно мобільного фахівця є усвідомлення ним самого поняття компетентності, розуміння, які саме компетентності важливі для висококваліфікованого фахівця соціальної сфери [29].

Міжнародна комісія Ради Європи у своїх документах розглядає поняття компетентності як ключові уміння, базові уміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні уміння або навички, ключові уявлення, опори або опорні знання, наполягає на тому, що компетентності мають відображати спроможність особистості сприймати й адекватно відповідати на індивідуальні та соціальні потреби, мати комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок [293].

Експерти країн Європейського Союзу визначають поняття компетентностей як «здатність застосовувати знання й уміння» (Eurydice,

2002), що забезпечує активне використання навчальних досягнень у нових ситуаціях. На конференції міжнародного рівня у 2004 році дійшли згоди у трактуванні поняття компетентності як здатності застосовувати знання та уміння ефективно й творчо в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях. Компетентність – поняття, що логічно походить від ставлень до цінностей та від умінь до знань [308, р. 6].

Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнень та освіти (англ. International Board of Standards for Training, Performance and Instruction, скорочено – IBSTPI) категорія «компетентність» визначається як спроможність кваліфіковано виконувати запропоновану роботу. При цьому поняття компетентності містить набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або певній суспільній діяльності [311, р.1.].

У НРК подано таке пояснення поняття: «Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [204].

Керуючись заявами Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи, Міжнародної федерації соціальних працівників про етичні принципи, Глобальними стандартами освіти в галузі соціальної роботи, Глобальною програмою соціальної роботи та соціального розвитку, більшість європейських країн внесли зміни до освітніх програм, що спрямовані на створення підґрунтя для того, щоб основні результати навчання базувались на досягненні здобувачами необхідних компетентностей. Більшість науковців говорять про необхідність визначити, відібрати та ґрунтовно ідентифікувати набір компетентностей, які є найважливішими, інтегрованими для соціального працівника. Такий підхід дав підстави

зарубіжним ученим зробити висновок про те, що найсуттєвішими компетентностями для фахівця соціальної сфери є:

- усвідомлення того, як соціально-структурні недоліки, дискримінація, утиски та соціальна, політична, екологічна та економічна несправедливість можуть впливати на розвиток та поведінку людини;

- розуміння того, як традиції, культура, вірування впливають на розвиток та поведінку людини протягом усього життя, уміння враховувати сильні сторони та потенціал кожної людини для її зростання;

- знання теорій, витоків та цілей соціальної роботи, соціальних, гуманітарних та базових знань;

- уміння визначити роль соціальних працівників при вирішенні проблем вразливих верств населення;

- володіння знаннями суміжних професій та професій для сприяння міжпрофесійній співпраці та роботі в команді;

- знання економічного стану, політики соціального захисту та забезпечення, послуг та законів на місцевому, регіональному, державному та міжнародному рівнях;

- знання прав людини, соціальних рухів, відповідних міжнародних договорів, законодавчих та нормативних актів і глобальних стандартів;

- внесок у соціальну роботу щодо сприяння сталому розвитку та справедливості в громадах, які постраждали від політичних, етнічних конфліктів та насильства [314].

Учені В. Поліщук, Ю. Поліщук, досліджуючи професійну підготовку соціальних працівників у країнах Європи, виявили загальні підходи до системи підготовки працівників соціальної сфери, а саме:

- опора у процесі професійної підготовки на етику, ідеали, цінності соціальної роботи;

- наявність системи вимог до претендентів навчатися соціальної роботи (наявність соціального життєвого досвіду, практики соціальної взаємодії,

загального рівня розвитку, особистих нахилів, відповідність психологічним вимогам тощо);

– прагнення досягати єдності теоретичного і практичного компонентів освіти (розробка і створення здобувачами різноманітних соціальних проєктів, програм, їх практичне упровадження);

– прагнення побудувати процес професійного навчання у контексті неперервної освіти; підготовка майбутніх фахівців до роботи з особистістю і в особистісно зорієнтованому контексті [190].

Для подальшого аналізу та виділення компетентностей поліпрофесійної мобільності соціального працівника в умовах євроінтеграції звернімося до наукового доробку Ю. Клименко, яка виділила систему компетентностей у контексті європейського виміру професійної мобільності майбутніх учителів. Ця система поєднує такі базові *компетентності: міжособистісні* (здатність працювати в команді, взаємодіяти з експертами інших предметних галузей, сповідувати етичні цінності, сприймати етнічне різноманіття і міжкультурні відмінності, працювати в міжнародному контексті), *інструментальні* (здатність до аналізу й синтезу, володіння базовими загальними знаннями і знаннями з професії; наявність умінь оперувати інформацією; опанування елементарними навичками застосування комп'ютерних технологій) та *системні* (здатність до застосування знань на практиці, адаптації у нових ситуаціях, генерування нових ідей; наявність дослідницьких умінь та уміння працювати автономно, розробляти проєкти і керувати втіленням їх у життя, прагнення до успіху; відповідальність за якість результатів своєї діяльності) [125, с. 15-16].

Орієнтуючись на кваліфікаційні вимоги до особистісних якостей, до діяльності, до особливостей взаємодії соціального працівника та клієнта, вимоги до комунікативних навичок та умінь, які були окреслені у пункті 1.1 та на основі проаналізованих нормативно-правових джерел України та Європи, спробуємо ідентифікувати набір компетентностей та програмні результати, що характеризують поліпрофесійно мобільного майбутнього

соціального працівника та допоможуть здійснювати фахову соціальну роботу з різними групами клієнтів:

- здатність організовувати та визначати цілі і завдання професійної діяльності відповідно до чинного законодавства з різних сфер діяльності;
- здатність до вільного пошуку, обробки та аналізу інформації з різноманітних джерел;
- уміння виявляти та вирішувати проблеми виховного, психологічного, правового, економічного, медичного характеру;
- здатність приймати обґрунтовані рішення та брати відповідальність за результати їх виконання;
- знати і розуміти сутність, значення й види соціальної роботи з психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів;
- здатність до співпраці у міжнародному середовищі та розпізнавання міжкультурних проблем у професійній практиці;
- здатність розробляти шляхи подолання соціальних проблем і знаходити ефективні методи їх вирішення, використовуючи знання та уміння з різних галузей знань;
- здатність взаємодіяти з клієнтами, представниками різних професійних груп та громад;
- здатність виявляти й залучати ресурси організацій-партнерів із соціальної роботи для виконання завдань професійної діяльності.

Проведена нами робота щодо визначення ролі й місця провідної категорії нашого дослідження – «поліпрофесійна мобільність майбутніх соціальних працівників» – та виокремлення набору компетентностей та програмних результатів, що характеризують поліпрофесійно мобільного майбутнього соціального працівника, показали, що підготовка майбутніх соціальних працівників у ЗВО має бути спрямована не лише на формування загальних та фахових компетентностей, а й на формування компетентностей поліпрофесійної мобільності. Щоб з'ясувати напрями процесу формування

поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника в умовах євроінтеграції під час освітнього процесу у ЗВО, необхідно побудувати модель цього процесу.

Спробуємо вирішити поставлене завдання на основі системного підходу. Саме цей підхід до проблеми формування професійної мобільності майбутніх спеціалістів у своїх дослідженнях використовували Л. Амірова [5], Л. Горюнова [75], Є. Іванченко [114], О. Нікітіна [169], Л. Сушенцева [247]. Виокремимо основні положення системного підходу до досліджуваної нами проблеми. Системний підхід забезпечує комплексне вивчення питання формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників на всіх етапах дослідження; поліпрофесійна мобільність формується у цілісному освітньому процесі, у якому всі компоненти у максимально взаємопов'язані; ефективність формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників залежить від організації цілеспрямованих системних впливів. Системний підхід дає можливість виявити компоненти моделі та зв'язки між ними, тобто визначити структуру моделі. Весь процес формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників подається як соціально-педагогічна система та невід'ємна частина освітнього процесу у закладі вищої освіти.

Перейдемо до наступного дослідницького завдання, окресленого на початку підрозділу, а саме розробки структурно-змістової моделі формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції, яка представлена нами на рисунку 1.1 «Структурно-змістова модель формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника в умовах євроінтеграції» (дод. Д).

Розуміється, що модель – це уявна система, котра відображає або відтворює об'єкт дослідження і здатна змінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію стосовно цього об'єкта [99]. Інформація, яку закладено у структурно-змістову модель, полягає у поєднанні структурної, яка дає загальне уявлення про форму, розташування та кількість найбільш важливих

частин системи та вказує на взаємозв'язки між ними (описують структуру) та змістовної, яка розкриває зміст (якісно-кількісні властивості) важливих частин системи досліджуваного об'єкта [101]. Ми вважаємо, що розробка структурно-змістової моделі дозволить схематично представити структурні складові поліпрофесійної мобільності, їх взаємозв'язки та отримати необхідну інформацію щодо процесу формування та відповідного результату.

З погляду системного підходу, структурно-змістова модель являє собою сукупність закономірних, змістовно пов'язаних складових, які представляють певну цілісну систему. Складові цієї моделі розкривають внутрішню організацію процесу формування поліпрофесійної мобільності, відповідають за відтворення взаємодії між структурними елементами даного процесу та мають певне функціональне призначення. Щоб скласти уявлення про структуру процесу формування поліпрофесійної мобільності, розглянемо її докладніше.

Структурними складовими процесу формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників у ЗВО вважатимемо мету, результат, завдання, принципи, функції, зміст (напрями), форми, методи, засоби, об'єкт (майбутні соціальні працівники), суб'єкт (викладачі, волонтери, громадські організації, фахівці з певних галузей знань, роботодавці, міжнародні партнери тощо), умови формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників, результат сформованості поліпрофесійної мобільності.

Уточнюючи сутність поняття «поліпрофесійна мобільність соціального працівника», слід конкретизувати, що ми розуміємо під результатом формування поліпрофесійної мобільності, тобто на що саме слід орієнтуватися для досягнення мети формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника.

Щоб відповісти на це питання, варто звернутися до поняття «мета формування поліпрофесійної мобільності», яку в загальному контексті розуміють, спираючись на зміст Закону України «Про вищу освіту», який

встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу із закладами вищої освіти з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці. Тому ми сподіваємось, що поліпрофесійна мобільність забезпечить соціальному працівникові професійні компетенції, які відповідають вимогам, визначеним законом «Про вищу освіту» [201].

Спираючись на загальну мету, уточнимо мету процесу формування поліпрофесійної мобільності, яка полягає у забезпеченні підготовки майбутнього соціального працівника, який володіє високим рівнем компетентності у міждисциплінарному контексті і здатний надавати соціальні послуги на рівні європейських стандартів.

Ми розуміємо, що об'єктами процесу формування поліпрофесійної мобільності виступають майбутні соціальні працівники, тобто здобувачі вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти із спеціальності 231 Соціальна робота, суб'єктами – викладачі, державні та недержавні освітні заклади та установи соціальної сфери, волонтери, громадські організації, фахівці психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного профілів, потенційні роботодавці, міжнародні партнери тощо, тобто суб'єкти макросередовища.

Мета процесу формування поліпрофесійної мобільності знаходить своє відображення у соціально-педагогічних умовах, які розглядатимуться у розділі 2.

Відповідно до мети ці умови враховують розвиток і саморозвиток фахівця, конкурентоспроможного в умовах міжнародних відносин, створення позитивного освітнього середовища, яке забезпечить майбутнього соціального працівника здатністю до реалізації особистісно-професійних якостей, умінням взаємодіяти із суб'єктами макросередовища з використанням міждисциплінарних зв'язків. Досягнення цієї мети можливе

завдяки вирішенню низки практичних завдань, найважливішими із яких вважаємо:

1) формування мотивації до саморозвитку особистісно-професійних якостей майбутнього соціального працівника у ЗВО;

2) набуття під час навчання у ЗВО професійних і особистісних знань, умінь і навичок у спеціально створеному практико-орієнтованому соціально-виховному середовищі ЗВО, що забезпечує реалізацію професійної діяльності;

3) посилення готовності до професійного самовдосконалення для швидкого реагування на нові обставини та для надання якісних соціальних послуг відповідно до потреб різних груп клієнтів;

4) сприяння усвідомленню важливості реалізації своїх соціально-педагогічних, психотерапевтичних, соціально-правових, соціально-економічних функцій для надання соціальних послуг відповідно до потреб різних груп клієнтів;

5) підвищення здатності до співпраці з різними соціальними інститутами макросередовища (психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів діяльності), спрямованих на ефективне забезпечення професійної діяльності;

Конкретизація мети процесу формування поліпрофесійної мобільності наближає до розуміння очікуваного результату. У сучасних наукових дослідженнях під результатом формування розуміють сформованість особистісно-професійних якостей і компетентностей поліпрофесійно мобільного фахівця. Вирішення цих завдань безпосередньо обумовлює швидкість та успішність досягнення поставленої мети.

Аналіз Закону України «Про соціальні послуги», Державних стандартів соціальних послуг допомагає ширше розкрити сутність пропонованого нами поняття «поліпрофесійна мобільність соціального працівника», який надає соціальні послуги відповідно до потреб різних груп клієнтів. Водночас соціальні послуги розглядаються як дії, що спрямовані на профілактику

складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають [106]. А саме призначення та обов'язки соціальних працівників, коло їх діяльності у межах досягнення цілей задоволення потреб клієнта через надання соціальних послуг розглядається як функція [226, с. 65]. «Професійні функції соціального працівника» (дод. Д.1), дозволяють уявити структуру функціональних обов'язків як певну суму знань, умінь і навичок, що забезпечують професійну компетентність спеціалістів у практичній роботі за психологічним, соціально-педагогічним, юридичним, економічним та медичним напрямками [64, с. 51], що іще раз переконує у доцільності формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника, націленої на підготовку висококваліфікованого конкурентоспроможного спеціаліста.

Специфіка організації процесу формування поліпрофесійної мобільності під час підготовки майбутніх соціальних працівників у ЗВО дозволяє виокремити такі функції:

1) *Організаційна* – здатність організовувати як власну діяльність, так і спільну діяльність із суб'єктами соціальної роботи, готовність до самоорганізації та самоосвіти;

2) *Пізнавальна* – пов'язана із розширенням когнітивної бази світосприйняття майбутнього соціального працівника та його здатністю до самовдосконалення, самореалізації, підвищення компетентностей у різних сферах;

3) *Мотиваційна* – спрямована на розвиток професійної активності майбутнього соціального працівника, на підвищення його креативності й інноваційної сміливості;

4) *Особистісна* – стимулює розширення професійних інтересів не лише у межах одного предметного середовища, але й у суміжних сферах, або віддзеркалює бажання набути нових професійних знань, забезпечуючи цим конкурентоспроможність;

5) *Діагностико-прогностична* – здатність вивчати та прогнозувати шляхи вирішення проблемних ситуацій.

Не менш важливим завданням у процесі формування поліпрофесійної мобільності є визначення принципів. З філософської точки зору, категорія «принцип» розуміється у двох значеннях: як підстава, з якої слід виходити та якою необхідно керуватися у науковому пізнанні чи практичній діяльності; як внутрішнє переконання людини, яке визначає її ставлення до дійсності, норми поведінки і діяльності [246, с. 309]. У нашому дослідженні принципи розглядаються як основа, вихідна позиція, моральні та світоглядні засади формування поліпрофесійної мобільності. Вони є своєрідним нормативно-регулятивним компонентом соціальної поведінки та професійної діяльності соціального працівника.

Вибір принципів зумовлений поставленою у дослідженні метою – формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників.

Принципи у соціально-педагогічній системі виконують регламентуючу функцію і поділяються на *загальнопедагогічні, соціально-педагогічні і специфічні*. Спираючись на науковий доробок сучасних учених, враховуючи специфіку середовища формування поліпрофесійної мобільності, слід визначити основні принципи, які мають забезпечити досягнення результату сформованості особистісно-професійних якостей і компетентностей поліпрофесійно мобільного фахівця.

Загальнопедагогічні принципи в умовах підготовки майбутніх соціальних працівників набувають своєрідної специфіки.

Принцип гуманізації освіти повинен забезпечувати умови не лише для засвоєння конкретних знань, умінь та навичок, але й для формування у майбутніх соціальних працівників певних якостей особистості, ціннісних орієнтацій та установок [249, с.109]. *Принцип цілеспрямованості* вимагає чіткого осмислення вказаної у структурно-змістовій моделі мети процесу формування поліпрофесійної мобільності через визначення етапів її реалізації, шляхів, методів і засобів досягнення передбачуваного результату.

Наступний принцип – принцип *цілісності і системності* процесу формування поліпрофесійної мобільності. Структурно-змістова модель процесу формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника розглядається як система, структурні складові якої на певних етапах взаємодіють між собою і створюють відповідну цілісність, взаємообумовлену єдність.

Принцип *гуманістичної спрямованості* процесу формування поліпрофесійної мобільності зумовлює необхідність створення гармонійного освітнього середовища у ЗВО, орієнтацію соціально-виховного процесу на особисті можливості здобувача освіти, його інтереси і потреби, на поступальний розвиток особистісних якостей.

Обґрунтовуючи досліджуване поняття «поліпрофесійна мобільність соціального працівника», ми дійшли висновку, що досягнення головної мети підготовки фахівця соціальної сфери, який здатний надавати якісні соціальні послуги, вимагає поєднання педагогічних та соціальних принципів, тобто формує *соціально-педагогічні принципи*. Такі принципи, як гуманізм, активне залучення студентів до діяльності в освітньому середовищі, демократичність, гармонізація соціального та індивідуального у процесі соціально-педагогічної діяльності, системність, комплексність лежать в основі змісту освітньої програми підготовки соціального працівника.

Принцип *гармонізації середовища*, що передбачає створення сприятливих умов для забезпечення добровільного партнерства і корисної співпраці того, хто вчиться, хто навчає, хто працевлаштовує, а також держави, як рівноправних суб'єктів освітнього процесу в закладах вищої освіти; умов для розвитку особливостей мислення, здібностей до виявлення суперечностей, системи мотивації, які спрямовують розвиток у здобувачів освіти потреб у саморозвитку, умінь взаємодіяти із соціальними інститутами макросередовища.

Принцип *усвідомленої активності й ініціативності* об'єктів та суб'єктів в освітньому середовищі у процесі формування та реалізації

поліпрофесійної мобільності передбачає чітке розуміння й усвідомлення ними необхідності змін в освітньому процесі, що здійснюються з метою розвитку особистісно-професійних якостей. Лише активне й усвідомлене прагнення всіх учасників освітнього процесу прискорити упровадження новітніх ідей може забезпечити успішність і результативність формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника.

Для налагодження взаємодії з різними соціальними інститутами важливо дотримуватися принципів комунікативної спрямованості та діяльнісного підходу, які є не менш вагомими у процесі формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника в умовах євроінтеграції.

Принципи *комунікативної спрямованості* націлені на розвиток мислення, мовлення й комунікативності, швидкої реакції на отриману інформацію. Передбачається, що інформація, яка передається від суб'єктів до об'єкта освітнього процесу, ґрунтується на набутих знаннях, уміннях та навичках, доповнюється і закріплюється у процесі практичної взаємодії або самостійної роботи, що суттєво прискорює відтворення набутих знань. До таких принципів можна віднести: *принцип адаптації*, який визначає способи і методи залучення здобувачів вищої освіти до соціально значущої діяльності з метою пристосування до соціально-виховного освітнього середовища; *принцип інтеграції* передбачає створення умов для включення здобувача вищої освіти у діяльність навчальної групи, закладу освіти, установ та організацій соціальної сфери, що сприяє його позитивній соціалізації, індивідуалізації, самоідентифікації; *принцип партнерства і взаємної довіри* як основи продуктивної взаємодії між суб'єктами та об'єктами освітнього процесу сприяють, не лише обмінові інформацією (надавача освітніх послуг та отримувача), а й спонукають до активної співпраці для досягнення спільної мети (набуття компетентностей та досягнення програмних результатів освітньої програми) [226, с. 33].

Принципи *діяльнoго підходу* в освітньому процесі ґрунтуються на активній діяльності самого здобувача освіти. Викладач підбирає форми і методи роботи таким чином, щоб стимулювати самостійність здобувача освіти у визначенні й оцінці його освітніх потреб та сформувати уміння розв'язувати найрізноманітніші завдання, приймати самостійні рішення та нести за них відповідальність. Такими принципами є: *принцип поєднання допомоги із самопомогою*, тобто підкріплення самостійним відпрацюванням навчального матеріалу, поданого викладачами, та самостійно знаходити додаткову інформацію й опрацьовувати її; *принцип диференціації та індивідуалізації*, тобто врахування рівнів фізичного, психічного, соціального, духовного, інтелектуального розвитку особистості здобувача освіти, стимулювання її активності, розкриття особистісних якостей у процесі набуття знань, умінь та навичок [226, с. 33].

Принцип комплексного підходу вимагає використання широкого спектра теоретичних форм, методів, прийомів і засобів для практичного розв'язання соціально-педагогічних проблем. Залучення до співпраці державних, громадських, приватних установ та організацій психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного та медичного спрямування сприяє формуванню фахових компетентностей з психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів та уявленню щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду реалізації знань, умінь і навичок за цими напрямками.

Розкриємо принципи, які, на наш погляд, є специфічними у процесі формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.

Принцип міждисциплінарної взаємодії – забезпечення партнерства і взаємодії фахівців соціальної сфери, узгодження дій усіх надавачів послуг та ефективного використання ресурсів. Головними завданнями підготовки фахівців є формування у майбутніх соціальних працівників знань, умінь і навичок роботи як самостійно, так і в міждисциплінарній команді;

налагодження стабільних ділових контактів із фахівцями установ соціальної сфери, з представниками державних і недержавних структур [145, с. 224, с. 227].

Принцип інтегративності означає змістову та структурно-функціональну єдність освітнього процесу. Дотримання цього принципу дозволяє готувати спеціалістів, здатних інтегрувати ідеї з різноманітних галузей науки, оперувати міждисциплінарними категоріями, комплексно сприймати інноваційні процеси поліпшення соціальної роботи в Україні та в Європі, що є обов'язковим, з нашої точки зору, для реалізації поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника в умовах євроінтеграції. Практичне втілення цього принципу реалізується за рахунок інтеграції знань, умінь та навичок з однієї сфери діяльності для вирішення завдань з іншої, тобто звернення до досвіду, набутого у процесі засвоєння матеріалу з різних дисциплін різних наукових галузей [112, с. 196].

Принцип професійної мобільності передбачає таку побудову змісту освіти, за якої майбутній соціальний працівник вільно орієнтується у максимальному обсязі загальних і специфічних знань у їх сукупності. Це дозволяє йому урізноманітнювати професійні компетентності, оволодіваючи різнопрофільними знаннями, уміннями й навичками, що сприяє розширенню й підвищенню якості надаваних ним соціальних послуг, а відтак – протягом життя підвищувати свою кваліфікацію в умовах швидкого реагування на нову інформацію та інновації у технологіях соціальної роботи. Практична реалізація принципу досягається за рахунок надання здобувачеві системи фундаментальних знань в обраній предметній галузі та формування уміння використовувати знання психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного та медичного напрямів [112, с. 196].

Принцип неперервності висуває вимогу до неперервності процесу формування поліпрофесійної мобільності протягом усього періоду підготовки майбутнього соціального працівника. Поступове розширення кола освітньо-професійних завдань вимагає спрямованості на гнучке, оперативне

задоволення освітніх потреб мобільної особистості, неперервного вдосконалення поліпрофесійних компетентностей у професійній діяльності протягом життя [249, с. 109].

Принцип компетентності полягає у створенні умов для розвитку поліпрофесійно мобільних компетентностей випускника, націлює на потребу постійно підвищувати рівень своєї професійної кваліфікації, знайомитись з останніми досягненнями в галузі соціальної роботи. При цьому розвивається здатність чітко визначати і враховувати у своїй діяльності ступінь власної відповідальності за вибір форм і методів роботи.

Принцип моделювання ситуацій новизни та невизначеності націлює майбутніх соціальних працівників на формування поліпрофесійної мобільності, на готовність до самоорганізації у нестандартних ситуаціях залежно від набутого досвіду. Реалізація такого принципу полягає у моделюванні навчально-професійних ситуацій для здобувачів, які сприйнятливі до нововведень, креативні, спроможні розробляти власну стратегію поведінки, нести відповідальність за прийняті рішення, мотивовані до ефективної роботи, саморозвитку, самовдосконалення, комунікації [122, с. 58].

Ми визначили мету, завдання та принципи процесу формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. Враховуючи ці структурні складові, спробуємо визначити зміст процесу формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників у ЗВО, що відображається у напрямках підготовки таких фахівців.

З метою розкриття такої структурної складової, як *зміст* поліпрофесійної мобільності, нами проведено контент-аналіз доробку науковців з різних сфер діяльності та досліджено напрями формування професійної мобільності фахівців, які відповідають компетентностям професійної діяльності. Змістовими елементами контент-аналізу у нашому випадку є напрями формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. Для спрощення обробки синонімічні вирази різних

авторів були об'єднані в один напрям, який несе спільне смислове навантаження. Результати цієї роботи викладено у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Контент-аналіз дослідження напрямів формування поліпрофесійної мобільності фахівців.

Предметні галузі	Автори	Напрями формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників							
		Фахові знання та уміння за професійним спрямуванням, професійні компетенції	Особистісний розвиток, мотивація на саморозвиток, самовдосконалення	Професійна адаптивність, міждисциплінарна координація у вивченні знань суміжних професій	Упровадження та застосування інноваційних технологій	Взаємодія між субектами діяльності комунікативна психіативність	Рефлексія та оцінка (готовності до ПМ)	Готовність до швидкої зміни виконуваних завдань	Досвід прояву ПМ в різних ситуаціях
Соціальна робота	Гордєєва Т. [72]	+	+			+	+		
	Рідкодубська А. [213]		+	+	+				
Технічні	Сушенцева Л. [249]	+	+	+				+	+
Педагогічні	Хорєв І. [270]	+	+	+				+	+
	Пріма Р. [199]	+	+	+	+			+	+
Психологічні	Пілецька Л. [188]	+	+	+		+			+
Управлінсько-правові	Шпекторенко І. [279]	+	+	+		+		+	
Медичні	Гуменюк О., Цюра С., Гуменюк В., Єфремова О. [77]	+	+	+				+	+
Економічні	Іванченко Є. [113]		+	+	+				
Всього		8	9	8	3	3	1	5	5

На основі цього аналізу та з урахуванням специфіки підготовки майбутніх соціальних працівників у ЗВО, вважаємо за необхідне зупинитися на таких важливих напрямках формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника.

Особливу увагу зосереджуємо на *мотиваційному* напрямі (особистісний розвиток, мотивація на саморозвиток, самовдосконалення), оскільки мотивація на саморозвиток особистісно-професійних якостей є

ключовою у професійній діяльності поліпрофесійно мобільного соціального працівника. Такий напрям характеризується зануренням здобувача в освітнє середовище, осмисленням особливостей обраної спеціальності, усвідомленням значущості своєї професії, прагненням досягти професійного успіху. При цьому важливо розвивати інтерес до навчання та отримання нових додаткових знань, навчатися ставити перед собою чіткі цілі.

Головними завданнями напряму є формування стійких мотивів до освітньо-професійної діяльності, уміння самостійно вибудовувати програму власної діяльності. В освітньому середовищі необхідно налагоджувати співпрацю між здобувачем (об'єктом) та викладачем, адміністрацією освітнього закладу, роботодавцем (суб'єктами) середовища ЗВО. Тому важливо забезпечувати не лише аудиторну, а й позааудиторну взаємодію, можливості вільного вибору освітніх компонентів, що допоможе у набутті досвіду самоосвітньої (самоорганізаційної) діяльності, коли необхідно діяти не за чітким розкладом занять, а за власним бажанням планувати свій час. Це обумовлює застосування таких *методів навчання*, як демонстрації прикладів, бесіди-переконання, екскурсії, спостереження, тренінгові вправи із самоорганізації, мотивації. При цьому *засобами навчання* виступають презентації, відеоматеріали, соціальні мережі, бібліотеки, засоби масової інформації, теле-, відеокомунікації, Інтернет. Робота над формуванням поліпрофесійної мобільності за цим напрямом формує такі якості, як розуміння змісту майбутньої професійної діяльності та спрямованості на оволодіння сучасними методиками роботи соціального працівника на європейському рівні, наполегливість у бажанні до саморозвитку особистісних та професійних якостей, усвідомлення значення самоосвіти, самоорганізації та самовдосконалення.

Другий напрям – *пізнавальний* (опанування фаховими знаннями та уміннями за професійним спрямуванням, професійними компетентностями), мета якого створити сприятливе освітнє середовище для формування поліпрофесійної мобільності, яке націлене не лише на оволодіння глибокими

фаховими знаннями, але і на набуття практичного досвіду, уміння самостійно трансформувати навчальну інформацію відповідно до індивідуальних властивостей, тобто для даного напрямку характерна взаємодія між викладачем (ЗВО), здобувачем та базами практик (потенційними роботодавцями) як рівноправними учасниками процесу (суб'єкт-суб'єктних відносин). Створення практико-орієнтованого середовища під час освітнього процесу сприятиме формуванню професійної адаптивності, міждисциплінарної координації у засвоєнні знань суміжних професій та готовності до швидкої зміни виконуваних завдань, накопиченні досвіду реалізації поліпрофесійної мобільності в різних ситуаціях. Здобувач зможе набути досвіду вирішення складних практичних (змодельованих) завдань у нестандартних ситуаціях. З цією метою використовуються активні та інтерактивні модерації, мозковий штурм, дискусії, кейс-стаді, бесіди, ситуативні вправи, рольові та ділові ігри, розробка проєктів, проходження різних видів практики. *Засобами* можуть слугувати навчально-методичні комплекси, публічні та інформаційні ресурси, обмін досвідом, наочні матеріали. Очікуваним результатом є сформованість фахових поліпрофесійно мобільних компетентностей, здатність до набуття та розвитку особистісних якостей та потреби в систематизації та координації набутих знань, встановлення міжпрофесійних зв'язків, уміння застосовувати накопичений досвід у професійній діяльності.

Третій напрям – *діяльнісний* (взаємодія між суб'єктами діяльності, комунікативна ініціативність, рефлексія та оцінка готовності до поліпрофесійної мобільності через різноманітні види навчальної практики). Він характеризується втіленням набутих особистісно-професійних якостей, готовністю бути поліпрофесійно мобільним фахівцем безпосередньо у професійній діяльності, тобто реального застосування теоретичного та практичного досвіду для вирішення виробничих ситуацій на робочому місці, а також упровадження інноваційних технологій. Під час реалізації цього напрямку активно застосовуються такі *форми та методи* організації

освітнього процесу, як конференції, семінари, тренінги, майстер-класи, кейс-стаді, метод проєктів, диспути, дискусії, виробнича практика, консультації з викладачами, консультантами-практиками, які надають підтримку у вирішенні виникаючих проблем через різні ресурси (особисте консультування віч-на-віч, діалоги за допомогою Інтернет-платформ, телефонного і відеозв'язку). Важливо організувати зустрічі із досвідченими практиками, які діляться досвідом, вимогами та особливостями професійної діяльності працівника соціальної сфери. Очікуваним результатом є вільне володіння прийомами взаємодії із державними інституціями, здатність до вербальної і невербальної комунікації, адекватно оцінювати власний рівень професіоналізму, уміння аналізувати, коригувати свою діяльність та приймати рішення, належна культура спілкування й поведінки.

Таким чином, нами окреслено *мотиваційний* (особистісний розвиток, мотивація на саморозвиток, самовдосконалення), *пізнавальний* (опанування фаховими знаннями та уміннями за професійним спрямуванням, професійна компетентність, адаптивність, міждисциплінарна координація у вивченні знань суміжних професій та готовність до швидкої зміни виконуваних завдань та накопичення досвіду реалізації поліпрофесійної мобільності в різних ситуаціях) та *діяльнісний* (взаємодія між суб'єктами діяльності, комунікативна ініціативність, рефлексія та оцінка готовності до поліпрофесійної мобільності через різноманітні види практики) напрями формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника, яких ми будемо дотримуватись у подальших дослідженнях, обґрунтовуючи та упроваджуючи соціально-педагогічні умови формування поліпрофесійної мобільності.

Це зумовлює потребу в систематизації та координації набутих знань та вмінь, встановленні міжпрофесійних зв'язків, в підвищенні мотивації працівників до оволодіння здібностями для успішної професійної діяльності майбутнього соціального працівника. [34].

Наступна складова структурно-змістової моделі передбачає проведення діагностики стану сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників з метою виявлення проблем формування поліпрофесійної мобільності та подальшого їх розв'язання. Така діагностика використовується як засіб керування формуванням поліпрофесійної мобільності. Діагностування стану сформованості поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника у нашому дослідженні представлено констатувальним (перевірка первинного стану сформованості) та контрольним (перевірка результату стану сформованості) етапами. На цих етапах проводиться соціально-педагогічна діагностика за допомогою методик оцінки сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції. Вона передбачає визначення критеріїв та показників вимірювання стану поліпрофесійної мобільності за рівнями її сформованості (низький, середній, високий). Для цього використовуються такі методики, як опитування, анкетування, бесіди, спостереження, тестування, журнали успішності здобувачів освіти.

Діагностика дає можливість провести перевірку прогнозованого результату сформованості особистісно-професійних якостей і компетентностей поліпрофесійно мобільного фахівця, підбити підсумки експериментальної роботи на контрольному етапі, вжити відповідних корекційних заходів.

Запропонована нами структурно-змістова модель дозволить більш детально вивчити, розробити та обґрунтувати соціально-педагогічні умови *формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника* за прогнозованим результатом, використовуючи найефективніші *форми, методи і засоби* відповідно до мети, завдань та принципів формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників.

Розглянувши сутність, мету, завдання, принципи, зміст (напрями), форми, методи, засоби і прогнозовані результати формування поліпрофесійної мобільності, що відображаються у структурно-змістовій

моделі, доцільно перейти до діагностики стану сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції, що буде зроблено у наступному підрозділі.

1.3 Діагностика стану сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції

З метою задоволення потреби в наданні якісних соціальних послуг в освітньому середовищі ЗВО необхідно створити певні умови для підготовки соціальних працівників, які відповідають вимогам сучасного ринку праці, швидко пристосовуються до змін, готові постійно оновлювати та удосконалювати свої професійні знання, уміння та навички, усвідомлювати ступінь особистої соціальної відповідальності. Зважаючи на це, зростають вимоги до формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників, яка стає одним із факторів поліпшення якості їхньої професійної діяльності. Формування поліпрофесійної мобільності безпосередньо пов'язане зі створенням певного освітнього середовища у ЗВО, яке б забезпечувало підготовку відповідного фахівця. Стан сформованості поліпрофесійної мобільності значною мірою розкривається через компетентності, які викладені у стандарті вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» [243], відображається у програмних результатах навчання й характеризується набуттям знань, умінь і навичок, спрямованих на ефективне забезпечення професійної діяльності, наявністю особистісно-професійних якостей, визначається усвідомленням важливості реалізації соціально-педагогічних функцій, мотивації на саморозвиток, готовністю до самовдосконалення з метою швидкого реагування на нестандартні ситуації у процесі виконання професійних обов'язків.

Мотивація на саморозвиток особистісно-професійних якостей, структура навчального плану, зміст навчальних дисциплін, практична підготовка, науково-дослідницька діяльність, створення позитивного

освітнього середовища, налагодження взаємодії з різними соціальними інститутами, використання європейського досвіду сприяють формуванню поліпрофесійної мобільності.

Діагностика стану сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції здійснюється з метою виявлення проблем існуючого освітнього середовища, необхідних умов його функціонування, розроблення відповідних профілактичних заходів та застосування інноваційних методик. Ключовою проблемою у встановленні реального стану та необхідності формування поліпрофесійної мобільності є відсутність системності та визначеності у потребах і вимогах соціальної роботи, що не дозволяє охопити оптимальний комплекс знань за різними галузями [24].

Експериментальну роботу в рамках нашого дослідження планується проводити у три етапи: *констатувальний, формувальний та контрольний*.

У науковій літературі поняття «соціально-педагогічна діагностика» визначається як процедура виявлення, спеціально організований процес отримання інформації про вплив на особистість і соціум різних факторів з метою встановлення причин відхилень в індивідуально-психологічних якостях особистості, соціально-педагогічної занедбаності чи неблагополуччя, і на основі узагальнених даних виставити діагноз та відповідно спроектувати соціально-педагогічну спрямованість необхідної допомоги [276, с. 63]. Беручи до уваги важливість соціально-педагогічної діагностики для нашого дослідження, вважаємо необхідним дослідити стан сформованості поліпрофесійної мобільності у працівників соціальної сфери та проаналізувати досвід організації освітнього процесу ЗВО, зокрема визначити вплив створеного освітнього середовища на майбутнього соціального працівника з метою знаходження оптимальних шляхів формування поліпрофесійної мобільності, визначивши його сильні й слабкі сторони. Отримані результати дозволяють зробити висновки для визначення

ефективності процесу формування поліпрофесійної мобільності у соціальних працівників.

Якщо проводити аналогію між цим визначенням із соціально-педагогічною діагностикою стану сформованості поліпрофесійної мобільності в рамках нашого дослідження, то необхідно вивчити та проаналізувати досвід організації освітнього процесу ЗВО, які готують здобувачів за спеціальністю 231 Соціальна робота та визначити вплив створеного середовища на майбутнього соціального працівника з метою знаходження шляхів формування поліпрофесійної мобільності, її позитивні та негативні сторони. За цими даними можна зробити висновки для визначення результативності та ефективності процесу формування поліпрофесійної мобільності та використання її в подальшій професійній діяльності.

Спираючись на висновки Р. Овчарової [176], яка розглядає соціально-педагогічну діагностику як спеціально організований процес пізнання, збору інформації про вплив на особистість і соціум соціально-психологічних, педагогічних, економічних та соціологічних факторів, вважаємо доцільним проведення комплексної діагностики з використанням методів з різних галузей знань: психологічної, соціально-педагогічної, економічної, юридичної, медичної та інших, що забезпечує отримання багатоаспектного результату, важливого для знаходження різнопланових підходів до формування поліпрофесійної мобільності.

Об'єктом соціально-педагогічної діагностики в нашому дослідженні є майбутні соціальні працівники, особливістю професійної діяльності яких є постійна взаємодія із соціальним мікросередовищем (освітнє середовище ЗВО) та окремими суб'єктами цього середовища (викладачі, однокласники, керівництво ЗВО, роботодавці), котрі безпосередньо чи опосередковано впливають на формування поліпрофесійної мобільності. Предметом діагностики є соціально-педагогічна реальність (стан сформованості

поліпрофесійної мобільності). Предмет та об'єкт діагностики відображаються у змісті діагностики.

Отже, на констатувальному етапі соціально-педагогічна діагностика стану сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції вимагає складання певного алгоритму дій для здійснення діагностичної функції нашого дослідження, тому передбачено виконати такі завдання для його проведення:

1) проаналізувати європейський досвід організації освітнього процесу в ЗВО та виявити можливі впливи на формування поліпрофесійної мобільності під час підготовки фахівців соціальної сфери;

2) виявити наявні проблеми, що виникають у процесі формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. в умовах євроінтеграції;

3) дібрати ЗВО, однорідні за усіма характеристиками, та визначити серед них контрольні та експериментальні групи;

4) з'ясувати якісний і кількісний склад респондентів;

5) розробити критерії та показники для проведення діагностики стану сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників;

6) скласти методiku проведення констатувального експерименту;

7) визначити первинний рівень стану сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції у групах, які беруть участь в експериментальному дослідженні.

Перейдемо до виконання першого завдання та проаналізуємо європейський досвід підготовки майбутніх соціальних працівників, який можливий за умови упровадження прогресивних ідей підготовки відповідних фахівців у практику роботи українських закладів вищої освіти.

З метою удосконалення системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в Україні та її розвиток відповідно до європейських стандартів в рамках першого завдання, проаналізуємо та виявимо

особливості систем підготовки соціальних працівників у країнах Європи та України. Розкриття можливостей професійної підготовки фахівців у країнах Європи, дає підстави стверджувати, що особливості євроінтеграційних процесів впливають на сутність, зміст та структурні складові поліпрофесійної мобільності при підготовці майбутніх соціальних працівників в українських ЗВО.

Галузь 23 «Соціальна робота» порівняно нова в Україні, тому заклади освіти, науковці активно залучаються до міжнародної співпраці, яка має різні форми, наприклад: організація та реалізація спільних науково-дослідницьких проєктів і програм, участь у міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах, академічні обміни, стажування викладачів та студентів у зарубіжних освітніх закладах, проходження практики в країнах Європи та світу.

Н. Горішна, досліджуючи міжнародний досвід організації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, свідчить, що загальнотеоретичні (базові) засади навчання соціальної роботи є спільними для багатьох країн [74]. Вони визначаються специфікою соціальної освіти (гуманістична спрямованість, універсальність і консервативність) та загальними вимогами до професійної компетентності соціальних працівників (розуміння теоретичних основ професії, володіння базовими професійними вміннями і навичками, здатність інтегрувати теорію і практику, дотримання етичних норм та цінностей соціальної роботи).

Л. Романовська розглядаючи питання підготовки фахівців із соціальної роботи у країнах Європи, стверджує, що сучасна система підготовки має загальні тенденції розвитку, до яких відносить: міждисциплінарні зв'язки при підготовці фахівців із соціальної роботи, широке впровадження сучасних теоретичних концепцій, заснованих на інтегративному характері підготовки, орієнтованість освіти на практичну діяльність [216].

О. Канюк розкрила особливості організації освітнього процесу майбутніх соціальних працівників в освітніх закладах Німеччини та виявила,

що важливою складовою є практична підготовка, на яку відводиться близько 30-50% навчального часу. Що стосується першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, то зміст освітнього процесу подібний в усіх закладах вищої освіти. Так, освітніми програмами передбачається вивчення обов'язкових груп навчальних дисциплін («Загальна педагогіка», «Соціальна педагогіка», «Психологія», «Соціологія», «Дидактика та методика соціальної роботи»), спеціальних («Право», «Соціальна медицина», «Економіка», «Естетика та комунікація») та вибіркових, причому кількість годин, відведених на вивчення курсів за вибором, є більшою від кількості годин обов'язкових курсів [117]. Такий підхід забезпечує реалізацію міждисциплінарних зав'язків та опанування знань з різних галузей наук, що сприяє формуванню поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників.

Аналіз системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у країнах Європи дає змогу виявити особливості, позитивні та негативні впливи на формування поліпрофесійної мобільності під час підготовки фахівців соціальної сфери. Представлені в таблиці «Системи підготовки майбутніх соціальних працівників у країнах Європи та України» (Дод. Е) результати дають підстави стверджувати, що підготовка спеціалістів у Великобританії та Франції має вузьку спеціалізацію за напрямками підготовки фахівців соціальної сфери [29].

Такий підхід дає можливість для отримання ґрунтовних знань, умінь і навиків в професійній діяльності, але не дає свободи для мобільності фахівців у працевлаштуванні. Звісно, комбінування декількох суміжних навчальних спеціальностей та отримання інтегрованих знань, як у Німеччині, сприяють професійній мобільності фахівців. Також перевагою такої системи підготовки є можливість отримання спеціальностей соціальний працівник та соціальний педагог, що сприяє розвитку не лише сфери надання соціальних послуг, а і соціально-виховної діяльності.

Особливо хотілося б зазначити, що всі згадані системи спрямовані на практико-орієнтовану підготовку, тому значну частину займають практики на робочих місцях, наприклад, рік професійного визнання у Німеччині.

Для України буде цікавим перейняти досвід у такому питанні, як упровадження в освітній процес практико-орієнтованого підходу з використанням нових активних методів підготовки, запрошення до проведення відкритих лекцій, майстер-класів, тренінгів фахівців та організацій, що мають великий практичний досвід у цій галузі. Саме практичне застосування знань та навичок із різних галузей сприятиме набуттю професійного досвіду та формуванню поліпрофесійної мобільності і дозволить підвищити конкурентоспроможність при працевлаштуванні.

Наприклад, О. Канюк описує цікавий досвід Німеччини з професійної підготовки соціальних працівників. Його специфіка полягає в інтеграції, що знаходить вираження у поєднанні підготовки соціальних працівників на факультетах та у вищих школах соціального захисту, у створенні інтегративних предметів, курсів і форм навчання; у практичній спрямованості навчання, що знаходить вираження в наявності різного виду практик та проєктного навчання; у переважанні серед навчальних форм проєктів та семінарів; наявності у структурі навчального процесу однофазового і двофазового типів навчання з переважанням двофазового, а також у поділі теоретичної фази на базове і основне навчання [117, с. 57].

Сьогодні можна спостерігати потребу в соціальних працівниках не лише у сфері надання соціальних послуг державою, але і в бізнес-структурах, громадських організаціях, що говорить про «універсальність» цієї професії, тобто фахові компетентності та програмні результати, які заявлені в освітній програмі підготовки майбутніх соціальних працівників, сприяють здійсненню такої професійної діяльності. Для реалізації такої потреби необхідно зорієнтувати заклади вищої освіти на створення умов для практико-орієнтованого освітнього середовища, що може забезпечити саме поліпрофесійна мобільність[30].

Не погоджуються з думкою, що європейські системи підготовки майбутніх соціальних працівників мають спільні риси, В. Поліщук та Ю. Поліщук. Вони вважають, що у країнах Європи не існує єдиної моделі освіти у сфері соціальної роботи і єдиного освітнього рівня. Системи підготовки відрізняється варіативністю, існують різні підходи до визначення рівнів освіти, побудови програм професійної підготовки, змісту освіти, тривалості навчання, технологій навчання [190, с. 108]. Але саме така багатогранність сприяє збереженню національних традицій у підготовці здобувачів та дає можливість врахувати особливості проблем і потреб різних категорій населення у зв'язку із соціально-економічним становищем кожної окремої країни при наданні соціальних послуг.

Суспільство швидко змінюється, освітні галузі розвиваються, навчання повинно бути динамічним процесом. Тому постійно удосконалюються методи та засоби освітнього процесу, зростають вимоги до результатів навчання, що відображено у змісті освітньо-професійної програми для здобуття освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота.

Відповідно до стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [86] та, орієнтуючись на визначені проектом TUNING три напрями оцінювання освітніх програм: освітній процес, результати навчання, методи та засоби [65] – проаналізуємо освітні програми (освітньо-професійні програми) підготовки здобувачів за спеціальністю 231 Соціальна робота у різних ЗВО України з метою відбору для проведення експерименту.

Досліджували професійну підготовку соціальних працівників В. Поліщук [189], І. Боднарук [41], Н. Горішна [73], Ю. Рябова [218], А. Капська [14], О. Карпенко [123], С. Кубіцький [136], Ю. Палагнюк [182].

Наприклад, С. Кубіцьким [136] був проведений аналіз освітньо-професійних програм підготовки фахівців за спеціальністю 231 Соціальна робота у ЗВО України та за кордоном. Виявилось, що лише освітня програма Уманського державного педагогічного університету дотримується

рекомендацій проєкту TUNING щодо складання освітніх програм та містить всі три цикли підготовки (загальна, професійна, практична), а інші представлені ЗВО не декларують природничо-наукового циклу дисциплін. Також згадані в дослідженні ЗВО не формулюють особливостей освітньої програми підготовки майбутніх соціальних працівників зовсім або представляють в узагальненому вигляді як здатність працювати з різними категоріями клієнтів. Тобто не визначена вузька спеціалізація майбутніх фахівців. Зрозуміло, що це розширює можливості для подальшого працевлаштування, але не дає чіткого уявлення абітурієнтам про компетентності соціального працівника, якого готують за запропонованою освітньою програмою. Саме чітка визначеність освітніх програм у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників простежується у європейських системах підготовки фахівців соціальної сфери.

Проаналізувавши досвід діяльності ЗВО України, для нашого експерименту ми обрали Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, адже саме його факультет соціальної та психологічної освіти готує здобувачів за освітніми програмами спеціальності 231 Соціальна робота різних рівнів вищої освіти. Особливістю освітньої програми за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти є спрямованість на практичну соціальну роботу з різними категоріями населення, соціально-психологічне консультування. Він бере участь у програмах міжнародної академічної мобільності тривалістю 1 або 2 семестри. Здобувачі мають можливість адаптувати програму навчання до своїх потреб та інтересів, завдяки чому навчання стає не тільки необхідністю, але й задоволенням [180].

Для участі в експерименті також обрано Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, факультет соціально-педагогічних наук та іноземної філології якого проводить підготовку здобувачів за трьома рівнями вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота галузі знань 23 Соціальна робота. Концепція освітньої діяльності з підготовки здобувачів за першим (бакалаврським) рівнем вищої

освіти із спеціальності 231 Соціальна робота, галузі знань 23 Соціальна робота орієнтована на підготовку фахівців, здатних розв'язувати складні спеціалізовані задачі та прикладні проблеми соціальної сфери [243]. Основною метою освітньої діяльності Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» за спеціальністю 231 Соціальна робота за освітнім ступенем «бакалавр» є забезпечення професійної підготовки фахівців у сфері соціальної та соціально-педагогічної роботи [132].

Порівнюючи освітні програми підготовки здобувачів за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти із спеціальності 231 Соціальна робота, галузі знань 23 Соціальна робота у вищеозначених закладах вищої освіти, ми узагальнили результати за освітніми компонентами загальної, професійної та практичної підготовки.

Обов'язкові компоненти освітньої програми із циклу загальної підготовки сприяють формуванню загальних компетентностей: здатності реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної галузі, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя, здатності спілкуватися державною та іноземними мовами, оволодівати сучасними знаннями, умінням працювати з інформацією і отримувати її з різних джерел, визначеності і наполегливості щодо поставлених завдань і взятих обов'язків.

Цикл професійної та практичної підготовки також включає дисципліни суто професійного спрямування, які інтегровані із різними галузями наук. Ці дисципліни сприяють формуванню фахових компетентностей, таких, як знання і розуміння сутності, значення і видів соціальної роботи та основних її напрямів: психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного, політологічного (здатність прогнозувати перебіг різних соціальних процесів), знання і розуміння нормативно-правової бази стосовно соціальної роботи та соціального забезпечення; здатність до аналізу

соціально-психологічних явищ, процесів становлення, розвитку та соціалізації особистості, розвитку соціальної групи і громади; здатність оцінювати соціальні проблеми, потреби, особливості та ресурси клієнтів та розробляти шляхи їх подолання; здатність до застосування методів менеджменту для організації власної професійної діяльності та управління діяльністю соціальних робітників і волонтерів, іншого персоналу; здатність взаємодіяти з клієнтами, представниками різних професійних груп; здатність дотримуватися етичних принципів та стандартів соціальної роботи; здатність до співпраці у міжнародному середовищі та розпізнавати міжкультурні проблеми у професійній практиці.

Ретельно вивчивши освітні програми з підготовки здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти із спеціальності 231 Соціальна робота, галузі знань 23 Соціальна робота закладів вищої освіти, в яких було створено експериментальна та контрольна групи, ми констатували, що підібрані заклади вищої освіти притримуються затвердженого стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, вимог до змісту та результатів освітньої діяльності: мають схожий обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного рівня вищої освіти; перелік інтегральної, загальних (універсальних) та спеціальних (фахових, предметних) компетентностей випускника, програмних результатів; нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання; форми атестації здобувачів вищої освіти не мають значних розбіжностей, що забезпечує чистоту проведення експериментального дослідження.

Таким чином, в освітніх програмах означених ЗВО-учасників експерименту простежується взаємозв'язок освітніх компонентів з різними галузями, однак вважаємо, що у змісті освітнього процесу націленість на формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників простежується недостатньо, а тому потребує більш чіткої організації та системності.

На вирішення питання чіткої організації та забезпечення системності формування поліпрофесійної мобільності вважаємо необхідним спрямувати увагу:

– на мотивацію особистості до здійснення майбутньої професійної діяльності, отримання професійних знань та умінь за дисциплінами фахового спрямування, уміння організувати свою діяльність, *тобто наявність розвинених особистісних та професійних якостей;*

– на вміння користуватися науково-методичними, літературними джерелами, знати, орієнтуватися, аналізувати, критично оцінювати інформацію з різних галузей знань, вміння оволодівати новими технологіями здійснення професійної діяльності, *тобто спроможність займатися самоосвітою, самовдосконаленням;*

– на вміння аналізувати та швидко реагувати на проблемні ситуації, співпрацювати з різними інституціями, *тобто здатність до прийняття швидких конструктивних рішень на основі набутих компетентностей, тобто уявлення щодо використання набутого досвіду;*

– на знання норм та правил спілкування, дотримання етики соціальної роботи, володіння професійною лексикою, *тобто володіння комунікативними вміннями.*

Для більш детального з'ясування змісту названих проблем ми скористалися опитуванням здобувачів вищої освіти, викладачів, кураторів груп та фахівців соціальних служб, на базі яких проводиться практика. Опитування було проведено з використанням анкет (Дод. Ж).

Анкетування передбачало аналіз ставлення здобувачів вищої освіти, кураторів груп, викладачів, фахівців соціальних служб до важливості формування поліпрофесійної мобільності та з'ясування її впливу на якість підготовки майбутніх соціальних працівників. Планувалося визначити їхнє ставлення до необхідності набуття фахових компетентностей, якими повинен оволодіти здобувач вищої освіти за освітньою програмою та стандартом за спеціальністю 231 Соціальна робота, за напрямками психологічного,

соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного характеру та на цій основі вжити заходів щодо корекції освітнього процесу для створення оптимальних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників.

Аналіз анкетних даних *здобувачів вищої освіти*, які входили до експериментальної та контрольної груп, виявив, що вони мають потребу в розширенні своїх компетентностей у таких напрямках:

- в оволодінні усвідомленими глибокими фаховими знаннями – 23,8 %;
- у самостійному трансформуванні навчальної інформації відповідно до індивідуальних властивостей (здатен до набуття та розвитку особистісних якостей) – 26,2 % ;
- у мотивації на різних етапах оволодіння знаннями, уміннями та навичками за психологічним, соціально-педагогічним, економічним, юридичним та медичним спрямуванням – 37,1 %;
- у зацікавленості інноваційними технологіями й активному їх використанні у практичній діяльності – 38,3%;
- у самостійному підвищенні фахового рівня – 23,8%;
- в оволодінні різнопрофільними знаннями, уміннями і навичками – 18,5%;

У ході співбесід з кураторами та викладачами закладів вищої освіти отримано такі результати:

- 73% викладачів визнають актуальність, важливу роль процесу формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників;
- 65% вважають, що визначальним у процесі формування поліпрофесійної мобільності є створення у ЗВО відповідних умов підготовки майбутніх соціальних працівників;
- 46,1% викладачів визнали, що вирішення проблеми оволодіння різнопрофільними знаннями, уміннями і навичками вимагає систематизації та координації набутих знань та умінь, встановлення міжпрофесійних зв'язків;

– 53,8% відзначили, що існує проблема оволодіння різнопрофільними знаннями, вміннями і навичками, необхідна систематизація та координація набутих знань та умінь, встановлення міжпрофесійних зв'язків;

– 30,1% не бачать можливості формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників засобами своїх навчальних дисциплін.

Це є свідченням того, що в освітньому процесі має місце проблема, яка полягає в недостатній націленості змісту освіти на забезпечення формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників, а тому це питання є актуальним і потребує подальшого науково-методичного опрацювання.

Такий висновок також підтверджується даними, отриманими в ході опитування фахівців соціальних служб, а саме:

- 81,8% вважають, що значну роль у цьому процесі має активність у професійному самовираженні (застосування знань у практичній діяльності);

- 45,4% виявляють готовність до включення в роботу з формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників за психологічним, соціально-педагогічним, економічним, юридичним та медичним спрямуванням;

- 36,3% вважають, що не готові до такої діяльності;

- 72,7% фахівців розуміють значення сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників для подальшої професійної діяльності випускників.

Таким чином, аналіз проблем та потреб, які виникають при формуванні поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників, підтвердив необхідність поліпшення рівня знань, умінь майбутнього соціального працівника, надання можливості набуття та збагачення досвіду за психологічним, соціально-педагогічним, економічним, юридичним та медичним напрямками, особистісних якостей для здійснення ефективної соціальної роботи. Це зумовлює потребу в систематизації та координації набутих знань та умінь, у встановленні міжпрофесійних зв'язків, у

підвищенні мотивації працівників до оволодіння ключовими фаховими компетентностями, визначальними серед яких вважаємо уміння орієнтуватися в інформації з різних сфер життя суспільства та швидко й адекватно реагувати на складні ситуації.

Дослідження проблеми розвитку поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції передбачає подальшу перевірку ефективності теоретично обґрунтованих вище соціально-педагогічних умов та моделі формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників шляхом проведення експериментального дослідження. З цією метою вважаємо доцільним перш за все деталізувати сутність обраних критеріїв оцінювання та показників результативності процесу формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників.

Розпочнемо з визначення якісного та кількісного складу учасників експерименту. Соціально-педагогічне дослідження проводилось на базі Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, та Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини протягом 2017-2021 років.

Загальна вибіркова кількість учасників у нашому дослідженні склала 248 осіб, із них 126 респондентів експериментальної групи та 122 респонденти контрольної групи. Здобувачі вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти із спеціальності 231 Соціальна робота, галузі знань 23 Соціальна робота Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради склали основну експериментальну групу дослідження, а здобувачі вищої освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини факультету соціальної та психологічної освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти із спеціальності 231 Соціальна робота та здобувачі вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти із спеціальності 231 Соціальна робота – контрольну групу. У зв'язку з тим, що на сучасному етапі розвитку вищої освіти в Україні

контингент студентів, що мають змогу навчатися у закладі вищої освіти, є незначним, для формування достатньої вибіркової сукупності, яка має забезпечувати достовірність результатів дослідження, було ухвалено рішення організувати експеримент за такою схемою: а) проводити первинну діагностику стану в контрольній та експериментальній групах, які навчаються не паралельно (на одному курсі), а послідовно (на різних курсах); б) контрольну й експериментальну групи сформувати зі студентів різних курсів.

Для здійснення діагностики необхідно визначити критерії та показники рівня сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. Під час їх відбору ми дотримувалися витлумачених Н. Гмизіною базових понять: «критерій – мірило оцінювання визнаних параметрів, які описуються певними показниками; показники – визначають змістове наповнення відповідних параметрів» [230, с.92, с.161].

Розглянемо приклади вибору критеріїв у наукових дослідженнях у контексті явища професійної мобільності. Так, Т. Гордеева у своєму дослідженні, яке присвячене формуванню професійної мобільності майбутніх соціальних працівників виділила критерії: суб'єктно-орієнтований (сформованість мотивації на професійну мобільність, якостей: активності, адаптивності, самостійності, гнучкості, здатності до саморозвитку); когнітивно-аналітичний (сформованість теоретичних і практичних фахових базових знань та спеціальних знань із проблеми професійної мобільності, критичність і логічність мислення), поведінково-операційний (сформованість умінь: інформаційних, комунікативних; рефлексії, міжособистісної взаємодії) [72, с. 9].

Дослідниця професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників Л. Сушенцева виокремила дві групи критеріїв з показниками сформованості професійної мобільності – особистісні (мотиваційна готовність, пізнавальнопрофесійний, ціннісний, рефлексивний, поведінковий, позитивну професійну «Я-концепцію») і діяльнісні (цільовий, проєктний, контрольний, адаптивний, творчий [249, с. 244].

Досліджуючи професійну мобільність майбутніх економістів, Є. Іванченко визначає чотири критерії діагностики: рівень професійних знань і якостей за психологічним, соціально-педагогічним, економічним, юридичним та медичним напрямками (орієнтованість на набуття багатофункціональних умінь, готовність до гнучкої переорієнтації в межах професії та поза нею), рівень «надпрофесійних» знань і якостей (володіння лексичним і граматичним мінімумом однієї з іноземних мов; володіння комунікативною компетентністю), прагнення до професійного та кар'єрного зростання (здатність реалізувати себе в різних галузях соціального життя та бути соціально-компетентною особистістю, потреба постійного професійного самовдосконалення), рівень сформованості позитивної «Я-концепції» (упевненості у своїх можливостях, національної самосвідомості, культури міжособистісних відносин) [114, с. 10].

Критеріями і показниками професійної мобільності менеджерів-аграріїв Н. Кожемякіна запропонувала: соціально-професійна компетентність (знання загальних основ соціально-економічної структури держави, обізнаність з основами управління галуззю, розуміння соціально-рольової функції фахівця); професійно-управлінська компетентність (знання базової специфіки феномена “управління”, розуміння соціально-психологічних основ управлінської діяльності, уміння застосовувати сучасні управлінські технології); комунікативна компетентність (обізнаність у сфері сучасних комунікаційних мереж, знання загальних основ професійно-комунікативної діяльності, володіння техніками інформаційного обміну в діловому спілкуванні); регулятивно-емоційна компетентність (індивідуально-особистісна готовність до соціальної адаптації, знання загальних основ міжособистісної взаємодії у сфері ділового спілкування) [129, с. 15].

До структурних складових базового рівня професійної мобільності майбутніх інженерів І. Хом'юк віднесла професійно мотиваційну (ставлення до спеціальності, спрямованість мотивації на удосконалення навчально-пізнавальної діяльності, прагнення до поновлення власних знань у

відповідній галузі), когнітивну (сформованість теоретичних знань, практичних умінь самостійного розв'язування задач репродуктивного характеру), діяльнісну (сформованість навичок самоосвіти, умінь самостійного розв'язання прикладних задач зі своєї та суміжних спеціальностей) та гностичну (здатність формулювати висновки і робити аналіз з виробничої точки зору під час розв'язування прикладних задач із суміжної спеціальності, наявність сформованого уміння самостійно вести елементарне дослідження) [268, с. 14].

Р. Пріма виокремила компоненти, що охоплюють різні напрями та сфери діяльності педагога: особистісний (особистісно-позиційне ставлення до майбутньої професійної діяльності, особистісно-професійні якості); когнітивний (усвідомлення необхідності суб'єкт-суб'єктної взаємодії; знання специфіки інноваційних освітніх технологій, забезпечення випереджального розвитку, вихованості); процесуально-поведінковий (удосконалення умінь і навичок у галузі самопізнання, самоідентифікації, рефлексії, саморефлексії, готовність до змін) [198, с.149-150].

На думку Г. Рідкодубської, слід виділити такі компоненти професійної мобільності майбутнього працівника соціальної сфери особистісний, когнітивний, процесуально-поведінковий та аналітично-результативний, які перебувають у тісній взаємодії. Критеріями окреслених компонентів виступають сформованість особистісних якостей готовності до професійної мобільності, сформованість пошуково-аналітичних якостей, сформованість професійних умінь і навичок та сформованість умінь та навичок самооцінювання [214, с. 129].

Проаналізувавши наукові праці з питання формування професійної мобільності фахівців із різних сфер діяльності [114; 129; 198; 214; 268] та враховуючи умови освітнього середовища ЗВО, в якому відбувається підготовка майбутніх соціальних працівників, ми виділили такі напрями формування поліпрофесійної мобільності: мотивація майбутніх соціальних працівників на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних

для реалізації поліпрофесійної мобільності; створення позитивного практико-орієнтованого соціально-виховного середовища у ЗВО для реалізації особистісно-професійних якостей майбутнього соціального працівника; налагодження взаємодії з різними соціальними інститутами із урахуванням європейського досвіду для забезпечення міждисциплінарності у ході підготовки майбутніх соціальних працівників у ЗВО.

Формування поліпрофесійної мобільності ми розглядаємо в освітньому середовищі ЗВО, тому критерії і показники рівня розвитку цієї інтегрованої якості ми підбираємо таким чином, щоб їх можна було визначити та відкоригувати під час навчання майбутніх спеціалістів. Також необхідно враховувати можливий вплив на процес формування поліпрофесійної мобільності та оцінки її сформованості як студента й викладача, так і роботодавця, тобто необхідно враховувати взаємодію суб'єктів освітньої діяльності та соціальних інститутів.

У процесі розробки критеріальної бази дослідження ми відштовхувалися від мети, з якою здійснюємо формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника та пропонованого нами поняття поліпрофесійна мобільність соціального працівника. Критеріями визначення рівня (стану) сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників нами було обрано: *мотиваційний* (професійна спрямованість на оволодіння сучасними методиками роботи соціального працівника в європейському освітньому просторі та прагнення до саморозвитку та самовдосконалення); *когнітивний* (сформованість фахових компетентностей психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів та уявлення щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду відповідно до цих напрямів); *діяльнісний* (уміння взаємодіяти із суб'єктами професійної діяльності та комунікативні вміння) [24].

Для виконання наступного завдання, а саме складання методики проведення констатувального етапу експериментального соціально-

педагогічного дослідження, добираються методи проведення експерименту та критеріальна база дослідження (визначення критеріїв та відповідних їм показників).

У процесі проведення експерименту ми пропонуємо використати такі методи: метод теоретичного моделювання, анкетування, опитування, спостереження, тестування, експертні оцінки, спостереження, ситуативний експеримент, соціометрія, контактна бесіда.

Відзначимо, що єдиних підходів до вибору інструментарію емпіричного дослідження соціально-педагогічних явищ нами не виявлено. Критерії та показники визначаються дослідниками відповідно до теми, мети та завдань дослідження, умов чи технологій досліджуваного соціального суб'єкта та об'єкта.

Визначивши критерії та показники для оцінки сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників, ми звернулися до пошуку діагностичного інструментарію, який би дозволив достовірно та зручно отримати результати для первинної діагностики. З цією метою проаналізували довідкову літературу та відібрали методики, що є відомими та досить часто застосовуються для доказовості результатів у наукових соціально-педагогічних дослідженнях. Таблиця «Критерії та показники оцінки сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників» (дод. К).

Таким чином, обрані критерії та показники допоможуть встановити певний стан підготовки здобувачів у ЗВО за рівнем розвитку та сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників, визначивши його як високий, середній, низький, що дозволить планувати, прогнозувати та коригувати розвиток особистісно-професійних якостей майбутнього соціального працівника у процесі формування поліпрофесійної мобільності.

Критеріальні характеристики поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників високого, середнього та низького рівнів її сформованості подані у вигляді таблиць (дод. К.1).

У таблиці «Результати діагностики за мотиваційним критерієм до експерименту» (дод. Л.1) об'єднано показники високого (ВР), середнього (СР) та низького (НР) рівнів сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників за *мотиваційним критерієм*. Характеристика відповідних рівнів орієнтує на визначення ступеня вираження таких показників, як *професійна спрямованість на оволодіння сучасними методиками роботи соціального працівника в європейському освітньому просторі та прагнення до саморозвитку та самовдосконалення*.

У таблиці «Результати діагностики за когнітивним критерієм до експерименту» (дод. Л.1) об'єднано показники високого (ВР), середнього (СР) та низького (НР) рівнів сформованості поліпрофесійної мобільності за *когнітивним критерієм*. Характеристика відповідних рівнів орієнтує на визначення ступеня вираження таких показників, як *сформованість фахових компетентностей з психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів, уявлення щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів*.

Сукупність рівневих ознак сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників за *діяльнісним критерієм* відображено в таблиці «Результати діагностики за діяльнісним критерієм до експерименту» (дод. Л.1). За змістом таблиці перевіріці підлягають оволодіння соціальним працівником *умінням взаємодіяти із суб'єктами професійної діяльності та комунікативні уміння*.

У таблиці (дод. К), окрім стандартизованих методик для виявлення рівнів сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників, наведено додаткові методи дослідження: опитування, анкетування, включене та опосередковане спостереження, аналіз документації ЗВО тощо.

Переходимо до останнього завдання діагностичного етапу – визначення первинного рівня стану сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції у групах, які беруть участь в експериментальному дослідженні.

Як було зазначено в таблиці «Критерії та показники оцінки сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників» (дод. К), для визначення рівня сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників діагностику проведено за *мотиваційним* критерієм. Показниками сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників цього критерію були: *професійна спрямованість на оволодіння сучасними методиками роботи соціального працівника в європейському освітньому просторі та прагнення до саморозвитку та самовдосконалення.*

Для діагностування першого показника *«професійна спрямованість на оволодіння сучасними методиками роботи соціального працівника в європейському освітньому просторі»* нами аналізувалися результати академічної успішності, використовувалася методика визначення рівня професійної спрямованості студентів спеціальності «Соціальна робота» Т.Д. Дубовицької [92] та розроблена анкета «Сучасний соціальний працівник» (дод. Ж.4).

Для діагностування другого показника *«прагнення до саморозвитку та самовдосконалення»* нами використовувалися: методика оцінки здатності до самовдосконалення (за М. П. Лукашевичем) [144, с.168], шкала оцінки необхідності у прагненні до постійних досягнень за Ю.М.Орловим [131, с.19-22].

За результатами проведеної діагностики ми отримали первинний рівень сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників за показниками мотиваційного критерію та представили їх у таблиці «Результати діагностики за мотиваційним критерієм до

експерименту» (дод. М) як середнє арифметичне значення за показниками зазначеного критерію.

Звертаючись до результатів дослідження, що представлені у таблиці (дод. М), ми можемо зробити попередні висновки, а саме відсоткові значення критерію респондентів за всіма рівнями не мають значущих розбіжностей, тобто представники обох груп практично не відрізняються.

Суттєвим також є те, що при дослідженні *мотиваційного критерію* було встановлено, що у процесі дослідження показника *«професійна спрямованість на оволодіння сучасними методиками роботи соціального працівника в європейському освітньому просторі»* дані експериментальної та контрольної груп виявилися близькими щодо високого (Ег – 27,8% та Кг – 32%), середнього (Ег – 41,3% та Кг – 39,3%) та низького рівнів (Ег – 30,9% та Кг – 28,7%), тобто майже рівномірно розподілені. За показником *«прагнення до саморозвитку та самовдосконалення»* результати розподілились таким чином: результати за низьким рівнем у Ег – 38,9%, Кг – 37,7%, середній рівень представлений у Ег – 38,1%, Кг – 41%, за високим рівнем цього критерію маємо нижчі результати (Ег – 23%, Кг – 21,3%). Такий розподіл можна пояснити тим, що майбутній соціальний працівник усвідомлює потребу в професійному вдосконаленні, мотивований щодо кар'єрного зростання, має бажання реалізувати себе у професійній діяльності, прагне до саморозвитку та самовдосконалення, але це має ситуативний характер. Майбутній соціальний працівник усвідомлює значущість своєї професії, але іноді не розуміє та не сприймає мотивів, цілей, завдань самоорганізації. Отже, усі респонденти потребують зовнішнього впливу, спрямованого на формування готовності до змін у професійній діяльності, прагнення до самореалізації, оволодіння умінням самоконтролю, самоорганізації, активності, гнучкості та ініціативності.

Продовжимо діагностику оцінки рівня сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників за *когнітивним* критерієм. Показниками сформованості за цим критерієм обрано: *сформованість*

фахових компетентностей з психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів та уявлення щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів.

Для діагностування першого показника «сформованість фахових компетентностей з психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів» майбутніх соціальних працівників нами також аналізувалися результати вивчення академічної успішності за журналами успішності здобувачів вищої освіти з освітніх компонентів, результати опитування та інтерв'ю здобувачів освіти, викладачів, фахівців соціальної служби за анкетною дослідження щодо поінформованості з проблеми формування професійної мобільності (дод-ки Ж.1, Ж.2, Ж.3), тест у Гугл формі «Анкета дослідження професійних знань майбутніх соціальних працівників» (<https://forms.gle/Ens3AYRN2erX9Qgn7>).

Для діагностування другого показника «уявлення щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів» майбутніх соціальних працівників нами використовувалися анкета для виявлення активності майбутніх соціальних працівників у професійному самовиявленні і анкета самооцінки майбутніми соціальними працівниками рівня готовності до роботи [234, с.684-687].

Результати діагностування рівня сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників за показниками когнітивного критерію представлені у таблиці «Результати діагностики за когнітивним критерієм до експерименту» (дод. М) як середнє арифметичне значення.

Звертаючись до результатів дослідження, що представлені у таблиці (дод М), можна зробити попередні висновки, а саме: відсоткові значення фахових компетентностей респондентів за всіма рівнями не мають суттєвих

розбіжностей, тобто результати представників обох груп практично не відрізняються.

Суттєвим також є те, що при дослідженні *когнітивного критерію* було встановлено, що в процесі дослідження показника *«сформованість фахових компетентностей з психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів»*, дані експериментальної та контрольної груп виявилися близькими щодо високого (Ег – 23% та Кг – 26,2%), середнього (Ег – 49,2% та Кг – 48,4%) та низького рівнів (Ег – 27,8% та Кг – 25,4%) зі значним переважанням середнього рівня. За показником *«уявлення щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів»* результати розподілились подібним чином: *найвищі результати маємо за середнім рівнем (у Ег – 50,8%, у Кг – 54,9%), за високим рівнем цього критерію маємо нижчі результати – (Ег – 21,4%, Кг – 19,7%) результати за низьким рівнем цього показника суттєво не відрізняються (Ег – 27,8%, Кг – 25,4%).*

Такий розподіл можна пояснити тим, що майбутній соціальний працівник має фахові знання на належному рівні, але йому не вистачає здатності до оволодіння різнопрофільними знаннями, уміннями і навичками та до трансформування навчальної інформації відповідно до індивідуальних властивостей. Здобувачі відзначали, що для оволодіння глибокими фаховими знаннями, інноваційними технологіями та активного їх використання у практичній діяльності їм не вистачає мотивації на самоосвіту та саморозвиток. Опитані викладачі зосередили увагу на тому, що отриманих у ЗВО знань не достатньо для здійснення ефективної практичної діяльності. Це свідчить про відчутну відірваність теорії від практики. Для фахівців соціальних служб виявилась важливою активність майбутніх соціальних працівників у самостійному вивченні та упровадженні інноваційних технологій у професійній діяльності. Отже, для усіх респондентів існує потреба в систематизації та координації набутих знань, умінь та навичок у

встановленні міжпрофесійних зв'язків, що досягається завдяки формуванню поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників.

Завершимо діагностику оцінки сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників за діяльнісним критерієм. Показниками сформованості поліпрофесійної мобільності цього критерію були: *уміння взаємодіяти із суб'єктами професійної діяльності та комунікативні уміння*.

Для діагностування першого показника *«уміння взаємодіяти із суб'єктами професійної діяльності»* нами обрано методику на виявлення стилю взаємодії у професійній діяльності [131, с.22].

Для діагностування другого показника *«комунікативні уміння»* майбутніх соціальних працівників була використана методика вивчення соціально-комунікативної компетентності [71, с.14-19].

За результатами проведення діагностування ми отримали результати рівня сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників за показниками діяльнісного критерію та представили в таблиці «Результати діагностики за діяльнісним критерієм до експерименту» (дод. М) як середнє арифметичне значення.

Звертаючись до результатів дослідження, що представлені в таблиці (дод. М), ми відразу ж можемо дійти попередніх висновків. Відсоткові значення критерію респондентів за всіма рівнями не мають значущих розбіжностей, тобто результати представників обох груп практично не відрізняються.

Суттєвим також є те, що при дослідженні *діяльнісного критерію* було встановлено, що в процесі дослідження показника *«уміння взаємодіяти із суб'єктами професійної діяльності»*, дані експериментальної та контрольної груп виявилися близькими щодо високого (Ег – 15,1% та Кг – 17,2%), середнього (Ег – 38,9% та Кг – 36,9%) та низького (Ег – 46% та Кг – 45,9 %) рівнів. Як бачимо цей показник у результатах діагностики переважає середній та низький рівні.

За показником «комунікативні уміння» результати розподілились таким чином: результати за низьким рівнем (Ег – 25,4%, Кг – 27,9%) маємо нижчі результати, середній рівень представлений (Ег – 38,9%, Кг – 38,5%) найвищими результатами, за високим рівнем цього критерію – Ег – 35,7%, Кг – 33,6%. Очевидно, що майбутній соціальний працівник не виявляє достатньо хисту до комунікації, недостатньо володіє прийомами взаємодії із суб'єктами діяльності, не завжди спроможний приймати самостійні рішення і втілювати творчі ідеї, має проблеми з культурою спілкування. Він потребує коригування власної діяльності, контролювання емоційного стану, повинен відпрацьовувати прийоми взаємодії із суб'єктами діяльності та прагнути до адекватної оцінки власної професійної діяльності.

Розподіл здобувачів вищої освіти за рівнями сформованості поліпрофесійної мобільності суттєво не відрізнявся. У більшості переважали середній (Ег – 42,9% та Кг – 43,5%) та низький (Ег – 29% та Кг – 31,7%) рівні, лише у (Ег – 24,3% та Кг – 25,1%) здобувачів було зафіксовано високий рівень сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників.

Констатувальний етап експерименту дав змогу виявити, що і в контрольній, і в експериментальній групах недостатній рівень сформованості поліпрофесійної мобільності, що свідчить про необхідність розробки та впровадження соціально-педагогічних умов.

Проведена соціально-педагогічна діагностика показала, що здобувачі – майбутні соціальні працівники – мають не достатньо сформовану поліпрофесійну мобільність, проблеми, на які варто скерувати зусилля: недостатня орієнтація на майбутню професію, відсутність чіткого уявлення про особливості майбутньої професійної діяльності, недостатній рівень мотивації саморозвитку, самоорганізації та самовдосконалення, відсутність навичок застосування міждисциплінарних знань із різних галузей (педагогіки, психології, соціології, права, економіки, медицини), недостатньо комунікативного досвіду, відсутність систематичної та цілеспрямованої

роботи з формування поліпрофесійної мобільності на аудиторних заняттях, позааудиторних заходах, на практиці.

Отже, отримані в ході констатувального етапу експерименту результати вказують на необхідність розробки та експериментальної перевірки соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників.

Наведені вище результати дослідження дозволили дійти таких висновків: сукупність критеріїв, показників та методик діагностики стану сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників забезпечує в ході експериментального дослідження надійність та вірогідність результатів дослідження; у контексті теоретико-методологічних засад процесу формування поліпрофесійної мобільності та аналізу існуючої проблеми визначено критерії, показники методики оцінювання та рівні сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. Це логічно завершує теоретичний етап роботи і дозволяє здійснити перехід до розробки соціально-педагогічних умов та експериментальної частини дослідження.

Висновки до розділу 1.

Дослідження теоретичних засад проблеми формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції представлених у наукових вітчизняних та зарубіжних джерел з філософії, соціології, педагогіки, психології, економіки, права, медицини, дає підстави для таких висновків:

1. Здійснено ретроспективний аналіз та визначено етапи становлення наукової категорії «мобільність»: *I етап* – виникнення, формування і становлення власне категорії «мобільність» як соціального феномена та наукового поняття; *II етап* – диференціація різновидів мобільності, встановлення спільних, подібних і відмінних характеристик відповідно до

соціальної спрямованості та функцій; *III етап* – аналіз сучасних науково-практичних концепцій та підходів до вивчення професійної мобільності у фаховій літературі, зокрема в дисертаційних роботах, наукових статтях і монографіях; *IV етап* – обґрунтування сутності поняття «поліпрофесійна мобільність майбутнього соціального працівника» як наукової дефініції.

2. Розкрито сутність поняття «мобільність», «професійна мобільність», «поліпрофесійна мобільність» та сформульовано авторське визначення «поліпрофесійна мобільність соціального працівника».

Поліпрофесійну мобільність визначено як інтегровану якість професійної підготовки, яка забезпечує працівникові вільне орієнтування у максимальному обсязі загальних і специфічних знань у їх сукупності, дозволяє урізноманітнювати професійні компетентності, оволодіваючи різнопрофільними знаннями, уміннями і навичками, що сприяє розширенню і підвищенню якості надаваних ним соціальних послуг.

Поліпрофесійна мобільність соціального працівника розкривається як готовність працівника до змін у межах професійної діяльності, пов'язаних із необхідністю реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів, а також здатності до саморозвитку та самовдосконалення, відтворення досвіду надання ним соціальних послуг у взаємодії із суб'єктами соціальної роботи відповідно до потреб різних груп клієнтів.

3. На основі системного підходу розроблено структурно-змістову модель формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції. Розкрито сутність, зміст та структурні складові формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників, якими є мета, завдання, функції, принципи, суб'єкти, об'єкти, напрями, форми, методи, засоби, критерії, показники, рівні та прогнозований результат процесу формування поліпрофесійної мобільності.

4. Досліджено тенденції розвитку освіти в Європі та в Україні, проаналізовано досвід підготовки фахівців соціальної сфери у вітчизняному та

європейському вимірі з використанням Глобальних стандартів освіти та підготовки соціальних працівників, Глобальної програми соціальної роботи та соціального розвитку, що розкривають значущість євроінтеграційних процесів, міжнародної співпраці, мобільності в освіті, відіграючи важливу роль у підвищенні якості професійної підготовки фахівців соціальної сфери.

5. На основі компетентнісного підходу ідентифіковано компетентності та програмні результати, що характеризують поліпрофесійно мобільного майбутнього соціального працівника.

6. Проведено діагностику (*констатувальний* етап експерименту) стану сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції. Критеріями оцінки сформованості поліпрофесійної мобільності визначено:

– *мотиваційний*, що визначено двома показниками: професійна спрямованість на оволодіння сучасними методиками роботи соціального працівника в європейському освітньому просторі та прагнення до саморозвитку та самовдосконалення;

– *когнітивний*, до якого належать такі показники: сформованість фахових компетентностей з психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів та уявлення щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду реалізації знань, умінь і навичок за цими напрямками;

– *діяльнісний* критерій, до якого належать такі показники: уміння взаємодіяти із суб'єктами професійної діяльності, комунікативні уміння.

За допомогою критеріїв та показників вимірювались рівні: високий, середній, низький.

7. Проведена первинна діагностика стану сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції. Отримані на констатувальному етапі результати рівня сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників за показниками мотиваційного, когнітивного, діяльнісного

критеріїв діагностики. Здобувачі вищої освіти з високим рівнем сформованості поліпрофесійної мобільності мають диференційовані показники: (Ег – 25,4% та Кг – 27%) за мотиваційним критерієм; (Ег – 22,2% та Кг – 23%) за когнітивним критерієм; (Ег – 25,4% та Кг – 25,4%) за діяльнісним. Диференційований *показник високого рівня* сформованості поліпрофесійної мобільності за всіма критеріями складає (Ег – 24,3% та Кг – 25,1%). Здобувачі, які показали середній рівень сформованості поліпрофесійної мобільності мають диференційовані показники: (Ег – 39,7% та Кг – 40,2%) за мотиваційним критерієм; (Ег – 50% та Кг – 51,6%) за когнітивним критерієм; (Ег – 38,9% та Кг – 37,7%) за діяльнісним. Диференційований *показник середнього рівня* сформованості поліпрофесійної мобільності за всіма критеріями складає (Ег – 42,9% та Кг – 43,2%). Здобувачі вищої освіти з низьким рівнем сформованості поліпрофесійної мобільності мають диференційовані показники: (Ег – 34,9% та Кг – 32,8%) за мотиваційним критерієм; (Ег – 27,8% та Кг – 25,4%) за когнітивним критерієм; (Ег – 35,7% та Кг – 36,9%) за діяльнісним. Диференційований *показник низького рівня* сформованості поліпрофесійної мобільності за всіма критеріями складає (Ег – 32,8% та Кг – 31,7%).

Розподіл здобувачів вищої освіти за рівнями сформованості поліпрофесійної мобільності суттєво не відрізнявся. У більшості переважали середній та низький рівень, лише у (Ег – 24,3% та Кг – 25,1%) здобувачів було зафіксовано високий рівень.

Констатувальний етап експерименту дав змогу виявити, що і в контрольній, і в експериментальній групах недостатній рівень сформованості поліпрофесійної мобільності, що свідчить про необхідність розробки та упровадження соціально-педагогічних умов.

Представлені в першому розділі результати дисертаційного дослідження апробовано в публікаціях автора [21; 23; 24; 27; 29; 32; 33; 30; 34; 36; 299].

РОЗДІЛ 2.

РОЗРОБКА ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПОЛПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

2.1. Обґрунтування соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції

Інтеграція системи вищої освіти України в Європейський освітній простір висуває завдання всебічних трансформаційних зрушень у напрямі підвищення ефективності підготовки майбутніх соціальних працівників. З огляду на цілі оновлених Глобальних стандартів освіти в галузі соціальної роботи, а саме: забезпечити послідовність у наданні освіти з соціальної роботи, одночасно зберігаючи та цінуючи особливості національних систем освіти кожної країни; переконатись у тому, що освіта соціальної роботи відповідає цінностям та політиці професії, які сформульовані IASSW та IFSW; забезпечити підтримку викладачів, студентів та користувачів послуг, що беруть участь в освітньому процесі; доступ до якісної системи освіти та підготовки майбутніх соціальних працівників, можливості отримувати знання щодо норм професійної практики, етики, умов праці, що відповідають сучасним дослідженням, досвіду, соціальній політиці; виховувати дух співпраці та передачі знань між різними освітніми закладами соціального профілю, а також між системами освіти, практики та дослідженнями в галузі соціальної роботи; підтримувати школи соціальної роботи в упровадженні активного інноваційного освітнього середовища [314].

Тому наступним завданням дослідження стане теоретичне обґрунтування та розробка змісту соціально-педагогічних умов формування

поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.

Ми вважаємо необхідним та можливим визначити соціально-педагогічні умови, в яких реалізація запропонованої у першому розділі теоретичної (структурно-змістової) моделі формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників буде ефективною та будуть враховані можливості реалізації тенденцій розвитку Європейського освітнього простору.

У академічному тлумачному словнику української мови поняття «умова» трактується як взаємна домовленість про що-небудь, вимога чи пропозиція однієї із сторін, необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь; це правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності; сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь [231, т.10, с. 441].

У соціальній роботі має більший сенс оперування поняттям «соціально-педагогічні умови», оскільки при цьому конкретизується сфера його використання – підготовка фахівців для забезпечення соціальної взаємодії, надання якісних соціальних послуг. З метою з'ясування сутності поняття «соціально-педагогічні умови» здійснимо аналіз науково-методичних джерел відповідної наукової галузі.

В енциклопедії для фахівців соціальної сфери поняття «соціально-педагогічні умови» подається як своєчасна соціально-педагогічна корекція в умовах моделювання життєвих ситуацій; урахування соціокультурних традицій; гармонізація впливу соціально-виховного середовища (створення творчої атмосфери, довіри, співпереживання, гуманізму) [98, с. 263].

У дисертаційних роботах останніх років наводяться різні визначення та зміст соціально-педагогічних умов. Так М. Снітко, розглядає соціально-педагогічні умови як сукупність певних обставин та ресурсів, що створюються у процесі соціально-педагогічної діяльності та забезпечують

засвоєння моделі поведінки через усвідомлення ризиків та формування критичного ставлення до діяльності [236, с. 11].

Т. Лесіна визначила такі соціально-педагогічні умови: організація соціально-педагогічної просвіти; розвиток особистісно-професійних якостей; підтримка у розробці та реалізації проектів регіонального, національного і міжнародного рівнів [140, с. 12–13].

Отже, у більшості наукових джерел соціально-педагогічні умови розглядаються як сукупність взаємообумовлених заходів, обставин, правил, від яких залежить цілісний педагогічний процес підготовки фахівців та які сприяють особистісно-орієнтованому вихованню здобувачів, розвитку їх індивідуальності, що характеризується активністю особистості. Тобто соціально-педагогічні умови є основоположними факторами, що забезпечують ефективну освітню діяльність та досягнення поставленої мети й результативності.

О. Гурим розкриває соціально-педагогічні умови на прикладі децентрації (властивостей, професійних якостей особистості) та виділяє наявність рефлексивного управління – соціально-педагогічну умову, що включає в себе самоконтроль, керування власними стратегіями професійних відносин, самооцінку та самокорекцію професійних якостей, значну увагу приділяє фактору професійної спрямованості студента, його мотивації до професійної діяльності [78].

Саме таке розуміння дає підстави для формулювання в подальшому першої умови нашого дослідження.

У розглянутих нами дефініціях поняття «соціально-педагогічні умови» звертається увага на важливість забезпечення оптимального середовища, обставин, за яких досліджуваний об'єкт досягає максимального ефекту в поставлених перед ним завданнях. Поняття «середовище» є сутнісною складовою соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності.

У контексті нашого дослідження відзначимо, що саме освітнє середовище ЗВО являє собою інтегративний фактор становлення особистості як майбутнього фахівця, вплив цього середовища здійснюється через включення здобувача в найрізноманітніші соціальні сфери життєдіяльності. Саме заклад освіти є тим простором, у якому проходять процеси спільної взаємодії, життєдіяльності здобувачів, викладачів, роботодавців, тож середовищний підхід є основою для обґрунтування умов дослідження як соціально-педагогічних.

У будь-якому соціальному середовищі діють певні чинники, що й визначають характер взаємодії цього середовища з особистістю. «Фактор» (чинник) розглядається в сучасній науковій літературі як умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища [120].

Отже, соціальна взаємодія проходить у взаємозв'язку між двома суб'єктами людиною (здобувачем) та суспільством (навчальним закладом) з великою кількістю різноманітних умов, які впливають на їх розвиток. Ці активно діючі на людину (здобувача) чинники у науковому сенсі розглядаються як фактори. Спираючись на концепцію А.Мудрика [161] щодо факторів соціалізації, що діють у соціальному середовищі, відзначимо, що для обґрунтування соціально-педагогічних умов поліпрофесійної мобільності доцільно виділяти мікрофактори (у нашому дослідженні – це те, що впливає безпосередньо на індивіда), мезофактори (чинники середовища, що оточує майбутнього фахівця: соціальне замовлення, соціальна спрямованість діяльності, здійснення широкого спектра соціальної взаємодії, різнопрофільність підготовки майбутніх спеціалістів соціальної сфери), а також макрофактори – чинники, що діють на рівні держави та досвіду, що склався в інших середовищах та базується на принципах міждисциплінарності, інтегративності та інтерактивності, мегафактори – чинники, що діють на міжнародному рівні, міждержавна взаємодія в європейському та світовому освітніх просторах, вплив глобальних процесів та проблем на розвиток та освіту.

У нашому дослідженні виокремлюємо чотири рівні формування поліпрофесійної мобільності, що передбачаються змістом соціально-педагогічних умов:

1) *Мікрорівень* пов'язаний із здатністю майбутніх соціальних працівників формувати внутрішню настанову, спрямовану на розвиток поліпрофесійної мобільності, а також професійне самовдосконалення й саморозвиток майбутніх соціальних працівників;

2) *Мезорівень* спрямований на створення практико-орієнтованого середовища, що формує соціально і професійно важливі знання, уміння та навички майбутніх соціальних працівників;

3) *Макрорівень* реалізується через взаємодію майбутніх соціальних працівників з різними соціальними інститутами для забезпечення засвоєння набутого досвіду з інших середовищ та сфер професійної діяльності;

4) *Мегарівень* дозволяє врахувати нові глобальні виміри, пов'язані із динамікою цивілізаційного поступу, усвідомлювати спільні соціальні цінності та приналежність до єдиного світового освітнього простору.

Ми вважаємо такі рівні актуальними та знаходимо цьому підтвердження у Глобальних стандартах освіти в галузі соціальної роботи, де сказано, що освітня програма підготовки фахівців соціальної сфери повинна бути зорієнтована на розуміння взаємозв'язку теорії та практики на всіх рівнях – індивідуальному (подружжя, сім'я), більш широкому – суспільному (групи, організації, громади) та міжнародному рівнях (держави, міжнародні асоціації, світовий освітній простір), тобто на мікро, мезо, макро та мегарівнях, що допоможе здобувачам стати критичними, етичними та компетентними практиками [314, р. 6].

Отже, ми розглянули специфічні для формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників структурні компоненти, фактори середовища, які є основою для визначення сутності соціально-педагогічних умов у контексті цього дослідження.

Соціально-педагогічні умови формування поліпрофесійної мобільності соціальних працівників у ЗВО – це сукупність певних соціальних обставин, педагогічних форм, методів, соціально-педагогічних прийомів та вимог, що забезпечують готовність майбутнього соціального працівника до змін у напрямках професійної діяльності у межах його компетентностей, пов'язаних із необхідністю реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів, а також здатність до відтворення досвіду надання ним соціальних послуг відповідно до потреб різних груп клієнтів [35].

До змісту соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності соціальних працівників у ЗВО в умовах євроінтеграції відносимо:

- мотивацію майбутніх соціальних працівників на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для формування поліпрофесійної мобільності;
- створення позитивного практико-орієнтованого соціально-виховного середовища у ЗВО для реалізації особистісно-професійних якостей майбутніх соціальних працівників;
- налагодження взаємодії з різними соціальними інститутами макросередовища із врахуванням європейського досвіду для забезпечення міждисциплінарності у ході підготовки майбутніх соціальних працівників у ЗВО.

Отже, визначені соціально-педагогічні умови формування поліпрофесійної мобільності соціальних працівників у ЗВО в умовах євроінтеграції враховують набуття під час навчання у ЗВО професійних і особистісних знань, умінь і навичок, спрямованих на ефективне забезпечення професійної діяльності. Вони також сприятимуть усвідомленню здобувачами важливості реалізації своїх соціально-педагогічних функцій, керуванню саморозвитком, готовності до професійного самовдосконалення для

швидкого реагування на виникаючі обставини та наданню якісних соціальних послуг.

Перейдемо до розгляду й обґрунтування першої соціально-педагогічної умови *формування поліпрофесійної мобільності соціальних працівників – мотивація майбутніх соціальних працівників на саморозвиток особистісно-професійних якостей.*

Аналіз міжнародних документів, викладених у першому розділі кроків з реалізації співпраці та очікуваних досягнень розвитку Європейського освітнього простору до 2025 року, передусім підвищення якості знань, умінь, навичок та прагнення до зростання добробуту, подолання різноманітних проблем, мотивації в отриманні престижної роботи, дав підстави для визначення першої умови [291, р. 6], у Глобальних стандартах освіти в галузі соціальної роботи сказано про необхідність забезпечення здобувачів освіти соціальної роботи можливостями розвивати самосвідомість стосовно їхніх особистих та культурних цінностей, вірувань, традицій та упереджень, що дасть поштовх для формування здатності розвивати стосунки з людьми та працювати з різними групами населення [314, с. 16].

При обґрунтуванні першої умови особливу увагу потрібно приділити саме мотивації майбутніх соціальних працівників як важливій складовій, яка сприяє особистісному розвитку майбутніх соціальних працівників, і подальшій реалізації поліпрофесійної мобільності. Особистісний розвиток є процесом набуття абсолютно нового досвіду, формування певного стилю поведінки у міжособистісних стосунках, ставлення до учасників комунікації. Тому необхідно, щоб цей процес відбувався свідомо та вмотивовано [108].

У довідковій літературі знаходимо визначення терміна «мотивація» як сукупності мотивів, доказів для обґрунтування чогось; мотивування [231, т.4, с. 810]. У соціологічному короткому енциклопедичному словнику «мотивація» має такі визначення: сукупність тривких мотивів та конкретно закріплених у життєвому досвіді людини її певних потреб; процес актуалізації якого-небудь мотиву та його функціонування — внутрішнього

потягу до діяльності певної спрямованості; внутрішній психологічний та психофізіологічний процес, що безпосередньо зумовлює певну діяльність людини, здійснює її активацію та орієнтацію [240].

Очевидно, саме потреби спонукають людину до певних дій, тому правильно підібрані мотиви зумовлюють активну і продуктивну діяльність майбутнього соціального працівника. У нашому випадку орієнтують на діяльність у системі загальнолюдських цінностей, соціальних та моральних норм, що слугуватиме дієвим стимулом до саморозвитку професійно-особистісних якостей і поліпрофесійної мобільності.

Учені Л. Сисоєва, І. Мося, І. Дереза [229; 84; 160] стверджують, що одним із факторів особистісного розвитку майбутнього фахівця є самоосвіта, яка впливає на стимулювання саморозвитку, оскільки особистість, зазнаючи впливів зовнішніх факторів, повинна все ж таки розраховувати на природно детерміновані здібності (внутрішні фактори), а тому слід спрямувати увагу на з'ясування таких понять, як «розвиток особистості» та «професійний розвиток».

Розвиток особистості розглядається як закономірні, позитивно спрямовані, якісні зміни рис, властивостей, характеристик особистості, що відбуваються внаслідок внутрішніх суперечностей, які виникають під впливом зовнішніх обставин [232, с. 161]; процес формування особистості як соціальної якості індивіда в результаті його соціалізації й виховання. Розвиток особистості відбувається в діяльності, яка керується системою мотивів, притаманних особистості [263, с. 289].

Особистісний розвиток і професійний розвиток розглядаються як взаємопов'язані процеси становлення особистості-професіонала, у якому професійне вдосконалення є невід'ємною складовою усієї життєдіяльності людини, у якій висока професійність стає особистою внутрішньою потребою. Професійний розвиток особистості більшість авторів, наприклад, К. Абульханова-Славська [1], Е. Зеєр [106], І. Василенко [52], А. Поляков [194], Б. Ананьєв [6] розглядають як інтеграцію по суті двох процесів:

розвиток особистості в онтогенезі, тобто на всьому життєвому шляху, і професіоналізацію особистості з початку професійного самовизначення до завершення активної трудової діяльності.

Нерозривність процесів професійного та особистісного розвитку підтверджує і визначення І. Зверєвої щодо особистісно-професійного розвитку як процесу розвитку особистості (у широкому розумінні), орієнтованого на високий рівень професіоналізму та професійних досягнень, що здійснюється за допомогою навчання і саморозвитку, професійної діяльності і професійних взаємодій [104, с. 113-118].

Керуючись дослідженнями науковців соціальної сфери (І. Грига, О. Безпалько [14], І. Зверєва [104], А. Капська [120], М. Лукашевич [144], І. Мигович [144], Т. Семигіна [226], Н. Тимошенко [64]), можна стверджувати, що професійний розвиток майбутнього соціального працівника відбувається у процесі реалізації освітньо-професійної програми, яка передбачає активну навчально-професійну діяльність на етапі професійної підготовки. Тобто освітній процес у ЗВО можна вважати одним із найбільш впливових факторів професійного розвитку особистості, який відбувається у найбільш активний і продуктивний віковий етап розвитку людини, максимально мотивованої на професійне становлення і плідну працю в майбутньому [36].

Отже, ми можемо стверджувати, що період навчання здобувачів у закладі вищої освіти є найбільш сприятливим для формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. Дослідження багатьох психологів та педагогів (Л. Амірова [5], Б. Ігошев [109], Ю. Калиновський [115], С. Капліна [118], Н. Ничкало [171], О. Нікітіна [169], Я. Коменский [130], Е. Еріксон [297], К. Абульханова-Славська [1], Ю. Дворецька [81], І. Зимня [107], Е. Зеєр [106], Л. Пілецька [188]) свідчать про те, що набуття та вдосконалення професійно значущих якостей, професійних знань, умінь та навичок, необхідних для забезпечення успішного розв'язання професійних завдань, є неперервним динамічним

процесом професійної самореалізації, що відбувається за суб'єктивних і об'єктивних умов професійної діяльності. При цьому визначальним суб'єктивним фактором виступає мотивація саморозвитку і самовдосконалення, на основі яких вибудовується стратегія подальшого професійного саморозвитку.

Розкриємо поняття «саморозвиток» через наукове бачення та розуміння різних авторів. Так, О. Поліщук формулює інтегровану дефініцію: саморозвиток – це самостійний поетапний процес побудови людиною власної особистості; це набуття, утвердження, актуалізація її якостей та характеристик, яких раніше не було. На думку ученої, для психологів найцікавішим є безпосередньо процес саморозвитку як тією чи іншою мірою усвідомлена, самоконтрольована й самокерована активність особистості. Саморозвиток не є однорідним процесом і здійснюється у різних своїх формах, до яких належать самоутвердження, самовдосконалення, самоактуалізація та самореалізація [191]. На думку Г. Сазоненко, саморозвиток – розумовий або фізичний розвиток людини, якого вона досягає самостійним заняттям, вправами; розвиток кого- чи чого-небудь власними зусиллями, без впливу, сприяння яких-небудь зовнішніх сил [223].

Але ми не зовсім погоджуємося з такою думкою, вважаючи, що зовнішні фактори, наприклад, навчання у ЗВО, вплив соціальних інститутів різних рівнів, навіть сім'я та друзі впливають на саморозвиток особистості через постійну взаємодію, через особистий приклад, манеру поведінки, власні мотиви, потреби, тому вважаємо, що саморозвиток – це позитивне просування суб'єкта у напрямі свого Я-ідеального, яке виникає під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників [194, с. 15].

У нашому дослідженні стимулами до саморозвитку вважаємо сукупність зовнішніх факторів, таких, як зміст занять, методика викладання, стосунки у колективі, різноманітні інтелектуальні змагання, участь у творчих конкурсах, робота в органах студентського самоврядування. Саморозвиток переважно є індивідуальним процесом, що розгортається у внутрішньому

плані особистості. Водночас він є об'єктивним, що здійснюється під впливом суб'єкт-суб'єктної взаємодії [210]. Такими суб'єктами можуть виступати висококваліфіковані викладачі з досвідом практичної діяльності, здобувачі-випускники, які вже оволоділи широким колом професійних компетентностей і є конкурентоспроможними на ринку праці, фахівці-практики, які мають великий досвід практичної діяльності щодо взаємодії з потенційними клієнтами.

Аналіз наукової літератури з питання розвитку та саморозвитку особистості показав, що для формування мотивації саморозвитку майбутнього соціального працівника необхідно чітко сформулювати цілі, установки, потреби, бажані кінцеві результати, оскільки сформовані мотиви сприятимуть активному прагненню постійно займатися самоствердженням, самовдосконаленням, необхідними для успішної професійної діяльності. Все це матиме позитивний вплив на готовність майбутніх кваліфікованих соціальних працівників до реалізації поліпрофесійної мобільності.

У контексті розкриття суміжних понять «мотивація» та «саморозвиток особистості» варто зосередитись на якісних характеристиках особистості, в основі яких лежать складні соціально та біологічно обумовлені структурні компоненти особистості, які вбирають в себе психічні процеси, властивості, стани і обумовлюють стійку поведінку особистості в соціальному і природному середовищах [209]. Відтак, мотивацію потрібно розглядати і як рухливий механізм, який спонукає до діяльності, яка спрямована на задоволення потреб особистості, і як пізнавальну активність особистості, її готовність до засвоєння знань під час навчальної діяльності [28].

Науковці О. Безпалько [14], І. Зверева [104], А. Капська [120], М. Лукашевич [144], І. Мигович [63], Т. Семигіна [226], Н. Тимошенко [64], які розглядали професійно-особистісні якості соціального працівника як прояв психологічних особливостей *особистості*, необхідних для засвоєння спеціальних для соціальної роботи знань, умінь і навичок, а також для впливу на ефективність діяльності й на успішність оволодіння цією професійною

діяльністю. Наприклад, група авторів Т. Семигіна, І. Мигович, І. Грига, Н. Кабаченко [254] наголошують на таких важливих індивідуальних якостях соціального працівника, як гуманістична спрямованість, особиста і соціальна відповідальність, загострене почуття справедливості, власна гідність, самоповага і повага до гідності іншої людини, терпимість, порядність, емпатія, готовність зрозуміти клієнта і прийти йому на допомогу, уважність, старанність, щирість, комунікабельність, соціальна адаптованість [63, с. 67].

Зупинимось на необхідних соціальному працівнику якостях, зазначених у професіограмі [208]: компетентність у соціально-правових і психолого-педагогічних питаннях, поінформованість в галузях економіки, соціології, зайнятості населення, етики, морально-гуманітарних знань. Професійно важливими є співчуття, співпереживання, сумлінність, відповідальність, витримка, самовладання. Соціальному працівникові потрібні аналітичні здібності, такі, як уміння оцінити ситуацію і сформулювати план дій. Йому необхідні чітко виражені організаторські здібності, практична спрямованість, уміння працювати з документацією. Неприпустимими для нього є черствість, нестриманість, недотримання моральних норм [64, с. 93].

Професійна діяльність соціального працівника настільки різноманітна, що не може бути повністю передбачена у службових та посадових інструкціях, тому дуже часто особисті якості, зокрема етичні, більш важливі, ніж професійні. Етичні норми, якими мають керуватися соціальні працівники, відіграють важливу роль у процесі професійної діяльності. Беручи до уваги положення Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України, соціальний працівник повинен керуватися такими нормами етичної поведінки: поважати особистість, гарантувати захист та безпеку, намагатися її зрозуміти та пропонувати оптимальні шляхи вирішення проблеми, підтримувати право клієнта на взаємодію, яка ґрунтується на довірі, співчутті та збереженні конфіденційності. Якщо неможливо надати відповідну соціальну послугу, спеціалісти із соціальної роботи зобов'язані

повідомити про це клієнтів і спробувати знайти вихід у співпраці з різними інституціями [203].

Ми схильні вважати, що чим ширшим буде спектр особистих професійних спеціальних і загальних якостей соціального працівника, тим повнішою й більш дієвою буде надана соціальна послуга, що підтверджує важливість поліпрофесійної підготовки, яка забезпечує фахівцю необхідну мобільність. З'ясувати, які особистісні та професійні якості сприятимуть формуванню поліпрофесійної мобільності нам допоможе зроблений у першому розділі, аналіз наукової літератури та дисертаційних досліджень з питання формування професійної мобільності майбутніх фахівців різних галузей діяльності: психологічної, соціально-педагогічної, юридичної, економічної, медичної – та описані теоретичні аспекти поліпрофесійної мобільності пропонованого нами поняття «поліпрофесійна мобільність соціального працівника» [32].

Із основних характеристик спеціаліста ми виділили особистісні та професійні якості, які, на наш погляд, найбільше сприяють реалізації поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника. Вони подані у вигляді таблиці (дод. Н).

Як бачимо, в таблиці (дод. Н) зібрано характеристики соціального працівника, професійно мобільного фахівця та поліпрофесійно мобільного соціального працівника, зроблено спробу визначити взаємозв'язок особистісних та професійних якостей, що відповідають вимогам професійної діяльності майбутнього фахівця і визначають його успішність. Такий поділ дав змогу виокремити професійно-особистісні якості, які необхідні для реалізації поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника. Наприклад, відповідальність, спостережливість (особистісні якості) сприяють формуванню професійних якостей, таких, як концентрація і стійкість уваги, тактовність, ініціативність, комунікабельність. Володіючи такими якостями, соціальний працівник стає цікавим для клієнтів, виконує свої обов'язки не

формально, приваблює людей вихованістю, порядністю, толерантністю, чуйністю, витримкою і терпимістю, манерою і грамотністю мовлення.

Особистісні якості професійно мобільного фахівця: допитливість, освіченість допомагають оволодіти такими професійними якостями, як уміння швидко переключатися на різні об'єкти, розподіляти увагу чи виконувати одночасно кілька дій. Наполегливість, прагнення до самопізнання, саморозвитку формують високий рівень критичного мислення, інтерес та бажання до постійного пошуку необхідної професійної інформації.

Аналіз багатьох якостей, як особистісних, так і професійних дали можливість виокремити якості, які притаманні поліпрофесійно мобільному майбутньому соціальному працівнику. Наприклад, швидкість, гнучкість сприяють швидкому реагуванню на динамічні зміни; цілеспрямованість, наполегливість – можливості оволодівати знаннями з різних наук, їх оновленню; уміння прогнозувати події, прагнення до самовдосконалення дає можливість професійно мислити, диференціювати поняття, інтуїтивно оцінювати інформацію, виділяти головне, узагальнювати, систематизувати.

Отже, спробуємо серед багатьох якостей виділити найбільш сприяючі реалізації поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника, а саме особистісні: швидкість і гнучкість, цілеспрямованість, наполегливість, інтуїція, уміння прогнозувати події, творче мислення, прагнення до самовдосконалення, оптимізм, сила волі та професійні: швидко реагувати на динамічні зміни, можливість оволодівати знаннями з різних наук, їх оновлювати, самореалізовуватися, самовдосконалюватися, професійно мислити, диференціювати поняття, інтуїтивно оцінювати інформацію, мати сформовану установку на самосвідомість [22].

Вважаємо, що реалізація першої умови – *мотивація майбутніх соціальних працівників на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для формування поліпрофесійної мобільності* – всебічно сприятиме особистісному розвитку майбутніх соціальних працівників, набуттю ними нового досвіду, певного стилю поведінки та ставлення до

отримання ґрунтовних знань, умінь, навичок, що свідчатиме про ефективність формування поліпрофесійної мобільності, необхідної для успішної професійної діяльності.

Перейдемо до розгляду другої соціально-педагогічної умови – створення позитивного практико-орієнтованого соціально-виховного середовища у ЗВО для реалізації особистісно-професійних якостей майбутніх соціальних працівників.

Вбачаємо доцільність її обґрунтування у розкритті ключових понять «середовище», «освітнє середовище», «освітнє середовище ЗВО», «практико-орієнтоване середовище у ЗВО», «соціально-виховне середовище у ЗВО».

Поняття «середовище» не має однозначного визначення в наукових працях. Воно розглядається у різноманітних аспектах у різних галузях наук, тому його вивчення носить міждисциплінарний характер.

У нашому дослідженні ми розглядатимемо термін «середовище» у соціальному аспекті. Соціальне середовище досліджували О. Безпалько [98], М. Лукашевич [144], А. Мудрик [161], С. Харченко [267], Р. Вайнола [51], І. Зверева [104], А. Капська [120], Л. Міщик [159] та інші вчені. Так, О. Безпалько, трактуючи поняття «середовище», розуміє його як складне багаторівневе утворення, конкретний прояв суспільних стосунків, що мають місце в суспільстві, у якому живе та розвивається особистість; сукупність соціальних умов життєдіяльності людини (сфери суспільного життя, соціальні інститути, соціальні групи), які впливають на її свідомість та поведінку. На думку О. Безпалько, таке середовище є соціальним. Нам імпонує розуміння соціального середовища О. Безпалько, яка окреслює його за принципом місцеперебування певної соціальної групи у структурі суспільних відносин. На цій підставі вирізняються середовища робітничі, студентські, шкільні та інші соціальні середовища [98, с. 247].

Різні аспекти дослідження освітнього середовища висвітлено у роботах психологів та педагогів, а саме: О. Васильєвої [54], Н. Гонтаровської [70], А. Каташова [124], В. Новікова [173], К. Приходченко [196], С. Роциної

[217], В. Ясвіна [286]. За визначенням Н. Гонтаровської, освітнє середовище – це сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти. Це система як позитивних, так і негативних впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні [70; 286, с. 17].

Наприклад, під терміном «освітнє середовище закладу вищої освіти» вчені розуміють сукупність духовно-матеріальних умов його функціонування, що забезпечують саморозвиток вільної й активної особистості здобувача, реалізацію його творчого потенціалу (А. Каташов) [124, с. 8]; професійно і особистісно стимулююче середовище, яке є сукупністю матеріальних, педагогічних і психологічних факторів, що спонукають суб'єктів освітнього процесу до професійно-особистісного розвитку й саморозвитку (В. Новіков) [173], упорядкована, цілісна сукупність компонентів, взаємодія та інтеграція яких обумовлює наявність в освітнього закладу вираженої здатності створювати умови й можливості для цілеспрямованого та ефективного використання педагогічного потенціалу середовища в інтересах розвитку особистості усіх її суб'єктів (О. Васильєва) [54, с.771].

Для досягнення поставленої нами мети – формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника – необхідною умовою вважаємо створення у ЗВО позитивного практико-орієнтованого соціально-виховного середовища, сутність якого полягає в тісному поєднанні теоретичного навчання у закладі вищої освіти з практичною діяльністю, тобто максимальному наближенні до майбутньої професійної діяльності вже під час навчання. На цьому наголошено і в Глобальних стандартах освіти та підготовки в галузі соціальної роботи, що необхідно приділити належну увагу практиці як найважливішому компоненту професійної освіти в галузі соціальної роботи. Практична складова повинна бути добре інтегрована в освітню програму при підготовці здобувачів освіти, бути достатньою за

тривалістю (не менше 25% від загального навантаження) та складністю завдань, максимально наближених до реалій [314, р. 13].

Упровадження практико-орієнтованого підходу в освітній процес, як зазначають Д. Варнеке [316], І. Дичківська [90], І. Зимня [107], Н. Ничкало [171], І. Підласий [187], А. Хуторський [273], І. Пальшкова [183] та інші, вимагає створення середовища, у якому студенти мають можливість проявити та реалізувати особистий інтерес до пізнання, перетворити його в усвідомлену потребу саморозвитку, власну професійну та соціальну адаптацію. Таке середовище у дослідженнях учених має назву «практико-орієнтованого середовища», в якому освітній процес здійснюється на засадах практико-орієнтованого підходу.

І. Пальшкова у практико-орієнтованому навчанні вбачає процес взаємодії трьох суб'єктів освітнього середовища: викладачів, здобувачів і закладу освіти. Він спрямований, з одного боку, на удосконалення ряду психологічних характеристик здобувачів (увага, мислення, мотивація), а з іншого – на самостійне здобуття ними нових знань, набуття практичного досвіду їх застосування під час виконання життєво важливих завдань і розв'язання нагальних проблем, на розвиток світогляду й творчого потенціалу [183, с. 102]

Істотне доповнення робить Д. Варнеке, наголошуючи, що практико-орієнтований підхід – це активна форма організації професійної підготовки у теоретичному та практичному компонентах, що реалізується за допомогою насичення навчального процесу елементами професійної діяльності [316].

О. Антонова [8], П. Образцов [175], Н. Житнік [102] також обстоюють доцільність організації навчання в поєднанні з практичною діяльністю, орієнтацію навчального процесу на кінцевий продукт навчання – формування і розвиток професійних компетентностей.

При цьому здобувач, перебуваючи в середовищі, що спонукає його до активної розумової діяльності, виконання практичних вправ, завдань, вирішення спроектованих проблемних ситуацій тощо, використовує весь

арсенал отриманої теоретичної інформації, набуваючи професійного досвіду, можливого лише в результаті інтеграції теорії та практики.

Забезпечення практико-орієнтованого підходу в освітньому процесі дозволяє здобувачам самостійно формулювати проблеми професійного характеру, ставити мету їх розв'язання, визначати й моделювати способи досягнення поставленої мети і аналізувати досягнуті результати залежно від специфіки кожного конкретного завдання, що істотно впливатиме на формування їхньої поліпрофесійної мобільності.

У цьому процесі головну роль відіграє викладач ЗВО. Ми підтримуємо думку В. Майковської, яка у своїх працях вважає, що впровадження практико-орієнтованого підходу вимагає від викладача обізнаності щодо сутності інноваційних технологій професійної підготовки, змісту та структури методичного забезпечення, самостійної роботи здобувачів і специфіки її організації; методології розробки і застосування тестових завдань, індивідуальних завдань на основі виробничих ситуацій. Відтак роль викладача змінюється з транслятора знань на менеджера, що робить його консультантом і організатором різних видів діяльності здобувачів, провідником у формуванні певних компетентностей [149]. Покликання і професійна майстерність викладача полягає в умінні викликати у здобувача свідомий інтерес до вибраної професії, розкрити її суспільне значення, вагомість, престижність, уникаючи при цьому примусових методів чи тотального контролю. Навпаки, його особистий приклад професійної відданості, компетентність, моральні якості, володіння сучасними інформаційними й освітніми технологіями, глибока обізнаність у різних галузях знань і соціально-економічному розвитку суспільства – це той набір професійного інструментарію, який дозволяє викликати бажання вчитися, мотивувати здобувача до активної участі в освітньому процесі, бути поліпрофесійно мобільним спеціалістом у своїй сфері.

У дослідженні ми дотримуємося думки учених В. Майковська [149], Л. Романовська [216], А. Савицька [221], О. Ташкінова [251], які поєднують

теоретичне та практичне навчання на основі створення відповідних умов у ЗВО, що максимально наближаються до середовища майбутньої професійної діяльності. Проходження практики за різною спрямованістю тільки суттєво доповнює ці два компоненти. На основі освітньо-професійної програми та стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спробуємо виокремити основні ознаки і характеристики позитивного практико-орієнтованого середовища. На наш погляд, це формування у здобувачів мотивованої усвідомленої потреби в набутті професійних якостей; насичення освітнього процесу у ЗВО елементами професійної діяльності; формування у здобувачів значущих для майбутньої фахової діяльності особистісних якостей; моделювання професійних ситуацій, що націлюють на поліпрофесійну мобільність; організація практичної підготовки здобувачів на робочих місцях під час проходження практики; залучення здобувачів до науково-дослідницької й експериментальної роботи; стажування в установах за профілем навчання та майбутньої професійної діяльності з перспективою працевлаштування.

Аналіз змісту та структури професійної підготовки соціального працівника згідно з освітньою програмою для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, робочих програм освітніх дисциплін, навчальних планів підготовки за спеціальністю 231 Соціальна робота різних ЗВО дає підстави для висновків про відповідність критеріям поліпрофесійної мобільності з позиції позитивної практико-орієнтованої спрямованості. Так, стандартом вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота загальна кількість годин, відведених на практичну діяльність, складає до 30% навчального навантаження, використання в освітньому процесі методів проблемного навчання, соціально-педагогічного проектування – до 10%. Тож ми вважаємо, що необхідно при організації освітнього процесу звернути увагу на:

– Органічне використання зв'язків між дисциплінами з різних наукових галузей, які сприяють підвищенню мотивації здобувачів до оволодіння вміннями і навичками, використання індивідуального потенціалу

студентів, поєднання практичних навичок з теоретичними знаннями, рівень засвоєння яких дозволяє діяти адекватно у певних навчальних та професійних ситуаціях. Саме міждисциплінарний підхід має вагомий вплив на формування поліпрофесійної мобільності.

– Застосування проблемного навчання як методу, де реальні складні проблемні ситуації використовуються як освітній інструмент. В освітньому процесі застосовуються такі форми та методи, як дослідження випадків (case studies), рольові ігри (п'єси, інсценізації, анімація тощо) та симуляції (імітації певних процесів та явищ). При цьому забезпечується активізація пізнавальної діяльності, стимулюється застосування навичок критичного мислення та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Саме виконання проблемних завдань та потрапляння у максимально наближені до реальності ситуації повинні допомогти майбутнім соціальним працівникам адекватно визначити рівень власної професійної готовності, а відтак – пошуку власних шляхів до розвитку особистісно-професійних якостей, необхідних для реалізації поліпрофесійної мобільності;

– Упровадження методу проектного навчання, яке розвиває навички критичного мислення, співпраці, спілкування, активізує розумову діяльність, інтерес до самостійного планування дослідницької роботи, визначення актуальних проблем суспільного життя, професійних завдань, моделювання проєктів, які мають важливе значення для вирішення питань соціальних відносин. Завдяки участі у реалізації проєктів здобувачі вчаться використовувати не лише знання з навчальних дисциплін, а й отримують навички командної співпраці, прийняття колективних рішень, інтерпретації результатів спільної діяльності. Крім того, часто проєктне навчання реалізується через міждисциплінарні зв'язки, що виходять за межі програми одного конкретного предмета. У процесі виконання професійно спрямованих проєктів у здобувачів підвищується потреба самоосвіти та самовдосконалення; зростає рівень відповідальності, формуються навички публічної презентації набутих знань.

На міжнародному рівні також вітається залучення здобувачів освіти до дослідницької діяльності, щоб мати можливість оцінити достовірність, можливість передачі, надійність інформації [314, р. 14]. Така націленість значною мірою задовольняє потреби європейського виміру щодо взаємного включення в освітній процес та співпраці освітніх закладів і роботодавців, зорієнтованість на компетентних та вмотивованих викладачів, які мають можливість професійного розвитку [291, р. 6].

Аналіз навчальних планів ЗВО та педагогічного досвіду дозволяє стверджувати, що практична підготовка майбутніх соціальних працівників займає суттєве місце в освітньому процесі за змістом і обсягом, є неперервною протягом усього періоду навчання, що дозволяє студентам використовувати одержані практичні знання не тільки після закінчення ЗВО, але й застосовувати їх одразу, поєднуючи з подальшою навчальною діяльністю.

Створення умов, за яких здобувачі пробують себе у різних професійних ролях, дає можливість відчутти свою реальну здатність працювати у відповідних обставинах та з'ясувати особисту готовність до майбутньої професійної діяльності. Засвоєння практичних знань і формування на цій основі відповідної компетентності найефективніше здійснюється у спільній творчій діяльності з майстрами-практиками, педагогами-наставниками у процесі особистого спілкування з ними, що сприяє формуванню цілісного уявлення про майбутню професійну діяльність, розвитку самокритичності, робить студента активним суб'єктом власного професійного розвитку. Майбутній соціальний працівник в умовах практико-орієнтованого середовища має можливість відпрацьовувати свої навички і вміння, практична діяльність допомагає побачити особливості форм, методів та засобів, якими користуються спеціалісти для вирішення проблемних ситуацій клієнтів, що, на нашу думку, є важливим чинником формування поліпрофесійної мобільності.

Підвищення ефективності підготовки соціальних працівників ми вбачаємо у максимальному насиченні освітнього процесу практичним змістом у вигляді різних форм і видів практичної навчальної діяльності та безпосереднього включення в реальну професійну роботу і виконання професійних функцій. Створення умов для проходження різних видів практики забезпечує формування у студентів поліпрофесійної мобільності саме таких її якостей, як уміння відповідного вибору стратегій, тактик і методів розв'язання соціально-педагогічних проблем, швидке реагування на виконання завдань, прийняття адекватних рішень, налагодження позитивних комунікацій, планування та прогнозування професійної діяльності.

Особливо важливим вважаємо не стільки кількість годин, відведених для практичних занять, скільки їх насиченість практичним спрямуванням. Адже високий рівень засвоєних знань не завжди гарантує їх ефективне практичне застосування.

Вагомою складовою практико-орієнтованого середовища ЗВО вважаємо соціальне виховання майбутніх соціальних працівників. В інтегрованому освітньому просторі навчання й виховання – взаємообумовлений, збалансований, нерозривний процес, успішність і якість якого оцінюється високим рівнем підготовки кваліфікованих працівників соціальної сфери.

Виховний потенціал освітнього середовища розкривається й реалізується у повсякденному житті ЗВО, де уся діяльність, аудиторна і позааудиторна, ґрунтується на принципах гуманізму і пріоритету загальнолюдських цінностей, пронизана відкритістю, довірливістю стосунків, співтворчістю студентів і викладачів, об'єднана спільною метою, націленістю на результативність і спільний успіх.

Сутність та специфіку виховного процесу в середовищі ЗВО розглядали М. Братко [44], О. Литовченко [142] Ж. Петрович [186], І. Шеплякової [277], В. Штифурак [280] О. Язиков [284] О. Якимович [285] та інші. Спираючись на дослідження вчених, ми схильні визначати поняття «соціально-виховне середовище» як ознаку соціального середовища чи

сукупність умов життєдіяльності особистості, що цілеспрямовано впливають на її свідомість та поведінку з метою формування певних якостей, переконань, духовно-ціннісних орієнтацій та потреб [99, с. 845]. У дослідженнях науковців із соціальної педагогіки визначено, що соціально-виховне середовище ЗВО є локальною відкритою соціально-педагогічною системою, яка здатна до розширення й зміцнення взаємодії з життям, усіма соціальними інститутами [240, с. 170], на основі чого здійснюється їх максимальне залучення до процесу соціального виховання здобувачів, тобто їх соціалізація. При цьому системоутворюючим чинником у соціально-виховному середовищі ЗВО виступає цілеспрямована, науково обґрунтована й системна соціально-педагогічна діяльність [151, с. 92].

Рівень сформованості соціально значущих професійних і особистісних якостей майбутнього фахівця можна вважати результатом його відповідної соціалізації внаслідок взаємодії із соціально-виховним середовищем.

Ефективність процесу формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників детермінована необхідністю максимального використання можливостей соціально-виховного середовища та врахування факторів, що безпосередньо впливають на цей процес. Такими факторами, на нашу думку, є: особистість викладача, його компетентність (взаємодія студента з викладачем), сформованість зацікавленості до навчання через залучення здобувачів до наукових проєктів, участь у волонтерській діяльності, конкурсах професійної майстерності інших позааудиторних заходах, дослідницька діяльність.

З нашої точки зору, для сприяння формуванню поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників важливо створити позитивне практико-орієнтоване соціально-виховне середовище у ЗВО для реалізації особистісно-професійних якостей майбутніх соціальних працівників. Сучасні програми професійної підготовки мають спрямовуватися на підсилення практичної складової у формуванні професійно значущих компетентностей. Тісна взаємодія із сферами майбутньої професійної діяльності фахівців

забезпечує відчутне скорочення терміну адаптації на робочому місці, дозволить швидше досягти належного рівня кваліфікації та кар'єрного зростання. Нові освітні технології на основі практико-орієнтованого підходу, націлені на перехід від технологій передавання знань до технологій набуття практичного професійного досвіду, суттєво підвищують мотивацію здобувачів до успішного формування власної професійної компетентності.

Перейдемо до розгляду третьої соціально-педагогічної умови формування поліпрофесійної мобільності соціальних працівників – налагодження взаємодії з різними соціальними інститутами макросередовища із врахуванням європейського досвіду для забезпечення міждисциплінарності у ході підготовки майбутніх соціальних працівників у ЗВО.

Важлива роль у забезпеченні та підтримці формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників та створення сприятливого позитивного соціально-виховного середовища належить взаємодії із соціальними інститутами макросередовища із урахуванням європейського досвіду.

Для з'ясування змістовного наповнювання поняття «взаємодія із соціальними інститутами» розглянемо, яке розуміння вкладають у нього науковці В. Андрющенко [7], Т. Букій [49], Ю. Дворецька [81], М. Дьяченко [95], І. Сидорук [227], Г. Спенсер [242]. Так, у словнику-довіднику соціального працівника [233, с. 12] термін «соціальна взаємодія» – це взаємний вплив різних сфер, явищ і процесів, осіб або спільностей, який здійснюється за допомогою соціальної діяльності. Розрізняють взаємодію зовнішню (між відособленими об'єктами) і внутрішню (всередині окремого об'єкта між його елементами). Якщо соціальну роботу розглядати як систему, то взаємодія між її складовими елементами буде внутрішньою, а її взаємодія з іншими системами (економічною, політичною тощо) – зовнішньою [95, с. 124], [81]. Таким чином, налагодження взаємодії ЗВО з

різними соціальними інститутами, тобто зовнішньої взаємодії з іншими системами макросередовища, має вирішальне значення.

Взаємодія соціальних інститутів є особливим видом суспільних відносин, що має на меті врахування та узгодження інтересів різних соціальних груп. Соціальні інститути підтримують соціальні структури, порядок і стабільність у суспільстві. Основою взаємодії із суспільством є задоволення конкретних соціальних потреб та інтересів тощо [241], [49].

Особливо це стосується підготовки майбутнього соціального працівника. Специфіка його професійної діяльності полягає у постійній взаємодії із різними соціальними суб'єктами. Від цього залежить задоволення найважливіших індивідуальних і суспільних потреб учасників соціальної комунікації, що відіграє важливу роль у соціальних зв'язках. Своєю роллю у соціальній взаємодії соціальний працівник активно впливає на покращання діяльності структур, які забезпечують надання соціальних послуг. Соціальні інститути системи соціального обслуговування та соціальних служб України в свою чергу позитивно оцінюють реакцію різних соціальних спільнот на ЗВО, створюючи умови для проходження виробничої практики у своїх структурах.

Таким чином, механізм соціальної взаємодії включає ЗВО, що здійснює підготовку майбутніх соціальних працівників. Готуючи кваліфікованого спеціаліста, який у майбутньому здійснює професійну діяльність і цим впливає на покращення роботи структур, які забезпечують надання соціальних послуг, тобто соціальних інститутів, що належать до системи соціального обслуговування та соціальних служб України. У свою чергу різні соціальні інститути мають позитивний вплив на ЗВО, збагачуючи освітній процес практичною складовою, максимально наближаючи навчання до реальних умов майбутньої професійної діяльності.

Згідно з визначенням, поданим в енциклопедії для фахівців соціальної сфери І. Зверєвою, зовнішню взаємодію ЗВО забезпечують соціальні інститути – специфічні соціальні утворення, що забезпечують відносну

сталість зв'язків і стосунків у межах соціальної організації суспільства, певні історично зумовлені форми організації та регулювання суспільного життя [98].

П. Сорокін, досліджуючи соціальні інститути, їх класифікує, аналізує функції в системі соціальної взаємодії суспільства та пояснює соціальні інститути як механізми соціального тестування, селекції і розподілу індивідів у суспільстві [174, с. 405-420].

Г. Спенсер вважав, що соціальні інститути («інституції») є певними складниками каркаса соціуму і виникають у результаті процесу диференціації суспільства [242, с. 94]. Підтримуючи погляди Г. Спенсера та П. Сорокіна, розглянемо взаємодію з різними соціальними інститутами в підготовці майбутнього соціального працівника, такими, як заклади освіти, соціальні служби, сім'я, пенітенціарні установи, медичні установи, заклади сфери дозвілля, правова система.

Налагодження взаємодії освітнього середовища ЗВО з різними соціальними інститутами макросередовища передбачає створення системи встановлення соціальних відносин між усіма суб'єктами освітнього процесу і суб'єктами різних державних (недержавних) закладів, установ та громадських організацій, що відповідає вимірам, задекларованим у Резолюції Європейської Ради (тісніша та глибша співпраця між вищими навчальними закладами та зацікавленими сторонами та міжнародні партнерські відносини, які б сприяли розробці інноваційних навчальних планів та спільних дій) [291, р.6].

Сьогодні в Україні створено розгалужену систему соціального обслуговування та соціальних служб, які постійно розвиваються та вдосконалюються, тим самим намагаються надавати послуги, які відповідають викликам часу та пристосовуються до кризових умов сьогодення. Організації, які спрямовані на задоволення певних потреб та на подолання соціальних проблем, класифікують за різними критеріями. За масштабами діяльності та за структурою організації (урядових структур)

виділяються міжнародні організації – Міжнародна організація праці, Дитячий фонд ООН, Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД та інші). Наприклад, сфера їхнього впливу поширюється у міжнародному просторі; в Україні – на центральні органи державної влади та їхні інституції загальнодержавні організації (Міністерство соціальної політики України, Державний ЦСССДМ, Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ, Союз інвалідів України); регіональні організації (Центр зайнятості населення, міське управління праці та соціального захисту, громадські та благодійні організації). До служб, які надають соціальні послуги та зареєстровані на обласному, міському, районному рівнях, відносяться, наприклад, Територіальні центри соціальної допомоги, Управління зайнятості населення, «Телефони довіри», сімейні клуби, притулки, кризові стаціонари, реабілітаційні центри, служби психолого-педагогічної допомоги, мобільні консультативні пункти, служби соціального супроводу, волонтерські організації тощо [230].

Майбутні соціальні працівники проходять практику в різних установах соціальної сфери і тим самим взаємодіють із ними, набуваючи професійного досвіду.

На формування поліпрофесійної мобільності впливають різноманітні соціальні інститути, з одного боку, створюючи соціальне замовлення, з іншого – надаючи соціальні послуги відповідно до свого профілю. Класифікацію соціальних інститутів, їх форми та зміст міждисциплінарних знань, які необхідні поліпрофесійномобільному фахівцю для взаємодії (дод. Р).

Здійснений нами порівняльний аналіз міждисциплінарних компетентностей поліпрофесійно мобільного соціального працівника, які базуються на фахових і предметних компетентностях та програмних результатах навчання, дає підстави стверджувати, що вони не повною мірою відповідають характеристикам поліпрофесійномобільного працівника, оскільки не враховують усіх компетентностей, наприклад, компетентностей

фахівця медичного напрямку. Не передбачено компетентностей, необхідних для надання реабілітаційної допомоги учасникам бойових дій та людям, що перебувають у складних життєвих ситуаціях.

Взаємодія із соціальними інститутами макросередовища дає можливість закладу вищої освіти в сучасних суспільно-політичних умовах реалізовувати вкрай важливі соціальні завдання – виховувати і готувати до професійної діяльності майбутніх фахівців, загальні та фахові компетентності яких будуть визначати соціально-економічний, науково-технічний і моральний прогрес українського суспільства нового століття. Орієнтиром розвитку системи вищої освіти на сьогоднішній день є освітній стандарт вищої освіти, який являє собою сукупність обов'язкових вимог до підготовки висококваліфікованих спеціалістів різних галузей.

Однією із вагомих умов досягнення поставленого завдання є розвиток взаємодії ЗВО з іншими соціальними інститутами. Така взаємодія дала б поштовх для якісного забезпечення підготовки майбутнього соціального працівника, який володіє високим рівнем компетентностей у міждисциплінарному контексті і здатний надавати соціальні послуги на рівні європейських стандартів, що має суттєве значення для формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника.

Враховуючи специфіку підготовки майбутніх соціальних працівників, наведемо основні принципи співпраці ЗВО і соціальних інститутів: врахування інтересів кожного партнера, спільне формування цілей і завдань діяльності, усвідомлення ролі, статусу в суспільстві, оцінка можливостей кожного з партнерів щодо вирішення проблем, вироблення чітких правил дій у процесі співробітництва, значущість соціального партнерства для кожної із сторін, постійна й тісна взаємодія між учасниками, тобто чітке визначення функцій, прав й обов'язків, які забезпечують взаємодію кожного з учасників, регламентація й контроль за взаємодією учасників, наявність спеціально підготовлених кадрів, що забезпечують функціонування соціальних інститутів [215, с. 7].

Отже, організація соціальної взаємодії під час навчання у ЗВО та проходження навчально-виробничої практики, дозволяє створити нові умови набуття майбутніми соціальними працівниками професійного досвіду, що значно розширює їхні можливості щодо надання соціальних послуг, а відтак підвищує рівень компетентності і авторитет у суспільстві. Це дозволяє підвищувати культуру і творчу активність усіх учасників соціальної взаємодії, скоротити розрив між отриманими теоретичними знаннями та практичною діяльністю на робочому місці, що є метою формування поліпрофесійної мобільності [25; 293].

Наша думка підтверджується задекларованими в Глобальному стандарті освіти в галузі соціальної роботи ідеями щодо основних форм організації взаємодії між закладами вищої освіти та соціальними інститутами: спільні інформаційно-просвітницькі заходи, розробка і реалізація спільних проектів, акцій; проведення практичних занять із залученням фахівців, тренінги професійного зростання, міжнародні та регіональні семінари, закордонні стажування, що сприяють міжнародному співробітництву [314, р. 6]. Така взаємодія дасть можливість забезпечити впевненість майбутніх спеціалістів у правильності вибору професії і сфери діяльності, бути зорієнтованими на особисті інтереси, мотивувати на вільне самовизначення і самореалізацію, дасть відчуття єдності навчання і професійного розвитку, що сприятиме готовності до поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника у професійній діяльності.

Співпраця ЗВО із соціальними інститутами дозволяє створити атмосферу взаєморозуміння і довірливих відносин, сприятливе середовище для формування єдиного освітньо-професійного простору. Знання, уміння, навички, набуті здобувачами, розглядаються не як мета отримання диплома, а як засіб розвитку особистості в контексті освоєння нею життєвого і соціокультурного досвіду, фахових компетентностей для здійснення успішної професійної діяльності. Вона мотивує займатися цікавою справою, яка приносить задоволення та матеріальне благополуччя.

Також ми підтримуємо ідею, яка викладена у Глобальних стандартах освіти в галузі соціальної роботи, про соціальну, економічну та екологічну справедливість, яку взято за основу соціальної діяльності на різних рівнях взаємодії. Заклади вищої освіти повинні підготувати здобувачів до того, щоб вони могли застосовувати принципи прав людини, які викладено в основних міжнародних документах, формувати своє розуміння того, як сучасні соціальні проблеми впливають на соціальну, економічну та екологічну справедливість, розуміти важливість соціальних, економічних, політичних та екологічних процесів, опанували відповідні знання та розвивали уміння щодо соціального втручання. Заклади вищої освіти повинні прагнути до якісного забезпечення потреб здобувачів освіти, створювати середовище, у якому вони матимуть можливість розвивати індивідуальні здібності, брати участь у громадській діяльності, долучатися до реалізації цілей соціального розвитку. Створення платформ для обміну досвідом забезпечить прагнення здобувачів до спілкування з однолітками й колегами по всьому світу, а викладачам і досвідченим соціальним працівникам – можливість нових напрацювань для формування освітніх планів та відповідних освітніх компонентів [314, с. 20].

Сформованість у майбутнього фахівця поліпрофесійної мобільності дозволяє йому легше адаптуватися в нових соціальних умовах (при працевлаштуванні), брати активну участь у різних соціальних заходах, відчувати свою соціальну значущість, постійно удосконалювати професійні знання, уміння та навички уже в реальній діяльності.

Досвід міжнародного співробітництва цінний тим, що дозволяє ознайомитись із новітніми тенденціями розвитку ЄПВО, сприяє створенню рівних можливостей щодо здобуття якісної освіти не лише у своїй країні, а й розширеного доступу студентів до інноваційних програм навчання в Європі, а значить підсилює академічну та професійну мобільність студентів, викладачів. Сучасне міжнародне бачення соціальної роботи, форм, засобів і методів підготовки фахівців соціальної сфери є значним внеском у

модернізацію освітніх програм ЗВО України з підготовки майбутнього соціального працівника [25].

Отже, усі розглянуті нами соціально-педагогічні умови: мотивація майбутніх соціальних працівників на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для реалізації поліпрофесійної мобільності, створення позитивного практико-орієнтованого соціально-виховного середовища у ЗВО для реалізації особистісно-професійних якостей майбутнього соціального працівника, налагодження взаємодії з різними соціальними інститутами макросередовища із урахування європейського досвіду щодо забезпечення міждисциплінарності у ході підготовки майбутніх соціальних працівників – підпорядковані реалізації головного завдання, що полягає у підготовці соціальних працівників, орієнтованих на постійне професійне самовдосконалення і саморозвиток. Вони забезпечують сучасному фахівцю конкурентоспроможність в умовах міжнародних відносин, здатність реалізації особистісно-професійних якостей та уміння взаємодіяти із суб'єктами макросередовища з використанням міждисциплінарних зв'язків.

Соціально-педагогічні умови створюють єдину систему формування поліпрофесійної мобільності і розгортаються на чотирьох рівнях: *мікросередовищному*, якому відповідає перша умова (мотивація майбутніх соціальних працівників на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для формування поліпрофесійної мобільності); на другому – *мезосередовищному* – рівні, якому відповідає друга умова (створення позитивного практико-орієнтованого соціально-виховного середовища у ЗВО для реалізації особистісно-професійних якостей майбутніх соціальних працівників); на третьому рівні відбувається налагодження взаємодії з різними соціальними інститутами *макросередовища*, що дозволяє забезпечувати реалізацію поліпрофесійної мобільності. На *мегасередовищному* (міжнародному) *рівні* налагоджується взаємодія між закладами вищої освіти різних країн, міжнародними організаціями із соціальної роботи, внаслідок чого здобувачі освіти, викладачі, усвідомлюючи

нові глобальні виміри, пов'язані із динамікою цивілізаційного поступу, засвоюють спільні соціальні цінності та відчують свою належність до єдиного світового освітнього простору.

2.2. Упровадження соціально-педагогічних умов поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції

Експериментальна перевірка розроблених соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників у ЗВО можлива завдяки поетапній реалізації цих умов, що дозволить здобувачам вищої освіти оволодіти суб'єктивним досвідом у сфері майбутньої професії, зокрема досвідом поведінки в ситуаціях поліпрофесійності, яка б виявляла компетентності, що притаманні сформованій поліпрофесійній мобільності соціального працівника.

У попередньому підрозділі нами сформульовано й обґрунтовано соціально-педагогічні умови поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції:

1) мотивація майбутніх соціальних працівників на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для реалізації поліпрофесійної мобільності;

2) створення позитивного практико-орієнтованого соціально-виховного середовища в закладах вищої освіти для реалізації особистісно-професійних якостей майбутніх соціальних працівників;

3) налагодження взаємодії з різними соціальними інститутами макросередовища із урахуванням європейського досвіду для забезпечення міждисциплінарності у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти.

З метою розкриття особливостей реалізації обґрунтованих умов, спираючись на традиційні погляди учених щодо етапності реалізації експериментальної роботи при вивченні педагогічних явищ, зокрема процесу

навчання (Є. Хриков [272], І. Підласий [187]) та соціально-педагогічних явищ, таких, як соціалізація особистості у певному соціальному середовищі (А. Капська [240], А. Мудрик [161], С.Харченко [267]), перейдемо до наступного завдання дослідження – визначення та опису етапів упровадження соціально-педагогічних умов поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.

Технологія формувального експерименту побудована нами таким чином, що, по-перше, вона дозволяє врахувати ідею триетапної реалізації експерименту, тобто реалізувати *підготовчий, основний і підсумковий* етапи, по-друге, описані етапи будуть містити кожен із соціально-педагогічних умов і розкривати їх, конкретизуючи у відповідних формах, методах та змісті роботи.

Зазначена послідовність обумовлена логікою формувального експерименту та враховує особливості об'єкта й предмета, мету та завдання дослідження з формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.

Варто відзначити, що формувальний експеримент проведено з урахуванням і дотриманням вимог сучасної правової бази у сфері освіти, зокрема Болонської декларації (1999 р.) [313], Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII [104], вимог щодо упровадження Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС), Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [262], а також внутрішніх положень та інструкцій Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія», де проводилася експериментальна робота, таких, Положення про організацію освітнього процесу академії [192], Положенням про проведення практики здобувачів вищої освіти академії [193] та ін.

Тож перейдемо безпосередньо до опису кожного з етапів, послідовно розкриваючи форми, методи та засоби реалізації розроблених умов, що представлено у вигляді Програми реалізації соціально-педагогічних умов

формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції (дод. П).

Підготовчий етап складався з двох напрямів роботи – підготовки науково-педагогічних працівників (далі – НПП) до упровадження обґрунтованої сукупності умов та відповідної підготовки здобувачів. Він містив *інформаційний підетап*, що дозволяв проінформувати усіх учасників формувального експерименту про особливості реалізації визначених умов та *діагностичний підетап*, який давав можливість вчасно скоректувати запити учасників експерименту, виявити прогалини у підготовці тощо.

Фактично підготовчий етап формувального експерименту і було присвячено реалізації першої соціально-педагогічної умови, оскільки мотивація студентів на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для реалізації поліпрофесійної мобільності, багато в чому залежить від якісної поінформованості учасників експерименту та проведення вчасної діагностики супутніх труднощів, проблем та умов для реалізації розроблених заходів.

Інформування викладачів та здобувачів здійснювалося під час засідань кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, круглих столів та семінарів, зокрема VII Міжвузівського науково-практичного семінару «Професійна мобільність як чинник соціальної адаптації та творчої самореалізації особистості в умовах соціальних трансформацій» (23 квітня 2020 р, м. Харків), VIII Міжвузівського науково-практичного семінару «Актуальні питання соціальної роботи на сучасному етапі розвитку українського суспільства», що проводився спільно з НПП Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (м. Харків, 10 листопада 2020 р. – дистанційна форма), регіональної науково-практичної конференції «Формування творчої особистості в системі освіти і в соціальному середовищі: сучасні виклики та інновації» (м. Харків, 22 квітн. 2020 р.), міжнародної науково-практичної конференції «Психологія та педагогіка:

необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні» (м. Львів, 22-23 лютого 2019 р.) та інших. Інформування відбувалось як в очній формі так і в дистанційній.

Підготовка студентів стала можливою завдяки презентації теоретичного матеріалу, семінарів, тренінгів, які проводилися як безпосередньо дисертанткою, так і креативною групою викладачів, що використовували надані теоретичні матеріали в аудиторній та позааудиторній роботі.

Таким чином, уже в ході підготовчого етапу було розпочато реалізацію першої з розроблених соціально-педагогічних умов – мотивація майбутніх соціальних працівників на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для реалізації поліпрофесійної мобільності.

Під час семінару-практикуму «Мотиваційна сфера майбутнього соціального працівника» конкретизовано поняття «навчальна мотивація» як процес, метод і засіб спонукання здобувачів до продуктивної пізнавальної діяльності, у ході заняття відбулося активне засвоєння поданого матеріалу. Здобувачі відзначили, що практично оволодіти різноманітними методиками діагностики професійної мотивації стане їм у нагоді протягом професійного кар'єрного просування.

Однією із найцікавіших авторських розробок є науково-методичний проєкт «Школа професійної мобільності «Соціальний працівник», що мав на меті підвищення рівня сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.

Завданнями цього проєкту стало поглиблення змісту підготовки фахівця – майбутнього соціального працівника – з урахуванням соціальних, правових, економічних змін у суспільстві; вироблення ефективних та прийнятних для майбутнього соціального працівника способів поєднання особистісних та професійних якостей, що відображені в етичному і професійному кодексі; інформування щодо різноманітних форм роботи зі здобувачами (лекцій, комунікативних тренінгів, круглих столів, різних видів практичних занять), що позитивно впливатиме на процес формування поліпрофесійної мобільності, забезпечить можливість систематичного

спостереження за процесом формування професійної мобільності майбутніх соціальних працівників.

Для реалізації проєкту було залучено здобувачів та викладачів, державні та недержавні організації, досвід роботи яких частково використано у проведенні формувального етапу експериментальної роботи, зокрема під час робочих зустрічей та практичних конференцій і семінарів із залученням таких організацій, як Міжнародний Благодійний Фонд «СНІД Фонд Схід-Захід» (AIDS Foundation East-West – AFEW-Україна), Міжнародний благодійний фонд «Альянс громадського здоров'я», Представництво Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні, Міжнародна організація з міграції, Благодійна Організація «ЕММАУС», «Дон Калабрія», «Соціальна служба допомоги» (Італія), а також представників громадської організації «Центр Гендерної культури», управлінського консалтингу "Софія", школи "HR-Generalist + IT-recruiting" Громадської організації «Еджкемп Україна», ГО «ГІАЦ «КРОНА», Центру надання соціальних послуг підліткам групи ризику «ЦДП «Компас», Благодійної організації «Благодійний Фонд «Матері проти наркотиків», МЦСС «Довіра» та ін.

Такі зустрічі проводились з метою обговорення проблем практики соціальної роботи з посиленням акценту на оволодіння майбутніми соціальними працівниками поліпрофесійною мобільністю й одночасно дозволяли врахувати реалізацію третьої соціально-педагогічної умови – налагодження взаємодії з різними соціальними інститутами макросередовища із врахуванням європейського досвіду для забезпечення міждисциплінарності у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти.

На підготовчому етапі створено систему діагностики сформованості поліпрофесійної мобільності, яка включає адаптовані анкети щодо поінформованості з проблеми формування поліпрофесійної мобільності: анкета для здобувачів вищої освіти (дод. Ж.1), анкета для викладачів (дод. Ж.2), анкета для роботодавців (дод. Ж.3). Застосовано класичні форми

проведення занять: лекція, практичне заняття, семінар та різноманітні форми позааудиторної пізнавально-розважальної діяльності студентів: прес-центр, об'єднання волонтерів, майстер-класи, круглі столи із залученням викладачів та роботодавців.

У рамках спільної реалізації проєкту «Кроки просвіти на шляху до порозуміння» за підтримки уряду Німеччини та німецької федеральної організації GIZ на базі створеного Інформаційно-соціального центру дисертанткою додатково проведено такі заходи з реалізації інформаційної кампанії щодо упровадження соціально-педагогічних умов, як диспут «Чи потрібна мені мобільність як високопрофесійному фахівцю?», метою якого стало усвідомлення здобувачами необхідності розвитку мобільності, прагнення до самовдосконалення, саморефлексії, постійного підвищення професійного рівня через оволодіння новими знаннями і навичками. У ході диспуту завдяки вдало підібраним вправам, прийомам активізації пізнавального інтересу здобувачів було реалізовано такі завдання: сформувати у здобувачів цілісне розуміння мобільності для успішної діяльності фахівця, забезпечити трансляцію базового поняття видів мобільності та технік-практик за професійними спрямуваннями як головних засад для самовизначення й самореалізації у різних сферах діяльності, особистому житті; допомогти здобувачам усвідомити важливість різноманітних технік опанування мобільністю – вміння орієнтуватися в інформації з різних сфер та реагувати на складні ситуації для успішної професійної діяльності, не вагатись у прийнятті рішень.

Допоміжним став *діагностичний підетап*, що мав на меті проведення саморефлексії, опитування НПП, анкетування здобувачів та потенційних роботодавців з обізнаності щодо упровадження заходів з формування поліпрофесійної мобільності.

Анкетування передбачало такі питання: Чи потрібна мобільність високопрофесійному фахівцю? А в чому це виражається? Чи готовий я переосмислити методи (соціальної) роботи? Чи готовий я вивчати нові ідеї і

нові концепції? Чи готовий я по-новому поглянути на професійні обов'язки (соціального працівника)? та інші.

Відповідаючи на ці питання, здобувачі зазначали, що їм бракує упевненості в собі під час публічних виступів, вони недостатньо володіють різними способами налагодження взаєморозуміння із співрозмовниками, не володіють тонкощами культури спілкування, їм не вистачає досвіду застосування не стандартних і креативних підходів до розв'язання професійних ситуацій, що хочуть бути компетентними у міждисциплінарних питаннях тощо. Спостерігалася активна зацікавленість у пропонованій тематиці та формах реалізації підготовчого етапу, що свідчить про ефективну організацію цього етапу експерименту та наявність мотивації здобувачів до оволодіння поліпрофесійно мобільними компетентностями.

Можна відзначити активну зацікавленість здобувачів у пропонованій тематиці та формах реалізації підготовчого етапу, що свідчить про ефективну організацію та реалізацію цього етапу експерименту здобувачів та сформованість мотивації здобувачів до оволодіння поліпрофесійно мобільними компетентностями.

Цікавою і дискусійною виявилася лекція-диспут «Роль самовиховання у формуванні особистості здобувача», метою якої став аналіз проблеми теорії самовиховання у формуванні особистості. У ході дискусійного обговорення дійшли висновку, що самовиховання – це свідома, самостійна, цілеспрямована діяльність людини, спрямована на вироблення чи удосконалення особистісно-професійних якостей відповідно до суспільно і особистісно значущих цінностей, ідеалів, під час якої індивід формується як особистість.

Результатом *підготовчого* етапу стало розуміння всіма учасниками формувального експерименту значущості перспективи опанування поліпрофесійно мобільних компетентностей їх важливості у підготовці до успішної професійної самореалізації. Науково-педагогічні працівники ще раз підтвердили професійну орієнтацію на європейські освітні цінності,

прагнення вдосконалювати свою кваліфікацію, а здобувачів – підвищувати рівень академічної мобільності, співпрацювати зі стейкхолдерами, адекватно реагувати на потреби сучасного ринку праці.

У роботі з майбутніми соціальними працівниками особливе значення мали особистий приклад викладача, його мотивація до професійного і особистісного зростання, різнобічність інтелектуального розвитку, рівень загальної культури і привабливість у спілкуванні, різноманітність взаємодії під час інтерактивних зустрічей, круглих столів та інших заходів.

Підготовчий етап також дозволив здійснити підготовку мікросередовища до реалізації другої соціально-педагогічної умови. Так, під час формувального етапу експерименту багато викладачів академії пройшли додаткове неформальне навчання на платформах Prometeus, EdEra, УРАН, Academia.edu, Всеосвіта, закордонне стажування М. Білозерова (Словаччина, 2020), Ю. Дьоміна (Фінляндія, 2020), яка є діючим членом Мережі Стокгольмського університету з питань гендерної рівності у вищій освіті, О. Рассказова, В. Анголенко (США, 2021), Ю. Лисенко (Польща, 2021), К. Волкова, О. Онипченко, Н. Тарасенко (Болгарія, 2021). Вони брали участь у різноманітних професійно спрямованих семінарах, підвищували свою кваліфікацію. О. Рассказова та О. Белоліпцева, взявши участь у реалізації програми «Антидискримінаційна експертиза освітнього контенту» Міністерства освіти і науки України, успішно завершили Сертифікаційну програму з підготовки експертного кола для здійснення відповідної експертизи. Така діяльність викладачів академії всебічно сприяла створенню саме того середовища у ЗВО, яке максимально відповідало змісту другої розробленої нами умови.

На *основному* етапі експерименту проводилася найважливіша робота з формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. В експериментальному закладі було зосереджено увагу на налагодженні взаємодії між усіма учасниками формувального етапу експерименту з метою безпосередньої реалізації розроблених соціально-педагогічних умов.

Цей етап детально представлений у програмі реалізації соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції (дод. П). Вважаємо доцільним зупинитися на найцікавіших, з нашої точки зору, формах і методах його реалізації.

Основною традиційною академічною формою було запропоновано вибірковий освітній компонент «Професійна мобільність працівників соціальної сфери» (дод. К), який розроблено в рамках дисертаційного дослідження спільно з науковим керівником Ю.І. Чернецькою на основі програми навчальної дисципліни «Формування професійної мобільності майбутнього фахівця початкової освіти» Р.М. Пріми – доктора педагогічних наук, професора кафедри педагогіки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцька [200] – для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, які навчаються за освітньою програмою спеціальності 231 Соціальна робота у Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради підготовки здобувача першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Вибірковий освітній компонент спрямовувався на формування навичок швидкого реагування працівника соціальної сфери на ситуації, які можуть виникати в процесі професійної діяльності, пов'язані із необхідністю реалізації компетентностей різних сфер (медичної, правової, психолого-педагогічної, економічної), при наданні соціальних послуг відповідно до потреб різних груп клієнтів.

Програма ґрунтується на системному підході до аналізу державного галузевого стандарту вищої освіти, освітніх програм, програмного забезпечення професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери у закладі вищої освіти і компетентнісному підході до визначення якості підготовки працівників соціальної сфери, здатних бути конкурентоспроможними та висококваліфікованими фахівцями.

Слід відзначити, що проміжне опитування щодо враження здобувачів від вивчення вибіркового освітнього компонента «Професійна мобільність працівників соціальної сфери» виявилось позитивним. Здобувачі відзначили, що участь у реалізації певних заходів із формування поліпрофесійно мобільної компетентності майбутніх соціальних працівників зміцнила їхню готовність кваліфіковано і майстерно виконувати свої професійні обов'язки. Цьому сприяло оволодіння сучасними теоретичними і прикладними знаннями із соціальної роботи та суміжних наук, що були отримані в ході упровадження освітнього компонента.

Лекційні заняття першого модуля були спрямовані на з'ясування та засвоєння сутності провідних категорій, таких, як «мобільність», «професійна мобільність», «соціальна мобільність», «особистісна мобільність», «академічна мобільність», «інформаційно-комунікаційна мобільність», «просторова мобільність», «поліпрофесійна мобільність». Здобувачам пропонувалися цікаві пізнавальні завдання, серед яких вони виділили мікродослідження на різну професійну тематику. Завдання, що містили провокативні запитання і вимагали висловити власну точку зору, спонукали до самостійного пошуку необхідної інформації і креативного підходу до обстоювання вибраної позиції. Наприклад, пропонувалося довести чи спростувати тезу, що сутнісна характеристика означених понять зумовлює досконалість професійної підготовки працівника соціальної сфери і водночас суттєво доповнює уявлення про професійну мобільність.

Під час семінарських і практичних занять здобувачі переконувалися в тому, що потреба в наданні якісних соціальних послуг вимагає підготовки майбутніх працівників соціальної сфери, які швидко пристосовуються до змін, готові постійно оновлювати та вдосконалювати свої професійні уміння та навички.

Отже, підсумовуючи результати роботи над упровадженням першої соціально-педагогічної умови, слід зазначити, що вона була реалізована не тільки на підготовчому етапі, а й мала своє продовження на основному етапі:

мотивація майбутніх соціальних працівників на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для реалізації поліпрофесійної мобільності, сприяла усвідомленню здобувачами ступеня відповідальності за результати свого навчання, а це означає їх зорієнтованість на саморозвиток і професійну рефлексію. Під час практичних занять моделювалися ситуації, які навчали здобувачів працювати у стані невизначеності й непередбачуваності. Вони виявляли щире зацікавлення способами виконання поставлених завдань, а креативність і нестандартні підходи до генерації ідей сприяли всебічному розвитку їхнього мислення та швидкого реагування на поставлені завдання.

Під час реалізації освітнього компонента «Професійна мобільність працівників соціальної сфери», найбільш вдалим виявилось семінарське (практичне) заняття «Професійна мобільність як особистісна та професійна якість працівників соціальної сфери». Здобувачам було запропоновано змоделювати «професійний портрет» сучасного професійно мобільного працівника соціальної сфери. У ході цього заняття не лише по-новому оцінили свої розумові ресурси, а й виявили власний потенціал у виконанні різноспрямованих нестандартних завдань.

На практичних заняттях з названого вище вибіркового компонента здобувачі проводили самодіагностику, визначали рівень своєї професійної мобільності за такими показниками: мотиви вибору професії, прагнення до саморозвитку, ініціативність, цілеспрямованість, сформованість фахових знань і умінь, дієвість знань, здатність адекватно оцінювати свою діяльність, швидкість прийняття необхідних рішень, уміння взаємодіяти із суб'єктами діяльності, стратегічно мислити.

Лекційні і семінарсько-практичні заняття другого модуля були спрямовані на розуміння здобувачами сутності соціально-педагогічних умов формування професійної мобільності працівників соціальної сфери. Практичне заняття з розробки програми мотивації працівників соціальної сфери на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для реалізації професійної мобільності, дозволило здобувачам навчитися

системно мислити, створювати мультидисциплінарні проєкти (програми) на основі отриманих знань.

На тематичних заняттях, присвячених технології формування професійної мобільності працівників соціальної сфери, на основі технологічного підходу до здійснення соціальної роботи здобувачі набули здатності розробляти шляхи подолання соціальних проблем і знаходити ефективні методи їх вирішення.

Результативність опанування технологією формування професійної мобільності працівників соціальної сфери була продемонстрована у підсумковому есе «Бути мобільним – бути успішним», у якому здобувачі відобразили рефлексію щодо отриманих компетентностей.

У ході основного етапу було упроваджено другу соціально-педагогічну умову – *створення позитивного практико-орієнтованого соціально-виховного середовища в закладах вищої освіти для реалізації особистісно-професійних якостей майбутніх соціальних працівників.*

Реалізація другої умови відбувалась у двох напрямках: по-перше, розроблялися заходи щодо створення практико-орієнтованого середовища; по-друге – заходи щодо створення соціально-виховного середовища з метою повноцінної соціалізації майбутніх соціальних працівників.

Як зазначалося вище, практико-орієнтоване середовище дозволяє здобувачам проявляти та реалізовувати особистий інтерес до пізнання, перетворювати його в усвідомлену потребу саморозвитку, власну професійну та соціальну адаптацію. Соціально-виховне середовище ЗВО – це умови, в яких відбувається занурення здобувачів у специфіку професійної соціально-педагогічної діяльності, забезпечується їхній особистісно-професійний розвиток і саморозвиток, відбувається професійна соціалізація.

Під час реалізації другої умови ми переконалися, що взаємодія викладача та здобувача має позитивний результат при активному залученні здобувачів до інноваційних форм співпраці, творчих конкурсів, проєктів, олімпіад, професійно спрямованих ділових ігор.

До того ж активна участь здобувачів у загальнокафедральній чи академічній діяльності, відзначення результату їхнього внеску у спільні справи відповідними сертифікатами, отримання дозволу на публікації тез або заохочення у вигляді матеріального стимулювання (за рахунок стипендіального фонду) дадуть можливість кожному здобувачеві відчути себе корисним, успішним та самодостатнім. Таким чином, підтверджується ідея, що набуття здобувачами кваліфікації за допомогою різноманітних форм професійної підготовки в максимально наближених до реальної діяльності умовах завдяки виконанню ними відповідного спрямування практичних завдань з обраного профілю навчання та участі в освітньому процесі досвідчених фахівців є дуже вагомими факторами у становленні здобувача як поліпрофесійно мобільного фахівця.

Наведемо приклади реалізації форм і методів за другою умовою, що сприяли формуванню поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників.

Саме на створення такого середовища в експериментальних групах були спрямовані зусилля учасників експерименту. На заняттях застосовувалися активні форми взаємодії викладача та здобувача, практикувалося проведення занять позааудиторних заходів у форматі навчальних диспутів, панельних дискусій, практичних занять з елементами рефлексії, навчальних тренінгів, круглих столів, занять у форматі «світового кафе» тощо. Серед успішно проведених заходів можна виділити інтерактивний теоретичний семінар, що відбувся у дистанційній формі в рамках діяльності Центру надання інформаційно-соціальних послуг. На ньому учасники ознайомилися з презентацією «Зміни до Закону України «Про соціальні послуги», що набули чинності з 1 січня 2020 року». Метою проведення семінару було формування правової свідомості молоді, оволодіння сучасною нормативно-правовою базою.

Здобувачі відзначили важливість своєчасного інформування про зміни до нормативних документів, що дозволяє уникати професійних помилок,

вчасно вживати необхідних регулятивних заходів. Здобувачі відзначили практичну цінність заняття з елементами психологічного тренінгу «Формування позитивної позиції здобувачів у вирішенні внутрішньоособистісних протиріч», під час якого були обґрунтовані умови формування позитивної позиції у вирішенні внутрішньоособистісних протиріч, підібрано та опрацьовано відповідні методи діагностики.

Такі інноваційні форми, як дуальна освіта, дистанційне, змішане навчання («blended learning»), реалізація моделі «перевернутого класу», («flipped classroom») дозволили отримати здобувачам міждисциплінарні знання, переконатися, що саме життєві потреби зумовлюють необхідність опанування кількох суміжних і навіть віддалених професій. Ці ж тенденції підтверджують актуальність запроваджених в освітньому процесі елементів дуальної освіти, інтенсивної профорієнтаційної роботи, до якої долучаються роботодавці, викладачі й самі здобувачі.

Серед прикладів успішної реалізації другої умови можна відзначити пролонгований тренінг для викладачів та здобувачів, зацікавлених у запровадженні інноваційного навчання, згадані нами Школу педагогічної майстерності, Школу професійно-педагогічного зростання, тренінг «Бути мобільним – бути успішним?», конференції, на які постійно запрошувалися представники державних установ та недержавного сектора, зокрема представники соціальних служб, територіальних центрів, реабілітаційних, освітніх медичних, юридичних установ. Усі учасники брали активну участь у різноманітних заходах – ярмарках професій, професійних квестах, тренінгах тощо.

Здобувачі і викладачі відзначили, що пропоновані форми і методи спонукають до активної суб'єкт-суб'єктної взаємодії (викладач – здобувач – роботодавець), висвітлюють сучасні проблеми розвитку лідерства, командної взаємодії, толерантності й партнерства у процесі навчання, знайомлять з основами тайм-менеджменту, а тому сприяють всебічному розвитку психолого-педагогічної компетентності викладачів і є суттєвим

мотиваційним чинником використання сучасних освітніх технологій під час проведення навчальних занять [3].

Ефективним виявився метод проектно-орієнтованого навчання, який передбачав колективну діяльність у складі поліпрофесійних навчально-проектних груп і використовувався для організації самостійної роботи здобувачів. Сутність такого підходу до формування професійних компетентностей полягає в тому, що у рамках єдиного навчально-науково-виховного процесу розробляються і реалізуються два типи інноваційних проектів: науково-виробничі та науково-освітні. Практично проектно-орієнтований підхід дозволяє реалізовувати «бінарні проекти», за яких упровадження нових освітніх технологій, побудованих на розробці здобувачами науково-виробничих проектів, забезпечує нову якість підготовки фахівця. Здобувачі набувають уміння ефективно взаємодіяти з фахівцями інших професій в усіх взаємопов'язаних сферах і забезпечувати реалізацію сформованої поліпрофесійної мобільності [252].

Для створення практико-орієнтованого середовища використано інноваційні майстерні (workshop) як різновид активного розвиваючого методу групової роботи й нова форма проведення занять. В основу методу покладено інтенсивну групову взаємодію, акцент робиться на отриманні динамічного знання, яке є продуктом активної діяльності самих учасників, що у кілька разів підвищує ефективність його засвоєння. Усі учасники діяли самостійно, що цілком підходить для роботи з дорослою аудиторією. Як метод навчання, workshop характеризується точковою тематичною спрямованістю, і це дозволяє розглядати реально існуючі проблеми об'ємно, з різних ракурсів, актуалізувати наявний досвід та інтегрувати нове розуміння даної проблеми [148]. Таким чином, workshop допоміг його учасникам стати більш компетентними, швидко орієнтуватись у проблемних ситуаціях, що також є яскравим показником поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників.

Під час реалізації третьої умови – налагодження взаємодії з різними соціальними інститутами макросередовища із врахуванням європейського досвіду для забезпечення міждисциплінарності у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти – велику увагу було приділено відбору виробничих платформ для проходження практики здобувачів. Тому бази практики, де проходили підготовку здобувачі, мали необхідні ресурси і були підібрані відповідно до реальних потреб професійної підготовки (Реабілітаційні центри, МЦСС «Довіра», Центр пробації, Центр Гендерної культури, Центр денного перебування підлітків, що зловживають наркотичними речовинами).

На нашу думку, велике значення відіграв ретельний відбір постійних роботодавців і проведення науково-практичних семінарів за їх участю. Під час спільних заходів швидко встановлювався зворотній зв'язок: роботодавці починали розглядати здобувачів як свій кадровий резерв і вносили пропозиції щодо поліпшення змісту конкретних освітніх компонентів, а згодом – і освітніх програм. Такий досвід дав можливість оцінити готовність кожного майбутнього соціального працівника до реалізації сформованої під час співпраці поліпрофесійної мобільності.

Форми і методи підготовки здобувачів до майбутньої професійної діяльності засобами волонтерства також мали яскраво виражену поліпрофесійну спрямованість. Як відзначали самі здобувачі, волонтерство – це школа життя, особистісного зростання і саморозвитку, яке допомагає виховувати, формувати себе як гуманну, високодуховну, культурну, ціннісно-орієнтовану особистість із здатністю та бажанням творити в душі найкращих гуманістичних надбань людства. Справді, і в ході опитування здобувачів, і під час спостережень за їх підготовкою до професії, і за визначенням сучасних дослідників, для молодих людей важливо самореалізуватися, передавати свій життєвий досвід, знання, набувати нового досвіду, відчувати свою необхідність, а також бути причетним до групи людей, мати їхню підтримку, уникати самотності [16]. Такий вид діяльності

суттєво сприяв особистісному розвитку здобувачів, вплинув на їх самоорганізацію, самовдосконалення, самооцінку.

Одним із важливих засобів підвищення якості навчання і виховання майбутніх соціальних працівників, здатних творчо застосовувати у практичній діяльності освітні і соціально значущі досягнення, можна вважати дослідницьку діяльність, яка демонструється під час участі здобувачів в олімпіадах з фахових дисциплін, студентських теоретичних та науково-практичних конференціях, конкурсах професійної майстерності. Так, проводилися міжвузівські науково-практичні семінари «Професійна мобільність як чинник соціальної адаптації і творчої самореалізації особистості в умовах суспільних трансформацій», «Актуальні питання соціальної роботи на сучасному етапі розвитку українського суспільства» метою семінарів було подати результати наукових досліджень викладачів, здобувачів та потенційних роботодавців з пошуку та реалізації умов, шляхів, методів і засобів підготовки професійно мобільного спеціаліста у ЗВО.

Основний етап експериментальної роботи містив *корекційний підетап*, метою якого стало здійснення корекції отриманих результатів роботи всіх учасників експерименту.

На цьому етапі відбувалося виявлення позитивних змін у формуванні суб'єктного досвіду здобувачів, які оволоділи якостями поліпрофесійної мобільності, і внесення на основі помічених недоліків побажань викладачів і пропозицій здобувачів корективів до окремих напрямів соціально-педагогічної роботи. Наприклад, вправи-рефлексії «Раніше я мав думку...» проводились з метою усвідомлення основних орієнтирів щодо поліпрофесійної мобільності, її характеристик, створення атмосфери співпраці між викладачами і здобувачами, надання інформації про принципи подальшого розвитку поліпрофесійно мобільного фахівця.

Вправа-тренінг «Смарт +...», що проводилася з метою моделювання різних соціальних ситуації допомогла учасникам тренінгу відчувати себе у різних соціальних ситуаціях, використати навички набутої

поліпрофесійності, дозволила учасникам спробувати себе як майбутніх фахівців з чітко окресленою професійною спрямованістю, прагненням до саморозвитку та самовдосконалення, уміннями взаємодіяти в команді, розвиненими комунікативними навичками.

Підсумковий етап полягав у підбитті підсумків роботи, заключному аналізі й оцінці якості упроваджених соціально-педагогічних умов, формулюванні висновків та пропозицій на основі вивчення змін, які відбулися в ході формувального експерименту, у підготовці звітів, методичних рекомендацій НПП щодо упровадження розроблених умов, здійснення постекспериментальної рефлексії з учасниками експерименту.

Етап реалізовувався у вигляді роботи творчих груп викладачів, семінару-практикуму «Успішний соціальний працівник – успішна країна», консультацій з НПП, роботодавцями та здобувачами, співбесід з обговорення пропозицій щодо вакантних посад у соціальних осередках і перспектив подальшої співпраці, опитування учасників експерименту, аналізу проведених заходів, розробки методичних рекомендацій для упровадження соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності в освітній процес інших ЗВО – учасників контрольного експерименту.

За підсумками проведеного дослідження можна відзначити позитивне налаштування усіх учасників експериментальної роботи, особливо здобувачів, на подальшу співпрацю, чітку спрямованість здобувачів на самостійне удосконалення набутих під час експерименту особистісно-професійних якостей.

В цілому позитивно оцінюючи результати формувального експерименту, зауважимо, що форми та методи, підібрані для реалізації розроблених соціально-педагогічних умов, варіювалися відповідно до специфіки етапу дослідження, мети експериментальної роботи, запитів і побажань здобувачів освіти, наявних ресурсів у НПП та ресурсів роботодавців.

Свідченням ефективності проведеного дослідження стали якісні зрушення, у підготовці фахівців: підвищення рівня обізнаності щодо феномена «поліпрофесійна мобільність», систематизація наукових уявлень про професійну мобільність як ключову характеристику соціального працівника, набуття ознак пізнавальної самостійності здобувачів та накопичення власного суб'єктного досвіду, підвищення пізнавального інтересу до теорії та практики формування поліпрофесійної мобільності соціального працівника, збагачення наявних у здобувачів знань знаннями із суміжних галузей – педагогіки, психології, соціології, права, економіки, управління, медицини.

Експериментальна робота сприяла позитивному налаштуванню роботодавців на співпрацю із закладом вищої освіти. Вони відзначали необхідність запровадження нових освітніх компонентів, схвалювали дуальну форму освіти, що, на їх погляд, значно збагатить практичний досвід здобувачів та матиме перспективу подальшого удосконалення їхніх професійних навичок.

Якісні зрушення, які відбувалися в ході експерименту, підтвердили припущення, що розроблені соціально-педагогічні умови сприятимуть підвищенню показників сформованості поліпрофесійно мобільних компетентностей, зокрема готовності до змін у напрямках професійної діяльності, пов'язаних із необхідністю реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів, здатності до саморозвитку та самовдосконалення, відтворення досвіду надання соціальних послуг у взаємодії з усіма суб'єктами соціальної роботи відповідно до потреб різних груп клієнтів.

Таким чином, формувальний експеримент, передбачав експериментальну перевірку розроблених соціально-педагогічних умов поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції, а саме: мотивація майбутніх соціальних працівників на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для реалізації

поліпрофесійної мобільності, створення позитивного практико-орієнтованого соціально-виховного середовища в закладах вищої освіти для реалізації особистісно-професійних якостей майбутніх соціальних працівників, налагодження взаємодії з різними соціальними інститутами макросередовища із врахуванням європейського досвіду для забезпечення міждисциплінарності у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти – був реалізований завдяки етапному характеру роботи.

Технологія формувального експерименту передбачала *підготовчий*, *основний* і *підсумковий* етапи, що були конкретизовані нами у найбільш вдалих формах, методах та змісті роботи.

Підготовчий етап містив *інформаційний підетап*, мета якого інформування усіх учасників формувального експерименту про особливості реалізації визначених умов, та *діагностичний підетап*, що давав можливість вчасно скоректувати запити учасників експерименту, виявити прогалини у підготовці. *Основний* етап передбачав безпосередню реалізацію розроблених соціально-педагогічних умов в експериментальному закладі. *Підсумковий етап* полягав у аналізі та корекції проведеної роботи, підбитті підсумків, формулюванні висновків та пропозицій учасникам формувального експерименту, у складанні звітів, наданні методичних рекомендацій, здійсненні рефлексії з учасниками експерименту.

Якісні зрушення під час проведення формувального експерименту, як підкреслювали його учасники, свідчать про позитивний вплив упроваджених умов, що виявляється у збагаченні їхнього суб'єктного і практичного досвіду щодо оволодіння майбутньою професією і налаштованості на подальший професійний розвиток.

2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи з реалізації соціально-педагогічних умов поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції

Метою контрольного етапу експериментальної роботи стала перевірка її результативності та порівняння даних, отриманих на початку та після завершення експерименту.

Відзначимо, що у попередньому підрозділі нами було визначено якісні зміни за результатами експериментальної роботи з реалізації соціально-педагогічних умов щодо формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. Наведемо найбільш вагомі із них.

Так, результати діагностування, отримані за першим мотиваційним критерієм, свідчать про підвищення рівня обізнаності здобувачів з питань поліпрофесійної мобільності завдяки застосуванню методів рефлексії, анкетування, опитування і спостереження, особистого прикладу викладачів щодо професійного удосконалення, що, безперечно, позначилося на підвищенні мотивації до самовдосконалення.

Отже, внаслідок проведеної роботи здобувачі стали більш мотивованими щодо професійної спрямованості на оволодіння сучасними методиками роботи соціального працівника відповідно до європейських освітніх стандартів та прагнення до саморозвитку і самовдосконалення. Особливо відчутним був позитивний вплив на здобувачів освіти з боку викладачів, їхній особистий приклад, транслявання їхньої мотивації до професійного і особистісного зростання, різнобічність інтелекту, рівень загальної культури і привабливість у спілкуванні, різноманітність взаємодії під час інтерактивних зустрічей, круглих столів та інших заходів.

Результати діагностування за когнітивним критерієм також виявили певні якісні зрушення. Упроваджений вибіркового освітній компонент «Професійна мобільність працівників соціальної сфери» сприяв формуванню навичок швидкого реагування працівника соціальної сфери на ситуації, які

можуть виникати в процесі професійної діяльності, пов'язані із необхідністю реалізації компетентностей із різних сфер (медичної, правової, психолого-педагогічної, економічної) при наданні соціальних послуг відповідно до потреб різних груп клієнтів. Здобувачі відзначили підвищення рівня їх знань упродовж навчання за цим освітнім компонентом, утвердження в готовності кваліфіковано і майстерно виконувати свої професійні обов'язки в майбутньому. Цьому сприяло оволодіння сучасними теоретичними і прикладними знаннями із соціальної роботи та суміжних наук, що були отримані в ході упровадження освітнього компонента. До того ж, провокативні навчальні завдання сприяли впевненості у висловлюванні власної точки зору, спонукали до самостійного пошуку необхідної інформації і креативного підходу до обстоювання вибраної позиції. Здобувачі зауважили, що під час семінарських і практичних занять вони навчилися швидко пристосовуватись до змін, виробили готовність постійно оновлювати та удосконалювати свої професійні уміння та навички.

Результати діагностування за діяльнісним критерієм також мали позитивну динаміку. Так, під час проведення відповідних заходів здобувачі освіти показали, що вони навчилися вільно спілкуватися, привертати до себе увагу, швидко знаходити спільну мову із суб'єктами професійної діяльності.

Співпраця на всіх етапах роботи між викладачами, стейкхолдерами, здобувачами сприяла налагодженню взаємодії між усіма учасниками формувального етапу експерименту. Здобувачі звернули увагу на те, що запропоновані форми і методи підготовки до майбутньої професійної діяльності засобами волонтерства мали яскраво виражену поліпрофесійну спрямованість, що впливало на зміну моделі їхньої поведінки, формуючи нові поведінкові якості. Вони відзначили, що, участь волонтерському русі сприяє самовихованню, формуванню гуманізму, збагачує духовно, чинить позитивний вплив ціннісні орієнтири, викликає бажання творити, наслідуючи кращі взірці високого професіоналізму. У ході опитування здобувачі відзначили, що беручи участь у експерименті, вони розширили свої

можливості для самореалізації, обміну досвідом, набуття нового досвіду, відчули необхідність і престижність обраної професії. Співпраця учасників дослідження особистісному розвитку здобувачів, вплинула на їх самоорганізацію, самовдосконалення, самооцінку, що є украй важливим для формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників [22293].

Проаналізувавши якісні зміни за усіма критеріями, перейдемо до кількісної оцінки.

На початку контрольного етапу, щоб підтвердити коректність сформованих груп, порівнюємо показники стану сформованості поліпрофесійної мобільності експериментальної групи (ЕГ) та контрольної групи (КГ). Результати порівняння наведено в таблиці 2.1. У ній представлено кількість респондентів за рівнями (високий, середній, низький) у відсотковому вираженні.

Таблиця 2.1

Результати констатувального етапу експерименту, %

Групи	Рівні					
	високий		середній		низький	
	чол.	%	чол.	%	чол.	%
Мотиваційний критерій						
Показник 1 – Професійна спрямованість на оволодіння сучасними методиками роботи соціального працівника в європейському освітньому просторі						
ЕГ	35	27,8	52	41,3	39	30,9
КГ	39	32,0	48	39,3	35	28,7
Показник 2 - Прагнення до саморозвитку та самовдосконалення						
ЕГ	29	23,0	48	38,1	49	38,9
КГ	26	21,3	50	41,0	46	37,7
Диференційовані показники за мотиваційним критерієм						
ЕГ	32	25,4	50	39,7	44	34,9
КГ	33	27,0	49	40,2	40	32,8
Когнітивний критерій						
Показник 1 – Сформованість фахових компетентностей з психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів						
ЕГ	29	23,0	62	49,2	35	27,8
КГ	32	26,2	59	48,4	31	25,4

Показник 2 – Уявлення щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів						
ЕГ	27	21,4	64	50,8	35	27,8
КГ	24	19,7	67	54,9	31	25,4
Диференційовані показники за когнітивним критерієм						
ЕГ	28	22,2	63	50,0	35	27,8
КГ	28	23,0	63	51,6	31	25,4
Діяльнісний критерій						
Показник 1 – Уміння взаємодіяти із суб'єктами професійної діяльності						
ЕГ	19	15,1	49	38,9	58	46,0
КГ	21	17,2	45	36,9	56	45,9
Показник 2 - Комунікативні уміння						
ЕГ	45	35,7	49	38,9	32	25,4
КГ	41	33,6	47	38,5	34	27,9
Диференційовані показники за діяльнісним критерієм						
ЕГ	32	25,4	49	38,9	45	35,7
КГ	31	25,4	46	37,7	45	36,9

Для порівняння рівня сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в експериментальній та контрольній групах використано статистичний критерій Пірсона (критерій χ^2). Була висунута нульова гіпотеза про тотожність двох сукупностей, наведених у таблиці 2.1. Статистичне значення критерію χ^2 було обчислено за формулою 1:

$$T_{\text{емп}} = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{i=1}^2 \frac{(n_1 p_{2i} - n_2 p_{1i})^2}{(p_{1i} + p_{2i})}, \quad (1)$$

де n_1, n_2 – об'єми двох вибірок із двох сукупностей;

p_{1i} – кількість об'єктів першої вибірки i -ої категорії;

p_{2i} – кількість об'єктів другої вибірки i -ої категорії.

За умови повного співпадіння емпіричних та критичних частот $\sum (n_1 p_{2i} - n_2 p_{1i})^2 = 0$. При неспівпаданні даних необхідно провести порівняння емпіричного значення χ^2 з його критичним значенням, яке визначається за таблицею В. Гмурмана [253] з урахуванням ступенів свободи n . У нашому випадку для рівня значущості $\alpha = 0,05$ (тобто надійності 95%, що є

загальноприйнятим для педагогічних досліджень) і кількості ступенів свободи $k = n - 1 = 3 - 1 = 2$ (n – кількість рівнів: високий, середній, низький за кожним показником) критичне значення критерію $T_{\text{табл}} = 6$.

Нульова гіпотеза, яка передбачає, що різниця між обчисленими емпіричними частотами та математичним очікуванням має випадковий характер і між ними немає різниці, відхиляється, якщо $T_{\text{емп}} > T_{\text{табл}}$, для прийнятого рівня значущості α . У цьому випадку приймається альтернативна гіпотеза, тобто розподіл об'єкта на n категорій за станом досліджуваної якості є відмінним у двох розглянутих сукупностях.

Визначення значення критерію $T_{\text{емп}}$ для всіх комбінацій експериментальної та контрольної груп між собою було здійснено для того, щоб співставити експериментальну та контрольну групи і довести їх рівність за всіма показниками, що було здійснено за формулою (1). Отримані результати наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Дослідження експериментальної та контрольної груп за критерієм Пірсона

Критерій	Показник	$T_{\text{емп}}$	$T_{\text{табл}}$
1	2	3	4
Мотиваційний критерій	Показник 1 – Професійна спрямованість на оволодіння сучасними методиками роботи соціального працівника в європейському освітньому просторі	0,53	6
	Показник 2 - Прагнення до саморозвитку та самовдосконалення	0,23	
	Диференційовані показники за мотиваційним критерієм	0,15	
Когнітивний критерій	Показник 1 – Сформованість фахових компетентностей з психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів	0,40	
Когнітивний критерій	Показник 2 – Уявлення щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів	0,29	

Продовж. табл. 2.2

1	2	3	4
	Диференційовані показники за когнітивним критерієм	0,18	6
Діяльнісний критерій	Показник 1 – Вміння взаємодіяти з суб'єктами професійної діяльності	0,24	
	Показник 2 - Комуникативні уміння	0,22	
	Диференційовані показники за діяльнісним критерієм	0,05	

Аналіз даних таблиці 2.2 показав, що експериментальна та контрольна групи задовольняють умові невідмінності двох сукупностей $T_{\text{емп}} < T_{\text{табл}}$. Таким чином, було виявлено, що групи мають близькі вихідні дані за допомогою критерію Пірсона (критерію χ^2). Результати дослідження наведені у таблиці 2.2 свідчать про несуттєві статистичні відмінності між контрольною та експериментальною групами на початку експерименту – величини χ^2 не перевищують значення 0,53, тобто усі наведені результати менші за критичне значення Пірсона (критичне значення χ^2 при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$ $T_{\text{табл}} = 6$).

Оскільки результати підтверджують, що групи однорідні, порівняємо результати дослідження, отримані до та після експерименту, за кожним показником.

Таблиця 2.3

Динаміка за показником «професійна спрямованість на оволодіння сучасними методиками роботи соціального працівника в європейському освітньому просторі» (мотиваційний критерій) контрольної та експериментальної груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту		після експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
високий	27,8	32,0	35,7	33,6
середній	41,3	39,3	52,4	41,8
низький	30,9	28,7	11,9	24,6

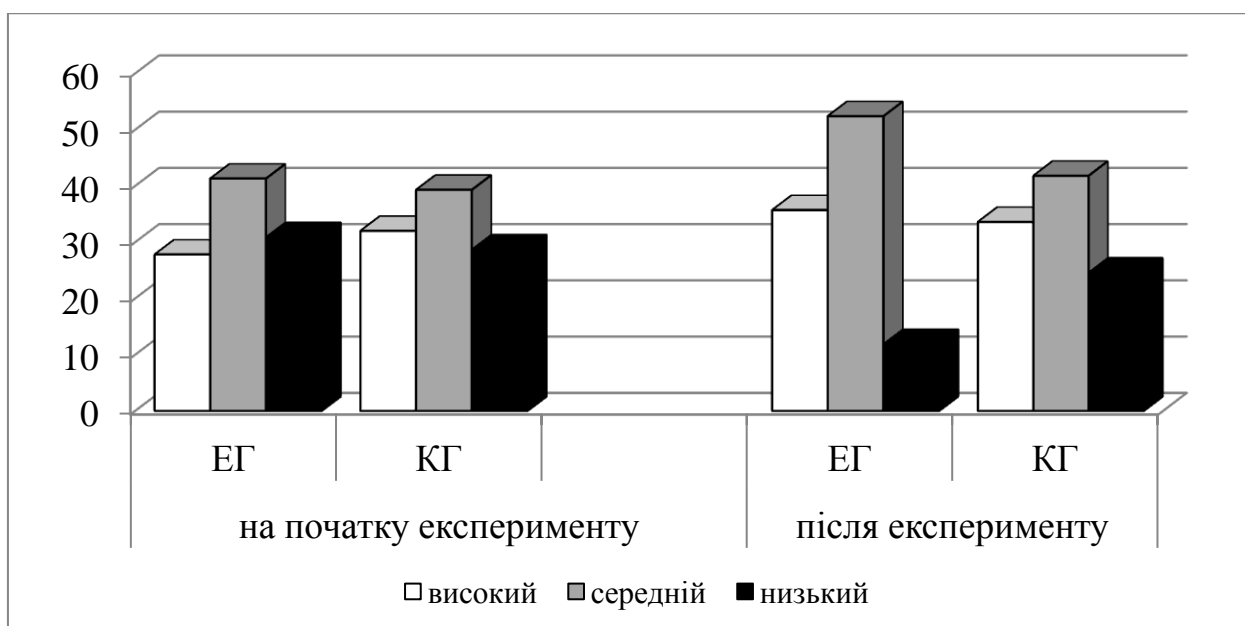

Рисунок 1 – Динаміка за показником «професійна спрямованість на оволодіння сучасними методиками роботи соціального працівника в європейському освітньому просторі» (мотиваційний критерій) в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах

За результатами, поданими в таблиці 2.3 можемо констатувати, що кількість майбутніх соціальних працівників з низьким рівнем за показником «професійна спрямованість на оволодіння сучасними методиками роботи соціального працівника в європейському освітньому просторі» зменшилась:

– у групі ЕГ $\Delta = 19,0\%$ (збільшення кількості студентів з високим рівнем $\Delta = 7,9\%$ та середнім рівнем $\Delta = 11,1\%$);

– у групі КГ $\Delta = 4,1\%$ (збільшення кількості студентів з високим рівнем $\Delta = 1,6\%$ та середнім рівнем $\Delta = 2,5\%$).

Таблиця 2.4

Динаміка за показником «прагнення до саморозвитку та самовдосконалення» (мотиваційний критерій) контрольної та експериментальної груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту		після експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
високий	23,0	21,3	31,7	23,0
середній	38,1	41,0	48,4	43,4
низький	38,9	37,7	19,9	33,6

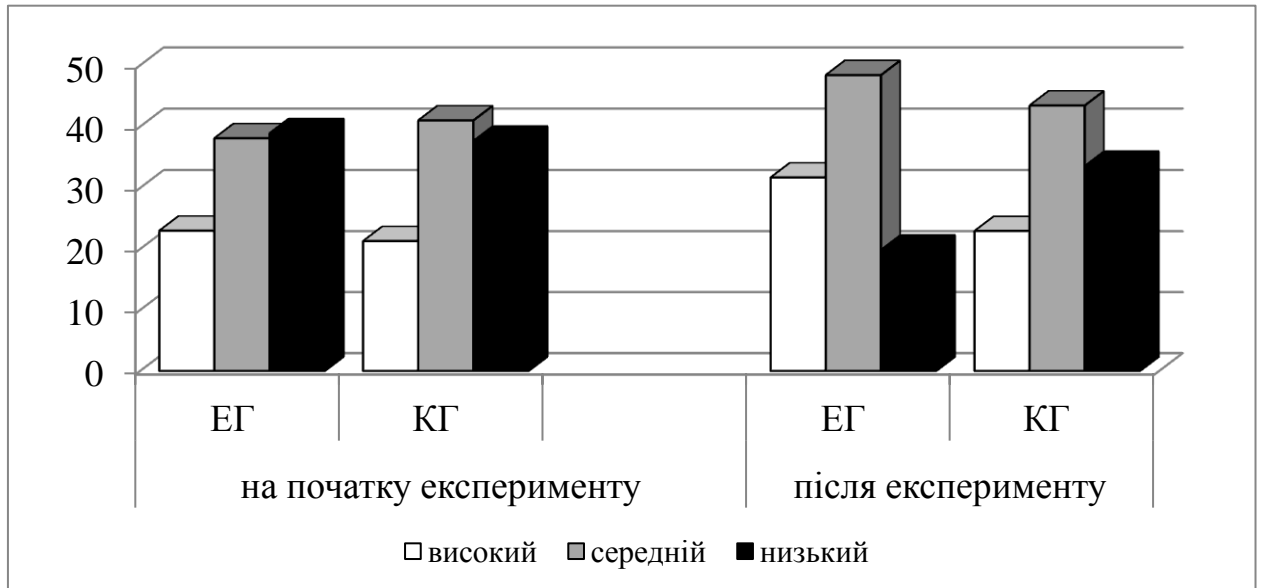

Рисунок 2 – Динаміка за показником «прагнення до саморозвитку та самовдосконалення» (мотиваційний критерій) в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах

За результатами, поданими в таблиці 2.4, можемо констатувати, що кількість майбутніх соціальних працівників з низьким рівнем за показником «прагнення до саморозвитку та самовдосконалення» зменшилась:

– у групі ЕГ $\Delta = 19,0\%$ (збільшення кількості студентів з високим рівнем $\Delta = 8,7\%$ та середнім рівнем $\Delta = 10,3\%$);

– у групі КГ $\Delta = 4,1\%$ (збільшення кількості студентів з високим рівнем $\Delta = 1,7\%$ та середнім рівнем $\Delta = 2,4\%$).

Таблиця 2.5

Динаміка за показником «сформованість фахових компетентностей з психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів» (когнітивний критерій) контрольної та експериментальної груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту		після експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
високий	23,0	26,2	37,3	27,0
середній	49,2	48,4	51,6	50,8
низький	27,8	25,4	11,1	22,2

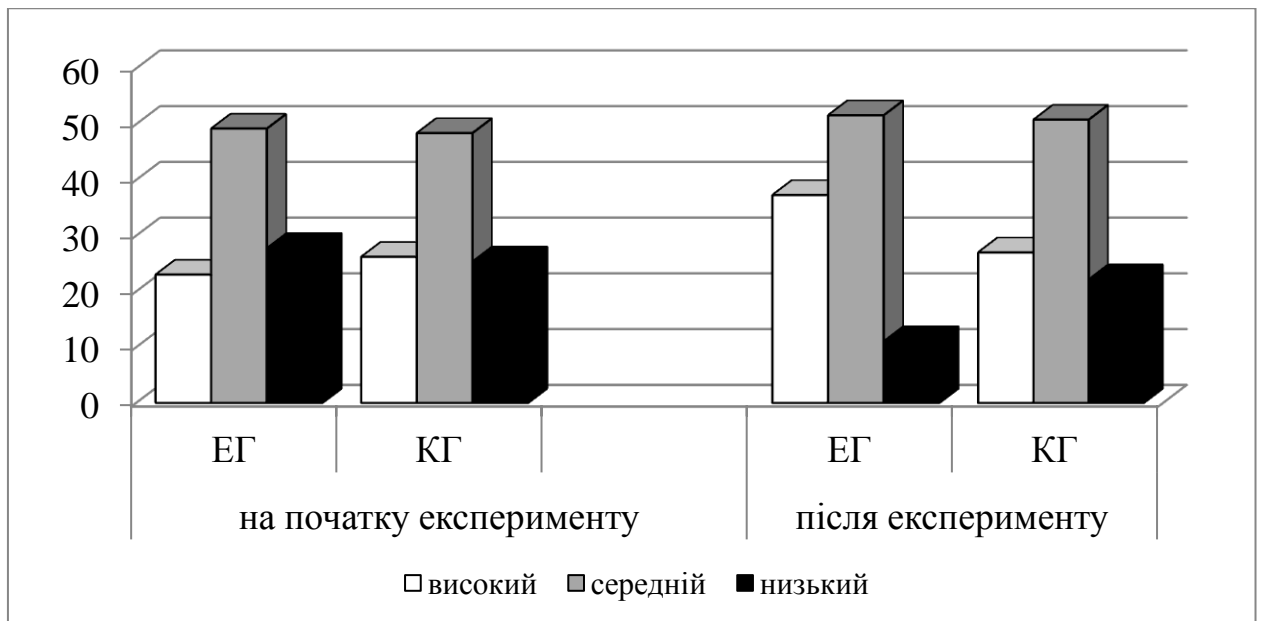

Рисунок 3 – Динаміка за показником «сформованість фахових компетентностей з психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів» (когнітивний критерій) в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах

За результатами, поданими в таблиці 2.5, можемо констатувати, що кількість майбутніх соціальних працівників з низьким рівнем за показником «сформованість фахових компетентностей з психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів» зменшилась:

– у групі ЕГ $\Delta = 16,7\%$ (збільшення кількості студентів з високим рівнем $\Delta = 14,3\%$ та середнім рівнем $\Delta = 2,4\%$);

– у групі КГ $\Delta = 3,2\%$ (збільшення кількості студентів з високим рівнем $\Delta = 0,8\%$ та середнім рівнем $\Delta = 2,4\%$).

Таблиця 2.6

Динаміка за показником «Уявлення щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів» (когнітивний критерій) контрольної та експериментальної груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту		після експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
високий	21,4	19,7	30,2	22,1
середній	50,8	54,9	61,1	57,4
низький	27,8	25,4	8,7	20,5

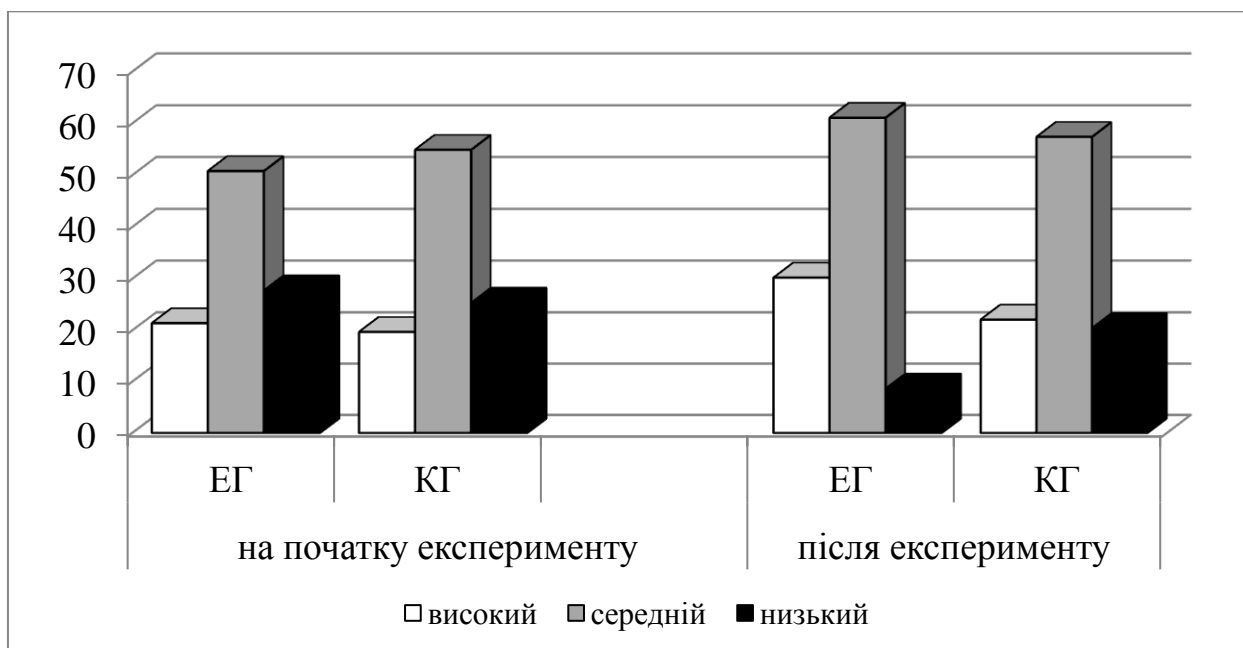

Рисунок 4 – Динаміка за показником «уявлення щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів» (когнітивний критерій) в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах

За результатами поданими в таблиці 2.6 можемо констатувати, що кількість майбутніх соціальних працівників з низьким рівнем за показником «уявлення щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів» зменшилась:

– у групі ЕГ $\Delta = 19,1\%$ (збільшення кількості студентів з високим рівнем $\Delta = 8,8\%$ та середнім рівнем $\Delta = 10,3\%$);

– у групі КГ $\Delta = 4,9\%$ (збільшення кількості студентів з високим рівнем $\Delta = 2,4\%$ та середнім рівнем $\Delta = 2,5\%$).

Таблиця 2.7

Динаміка за показником «вміння взаємодіяти з суб'єктами професійної діяльності» (діяльнісний критерій) контрольної та експериментальної груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту		після експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
високий	15,1	17,2	22,2	19,7
середній	38,9	36,9	54,0	40,2
низький	46,0	45,9	23,8	40,1

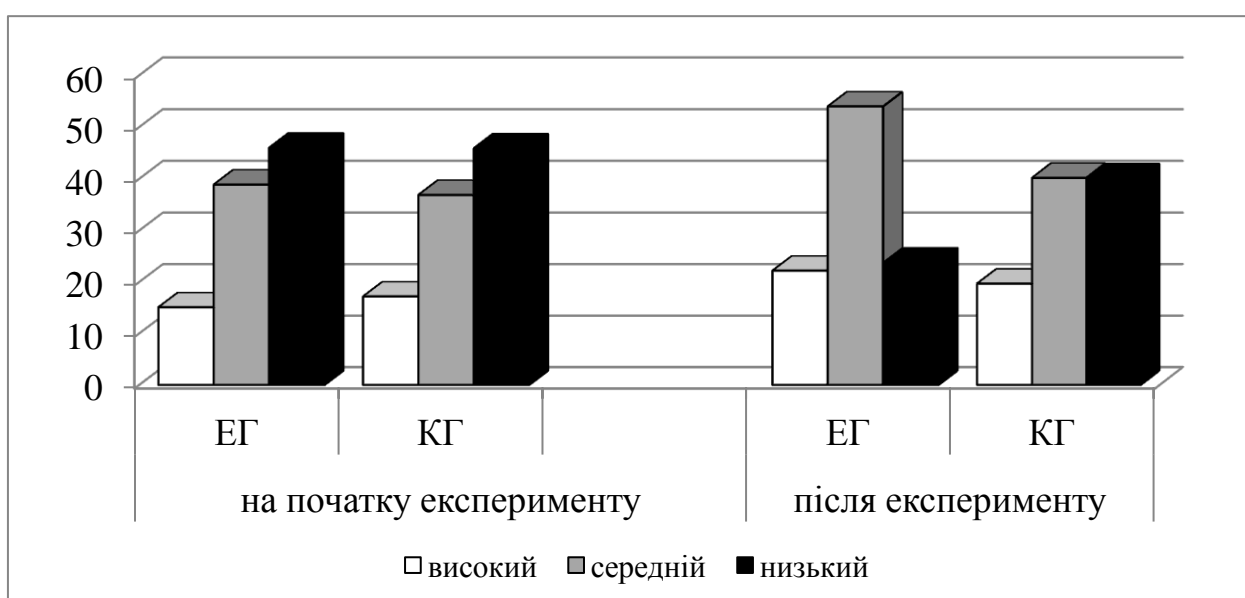

Рисунок 5 – Динаміка за показником «вміння взаємодіяти з суб'єктами професійної діяльності» (діяльнісний критерій) в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах

За результатами поданими в таблиці 2.7 можемо констатувати, що кількість майбутніх соціальних працівників з низьким рівнем за показником «вміння взаємодіяти з суб'єктами професійної діяльності» зменшилась:

– у групі ЕГ $\Delta = 22,2\%$ (збільшення кількості студентів з високим рівнем $\Delta = 7,1\%$ та середнім рівнем $\Delta = 15,1\%$);

– у групі КГ $\Delta = 5,8\%$ (збільшення кількості студентів з високим рівнем $\Delta = 2,5\%$ та середнім рівнем $\Delta = 3,3\%$).

Таблиця 2.8

Динаміка за показником «комунікативні уміння» (діяльнісний критерій) контрольної та експериментальної груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту		після експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
високий	35,7	33,6	39,7	35,2
середній	38,9	38,5	50,0	41,8
низький	25,4	27,9	10,3	23,0

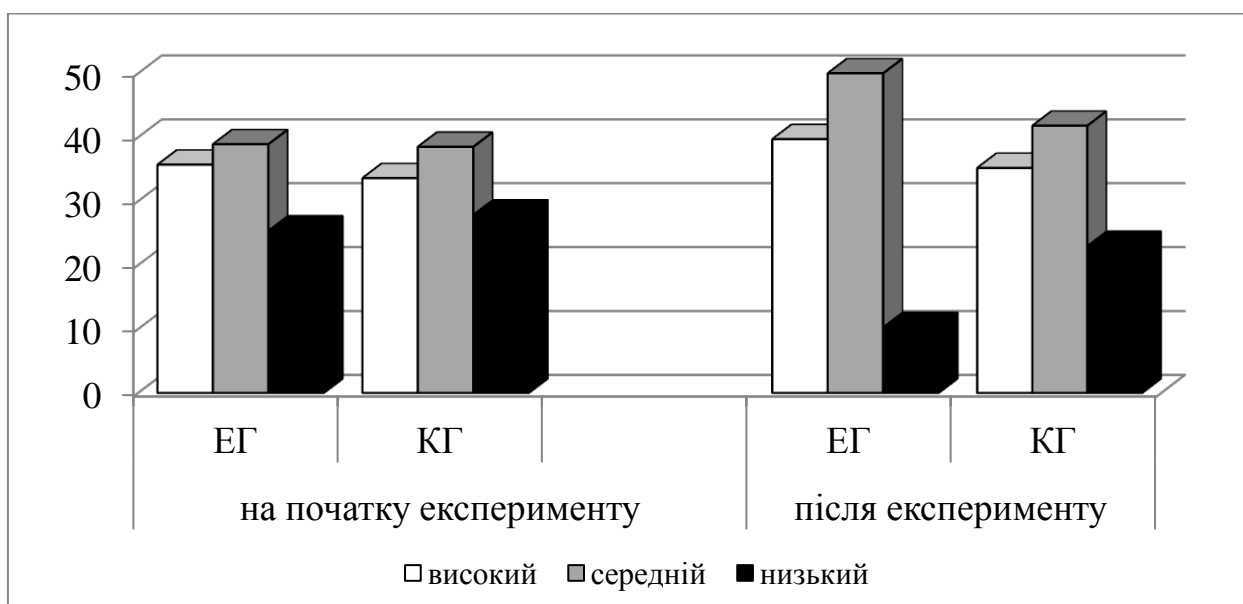

Рисунок 6 – Динаміка за показником «комунікативні уміння» (діяльнісний критерій) в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах

За результатами, поданими в таблиці 2.8, можемо констатувати, що кількість майбутніх соціальних працівників з низьким рівнем за показником «комунікативні уміння» зменшилась:

– у групі ЕГ $\Delta = 15,1\%$ (збільшення кількості студентів з високим рівнем $\Delta = 4,0\%$ та середнім рівнем $\Delta = 11,1\%$);

– у групі КГ $\Delta = 4,9\%$ (збільшення кількості студентів з високим рівнем $\Delta = 1,6\%$ та середнім рівнем $\Delta = 3,3\%$).

Також для перевірки ефективності експерименту була застосована методика порівняння середніх величин \bar{X}_1 та \bar{X}_2 за критерієм Стьюдента. Коефіцієнт Стьюдента для двох сукупностей (початкової та кінцевої) з різними дисперсіями S_1^2 та S_2^2 підраховується за формулою [253]:

$$t_{\text{емп}} = \frac{\bar{X}_2 - \bar{X}_1}{\sqrt{S_1^2/n_1 + S_2^2/n_2}} \quad (2)$$

де n_1 та n_2 – обсяг сукупностей.

Вибираючи довірчу імовірність недопущення помилки α , отриманий коефіцієнт порівнюється з критичним (табличним) значенням коефіцієнта Стьюдента t_α для даного числа ступенів свободи k ($k = n - 1$). Статистична вірогідність гіпотези підтверджується з даною імовірністю, якщо отриманий коефіцієнт Стьюдента не менший, ніж табличний.

Нульова гіпотеза передбачає, що середні у двох сукупностях рівні, відхиляється, якщо $t_{\text{емп}} > t_\alpha$, для рівня значущості α . У цьому випадку приймається альтернативна гіпотеза про достовірну відмінність середніх у двох розглянутих сукупностях, тобто робиться висновок щодо ефективності експериментального впливу.

Вірогідність змін за всіма показниками для експериментальних груп підтверджена з досить високою імовірністю 97,6 – 98,4%. І навпаки, для контрольних груп зміни за всіма показниками мали імовірність 84,9 – 91,9%.

Таблиця 2.9

Дослідження динаміки показників експериментальної і контрольної груп за критерієм Стьюдента

Критерій	Показник	$t_{\text{емп}}$		t_α
		ЕГ	КГ	
1	2	3	4	5
Мотиваційний критерій	Показник 1 – Професійна спрямованість на оволодіння сучасними методиками роботи соціального працівника в європейському освітньому просторі	6,80	2,71	4,3
	Показник 2 - Прагнення до саморозвитку та самовдосконалення	7,93	2,71	
	Диференційовані показники за когнітивним критерієм	7,07	2,71	

Продовж. табл. 2.9

1	2	3	4	5
Когнітивний критерій	Показник 1 – Сформованість фахових компетентностей з психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів	7,49	2,27	
	Показник 2 – Уявлення щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів	7,93	3,10	
	Диференційовані показники за мотиваційним критерієм	7,35	2,71	
Діяльнісний критерій	Показник 1 – Вміння взаємодіяти із суб'єктами професійної діяльності	7,21	3,29	
	Показник 2 - Комунікативні уміння	6,42	2,91	
	Диференційовані показники за діялісним критерієм	6,39	3,29	

Для наочності ступеня вірогідності змін дані таблиці 2.9 для показників усіх критеріїв наведено на рисунках 7-9. Як бачимо з рисунків, усі значення $t_{емп}$ для контрольних груп містяться у зоні незначущості ($t_{емп} < 4,3$; при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$). І навпаки, усі значення $t_{емп}$ для експериментальних груп містяться у зоні значущості ($t_{емп} > 4,3$; при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$).

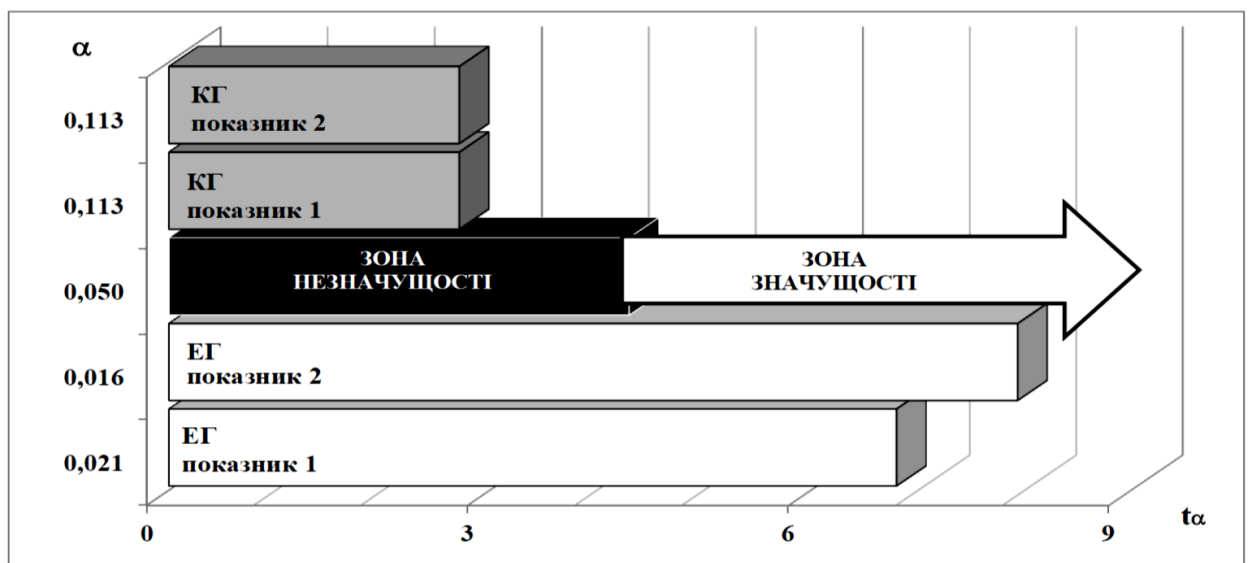

Рисунок 7 – «Вісь значущості» зміни показників мотиваційного критерію

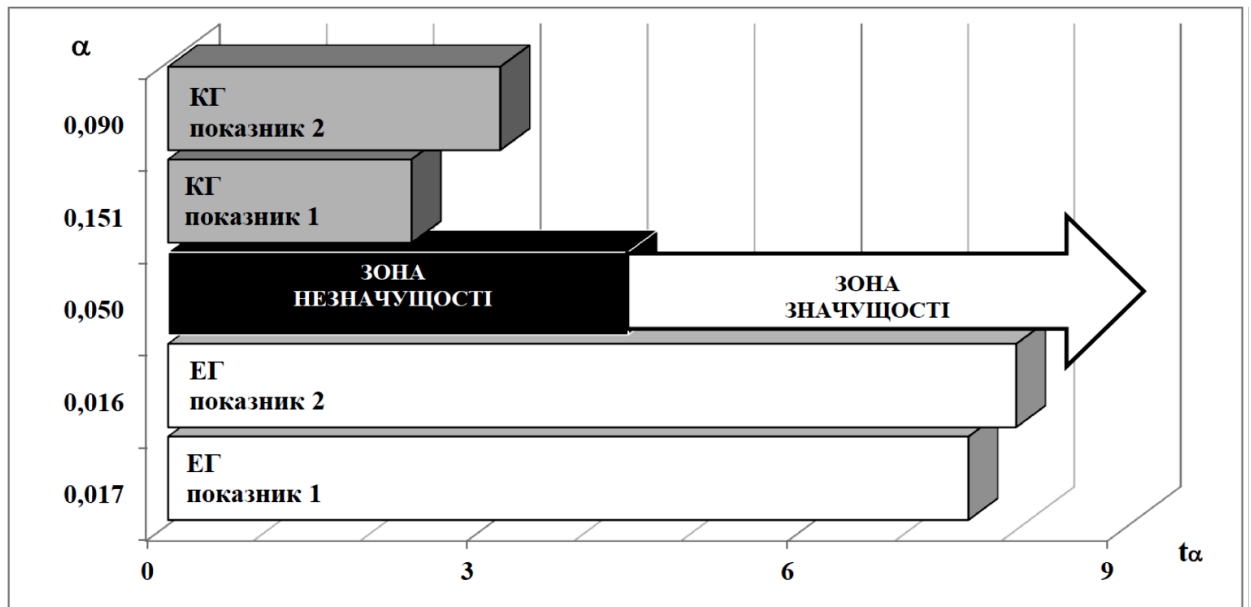

Рисунок 8 – «Вісь значущості» зміни показників когнітивного критерію

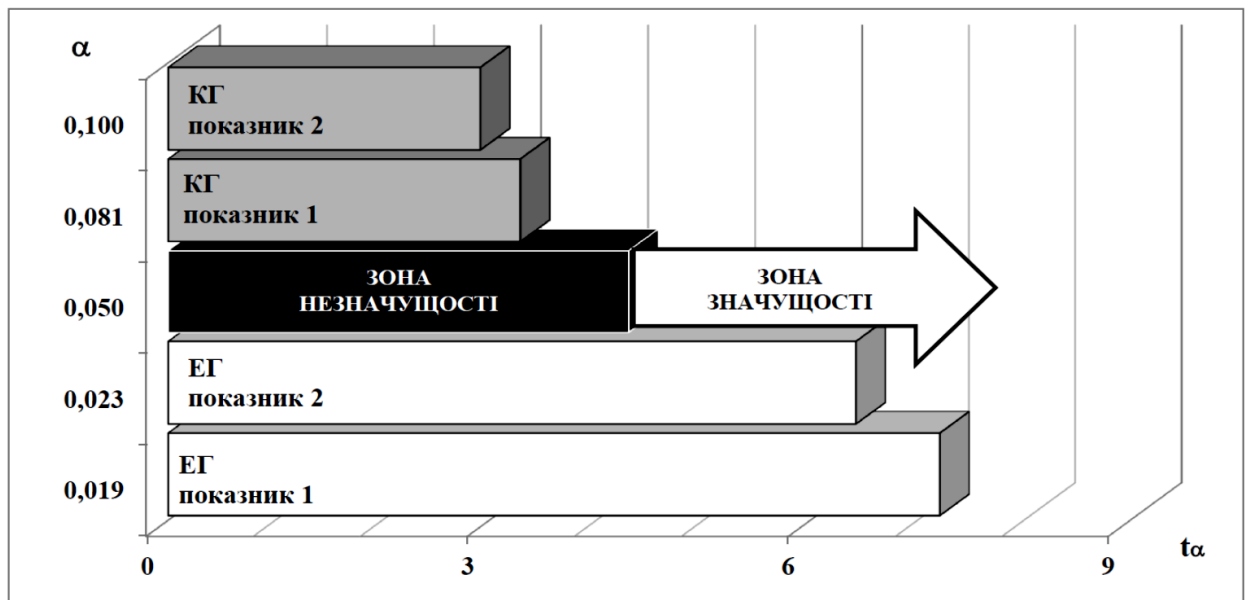

Рисунок 9 – «Вісь значущості» зміни показників діяльнісного критерію

Отже, маємо відзначити, що статистична суттєвість відмінностей між контрольною та експериментальною групами спостерігається після експерименту. Наприкінці експериментальної роботи контрольна група зазнала менш значних змін у порівнянні з експериментальною групою.

Отже, результати експерименту свідчать про позитивні зрушення, що підтверджено динамікою змін у показниках, а здійснений аналіз результатів підтверджує ефективність проведеної роботи з упровадження соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників.

Після того, як ми переконалися у достовірності змін в експериментальній групі після експерименту, проведемо кореляційний аналіз позитивних змін між усіма критеріями.

Для оцінювання ступеня залежності двох величин між собою (у нашому випадку, позитивних змін у групах за усіма критеріями) необхідно визначити коефіцієнти кореляції між цими змінами. Оцінювання взаємного впливу критеріїв один на одного може бути виконано за величиною відхилення отриманих значень від їх середніх величин:

$$(x_{1i} - \bar{x}_1), (x_{2i} - \bar{x}_2) \quad (i = 1, 2, \dots, n). \quad (3)$$

Однак зіставлення цих величин за всіма значеннями масивів X_1 і X_2 будуть коректними лише в відносних одиницях. Для перетворення вихідних даних до такого вигляду необхідно провести нормування значень на їх середньоквадратичні відхилення:

$$\tilde{x}_1 = \frac{x_{1i} - \bar{x}_1}{\sigma_{x1}}, \quad \tilde{x}_2 = \frac{x_{2i} - \bar{x}_2}{\sigma_{x2}}, \quad (4)$$

де

$$\sigma_{x1} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_{1i} - \bar{x}_1)^2}{n}}; \quad \sigma_{x2} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_{2i} - \bar{x}_2)^2}{n}}; \quad (5)$$

Коефіцієнт кореляції – це середня величина додатку нормованих відхилень:

$$r = (\tilde{x}_{1i} \cdot \tilde{x}_{2i}) = \frac{\sum_{i=1}^n \tilde{x}_{1i} \cdot \tilde{x}_{2i}}{n} = \sum_{i=1}^n \frac{(x_{1i} - \bar{x}_1)^2}{\sigma_{x1}} \cdot \frac{(x_{2i} - \bar{x}_2)^2}{\sigma_{x2}} \cdot \frac{1}{n}. \quad (6)$$

Якщо в цій формулі виконати деякі зміни, то буде отримана залежність, більш придатна для розрахунків:

$$r = \frac{n \cdot \sum_{i=1}^n x_{1i} \cdot x_{2i} - \sum_{i=1}^n x_{1i} \cdot \sum_{i=1}^n x_{2i}}{\sqrt{n \cdot \sum_{i=1}^n x_{2i}^2 - \left(\sum_{i=1}^n x_{2i}\right)^2} \cdot \sqrt{n \cdot \sum_{i=1}^n x_{1i}^2 - \left(\sum_{i=1}^n x_{1i}\right)^2}}. \quad (7)$$

Якщо зв'язок між показниками близький до лінійної функціональної, то коефіцієнт кореляції дорівнює одиниці ($r = \pm 1$). Якщо зв'язок взагалі не існує, то $r = 0$. Прийнято вважати, що за $r \leq 0,6$ – зв'язок слабкий, за $0,6 < r < 0,9$ – зв'язок тісний, а за $r \geq 0,9$ – дуже сильний.

Вирахувані коефіцієнти кореляції зведемо до таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Коефіцієнти кореляції позитивних змін за всіма критеріями в експериментальній групі

Критерії	Когнітивний	Мотиваційний	Діяльнісний
Когнітивний		0,913	0,771
Мотиваційний	0,913		0,963
Діяльнісний	0,771	0,963	

Аналізуючи отримані результати у таблиці 2.10, можна зробити такий висновок: в експериментальній групі дуже тісний зв'язок між позитивними змінами з іншими критеріями має мотиваційний критерій (дуже тісний); дещо менший зв'язок мають інші критерії, але він все одно вагомий. Цей висновок ще раз підтверджує позитивний вплив та ефективність проведеної роботи з упровадження соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності.

Для унаочнення ступеня зв'язку, дані таблиці 2.10 наведемо на рисунку 10.

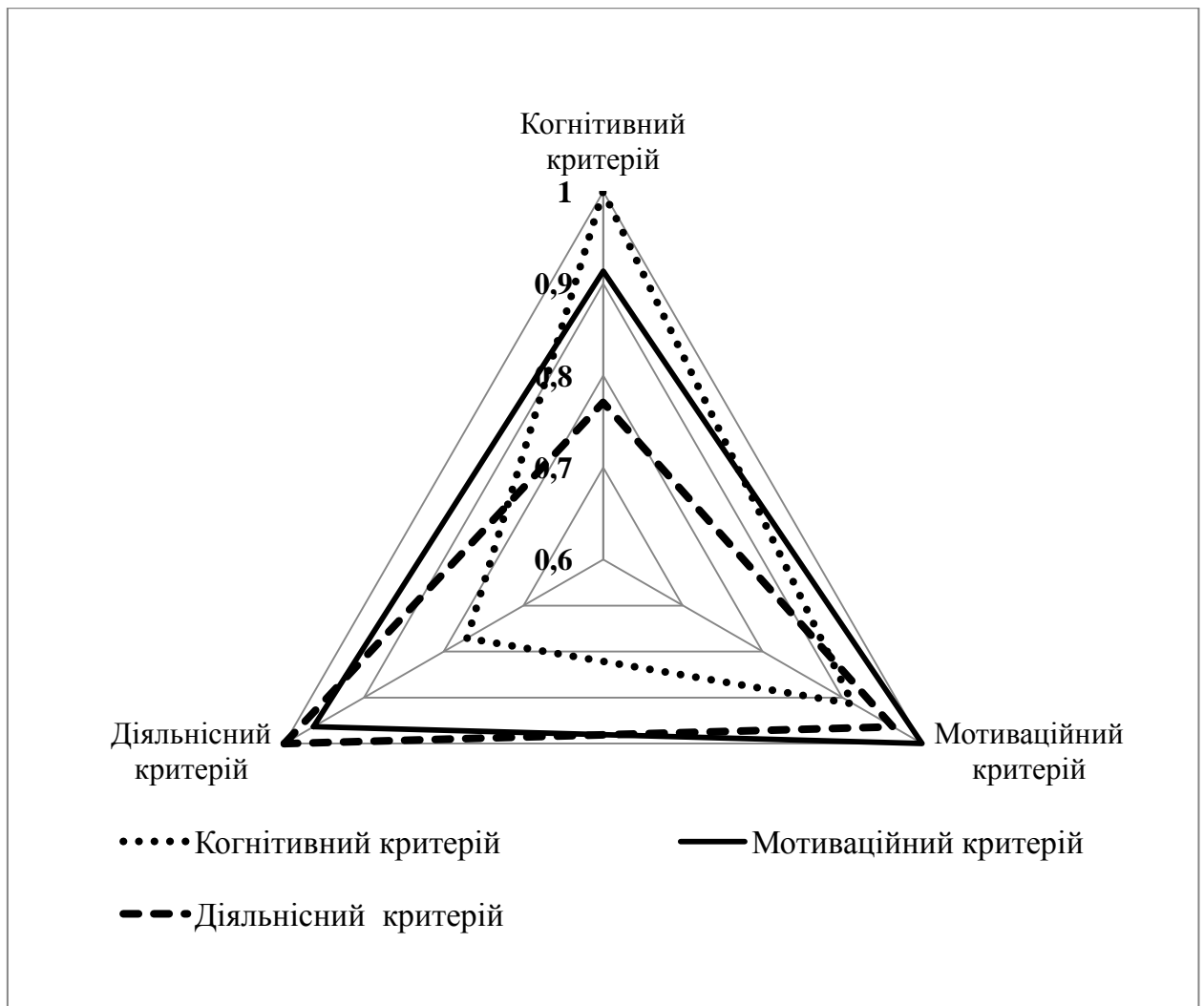

Рисунок 10 – Значення коефіцієнтів кореляції позитивних змін за всіма критеріями в експериментальній групі

Нами здійснено порівняння результатів формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в експериментальних і контрольних групах. Була засвідчена позитивна динаміка сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. Проте в експериментальних групах був більший відсоток здобувачів, які мали високий і середній рівні сформованості поліпрофесійної мобільності на завершення експериментальної роботи.

Таким чином, проведений контрольний етап експериментальної роботи з упровадження розроблених умов довів ефективність досліджень, що підтверджується отриманими результатами і здійсненими перевірками за допомогою методів математичної статистики (за критерієм Стьюдента).

Висновки до розділу 2.

Розроблено та обгрунтовано соціально-педагогічні умови формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції як сукупність певних соціальних обставин, педагогічних форм, методів, соціально-педагогічних прийомів та вимог, що забезпечують готовність майбутнього соціального працівника до змін у напрямках професійної діяльності у межах його компетентностей, пов'язаних із необхідністю реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів, а також здатність до відтворення досвіду надання ним соціальних послуг відповідно до потреб різних груп клієнтів.

Цілеспрямована робота з розробки й упровадження соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників зумовила відповідну процедуру експерименту, який проводився на базі Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, де здобувачі вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти із спеціальності 231 «Соціальна робота» склали основну експериментальну групу дослідження, а здобувачі вищої освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини – контрольну групу, в яких протягом 2017-2021 років проводилися спостереження, вимірювалася динаміка сформованості поліпрофесійної мобільності. Відповідно до завдань дослідження було визначено якісний та кількісний склад учасників експерименту.

Програмою формувального експерименту усього було охоплено 248 осіб. До експериментальної групи увійшло 126 респондентів, а до контрольної – 122. У роботі також брали участь викладачі ЗВО, роботодавці.

На констатувальному етапі експериментальної роботи, здійснювалося вивчення реального стану формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. Результати констатувальної діагностики за визначеними критеріями, показниками і рівнями засвідчили, що у

більшості переважали середній (Ег – 42,9% та Кг – 43,5%) та низький (Ег – 29% та Кг – 31,7%) рівні, лише у (Ег – 24,3% та Кг – 25,1%) здобувачів було зафіксовано високий рівень сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. Вірогідність результатів експериментальної роботи підтверджена застосуванням критерію Пірсона (χ^2).

На формувальному етапі експериментальної роботи організація освітнього процесу в ЕГ відбувалася одночасно з упровадженням визначених соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників відповідно до розробленої програми реалізації процесу формування поліпрофесійної мобільності.

Освітній процес в КГ здійснювався традиційно. Після завершення формувального етапу експериментальної роботи було повторно проведено діагностику за визначеними критеріями, показниками та рівнями.

На завершальному контрольному етапі експериментальної роботи було здійснено порівняння одержаних у двох групах результатів, підбито підсумки та визначено ефективність упровадження соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах ЗВО. Було взято до уваги динаміку сформованості поліпрофесійної мобільності та порівняно рівні сформованості поліпрофесійної мобільності за результатами констатувального і формувального експериментів.

Здобувачі вищої освіти з високим рівнем сформованості поліпрофесійної мобільності мають диференційовані показники: (Ег – 34,1% та Кг – 28,7%) за мотиваційним критерієм; (Ег – 34,1% та Кг – 24,6%) за когнітивним критерієм; (Ег – 31% та Кг – 27,9%) за діяльнісним. Диференційований показник високого рівня сформованості поліпрофесійної мобільності за всіма критеріями складає (Ег – 33,1% та Кг – 27,1%). Здобувачі, які показали середній рівень сформованості поліпрофесійної мобільності мають диференційовані показники: (Ег – 50,8% та Кг – 42,6%) за мотиваційним критерієм; (Ег – 56,3% та Кг – 54,1%) за когнітивним критерієм; (Ег – 52,4% та Кг – 41%) за діяльнісним. Диференційований показник середнього рівня сформованості поліпрофесійної мобільності за всіма критеріями складає (Ег – 53,2% та Кг – 45,9%). Здобувачі вищої освіти

з низьким рівнем сформованості поліпрофесійної мобільності мають диференційовані показники: (Ег – 15,1% та Кг – 28,7%) за мотиваційним критерієм; (Ег – 9,6% та Кг – 21,3%) за когнітивним критерієм; (Ег – 16,6% та Кг – 31,1%) за діяльнісним. Диференційований показник низького рівня сформованості поліпрофесійної мобільності за всіма критеріями складає (Ег – 13,7% та Кг – 27%).

Зіставлення показників обох груп, отриманих на початковому та завершальному етапах експерименту дало змогу зробити висновок, що статистично значущі зміни в рівнях сформованості поліпрофесійної мобільності відбулися в експериментальній групі.

Аналіз та оцінка результатів експериментальної роботи свідчать про наявність позитивних змін у показниках досліджуваних критеріїв сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. З'ясовано, що учасники експериментальної групи покращили рівень поліпрофесійної мобільності. Частина здобувачів із низьким рівнем поліпрофесійної мобільності в експериментальній групі зменшилася на 19,1 %, а в контрольних – на 4,7 % (в експериментальній – на 14,4 % більше, ніж у контрольній); із середнім рівнем збільшилась на 10,3 % в експериментальній та на 2,7 % – у контрольній (в експериментальній – на 7,6 % більше, ніж у контрольній). У контрольній групі відбулися певні зміни, однак динаміка показників залишилася нижчою порівняно з експериментальною групою. Результати свідчать, що кількість студентів із високим рівнем поліпрофесійної мобільності в експериментальній групі після участі в експерименті з упровадження соціально-педагогічних умов зросла на 8,8 %, у контрольній групі така динаміка становить лише 2% (тобто в експериментальній – на 6,8 % більше).

Таким чином, аналіз результатів експериментальної роботи підтвердив ефективність упровадження соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників у ЗВО.

Основні положення другого роздвлу дисертаційного дослідження розкрито в публікаціях автора [22; 25; 26; 28; 31; 34;35; 36].

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретико-методологічне узагальнення й практичне розв'язання проблеми формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції, поставлено низку завдань, виконання яких дає підстави для таких висновків:

1. На виконання першого завдання здійснено теоретичний аналіз наукових джерел щодо розкриття проблеми формування поліпрофесійної мобільності як соціального феномена та наукового поняття, виокремлено етапи становлення та обґрунтовано змістове наповнення поняття «мобільність» у філософському, соціологічному, педагогічному, психологічному, економічному, правовому, медичному аспектах. Вивчення ознак і видів мобільності, конкретизація змісту поняття «професійна мобільність» у різних сферах діяльності дало змогу сформулювати визначення сутності ключового поняття «поліпрофесійна мобільність соціального працівника» як готовності працівника до змін у межах професійної діяльності, пов'язаних із необхідністю реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів, а також здатності до саморозвитку та самовдосконалення, відтворення досвіду надання ним соціальних послуг у взаємодії із суб'єктами соціальної роботи відповідно до потреб різних груп клієнтів.

З'ясовано, що формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника – це безперервний процес набуття особистісно-професійних якостей і компетентностей поліпрофесійно мобільного фахівця, який, володіючи різнобічними знаннями, уміннями і навичками, здатен надавати послуги відповідно до європейських стандартів.

Аналіз стану дослідженості проблеми поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти показав, що в теорії та практиці різних наукових галузей значна увага приділяється різним аспектам формування професійної мобільності, але її сутність, зміст та особливості потребують подальших досліджень та уточнення.

2. На виконання другого завдання розкрито сутність, зміст та структуруні складові поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції завдяки розробленій структурно-змістовій моделі процесу формування поліпрофесійної мобільності, у якій було враховано сучасні тенденції розвитку освіти в Європі та в Україні.

Ця модель як система включає мету, завдання, функції, принципи, об'єкт, суб'єкт, зміст, методи, форми, засоби, критерії, показники, рівні та очікуваний результат, що дозволило більш детально вивчити, розробити та обґрунтувати соціально-педагогічні умови формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.

3. На виконання третього завдання проведено діагностику стану сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. Із цією метою проаналізовано європейський досвід організації освітнього процесу в ЗВО та виявлено можливі впливи на цей процес, окреслено наявні проблеми, що виникають у ході формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції, підібрано ЗВО, однорідні за усіма характеристиками, визначено контрольні та експериментальні групи, з'ясовано якісний і кількісний склад респондентів.

Експериментальна робота здійснювалась протягом 2017-2021 років на базі Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради; здобувачі вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти із спеціальності 231 «Соціальна робота» склали основну експериментальну групу дослідження (126 респондентів), здобувачі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини склали контрольну групу (122 респонденти). Загальна вибіркова кількість учасників – 248 осіб.

На констатувальному етапі експерименту для діагностування стану сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних

працівників в умовах євроінтеграції розроблено критерії та показники, а саме:

– *мотиваційний*, що визначено двома показниками: професійна спрямованість на оволодіння сучасними методиками роботи соціального працівника в європейському освітньому просторі та прагнення до саморозвитку та самовдосконалення;

– *когнітивний*, до якого належать такі показники: сформованість фахових компетентностей з психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів та уявлення щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду реалізації знань, умінь і навичок за цими напрямами;

– *діяльнісний* критерій, до якого належать такі показники: уміння взаємодіяти із суб'єктами професійної діяльності, комунікативні уміння.

Визначено рівні сформованості поліпрофесійної мобільності: високий, середній та низький. Результати діагностування виявили недостатню сформованість поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. У більшості переважали середній (Ег – 42,9% та Кг – 43,2%) та низький (Ег – 32,8% та Кг – 31,7%) рівні, лише у (Ег – 24,3% та Кг – 25,1%) здобувачів було зафіксовано високий рівень сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. Це зумовлює необхідність розробки та упровадження соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.

4. На виконання четвертого завдання теоретично обґрунтовано та розроблено соціально-педагогічні умови формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників у ЗВО в умовах євроінтеграції як сукупність певних соціальних обставин, педагогічних форм, методів, соціально-педагогічних прийомів та вимог, що забезпечують готовність майбутнього соціального працівника до змін у напрямках професійної діяльності у межах його компетентностей, пов'язаних із необхідністю

реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів, а також здатність до відтворення досвіду надання ним соціальних послуг відповідно до потреб різних груп клієнтів.

Розроблено та обгрунтовано соціально-педагогічні умови, а саме:

1) мотивація майбутніх соціальних працівників на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для формування поліпрофесійної мобільності;

2) створення позитивного практико-орієнтованого соціально-виховного середовища у закладах вищої освіти для реалізації особистісно-професійних якостей майбутніх соціальних працівників;

3) налагодження взаємодії з різними соціальними інститутами макросередовища із врахуванням європейського досвіду для забезпечення міждисциплінарності у ході підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти.

Доведено, що формування поліпрофесійної мобільності безпосередньо пов'язане зі створенням певного середовища у закладах вищої освіти, яке б забезпечувало підготовку майбутнього соціального працівника в межах його компетентностей, пов'язаних із необхідністю реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів, готовність до швидкого реагування на нестандартні ситуації та непередбачувані обставини, здатність до самовдосконалення та відтворення досвіду надання ним соціальних послуг відповідно до потреб різних груп клієнтів.

5. На виконання п'ятого завдання експериментально перевірено ефективність упровадження соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції. Формувальний експеримент складався з трьох етапів (*підготовчого, основного і підсумкового*), які розкривали сутність соціально-

педагогічних умов, конкретизуючи їх у відповідних формах, методах та засобах.

За першою умовою проводилися тренінги, майстер-класи, диспути з метою формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників, зокрема тренінг «Бути мобільним – бути успішним?», диспут «Чи потрібна мені мобільність як високопрофесійному фахівцю?», школа професійної мобільності «Соціальний працівник».

Реалізація другої умови зумовила включення до освітнього процесу вибіркового компонента «Професійна мобільність працівників соціальної сфери», мета якого – засвоєння здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти теоретико-методологічних засад процесу формування професійної мобільності як винятково важливої особистісно-професійної характеристики працівника соціальної сфери на етапі його підготовки у ЗВО.

За третьою умовою здійснювалось залучення здобувачів вищої освіти до науково-дослідницької діяльності: міжвузівських семінарів, конференцій, вебінарів, публічних виступів, проєктів, заходів за участі волонтерів та таких організацій, як Міжнародний Благодійний Фонд «СНІД Фонд Схід-Захід» (AIDS Foundation East-West – AFEW-Україна), Міжнародний благодійний фонд «Альянс громадського здоров'я», Представництво Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні, Міжнародна організація з міграції, Благодійна організація «ЕММАУС», «Дон Калабрія», «Соціальна служба допомоги» (Італія), а також представників Громадської організації «Центр Гендерної культури» тощо.

На завершальному етапі експериментальної роботи зроблено порівняння отриманих у двох групах результатів, підбито підсумки та визначено ефективність упровадження соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. У більшості здобувачів було зафіксовано високий рівень сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників (Ег – 33,1% та Кг – 27,1%) та середній рівень (Ег – 53,2% та Кг – 45,9%), з низьким

рівнем – Ег – 13,7% та Кг – 27%). Було взято до уваги динаміку формування поліпрофесійної мобільності у здобувачів освіти та порівняно рівні сформованості поліпрофесійної мобільності за результатами констатувального і формувального експериментів.

Здійснено зіставлення результатів формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в експериментальних і контрольних групах. Виявлено позитивну динаміку сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в експериментальній групі, зокрема зафіксовано більший відсоток здобувачів, які мали високий і середній рівні сформованості поліпрофесійної мобільності на завершення експериментальної роботи. У контрольній групі значних позитивних змін не відбулось. Аналіз та оцінка результатів експериментальної роботи свідчать про наявність позитивних змін у показниках досліджуваних критеріїв сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. З'ясовано, що учасники експериментальної групи покращили рівень поліпрофесійної мобільності. Частина здобувачів із низьким рівнем поліпрофесійної мобільності в експериментальній групі зменшилася на 19,1 %, а в контрольних – на 4,7 % (в експериментальній – на 14,4 % більше, ніж у контрольній); з середнім – на 10,3 % в експериментальній та на 2,7 % – у контрольній (в експериментальній – на 7,6 % більше, ніж у контрольній). У контрольній групі відбулися певні зміни, однак динаміка показників є нижчою порівняно з експериментальною групою. Результати показали, що кількість здобувачів вищої освіти із високим рівнем поліпрофесійної мобільності в експериментальній групі після участі в експерименті з упровадження соціально-педагогічних умов зросла на 8,8%, у контрольній групі така динаміка становить лише 2% (тобто в експериментальній – на 6,8 % більше).

Отже, експериментальна робота дозволяє констатувати, що позитивні зміни, які відбуваються під час реалізації соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників,

є достовірними, оскільки основні положення проведеної із здобувачами роботи втілені у реальну практику завдяки наявності цілеспрямованих програм, рекомендацій і різноманітних технологій. Перевірку результатів проведено за допомогою методів математичної статистики (критерій Стюдента).

Мета наукового пошуку досягнута, поставлені завдання виконано.

Проведене дослідження не охоплює усіх аспектів проблеми, що вивчалася. Перспективними, на нашу думку, є розробка шляхів і способів взаємодії ЗВО та соціальних інститутів у процесі формування професійних якостей здобувачів; удосконалення діагностичного інструментарію для визначення рівня сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників, оновлення змісту науково-методичної роботи щодо підтримки процесу формування поліпрофесійної мобільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности. М. : Наука, 1980. 335 с
2. Акмеологический словарь / под общ. ред. А. А. Деркача. М. : Изд-во РАГС, 2004. с. 161
3. Активні форми взаємодії викладача і студентів у навчально-виховному процесі вищої школи : організаційно-методичні аспекти : навч.-метод. посіб. для викл. і настав. академ. груп / О.О.Дем'яненко. Біла Церква, 2019. 35 с.
4. Акулов О. Ю. Формирование профессиональной мобильности курсанта в образовательном процессе военного вуза: автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Воронеж , 2016. 24 с.
5. Амирова Л. А. Развитие профессиональной мобильности педагога в системе дополнительного образования : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Уфа, 2009. 401 с.
6. Ананьев Б. Г. Психология чувственного познания. Москва : «Наука», 2001. 279 с.
7. Андрущенко В. П. Організоване суспільство: проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу. Київ : Атлант ЮЕМСі, 2006. 502 с.
8. Антонова О. Є. Практико-орієнтований підхід у формуванні професійної майстерності майбутнього вчителя. Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Рута, 2016. С. 262–285.
9. Аракелова Т. Л. Взаимное обучение как условие развития когнитивной мобильности будущих учителей : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Екатеринбург, 2006. 180 с.

10. Артюшенко А. О. Особистісна мобільність як довільне управління поведінкою і діяльністю. *Педагогіка, психологія та методико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 5. С. 6–9.
11. Архангельский А. И. Формирование профессиональной мобильности у студентов в процессе обучения в технических вузах: дис. ... канд. пед. наук. М., 2003. 146 с.
12. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды. М. : Педагогика, 1989. 560 с.
13. Бакуменко В. Д. Основні напрями та тенденції наукових розвідок з державного управління щодо діяльності органів влади. Науковий вісник Академії муніципального управління. Управління, 2013. Вип. 4. С. 8 – 16.
14. Безпалько О. В Соціальна педагогіка : підруч. / А. Капська, О. Безпалько, Р. Вайнола / за ред. А. Й. Капської. 4-е вид., випр. та допов. Київ : ЦУЛ, 2009. 488 с
15. Безпалько О. В. Компоненти професійної мобільності майбутніх соціальних педагогів. Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2012. Вип. 14. Ч. 2. С. 73– 80.
16. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. / Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науковопрактичні засади: навч.-метод. посіб. Київ : Либідь, 2003. 344 с
17. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. С. 45–50.
18. Білик О.М. Мобільність в системі людського капіталу: методика оцінювання та напрями активізації : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07. Київ, 2009. 20 с.
19. Білик О.М. Трудова мобільність у системі активів людського капіталу. Формування ринкової економіки : зб. наук. праць : ювіл. спецвип. Т. 1. Київ : КНЕУ, 2005. С. 44–51.

20. Білик О. Основні напрями збереження і розвитку національного людського капіталу за рахунок активізації трудової мобільності. Україна : аспекти праці, 2009. № 1. С. 43–46.

21. Білозерова М. В. Генеза поняття мобільність як соціального феномена та наукового поняття. *Формування творчої особистості в системі освіти і в соціальному середовищі: сучасні виклики та інновації*: тези доп. регіон. наук.-практ. конф., м. Харків, 22 квіт. 2020 р. Харків, 2020. С.48–51.

22. Білозерова М. В. Готовність майбутніх соціальних працівників до реалізації поліпрофесійної мобільності. *Актуальні питання соціальної роботи на сучасному етапі розвитку українського суспільства*: тези доп. VIII Міжвуз. наук.-практ. семінар, м. Харків, 10 листоп. 2020 р. Харків, 2020. С. 12–15.

23. Білозерова М. В. Європейський освітній простір: перспективи для України. *Наука як ресурс модернізаційної стратегії держави* : матер. наук.-практ. конф. за міжнар. уч.(16 травня 2012р., м. Київ). Київ: НАДУ, 2012. С. 210–212.

24. Білозерова М. В. Критерії та показники формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. *Наукові дослідження аспірантів: Педагогічна теорія і практика*: матеріали. наук.-практ. конф. (24 квітня 2019 р., м. Харків) / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової; Комунал. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2019. С. 13–16.

25. Білозерова М. В. Міжнародне співробітництво та мобільність в соціокультурній сфері. *Трансформація соціальної педагогіки та соціальної роботи в культурі інформаційного суспільства*: Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 7 лют. 2019 р., Харків : ХДАК, 2019. С. 25–26.

26. Білозерова, М. В. Міжпредметна компетентність у формуванні поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана*

Франка./ ред.-упоряд. М. Пантюк та ін. Дрогобич : Вид. дім «Гельветика», 2020. Вип. 31. Т. 3. С. 41–46.

27. Білозерова М. В. Модернізація законодавчої бази і нормативно-правового забезпечення вищої освіти України в умовах євроінтеграції. *Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 22-23 лют. 2019 р. Львів : ЛПС, 2019. С. 102–105.

28. Білозерова М. В. Мотивація саморозвитку як чинник формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника. *Наукові дослідження аспірантів: Педагогічна теорія і практика*: матеріали. наук.-практ. конф. (23 груд. 2020 р., м. Харків) / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової; Комунал. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2020. С.19–21.

29. Білозерова М. В. Особливості сучасної професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в країнах Європи та України. *Наукові дослідження аспірантів: Педагогічна теорія і практика* : матеріали наук.-практ. конф. (25 квіт. 2018 р., м. Харків) / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової; Комунал. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2018. С. 14–19.

30. Білозерова М. В. Поліпрофесійна мобільність соціального працівника за професійним спрямуванням. *Наукові дослідження аспірантів: Педагогічна теорія і практика* : матеріали. наук.-практ. конф. (26 груд. 2017 р., м. Харків) / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової ; Комунал. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2017. С.8–11.

31. Білозерова М. В. Поліпрофесійна мобільність та її вплив на особистісний розвиток майбутніх соціальних працівників. *Професійна мобільність як чинник соціальної адаптації та творчої самореалізації особистості в умовах соціальних трансформацій*: тези доп. Міжвузів. наук.-практ. сем., м. Харків, 29 квітн. 2020 р. Харків, 2020. С. 7–12.

32. Білозерова М. В. Поняття «поліпрофесійна мобільність» майбутнього соціального працівника в наукових дослідженнях. *Вісник Луганського національного університету. Розвиток педагогічної науки*. Старобільськ, 2018. №8. С. 179–186.

33. Білозерова М. В. Проблема формування професійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції. *Дослідження різних напрямків розвитку психології та педагогіки* : зб. наук. робіт міжнар. наук.-практ. конф. (16-17 черв. 2017 р., м.Одеса). Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2017. С. 31–35.

34. Білозерова М. В. Складові формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників. *Тенденції та перспективи розвитку психології та соціальної роботи в сучасному суспільстві*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 5 листоп. 2020 р. Одеса : Одеський нац. ун-т імені І. І. Мечникова, 2020. С. 306 –309.

35. Білозерова М. В. Соціально-педагогічні умови формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції. «KELM (Knowledge, Education, Law, Management)». 2020. № 5(33). С. 8–14.

36. Білозерова М. В. Чинники впливу на якість підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах. *Модифікація концепції соціально-педагогічної діяльності та соціальної роботи в Україні у контексті реалізації Цілей сталого розвитку суспільства* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 14 груд. 2017 р. Харків, 2017. С. 26–28.

37. Біляєв Я. М. Нормативно правова база механізмів державної політики щодо забезпечення соціальної мобільності молоді. *Інвестиції : практика та досвід*, 2019. №10. С.120–125.

38. Біль М. М. Мобільність населення: теоретична сутність і видова різноманітність. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 7. С. 645–652. С.647.

39. Біль М. М. Просторова мобільність населення: теорія, методологія, практика : монографія. Львів : ПАІС, 2018. – 392 с.

40. Боголіб Т. М. Принципи управління вузом : монографія. Київ : Т-во “Знання”, КОО, 2004. 204 с.
41. Боднарук І. Зарубіжний і вітчизняний досвід підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота. 2013. Вип. 29. С. 29–33. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2013_29_10.
42. Большая советская энциклопедия. / гл. ред. А. П. Прохоров. 3-е изд. М. : Советская энциклопедия, 1974. Т. 16. с. 384.
43. Братко М. В. Освітнє середовище вищого навчального закладу: пошук стратегій управління : електронний ресурс. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2014. № 22. С. 15–21. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2014_22_4
44. Братко М. В. Сутнісний зміст поняття «освітнє середовище ВНЗ». Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. пр. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. № 18. С. 50 – 55.
45. Бреттелл К.Б. Теория миграций. / К.Б. Бреттелл, Д.Ф. Холлифил. Методология и методы изучения миграционных процессов. Междисциплинарное учебное пособие. / под ред. Ж. Зайончковской, И. Молодиковой, В. Мукомеля. М. : Центр миграционных исследований. 2007. С. 33 – 70.
46. Брижак Н. Професійна мобільність як фахова якість майбутнього вчителя. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота. 2016. Вип. 1. С. 67 – 70. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2016_1_16.
47. Бринёв Н. С. Академическая мобильность студентов как фактор развития процесса интернационализации образования : электронный ресурс. / Н. С. Бринёв, Р. А. Чуюнов. URL: <http://www.prof.msu.ru/publ/omsk2/o60.htm>.

48. Бублій М.П. Фактори міграції робочої сили та особливості її статистичного обліку. Державне будівництво. 2008. № 1. Режим доступу : http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/n_1_2008/doc/5/03.pdf
49. Букій Т. В. Взаємодія соціальних інститутів у процесі соціально-педагогічної підтримки багатодітної сім'ї. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2016. № 2. С. 7–12. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2016_2_3
50. Бурдые П. Начала : сборник / пер. с фр. Н. А. Шматко. М. : Socio-Logos, 1994. 265 с.
51. Вайнола Р. Х. Формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи : дис... канд. пед. наук: 13.00.01. Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 1998. 182 л.
52. Василенко И.В. Социокультурная мобильность как философская проблема : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11. Волгоград, 1996. 174 с.
53. Василенко Н. Формування професійної мобільності майбутніх соціальних працівників у процесі навчання у ВНЗ. Науковий вісник. 2012. Вип. 18. С. 14–18.
54. Васильева Е. Ю. Образовательная среда вуза как объект управления и оценки. Университетское образование : практика и анализ. 2011. № 4 (74). С. 76–82.
55. Ващенко А. М. Формування професійної мобільності майбутніх офіцерів у процесі навчання у вищих військових навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2006. 183 с.
56. Вебер М. Наука как призвание и профессия. Самосознание европейской культуры XX века : мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе / сост. Р.А. Гальцева ; пер. С. С. Аверинцева. М. : Плитиздат, 1991. С. 130–149.
57. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.

58. Віщукаєва К. М. Підготовка майбутнього соціального педагога як суб'єкта професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Слов'янськ, 2012. 21с.
59. Волкова О. В. Ринок праці: навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2007. 624 с.
60. Вороновська Л. П. Формування професійної мобільності майбутніх фахівців комунального господарства : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2016. 171 с.
61. Вороновська Л. П. Комунікативна мобільність особистості як психолого-педагогічна проблема. Педагогіка формування особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. праць / редкол.: Т. І. Сущенко (гол. ред.) та ін. Запоріжжя : КПУ, 2014. Вип. 39 (92). С. 119–124.
62. Вронська В. М. Роль психологічної підготовки медичних сестер у збереженні та зміцненні здоров'я дітей. Вісник післядипломної освіти, 2014. Вип. 10 (23). С. 198 – 207. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2014_10_21.
63. Вступ до соціальної роботи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. Київ : Академвидав, 2005. 304 с.
64. Вступ до спеціальності: соціальна робота. Модуль 2 : навч. посіб. / Тимошенко Н. Є. Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. 264 с.
65. Вступне слово до проекту ТЬЮНІНГ – гармонізація освітніх структур у Європі. Внесок університетів у Болонський процес. URL: http://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_Brochure_Ukrainian_version.pdf/.
66. Выготский Л. С. Педагогическая психология. М. : Педагогика, 1991. 480 с.
67. Герасимова І. Теоретико-методологічні засади формування професійної мобільності майбутніх фахівців аграрної сфери : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ, 2016. 40 с.

68. Герасимчук А.А. Соціологія : навч. посібник / А.А. Герасимчук, Ю.І. Палеха, О.М. Шиян : 3-ти вид., випр. й доп. К. : Видавництво Європейського ун-ту, 2003. 246 с.
69. Гершунський Б. С. Философия образования XXI века (в поисках образовательных концепций). М. : Прогресс, 1998. 416 с.
70. Гонтаровська Н. Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07. Ін-т пробл. виховання НАПН України. К., 2012. 40с.
71. Гончарова Ю. А. Социально-педагогическая диагностика в 2-х частях. Ч. 2 : учеб.-метод. пособ. Социальная педагогіка. Воронеж, 2005. 72 с.
72. Гордєєва Т.Є. Педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх соціальних : автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2015. 21 с.
73. Горішна Н. Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи та підготовки соціальних працівників. *Social Work and Education*. Vol. 4. No. 2. pp. 8 – 22.
74. Горішна Н.М. Організація професійної підготовки майбутніх соціальних працівників: міжнародний досвід. *Social Work and Education*. № 1. С. 13 – 20.
75. Горюнова Л. В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования в России: дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00. 08. Ростов-на-Дону, 2006. 337 с.
76. Гринько В. О. Психологічні засади розвитку професійної мобільності викладача вищої школи : автореф. дис. канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. 22 с.
77. Гуменюк О, С Цюра, В Гуменюк, О Єфремова Дидактичний потенціал персонального освітнього простору в формуванні досвіду

професійної мобільності майбутніх медичних сестер. Молодь і ринок. Вип.6 (173). Дрогобич, 2019. С. 24 – 29.

78. Гура О.І. Педагогічні умови формування професійних комунікативних якостей соціального педагога : дис....канд.пед.наук : 13.00.05. Херсон, 2000. 229 с.

79. Гусак О. Г. Міжпрофесійна мобільність фахівців у системі державної служби України (на прикладі офіцерів, звільнених у запас) : автореф. дис. : 25.00.03. Дніпропетровськ, 2008. 20 с.

80. Данко, Д. В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до застосування технологій медико-соціальної роботи в професійній діяльності : автореф. дис. : 13.00.04. Тернопіль, 2015. 21 с.

81. Дворецкая Ю. Ю. Психология профессиональной мобильности личности : дис. ... кандидата псих. наук : 19.00.01. Краснодар, 2007. 143 с.

82. Девіс К. Некоторые принципы стратификации / К. Дэвис, У. Мур. Социология : хрестоматия для студ. вузов / А. И. Кравченко. М. : Академия, 1997. С. 235–243.

83. Дементьева О. М. Формирование социально-профессиональной мобильности студентов в учреждениях среднего профессионального образования : автореф. ... дис. канд. пед. наук : 13.00.08. М., 2009. 22 с.

84. Дереза І. С. Формування готовності студентів до самоосвіти як актуальна педагогічна проблема. Педагогіка вищої та середньої школи. Вип. 27. Кривий Ріг : КДПУ, 2010. С. 43-68.

85. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Факт, 2003. 384 с.

86. Державний стандарт вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затверджений наказом Міністерства науки і освіти від 24.04.2019 № 557. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-sotsialna-robota-bakalavr.pdf/>

87. Джери Д., Джери Дж. Большой толковый социологический словарь (Collins) : в 2 т. ; пер. с англ. М. : Вече, АСТ, 2001. (Т. 1. 2005. 544 с. Т. 2. 2005. 528 с.
88. Дзвінчук Ю.В. Професійна мобільність медичних сестер як фактор їх успішної професійної діяльності. *Психологія: реальність і перспективи*: зб. наук. пр. Рівне : РДГУ. 2016. Вип. 6. С.48-49.
89. Диагностика здоровья. Психологический практикум / под ред. проф. Г. С. Никифорова. СПб. : Речь, 2007. 950 с.
90. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
91. Долішній М. І. Соціально-трудоий потенціал : теорія і практика / М. І. Долішній, С. М. Злупко. К. : Наукова думка, 1994. 263 с.
92. Дубовицкая Т. Д. Диагностика уровня профессиональной направленности студентов. *Психологическая наука и образование*. 06/2004. № 2. С.82–86.
93. Дюнина В. Н. Формирование профессиональной мобильности студентов информационных специальностей в техникуме: автореф ... канд. пед. наук : 13.00.08. Нижний Новгород, 2009. 26 с.
94. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Эмиль Дюркгейм ; пер. с фр. М. : Канон, 1996. 432 с.
95. Дьяченко М. И. Психология высшей школы. Особенности деятельности студентов и преподавателей вуза. / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. Минск: БГУ, 1978. 320 с.
96. Елисеев О.П. Практикум по психологии личности / О. П. Елисеев. СПб. : Питер, 2001. 560 с.
97. Энциклопедия. Социология. / А.А. Грицанов и др. Минск : Интерпрессервис, 2003. 1312 с.
98. Энциклопедія для фахівців соціальної сфери / Алексеєнко Т. Ф. та ін. ; за заг. ред. І. Д. Звереві. М-во освіти і науки, молоді та спорту України,

Ин-т проблем виховання НАПН України та ін. Київ; Сімферополь : Універсум, 2012. 535 с.

99. Енциклопедія освіти. / Акад. пед. наук України. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

100. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України : Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту від 09.09.2005 р. № 1965. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text>.

101. Єжова О. В. Класифікація моделей в педагогічних дослідженнях. Наукові записки КДПУ / ред. С. П. Величко. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. Вип. 5, ч. 2. С. 202–207.

102. Житник Н. В. Практико-орієнтована підготовка фахівців в умовах регіонального вищого навчального закладу. Професійна освіта: проблеми і перспективи. 2015. Вип. 9. С. 29–35.

103. Заславская Т. И. Трудовая мобильность как предмет экономико-социологического исследования. Новосибирск : Наука, 1974. 256 с.

104. Зверева І. Д. Криза: Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. Зверєвої І. Д. Київ: Центр навч. літ-ри, 2008. С. 113– 118.

105. Зверева І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика : [монографія] / І. Д. Зверева. – К. : Правда Ярославичів, 1998. – 333 с.

106. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учеб. пособие для студ. вузов / Э. Ф. Зеер. М. : Академический проект, Фонд Мир, 2008. 336 с.

107. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма образования. Высшее образование сегодня. 2003. № 5. С. 34–45.

108. Зінченко С. В. Психолого-педагогічні засади особистісного розвитку дорослих учнів. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: зб. наук. праць / гол. ред. В.М. Мадзігон та ін. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2015. Вип. 1 (14). С. 90 – 94.

109. Игошев Б. М. Организационно-педагогическая система подготовки профессионально мобильных специалистов в педагогическом университете : монографія. М. : ВЛАДОС, 2008. 201 с.

110. Ионин Л. Г. Культура и социальная структура. Социологические исследования. 1996. № 2. С. 3–12.

111. Иванова О., Семигіна Т. Система соціального обслуговування та соціальних служб в Україні. Соціальна робота в Україні: перші кроки / за ред. В.І. Полтавця. К.: КМ Академія 2000. С. 112 – 129.

112. Иванченко Є. А. Принципи системи інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів. Наука і освіта. Одеса, 2009. Вип. 1–2. С. 194–199.

113. Иванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2005. 262 с.

114. Иванченко Є.А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04. О., 2005. 20 с.

115. Калиновский Ю. И. Праксиология исследовательской деятельности: монография /Ю. И. Калиновский ; Соликам. гос. пед. ин-т. 2-е изд., испр. и доп. Соликамск : СГПИ, 2008. 236 с.

116. Калиновский Ю. И. Развитие социально-профессиональной мобильности андрагога в контексте социокультурной образовательной политики региона : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. СПб., 2001. 470 с.

117. Канюк О. Деякі аспекти підготовки соціальних працівників в Німеччині в умовах болонської реформи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2013. Вип. 28. - С. 56-59. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2013_28_16

118. Каплина С.Е. Концептуальные и технологические основы формирования профессиональной мобильности будущих инженеров в

процессе изучения гуманитарных дисциплин : автореф. дис. ... док. пед. наук : 13.00.08. Чебоксары, 2008. 46 с.

119. Капська А. Й., Пінчук І. М., Толстоухова С. В. Словник довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів. К.: УДЦССМ, 2000. 258 с.

120. Капська А.Й. Соціальна робота : навч. посіб. / А.Й. Капська. К. : Центр навч. літ-ри, 2005. 328 с.

121. Караман О. Л. Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України : [монографія] / Олена Леонидівна Караман ; Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – Луганськ : Вид-во ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2012. – 448 с.

122. Карелова, Р. А. Формирование профессиональной мобильности будущих ИТ-специалистов в процессе становления субъектного опыта учебно-профессиональной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Рос. гос. проф.-пед. ун-т. Екатеринбург, 2017. 183 с.

123. Карпенко О. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. К., 2008. 44 с.

124. Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Луганськ, 2001. 22 с.

125. Клименко Ю.А . Професійна мобільність майбутніх учителів у країнах Євросоюзу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Умань, 2011. 231 с.

126. Коваліско Н. В. Трудова мобільність регіонального ринку праці : дис. ... канд. соц. наук : 22.00.07. Львів, 1999. 175 с.

127. Коваліско Н. Соціальна мобільність як складова соціально-стратифікаційних змін на регіональному рівні : електронний ресурс. Право і Безпека. 2006. Т. 5, № 2. С. 193 – 197. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2006_5_2_55.

128. Ковчина І.М. Підготовка соціальних педагогів до соціально-правової роботи : монографія. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. 373 с.
129. Кожемякіна Н. І. Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Ізмаїл, 2006. 167 с.
130. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения. / под. общ. ред. А. А. Красновского. М: Учпедгиз, 1955. 638 с.
131. Комплекс психодіагностичних методик дослідження професіоналізму педагогічних працівників / О. І. Бондарчук, Т. М. Гавлітіна, Л. М. Смольська, В. М. Вронська. Київ – Рівне, 2016. 24 с.
132. Концепція ХГПА. Режим доступу: <https://sites.google.com/view/hgpa-navchalny/>.
133. Коробко Н. В. Формування професійної мобільності майбутніх магістрів педагогіки вищої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2017. 262 с.
134. Кравченко А. И. Социология. М. : Логос, 1999. 254 с.
135. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ століття. Київ, 1997. С. 253 – 254.
136. Кубіцький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах : електронний посібник. Київ : Наукова думка. 2010. 305 с.
137. Кугель С.А. Профессиональная мобильность в науке. М. : Мысль, 1983. 256 с
138. Кузьміч Т. А. Проектування педагогічного простору для стимулювання внутрішньої і зовнішньої мобільності учасників навчально-виховного процесу: метод. рек. / Т.А.Кузьміч, К.М.Товстуха. Херсонська академія неперервної освіти. Херсон, 2012. 18 с.
139. Латуша Н. Модель формування професійної мобільності майбутніх агрономів : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2015. Вип. 2(2). С. 228 – 236.

140. Лесіна Т. Соціально-педагогічні умови стимулювання майбутніх соціальних педагогів до анімаційної діяльності : автореф. дис ... канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2009. 22 с.

141. Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття “педагогічні умови” Дидактика, методика і технології навчання Педагогіка і психологія професійної освіти № 4 2013. С.43 – 63.

142. Литовченко О. Соціалізація і соціальне становлення особистості: теоретична інтерпретація. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота. 2012. Вип. 6. С. 23-25. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknupprc_2012_6_9.

143. Лібанова Е., Палій О. Ринок праці та соціальний захист : навч. посіб. із соціал. політики / Лібанова Е., Палій О. К.: «Основи», 2004. 491 с.

144. Лукашевич, М. П., Мигович, І. І. Теорія і методи соціальної роботи. К. : МАУП, 2003, 168 с.

145. Лях Т., Спіріна Т., Рогожинська В. Принципи міждисциплінарної взаємодії. Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / ред.-упоряд. М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 27. Том 3. 266 с.

146. Ляшенко Н. О. Соціальна мобільність в органах внутрішніх справ : автореф. дис... канд. соціол. наук : 22.00.03. Університет внутрішніх справ. Харків, 1999. 18 с.

147. Майковська В. І. Вплив інноваційних процесів на трансформацію вищої освіти як суспільного інституту. Наук. журнал Сумськ. держ. пед. ун-ту ім. А. С. Макаренка. 2014. № 1(35). С. 227– 236.

148. Майковська В. І., Юрко, І. В. Workshop як інструмент практикоорієнтованого навчання і методико-технологічний засіб формування підприємницької компетентності. Молодь і ринок, 2 (169), 2019. С. 116–122.

149. Майковська В. Практико-орієнтоване навчання як засіб професіоналізації підготовки майбутніх фахівців в Україні. Проблеми

інженерно-педагогічної освіти. Х. : Українська інженерно-педагогічна академія, 2016. № 50-51. С. 161–167.

150. Макаренко А.С. Педагогические сочинения : в 8-ми т. М.: Педагогика. Т. 4. 1984. С. 116.

151. Максимовська Н. О. Формування культури материнства жіночої молоді у соціально-педагогічному середовищі вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Харків, 2008. 233 с.

152. Марковський В.Д., Фоміна Л.В., Краснікова С.О., Логвінова Ж.І. Студентоцентризований навчальний процес як запорука забезпечення якості вищої медичної освіти : матеріали ІІІ навч.-метод. конф. ХНМУ. Харків, 29 січ. 2020 р. Харк. нац. мед. ун-т. Харків : ХНМУ, 2020. Вип. 10. 236 с.

153. Маслоу А. Психология развития и самоактуализации: основные допущения. Предмет и метод психологии: Антология / под ред. Е. Б. Старовойтенко. М.: Академический Проект: Гаудеамус, 2005. С. 234–260.

154. Матійків І. М. Психологічні умови формування професійної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2008. 245 с.

155. Меркулова Л. П. Формирование профессиональной мобильности специалистов технического профиля средствами иностранного языка : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Самара, 2008. 454 с.

156. Методика «Здатність педагога до саморозвитку»/ І. В. Нікішна. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ipro.if.ua/predmety/ocpps/index.php?r=site/stattya&id=119>.

157. Методология и методы социально-педагогических исследований : науч. учеб.-метод. пособ. для студ., асп., магистр. / авт.-сост. : С. Я. Харченко, Н. С. Кратинев, А. Н. Чиж, В. А. Кратина. Луганск: Альма-матер, 2001. 216 с.

158. Міхненко Г. Е. Формування інтелектуальної мобільності майбутніх інженерів в умовах освітнього середовища технічного

університету : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Національний авіаційний університет. Київ, 2016. 245 с.

159. Міщик Л. І. Вступ до спеціальності «соціальна педагогіка» : навчальний посібник/ автори-укладачі Л. І. Міщик, О. П. Демченко; за заг. ред. Л. І. Міщик. Глухів, 2013. 250 с.

160. Мося І. А. Формування самоосвітньої компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у процесі загальноосвітньої підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. НАУ. К., 2014. с. 19.

161. Мудрик А. В. Социальная педагогіка : учеб. для студ. пед. вузов / под ред. В.А. Слостенина. 3-е изд., испр. и доп. М.: Издательский центр «Академия», 2000. 200 с.

162. Мурадян Н. Г. Рынок и занятость (социально-экономический анализ и прогноз). М. : Луч, 1991. 245 с.

163. Найданова Ю. В. Мобильная личность обучающегося как научное понятие. Вестник ЮУрГУ. Серия «Образование. Педагогические науки». Челябинск : Южно- уральский гос. ун-т, 2014. №2, т. 6. С. 40 – 44.

164. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. К.: Шк. світ, 2001. 21 с.

165. Неделько Е. Г. Формирование мотивационной готовности к профессиональной мобильности у студентов ВУЗА : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Магнитогорск, 2007. 156 с.

166. Нелєпова А.В. Методика формування інформаційної мобільності майбутніх агрономів-дослідників: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. К., 2011. 22 с.

167. Нестеренко О.М. Підвищення рівня правової та етичної культури державних управлінців як один із основних пріоритетів правового виховання в умовах соціальної мобільності. Загальноукраїнський науково-практичний господарськоправовий журнал «Підприємництво, господарство і право» Розділ «Юридичні науки» № 6, м. Київ, 2019 р. с. 230 – 234.

168. Нижник Н. Р. Державне управління в Україні: функція координування / Н. Р. Нижник, С. П. Мосов. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 6. С. 111 – 116. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_6_24.

169. Никитина Е. А. К вопросу о полифункциональности мобильности. Известия БГУ. 2006. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-polifunksionalnosti-mobilnosti> (дата обращения: 04.02.2021). С. 120 – 122

170. Никитина Е. А. Педагогические условия формирования профессиональной мобильности будущего педагога : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Иркутск, 2007. 199 с.

171. Ничкало Н. Г. Проблема формування сучасного виробничого персоналу в Україні : стратегія і перспективи наукових пошуків. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи : зб. наук. пр. / за ред. І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. К., 2003. С. 139–153.

172. Новый тлумачний словник української мови: у 3 т. Вид. 2-ге, виправл. / В. Яременко, О. Сліпущко. К.: «Аконіт», 2007. Т. 3. П–Я. 862 с.

173. Новиков В.Н. Образовательная среда вуза как профессионально и личностно стимулирующий фактор : электронный ресурс. Электронный журнал «Психологическая наука и образование». 2012. № 1. Режим доступа: www.psyedu.ru

174. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / пер. с англ. А. Н. Нестеренко. М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. 180 с.

175. Образцов П. И. Проектирование и конструирование профессионально-ориентированной технологии обучения : учеб.-метод. пособ. / П. И. Образцов, А. И. Ахулкова, О. Ф. Черниченко. Орел : ОГУ, 2003. 94 с.

176. Овчарова Р. В. Довідкова книга соціального педагога. М. : ТЦ "Сфера", 2001. - 467 с.

177. Ожегов С. И. Словарь Русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н.Ю. Шведовой. М. : Русский язык, 1987. 50 с.

178. Оксамитна С. Міжгенераційна класова та освітня мобільність. К. : НаУКМА ; Аграр Медіа Груп, 2011. 287 с.

179. Онікієнко В. В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України. НАН України ; Рада по вивченню продуктивних сил України. К. : РВПС НАН України, 2006. 480 с.

180. Освітня програма (освітньо-професійна програма) спеціальності «Соціальна робота, спеціалізація: соціально-психологічне консультування» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Режим доступу: <https://fspu.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/Соціальна-робота-бак..pdf>

181. Павлиш Т.Г. Розвиток професійної мобільності викладачів інформатики у системі науково-методичної роботи коледжів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельн. нац. ун-т. Хмельницький, 2018. 20 с.

182. Палагнюк Ю. В. Соціальна робота в зарубіжних країнах. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили. 2016. Вип. 244. 68 с.

183. Пальшкова І. Практико-орієнтований підхід у професійному навчанні майбутніх педагогів початкової ланки. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2010. Вип. 33. С. 100–106.

184. Папуча М.В. Проблеми психології особистісного розвитку. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2008. 384 с.

185. Перспективи та виклики євроінтеграційних процесів для України : навч.-метод. матеріали / Л. І. Даниленко, І. В. Поліщук. К. : НАДУ, 2013. 132 с.

186. Петрочко Ж. В. Соціально-виховне середовище : енциклопедія освіти / акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 855 – 856.

187. Підласий А.І. Педагогічні інновації. Рідна школа. 1998. № 12. С. 3

188. Пілецька Л. С. Професійна мобільність особистості : психологічний аспект аналізу. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. № 3 (32). Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. С. 205 – 210.

189. Поліщук В. А. Інтеграція як провідна тенденція міжнародного розвитку соціальної роботи і соціальної освіти у ХХІ ст. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер. : Психолого-педагогічні науки. 2012. № 4. С. 48–54. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2012_4_12.

190. Поліщук В.А., Поліщук Ю.Й. Модернізація професійної підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів у країнах Європи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка, соціальна робота*. Ужгород, 2017. Вип. 20. С. 107 – 109.

191. Поліщук О. М. Ресурси саморозвитку особистості. Психологія саморозвитку особистості: збірник наукових праць / за ред. Н. В. Чепелевої, Я. Ф. Андреевої. Чернівці. Київ, 2016. С. 64–81.

192. Положення про організацію освітнього процесу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Режим доступу: <http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/osvitni%20proces.pdf>.

193. Положення про проведення практики здобувачів вищої освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Режим доступу: http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/pologennya_practica.pdf.

194. Поляков А. О. Педагогічні умови мотивації професійного зростання студентів педагогічних університетів у процесі неперервної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2008. 23 с.

195. Порцевская Е.Д. Факторы развития профессиональной мобильности молодого специалиста Российской Федерации. *Актуальные*

проблемы изучения профессиональной мобильности и правосознания молодых специалистов: сб. матер. Междунар. науч.-практ. конф. Санкт-Петербург, 27-28 сент. 2013 г. Санкт-Петербург, 2013. С.63-69.

196. Приходченко К.І. Творче освітньо-виховне середовище: теоретичний і практичний концепти: монографія / К.І. Приходченко. Донецьк : Ноулідж, 2011. 382 с.

197. Приходько А. Ф. Формування професійної готовності майбутніх соціальних працівників до надання клієнтам соціально-економічних послуг : дис канд. пед. наук : 13.00.05. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Кив, 2013. 220 с.

198. Пріма Р. М. Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутнього фахівця початкової освіти : дис. д-ра пед. наук : 13.00.04. Луцьк, 2010. 466 с.

199. Пріма Р. М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: монографія / Р. М. Пріма. Дніпропетровськ: ІМА-ПРЕС, 2009. С. 101-102.

200. Пріма Р. Програма вибіркової навчальної дисципліни «Формування професійної мобільності майбутнього фахівця початкової освіти» магістра, галузь знань 01 Освіта, спеціальності 013 Початкова освіта, за освітньої програмою Початкова освіта , 12 вересня 2017р. 10с.
<https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/13356/3/profmobilnist.pdf>

201. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII: Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/>

202. Про затвердження Випуску 80 "Соціальні послуги" Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників від 29.03.2017 № 518. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0518739-17#Text>.

203. Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України : електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05/stru>

204. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy/>.

205. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII: Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/>.

206. Про соціальні послуги : Закон України від 17.02.2019 № 2671-VIII: Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text/>.

207. Професійна освіта : словник : навч. посіб. / уклад. С.У.Гончаренко; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища шк., 2000. 380 с.

208. Професіограма : електронний ресурс. Режим доступу: http://profi.org.ua/profes/soc_prac.shtml

209. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова ; ред. Н. А. Побірченко. К. : Науковий світ, 2007. 274 с.

210. Психологія: схеми, опорні конспекти, методики: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк, В. М. Марченко; за заг. ред. М. С. Корольчука. К. : Ельга, Ніка-Центр, 2005. 320 с.

211. Райгородский Д.Я. Психодиагностика персонала. Методика и тесты : учебное пособие для факультетов: психологических, экономических и менеджмента. Самара : Издательский Дом "Бахрах-М", 2007. Т.1. 440 с.

212. Рижанова А. О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2005. 442 с.

213. Рідкодубська Г. А. Педагогічні умови підготовки до професійної мобільності майбутнього працівника соціальної сфери. Молодь і ринок. 2017. № 5. С. 58 – 63.

214. Рідкодубська Г. А. Професійна мобільність майбутнього працівника соціальної сфери: теорія та практика : монографія. Хмельницький : ФОП Мельник А.А., 2018. 296 с.

215. Романова Н. Ф., Мельник І. П. Соціальне партнерство : навч.-метод. посіб. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. 238 с.

216. Романовська Л. І. Система підготовки фахівців з соціальної роботи за кордоном на прикладі розвинених країн. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2013. Вип. 3. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_3_21.

217. Рощина С.М. Розвивальне освітнє середовище навчального закладу як умова особистісного розвитку учнів. Педагогічний альманах: зб. наук. пр. / редкол. В.В. Кузьменко та ін. Херсон: РІПО, 2011. Вип. 12. Ч. 1. С. 34–38.

218. Рябова Ю. М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до міжнародної професійної діяльності. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Сер. : Педагогіка. 2013. Т. 215. Вип. 203. С. 114-116. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2013_215_203_27.

219. Рябова Ю. Основи та принципи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі. Молодь і ринок. 2019. № 7. С. 110 – 114. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2019_7_22.

220. Савельєва Н. М. Основи соціально-правового захисту особистості: Навчальний посібник для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка». Полтава: ПДПУ, 2008. 268 с.

221. Савицька А. В. Практико-орієнтований підхід у навчанні: огляд зарубіжної літератури та проблема реалізації в вузі. European Social Science Journal. 2013. № 4(23). С. 66 – 74.

222. Садовский В. Н. Основания общей теории систем : логико-методологический анализ. М. : Наука, 1974. 276 с.

223. Сазоненко Г. С. Педагогіка успіху (досвід становлення акмеологічної системи ліцею). К.: Гнозис, 2004. С. 615.

224. Сачук Ю. Є. Генеза поняття «соціально-професійна мобільність», неперервна професійна освіта: теорія і практика, № 1 – 2 (42 – 43), 2015. С. 32 – 36

225. Сачук Ю. Є. Формування соціально-професійної мобільності майбутніх викладачів інформатики в процесі магістерської підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луцьк, 2017. 267 с.

226. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

227. Сидорук І. Реалізація соціального партнерства та взаємодії закладів вищої освіти з молодіжним центром Волині у процесі підготовки фахівців соціальної сфери. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки : зб. наук. праць. Вип. № 9 (382). Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2018. С. 130–137.

228. Симончук О. В. Міжпрофесійна мобільність та зміна соціальної ідентичності : автореф. дис. ... наук. ступеня канд. соц. наук : 22.00.03. К., 2000. 24 с.

229. Сисоєва Л. Є. Неперервна освіта в Україні: її складові і тенденції розвитку. Післядипломна освіта в Україні. № 1. 2011. С. 46 – 52.

230. Словник психолого-педагогічних термінів і понять (на допомогу працівникам навчальних закладів міста. Нова Каховка: ММК, 2014. 268 с.

231. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970 – 1980. Т. 8. С. 72.

232. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенової. Одеса: Пальміра, 2006. 364 с.

233. Словник-довідник соціального працівника" (для студентів та соціальних працівників) : міні глосарій / Кизименко Л.Д., Бедна Л.М. Львів, ДЦ МОУ, 2000. 83 с.

234. Слосанська Г. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах [Текст] :

автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2019. 40 с.

235. Смирнова О. В. Формирование коммуникативной мобильности студентов экономического ВУЗа : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Москва, 2013. 24 с.

236. Снітко М. А. Соціально-педагогічні умови формування у підлітків безпечної поведінки в інтернет-мережі : автореф. дис ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2014. 20 с.

237. Сорокин П. А. Социальная мобильность, ее формы и флуктуации / Кравченко А. И. Социология : хрестоматия для вузов. М. : Академ. проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2002. С. 449–479.

238. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / пер. с англ. ; под общ. ред. А. Ю. Соколова. М. Политиздат, 1992. 543 с.

239. Соціальна педагогіка: підручник / за ред. А. Й. Капської. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 468 с.

240. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / уклад. : В.І.Волович, В.І.Тарасенко, М.В.Захарченко та ін. / під заг. ред. В.І.Воловича. К.: Укр. Центр духовн.культури, 1998.

241. Соціологія: підручник / за заг. ред. В. Андрущенко, М. Горлача. Харків, 2003. 624с.

242. Спенсер Г. Основания социологии: в 2 т.: пер. с англ. / Г. Спенсер. СПб.: Изд. И. И. Билибина, 1876. II, 897 с.

243. Стандарт вищої освіти, 2019. Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-sotsialna-robota-bakalavr.pdf>.

244. Стрюк М. І. Мобільність: системний підхід. Інформаційні технології і засоби навчання / М.І. Стрюк, С.О. Семеріков, А.М. Стрюк. 2015. Т. 49. Вип. 5. С. 37–70.

245. Сургова С. Ю. Формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників у вищому навчальному закладі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Слов'янськ, 2012. 21с.
246. Сучасний словник із суспільних наук / за ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова. Х. : Прапор, 2006. 432 с.
247. Сушенцева Л. Л. Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах : дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2012. 559 с.
248. Сушенцева Л. Професійна мобільність як сучасна педагогічна проблема. Креативна педагогіка : наук.-метод. журн. 2011. Вип. 1. С. 129–136.
249. Сушенцева Л.Л. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: теорія і практика : монографія / за ред. Н.Г. Ничкало. Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. 439 с.
250. Таланчук Н. М. Воспитательная мобильность личности и ее формирование. Казань : НИИ НТН АПН СССР, 1981. 61 с.
251. Ташкінова О. А. Практико-орієнтоване навчання як засіб формування професійних компетентностей майбутніх соціальних працівників. Вісник Приазовського державного технічного університету : зб. наук. праць. ДВНЗ «ПДТУ». Маріуполь, 2019. Вип. 3. С. 60–64.
252. Теліженко О. М. Проектно-орієнтований підхід до організації навчального процесу / О. М. Теліженко, В. О. Лук'янихін, Н. О. Байстрюченко. Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ" : зб. наук. пр. Харків : НТУ "ХПІ", 2016. № 1 (1173). С. 30-35.
253. Теория вероятностей и математическая статистика: учеб. пособие для вузов / В.Е. Гмурман. 9-е изд., стер. М.: Высш. шк., 2003. 479 с.

254. Теорії і методи соціальної роботи: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. - К.: Академвидав, 2005. - 328 с

255. Тернопільська В. І. Особливості педагогічного діагностування соціально-комунікативної культури у студентів : зб. наук. праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». Хмельницький : Вид-во ХІСТ, 2012. № 5. С. 195-200.

256. Тілікіна Н. В. Концептуальні підходи до дослідження мобільності робочої сили. Актуальні проблеми економіки. К. : Національна академія управління. № 11 (89) 2008. С. 185 – 193.

257. Тлумачний словник сучасної української мови: Загальноживана лексика / за заг. ред. В. Калашника. Х. : ФОП Співак, 2009. 960 с.

258. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи / упор. Л. В. Лохвицька. 2-ге вид., оновл. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 232 с.

259. Триндюк В.А. Формування готовності до академічної мобільності у студентів вищого технічного навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук. Л., 2017. 273с.

260. Тысячнюк М. С. Мобильная социология Джона Урри. Журнал социологии и социальной антропологии. 2004. Том VII. №4. С. 200–208.

261. Тюття Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика. Київ: ВМУРОЛ, 2004. С. 7 – 22.

262. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від. 25.06.2013 № 344/2013 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>

263. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко : гол. ред. С. Головка. Київ : Либідь, 1997. 373 с.

264. Урри Дж. Мобильности : пер. с англ. А.В. Лазарева ; вступ. ст. Н.А. Харламова. М. : Праксис, 2012. 576 с.

265. Фамілярська Л. Л. Розвиток інформаційно-комунікаційної мобільності педагога в освітньому середовищі післядипломної освіти: дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2017. 179 с.

266. Хаджирадева С. Професіоналізація державної служби як науково-практична проблема. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Одес. регіон. Ін.-ту Нац. акад. держ. упр. при Президентові України / ред. кол.: А.М. Пойченко (гол. ред.) та ін. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2005. Вип. 4 (24). С. 53 – 58.

267. Харченко С. Соціально-педагогічні технології: навч. метод. посібник для студентів ВНЗ. / С. Харченко, Н. Краснова, Л. Харченко ; за ред. С. Харченка. Луганськ : ЛНПУ імені Тараса Шевченка. Альма-матер, 2005. 552 с.

268. Хом'юк І. В. Система формування професійної мобільності майбутніх інженерів машинобудівної галузі : автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2012. 37 с.

269. Хом'юк І. В. Теоретико-методичні засади формування базового рівня професійної мобільності майбутніх інженерів : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2012. 380 с.

270. Хорєв І. Теоретичні проблеми дослідження наукових засад професійної мобільності викладача вищої школи. Вісник Львів. ун-ту. 2009. Вип. 25. Ч. 3. С. 242–249.

271. Хорунжа Л.А. Формування інтелектуальної мобільності старшокласників у навчальному процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Х., 2009. 22 с.

272. Хриков Є.М. Методологія педагогічного дослідження: монографія. Х. : 2018. 294 с.

273. Хуторской А.В. Педагогика : учебник для вузов. Спб.: Питер, 2019. 608 с.

274. Чернецька Ю. Соціально-педагогічна робота з ресоціалізації наркозалежних осіб в умовах реабілітаційних центрів: теорія та технології : монографія. Харків : Панов А.М., 2015. 435 с.

275. Шацкий С. Т. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. /под ред. Н. П. Кузина и др. М. : Педагогика, 1980. 178 с.

276. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 248 с.

277. Шеплякова І. О. Соціально-виховне середовище вищого навчального закладу як чинник формування деонтологічної культури майбутнього соціального працівника. Педагогіка та психологія. 2017. Вип. 58. С. 189 – 198.

Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2017_58_22.

278. Шпекторенко І. В. Поняття та структура феномена професійної мобільності державного службовця. Університетські наукові записки. 2007. № 4 (24). С. 467–472.

279. Шпекторенко І. Підходи до професійної мобільності державного службовця в сучасних концепціях професіоналізації. Державне управління та місцеве самоврядування. 2016. Вип. 3. С. 126 – 133.

280. Штифурак В. Є. Соціально-педагогічні основи організації виховної роботи зі студентською молоддю: монографія. Вінниця: Діло, 2007. 568 с.

281. Штундер І. О. Механізм формування ефективної зайнятості в умовах інноваційного розвитку економіки : електронний ресурс. Соціально-трудова відносина: теорія та практика : зб. наук. праць КНЕУ. 2014. № 2. С. 162 – 166. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2014_2_23

282. Штундер І. О. Мобільність робочої сили як засіб забезпечення ефективної зайнятості : електронний ресурс. Економічна теорія. Вчені записки Університету «КРОК». 2013. Вип. 34 С. 114 – 122. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2013_34_18

283. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности: методологические проблемы современной науки. М. : Наука, 1978. 391 с.
284. Языков О. І. Моделювання виховного середовища сучасних навчальних закладів. Професійна освіта: теорія і практика : наук.-метод. журнал. № 1 – 2 (43 – 44). Харків: НМЦ ПТО, 2016. С. 87– 94.
285. Якимович О.Н. Вплив середовища вищого навчального закладу на професійне виховання майбутніх фахівців / О. Н. Якимович, Я. В. Ільчишин. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. Вип. 46. Київ ; Вінниця : ФОП Тарнашинський О.В., 2016. С.350–354.
286. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. М. : Смысл, 2001. 365 с.
287. Bhandari J.S. International migration theory: perspectives across the social sciences. GSTF. International Journal of Law and Social Sciences (IJLSS). Vol. 1, № 1, Jan 2012. P. 90–95.
288. Blau P. M. American occupational structure / P. M. Blau, O. D. Duncan. New York : Wiley, 1967. 520 p
289. Carnegie D., 1964, p.4; Carnegie D. How to Win Friends and Influence People / Dale Carnegie. – New-York: Simon and Shuster, 1964. – 233 p
290. Citizens' summary «Higher education in Europe – modernisation agenda» : online. European Commission. 2011. 2 p. Available from : http://ec.europa.eu/education/highereducation/doc/cs_en.pdf.]
291. Communication from the commission to the European parliament, the Council, the European economic and social committee and the committee of the regions on achieving the European Education Area by 2025, Brussels, 30.9.2020 COM(2020) 625 final, p. 30. Available from : https://ec.europa.eu/education/sites/default/files/document-library-docs/eea-communication-sept2020_en.pdf
292. Council Resolution on further developing the European Education Area to support future-oriented education and training systems, OJ C 389, 18.11.2019,

p. 1. Available from : <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13298-2019-INIT/en/pdf>

293. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundation (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program. DeSeCo Annual Report 2001/spring 2002. P. 9.OECD (Draft)

294. Dictionary of the Derivations of the English Language. London and Glasgow : William Collins, Sons, and Company, 1872. – 377 p 1.

295. European Union. The European Qualifications Framework (EQF). Retrieved from: <https://europa.eu/europass/en/european-qualifications-framework-eqf>.

296. European Commission (2013). ESCO: European Classification of Skills, Competences, Qualifications and Occupations. Retrieved from : <https://ec.europa.eu/esco/portal/home>.

297. Erikson R. National variation in social fluidity / R. Erikson, J.Goldthorpe. CASMIN project working paper. 1986. № 9

298. Forster N. Maximum performance: a practical guide to leading and managing people at work / Nick Forster. Cheltenham ; Northampton : Edward Elgar Pub., 2005. 594 p.

299. Gerasymova, I., Maksymchuk, B., Bilozerova, M., Chernetska, Yu., Matviichuk, T., Solovyov, V., & Maksymchuk, I. Forming professional mobility in future agricultural specialists: the sociohistorical context. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2019. № 11(4).P.345-361. doi:10.18662/rrem/195.(Web of Science ISSN 2067-9270, 2066-7329)

300. Goldthrope J. H. Class mobility and kinship / J. H. Goldthrope, C. Lewellyn. Oxford : Nuffield college, 1977. 44 p.

301. Higher Education in Virtual Worlds: Teaching and Learning in Second Life / Edited by Charles Wankel, Jan Kingsley. Bingley : Emerald Group Publishing, 2009. 256 p.

302. Houser R. Cross national variation in occupational distributions, relative mobility chances, and intergenerational shifts in occupational distributions : электронный ресурс. / Robert M. Houser, David B. Grusky. Режим доступа: <http://www.ssc.wisc.edu/cde/cdewp/87> 13.pdf. Заголовок з экрана.

303. International Association of Schools of Social Work : электронный ресурс. Режим доступа: <https://www.iassw-aiets.org>.

304. International Council on Social Welfare : электронный ресурс. Режим доступа: <https://www.icsw.org>

305. International Federation of Social Workers : электронный ресурс. Режим доступа: <https://www.ifsw.org>.

306. Lipset S. Social Mobility in Industrial Society/ Seymour Lipset and Reinhard Bendix. Berkeley and Los Angeles : University of California press, 1959. – 312 p

307. MOTILL : Mobile Technologies in Lifelong Learning/Best practices / Edited by M. Arrigo, O. DiGiuseppe, G. Fulantelli, M. Gentile, G. Merlo, L. Seta, D. Taibi. Palermo : Eurografica s.r.l, 2010. 63 p.

308. Quality education and competencies for life/ Workshop 3/ Background Paper. 2004. p. 6

309. Sheller M. Mobility [online] / Mimi Sheller // sociopedia.isa. 2011. 12 p. Available from : <http://www.sagepub.net/isa/resources/pdf/Mobility.pdf> 34

310. Simmel G. The Philosophy of Money / Simmel. London: Routledge, 1990. p.160.

311. Spector, J. Michael-de la Teja, Ileana. ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse NY. Competencies for Online Teaching. ERIC Digest. Competence, Competencies and Certification. p.1.

312. Study on Mobility Developments in School Education, Vocational Education and Training, Adult Education and Youth Exchanges [online] / European Commission. June 2012. 418 p. Available from : <http://ec.europa.eu/education/documents/more-information/mobility-study-report.pdf>]

313. The Bologna Declaration of 19 June 1999. Joint declaration of the European Ministers of Education. P. 3 Available from : http://ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf.

314. The Global Standards for Social Work Education and Training, Commission International Association of Schools of Social Work International Federation of Social Workers- Interim Education , 2020. p. 20. https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2020/11/IASSW-Global_Standards_Final.pdf]

315. Urry J. *Mobilities* / John Urry. Cambridge: Polity Press, 2007. 335 p.

316. Warneke, D 2007, *Aktionsforschung und Praxisbezug in der Darf-Lehrerbildung*, Kassel University Press, Kassel.

ДОДАТКИ

Додаток А

Змістовий аналіз поняття «мобільність» у довідковій літературі

№	Зміст визначення	Джерело автор, посилання
1.	Мобільність як іменник до «мобільний», а останній, у свою чергу, як «1. Здатний до швидкого пересування; рухливий. 2. Здатний швидко орієнтуватися в ситуації, знаходити потрібні форми діяльності»	Великий тлумачний словник сучасної української мови [57, С. 1280].
2.	Мобільність як рухливість, готовність до швидкого виконання завдань.	Велика радянська енциклопедія [209, Т. 16., С. 384]
3.	Мобільність як готовність до швидкого пересування, дії	Тлумачний словник. С. Ожегов [177, С. 348].
4.	Мобільність проявляє тенденцію в діяльності, спрямовану на задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб, прагнення досягти гармонії з усім навколишнім світом і самим собою як частиною цього світу.	Енциклопедія. Соціологія. О. Грицанов [97].
5.	Мобільність як рухливість, готовність особистості до швидкої реакції, швидкого включення в діяльність.	Психологічний словник. В. Синявський, О. Сергєєнкова (за ред. Н. Побірченко) [209].
6.	Мобільність (від лат. mobilis – рухомий, пересувний) – рух, рухливість	Словник-довідник з професійної педагогіки (за ред. А. Семенової) [232].
7.	Мобільність (<i>mobility</i>) — див.. соціальна мобільність, професійна мобільність. Соціальна мобільність (<i>social mobility</i>) - переміщення індивідуумів (іноді груп) в суспільстві. Професійна мобільність (<i>occupational mobility</i>) — просування індивідуумів через різні рівні в ієрархії положень зайнятості.	Великий тлумачний словник. Д. Джери, Дж. Джери [87, Т. 1, С. 399; Т. 2, С. 239,104]

Додаток Б

Змістовий аналіз поняття «мобільність» у сучасній науковій літературі

№	Зміст визначення	Джерело автор, посилання
1.	Мобільність як засіб адаптації робочої сили, яка підвищує її конкурентоспроможність	Н. Мурадян [162]
2.	Мобільність це міра широти професійного «поля» діяльності робітника і стійкості (узагальненості) способів здійснення технологічних операцій.	Ю. Бабанський [12]
3.	Мобільність як актив людського капіталу на особистісному рівні характеризується здатністю індивіда якісно вдосконалюватись і швидко адаптуватись до нових умов життєдіяльності, спроможністю до цілеспрямованої зміни свого соціального статусу, професійної належності, сфери зайнятості, виду трудової діяльності, робочого місця, території проживання на інші.	О. Білик [18, с.9]
4.	Мобільність – складне поняття, що включає в себе комплекс різних компонентів – аспектів, рівнів, критеріїв. Особливостями мобільності є її різноплановість, багатоаспектність і багатофакторність.	С. Кугель [137]
5.	Мобільність – це одна із сутнісних характеристик людини, яка проявляється в процесі праці, тобто професійній діяльності. Мобільний фахівець повинен являти собою людину як універсум	Т. Кузьміч [138]
6.	Мобільність – інтегративна якість особистості, що об'єднує в собі сформовану внутрішню потребу в професійній мобільності, здібності та знання основ професійної мобільності	Е. Порцевская [195, с.64]
7.	Мобільність – рухливість, готовність до швидкої реакції, швидкого включення в діяльність	І. Хом'юк [269, с. 15]
8.	Мобільність – міра здатності фактора виробництва до переміщення між сферами використання	Л. Сушенцева [248, с.130]
9.	Мобільність є інтегративною якістю, що формується та розвивається під час практичної, навчальної, соціальної, соціокультурної діяльності людини та надає їй можливість реалізувати свої задатки, здібності, схильності, можливості.	Ю. Калиновский [115]
10.	Мобільність як вияв активності, рухливості, здатності й готовності особистості до швидкого набуття необхідних для професійної діяльності знань та умінь	Т. Павлиш [181, с. 175]
11.	Мобільність як ключове поняття, яке найбільш точно відображає специфіку сучасного етапу розвитку людини і суспільства. Технологічний базис швидко змінюється і визначає необхідність постійного пристосування людини до динамічного соціального і професійного середовища, тому на теперішній час затребувані такі якості особистості, як кар'єрна гнучкість, адаптивність, готовність віддаватися роботі, професійна мобільність	Ю. Дворецька [81, с. 4]

Додаток В

Види мобільності за визначеннями різних авторів

Види мобільності	Зміст окремого виду мобільності	Соціальна функція, якості, вимоги	Автор, джерело
1	2	3	4
Соціальна	внутрішнє самовдосконалення особистості, що ґрунтується на стабільних цінностях та потребі в саморозвитку, передумовою якого є освіта. Саме тому від рівня освіти залежить як горизонтальна (рух з одного становища в інше в межах одного соціального рівня), так і вертикальна мобільність (рух окремих осіб або груп вгору чи вниз з одного соціально-економічного рівня на інший)	отримання освіти, кваліфікації	[134]
Особистісна	як здатність людини в результаті глибокого усвідомлення мети, аналізу зовнішніх умов та імовірності її досягнення приймати оптимальні рішення про спосіб дії, створювати у внутрішньому плані програму дій, свідомо мобілізувати власні індивідуально-психологічні можливості для досягнення мети, корегувати їх у контексті специфіки дії колективних суб'єктів, здійснювати самооцінку, самокорекцію по ходу виконання дії і проводити самоаналіз результатів діяльності в цілому	самоконтроль, самооцінка власних вчинків, самокритичність, стресовитривалість, фізична тренуваність, самонавіювання, вміння переключатися й керувати власними емоціями	[10]
Академічна	як інтегративна особистісна якість студента, яка є динамічним станом її складових компонентів, що характеризують здатність і готовність адаптуватися, змінюватися і перетворювати себе й навколишнє середовище, проектувати й реалізувати індивідуальні освітні маршрути, творчо застосовувати професійний досвід, реалізувати і підтримувати нове в інженерній сфері, здійснювати ефективну комунікацію в міжкультурному професійному середовищі.	обмін знаннями та досвідом, незалежний вибір вектора навчання	[259]
Інтелектуальна	як інтегроване особистісне утворення, що охоплює інтелектуальні вміння, здібності та особистісні якості, які дають можливість людині швидко віднаходити, обробляти й застосовувати інформацію, приймати рішення та оперативно діяти в стандартних і нестандартних ситуаціях, ефективно реалізовувати здобуті знання, обирати оптимальні способи виконання навчальних завдань	навички і вміння індивідуальної роботи; навички, вміння представництва і посередництва; навички і вміння діловодства; навички оцінювання навички активної профілактичної роботи; навички обслуговування	[271], [158]

1	2	3	4
Трудова	як елемент ринкової організації праці розкривається: по-перше, як категорія ринку праці, що означає здатність та готовність працівника до зміни місця праці; по-друге, як процес руху робочої сили в галузевому-територіальному та професійно-кваліфікаційному розрізах.	психолого-педагогічна готовність до оволодіння професією (обізнаність із специфікою професії, її сутністю, рівень мотивації);	[126]
Комунікативна	як готовність особистості здійснювати ефективну комунікацію з людьми різного віку, соціального статусу та інтелектуального розвитку, гнучко використовуючи різноманітні техніки та прийоми, відомі з минулого досвіду, та швидко опановуючи нові	комунікабельність (уміння швидко налагоджувати контакт із людьми);	[163]
	здатність фахівця здійснювати якісне спілкування у різноманітних, у тому числі непередбачуваних ситуаціях, що вимагають прояви чутливості й терпимості до фактору комунікативної невизначеності й передбачають прояв активності, оперативності та рефлексивності особистості»	процес обміну інформацією між суб'єктами, узгодження дій, спільної діяльності;	[235]
	є особистісною якістю, що дає змогу людині організувати та здійснювати акти спілкування з метою забезпечення оперативності й ефективності цих процесів.	інтеграція зусиль фахівців різних сфер, які виконують спільні завдання, що дає можливість якісно та ефективно організувати професійні зв'язки	[61, с.120]
Інформаційна	як здатність діяти в інформаційному середовищі, знаходити та аналізувати нову інформацію, орієнтуватися в інформаційних потоках, володіти навичками використання інформаційних технологій.	пошук та обробка інформації;	[166]
Інформаційно-комунікаційна	як здатність швидко адаптуватися в освітньо-розвивальному середовищі професійної діяльності з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.	вміння знайти та донести знання, використовуючи новітні методи передачі інформації	[265]
Культурна	здатність особистості до вільного та критичного мислення, рефлексії подій, вмінню знаходити нестандартні рішення у виникаючих ситуаціях, передбачити характер та перебіг змін як в досліджуваній області, так і в суспільному житті	красномовність (вміння гарно, майстерно говорити, ораторський хист)	[116]

1	2	3	4
Соціокультурна	сукупність елементів внутрішнього життя соціальних суб'єктів, об'єднаних у цілісну систему, що забезпечує певний ступінь об'єктивної рухливості, необхідної для адаптації до навколишнього середовища або для активного впливу на нього	потреба трудитися з повною віддачею сил в інтересах суспільства, почуття обов'язку, відповідальності, самостійності, наполегливість у досягненні поставленої цілі, творче виконання професійних функцій	[52]
	як творчий процес, так як під час діяльності людини відбувається створення нових цінностей та відносин, що сприяє розвитку благополуччя суспільства. Проявляється в активності особистості що є невід'ємним динамічним елементом соціального процесу.	етична поведінка, духовність, екологічна культура, комунікативність, соціальне мистецтво, здатність до співпраці, самоконтроль та рефлексія	[47]
Когнітивна	як інтегративна професійно-особистісна характеристика майбутнього педагога, що містить мотиваційний, креативний та рефлексивний компоненти, які забезпечують готовність особистості до конструктивного розв'язання проблемних завдань у мінливих ситуаціях сучасної педагогічної дійсності	кваліфікаційні вимоги до спеціалістів різних рівнів (знання, навички, вміння, функції)	[9]
	здатність поновлювати знання, уміння та навички, які необхідні у професійній діяльності	зацікавленість у вивченні інновацій, що гарантує успішність у професії	[61, с.121]
Виховна	як цілісний і динамічний стан особистості, що виражає її готовність та здатність взаємодіяти з суб'єктами освітнього процесу, адекватно реагувати на його виховні дії й формуватися згідно з поставленою метою	позитивна життєва спрямованість, дотримання етичних норм, цінностей, установок, риси характеру, що відповідають місії та завданням соціальної роботи	[250]
Просторова	переміщення людей і речей, циркуляцію повідомлень, зображень, капіталу тощо, а також вивчає фізичні засоби для руху, такі як інфраструктура, транспортні засоби та програмне забезпечення, використання яких надає можливість переміщуватися і здійснювати комунікацію, об'єднуючи чисто «соціальні» проблеми соціології (нерівність, влада, ієрархія) з «просторовими» проблемами географії (територія, кордони, масштаб) і «культурними» проблемами антропології і медіастудій (дискурси, уявлення, схеми).	вміння включатись та переключатись з різних видів діяльності, що гарантує продуктивність, якість та надійність	[244]

Характерні ознаки професійної мобільності у поглядах сучасних науковців

Характерна ознака	Узагальнений зміст	Представники ідеї, концепції, наукової думки
1	2	3
Процес	визначає тенденцію в діяльності, яка направлена на задоволення зростаючих матеріальних и духовних потреб, прагнення досягнути гармонії з навколишнім світом та з самим собою як частиною цього світу;	А. Грицанов [97]
	як процес неперервного професійного самовдосконалення;	Л. Горюнова [75, с.186]
	постійне прагнення до професійного вдосконалення або перекваліфікації	Л. Сушенцева [248, с.130]
Готовність	до швидкої реакції, швидкого включення в діяльність	І. Хом'юк [247]
	до прийняття рішень у разі зміни завдань професійної діяльності; самоусвідомлення, професійного самоствердження на основі рефлексії, які визначаються у сформованій потребі особистості у змінах; актуалізовані когнітивні здібності й певні особистісні якості, знання та вміння;	Т. Павлиш [181]
Здатність	як здатність швидко адаптуватися у різних сферах соціально-педагогічної діяльності, що базується на прагненні до самореалізації, самовдосконалення та сформованих ключових компетентностях.	О. Безпалько [15]
	здатність педагога брати активну участь у інноваційних освітніх процесах, системно мислити, встановлювати взаємозв'язки і взаємозалежності у суспільному поступі. Для набуття мобільності в цьому сенсі необхідні адекватне сприйняття змін, використання у своїй професійній діяльності міжнародного досвіду, прагнення зробити власний внесок у розвиток світового освітнього простору. Професійна мобільність є запорукою успішної самореалізації в освітніх закладах різних освітніх систем.	Ю. Клименко [125, С. 9]
	в професійно-педагогічній діяльності до інтеграції змісту суміжних навчальних дисциплін і його відповідного дидактичного опрацювання, спонукає до опанування суміжних навчальних курсів, збагачення свого професійного набутку досягненнями різних наукових галузей, дотичних до професії	І. Хорєв [270]

1	2	3
Інтегратив на якість	що об'єднує в собі сформовану внутрішню потребу в професійній мобільності, здібності та знання основ професійної мобільності	Е. Порцевская [195]
	яка проявляється в процесі праці, тобто професійній діяльності. Мобільний фахівець повинен являти собою людину як універсум.	Т. Кузьміч [138]
	що формується та розвивається під час практичної, навчальної, соціальної, соціокультурної діяльності людини та надає їй можливість реалізувати свої задатки, здібності, схильності, можливості. При цьому розвиваються такі особистісні якості, як здатність спостерігати за власними діями та вчинками, аналізувати та оцінювати їх, проектувати та змінювати свою життєдіяльність.	Ю. Калиновск ий [115]
	наявність таких якостей дозволяє особистості бути соціально активною, конкурентоспроможною, професійно компетентною, здатною до саморозвитку й модернізації власної діяльності, зміни видів діяльності згідно з особистими запитами і потребами суспільства;	І. Дичківська [90, с. 6]
	яка сприяє швидкому реагуванню на ускладнення життєвих ситуацій й актуалізує всі потенційні можливості суб'єктної активності студента при виборі варіантів і способів вирішення професійно-педагогічних задач і прогнозування професійної самореалізації»	О. Нікітіна [170, с. 17].
	що виявляється в здатності успішно «переключатися на іншу діяльність або змінювати види діяльності із залученням правової сфери; умінні ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань у різних сферах та порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого, спираючись на аналіз економічної і соціальної ситуації в державі.	Є. Іванченко [113, с. 31].
	володіння різноманітними якостями, найбільш важливими серед яких є сенситивність до інноваційних змін в освіті, здатність до внутрішньої мобілізації ресурсів для адаптації в мінливому середовищі, нарощування власного ресурсу, оволодіння новими педагогічними технологіями.	Л. Горюнова [75 С. 186]
	Вміння зорієнтуватись у ситуаціях, що постійно змінюються, вибрати єдине вірне рішення в напружених умовах, виробити стратегію поведінки медичної сестри при загрозі життю пацієнта для забезпечення вчасної медичної допомоги є тією психологічною технологією, яка передбачає високий рівень професійної мобільності.	Ю. Дзвінчук [88, с.48-49]

Додаток Д

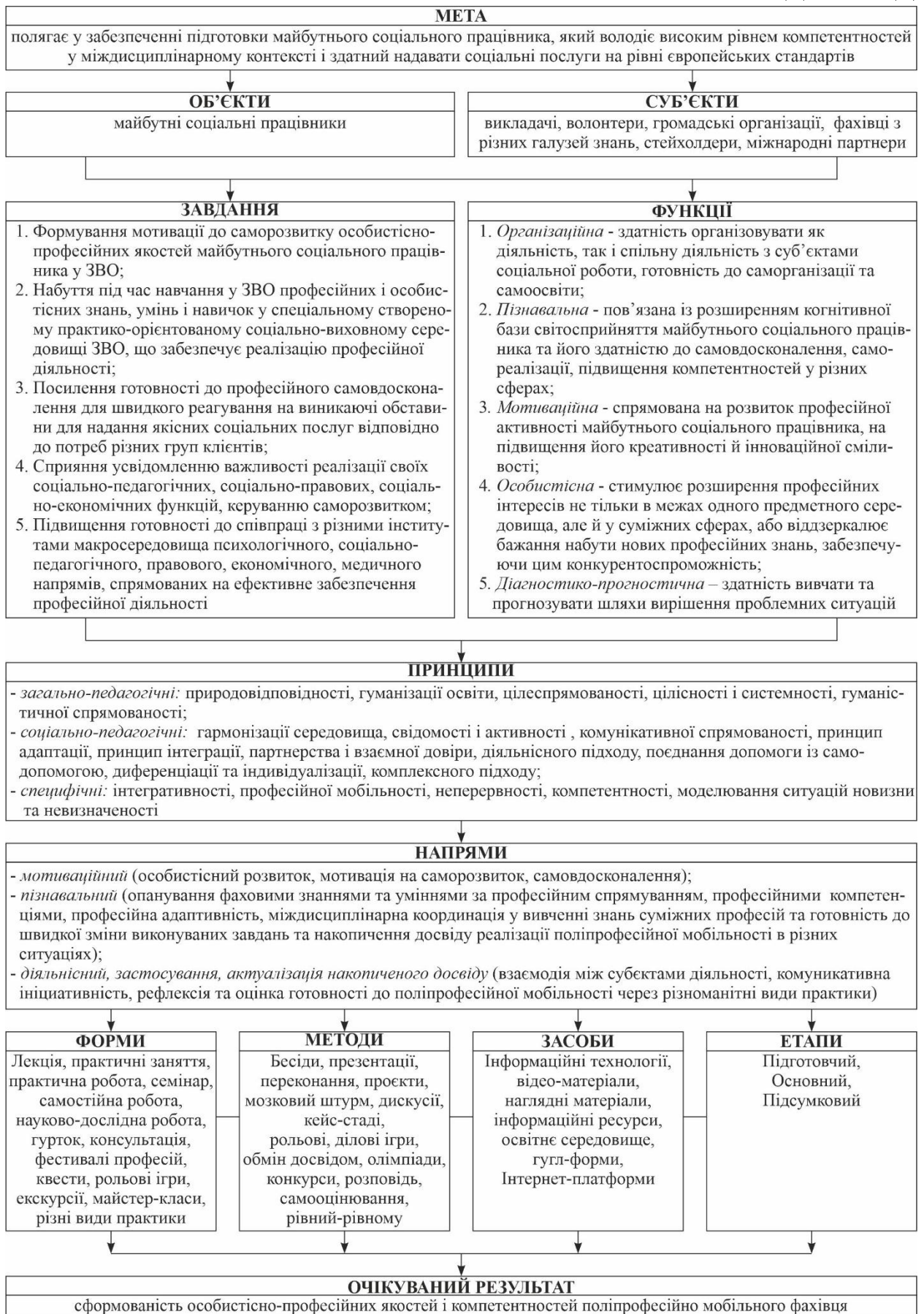

Рис. 1. Структурно-змістова модель процесу формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника в умовах євроінтеграції

Додаток Д.1

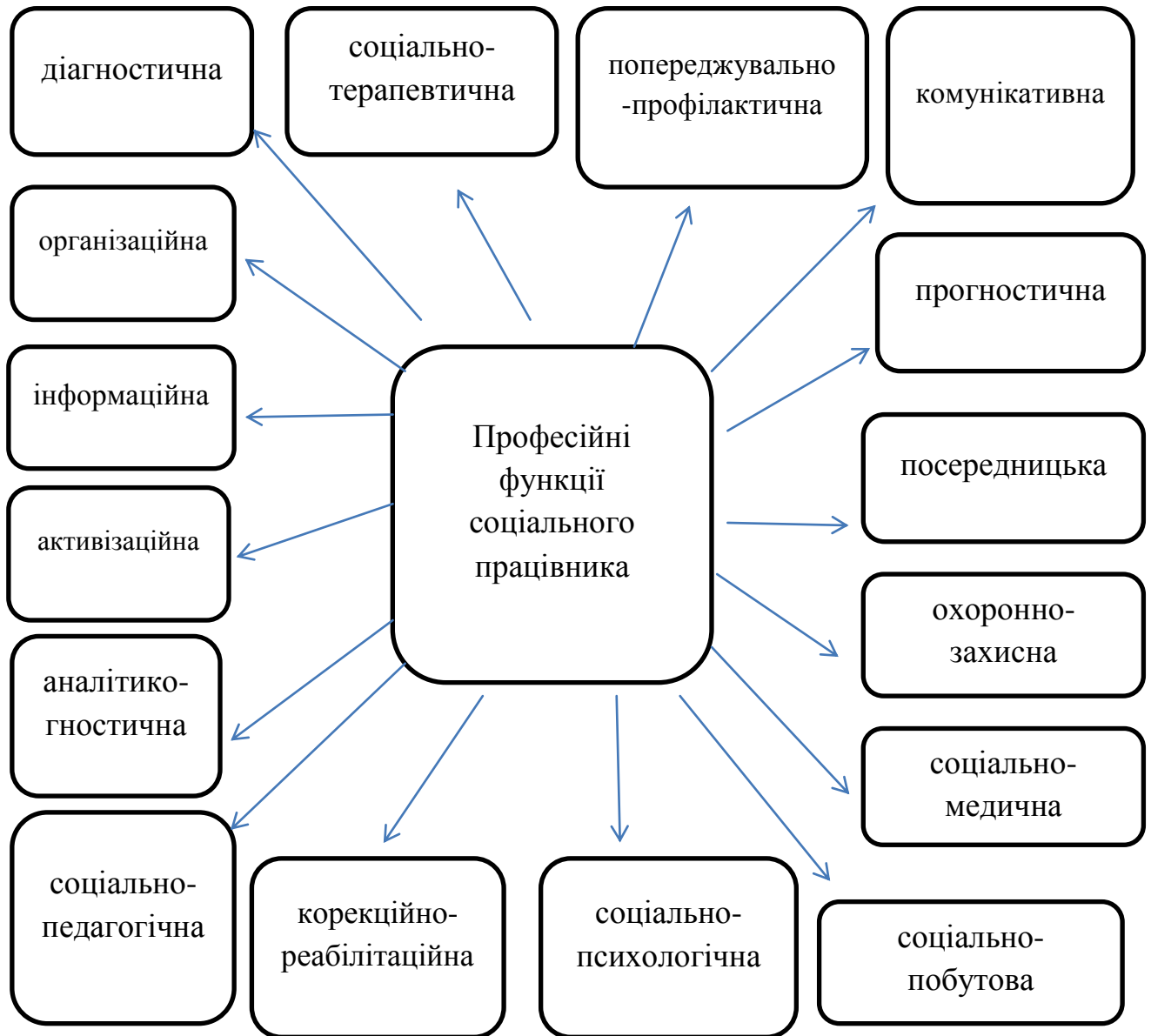

Рис. 2. Професійні функції соціального працівника [64, с. 52]

**Система професійної підготовки майбутніх соціальних працівників
в країнах Європи та України**

Країна	Зміст підготовки соціальної роботи	Особливості
1	2	3
Великобританія	<p>Центральна рада з питань навчання і підготовки у соціальній роботі впорядковує освітні стандарти, видачу ліцензій на створення факультетів соціальної роботи, розподіл державних замовлень та грантів на науково-дослідну діяльність у галузі соціальної роботи, централізує видачу дипломів про присудження кваліфікації випускникам.</p> <p>Багатоступенева система:</p> <p>I-IV ступені – не дипломовані соціальні працівники, які безпосередньо забезпечують обслуговування клієнтів у різних соціальних закладах.</p> <p>V-VI ступені – дипломовані спеціалісти соціальної роботи, які пройшли відповідну підготовку в університетах чи коледжах</p>	<p>Система підготовки соціальних працівників спрямована на професійно-практичну підготовку.</p> <p>Спеціалізація відбувається за рахунок спецкурсів навчальних дисциплін відповідно до майбутньої роботи соціального працівника: з дітьми і підлітками; з правопорушниками й ув'язненими; з хворими (у системі охорони здоров'я); з інвалідами; з людьми похилого віку; з громадою; у системі соціального захисту</p>
Франція	<p>Контроль покладено на державу та здійснюється загальнодержавною програмою професійної підготовки. Основними нормативними документами, що визначають зміст та напрямки соціальної освіти, є Кодекс освіти, Кодекс соціальної діяльності і сім'ї, Національна та регіональні схеми соціальної освіти, програми професійної підготовки фахівців соціальної сфери з різних спеціальностей.</p> <p>Багаторівнева система. Підготовка соціальних працівників на базі середньої спеціальної і вищої освіти. Навчальні заклади переважно недержавного</p>	<p>Забезпечення неперервності освіти.</p> <p>Підготовка фахівців здійснюється за вузькою спеціалізацією.</p>

	<p>підпорядкування (до 3/4 студентів).</p> <p>Вузька спеціалізація соціальних працівників за трьома основними напрямками – соціальне асистування, спеціалізоване виховання, анімація.</p>	
Німеччина	<p>Відсутність державних стандартів, автономія навчальних закладів у плануванні й організації навчального процесу.</p> <p>Диференційована система, структурно упорядкована: підготовка здійснюється за чотирма освітньо-професійними рівнями: допрофесійна підготовка, рівень професійних училищ, рівень середньої спеціальної освіти, рівень вищої освіти.</p> <p>Рік професійного визнання – вид практики, упродовж якої студенти працюють під керівництвом досвідченого практика за неповну оплату. Професійна практика відіграє роль перевірки знань і вмінь студентів, а також сприяє завершальному вибору спеціалізації. Після завершення практики випускник залишається працювати на цьому ж місці, за умови наявності вакансії та бажання випускника.</p>	<p>Комбінування декількох суміжних навчальних спеціальностей, навчання здійснюється за інтегрованими курсами. Готуються соціальні педагоги та соціальні працівники.</p>
Україна	<p>Державний контроль відбувається за допомогою Державних стандартів освіти.</p> <p>Багаторівнева система освіти. Підготовка здійснюється за освітньо-професійним, освітнім, освітньо-науковими ступенями за п'ятьма рівнями вищої освіти і отримує кваліфікацію фахівець чи професіонал соціальної сфери.</p>	<p>Заклад вищої освіти, який здійснює підготовку соціальних працівників, має можливість в рамках цієї спеціальності впроваджувати освітні програми. Підготовка соціального педагога та соціального працівника</p>

Анкета для здобувачів вищої освіти

Шановний респонденте!

Просимо відповісти на запитання анкети щодо Вашої поінформованості з проблеми формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників.

Відповіді на питання анкети використовуватимуться лише у науково-дослідницьких цілях.

Поліпрофесійна мобільність соціального працівника (від грець. πολὺ – багато) розглядається нами як готовність працівника до змін у напрямках професійної діяльності, пов'язаних із необхідністю реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів, а також здатності до саморозвитку та самовдосконалення, відтворення досвіду надання ним соціальних послуг у взаємодії із суб'єктами соціальної роботи відповідно до потреб різних груп клієнтів.

1. Чи вважаєте ви за потрібне оволодіння майбутнім соціальним працівником широким колом професійних компетентностей?

А) Так; Б) Ні; В) Бажано, але не обов'язково.

2. Чи потрібні соціальному працівникові знання і навички з різних галузей?

А) медицини; Б) психології; В) педагогіки; Г) права; Д) економіки; Е) екології; Ж) природничих наук; З) філософії.

3. Чи є у працівника соціальної сфери необхідність в оволодінні різнопрофільними знаннями, вміннями і навичками (систематизації та координації набутих знань та умінь, встановленні міжпрофесійних зв'язків)?

А) Так; Б) Ні; В) Бажано, але не обов'язково.

4. Що з переліченого, на вашу думку, є ознакою професійно мобільного фахівця?

А) Емпатія; Б) Активність; В) Креативність; Г) Адаптивність; Д) Оперативність; Е) Самостійність; Ж) Відповідальність; З) Комунікабельність; К) Мотивованість; Л) свій варіант.

5. Якими характеристиками сучасного кваліфікованого фахівця ви володієте?

А) самостійність; Б) нестандартність мислення; В) досвід вирішення різнопрофільних завдань; Г) швидкість реагування у вирішенні складних завдань; Д) здатність генерувати нові ідеї (креативність); Е) комунікативність; Ж) адаптивність; З) свій варіант.

6. Чи є необхідність у самостійному підвищенні фахового рівня працівника соціальної сфери?

7. А) Так; Б) Ні; В) Частково потрібно.

8. Чи потребує удосконалення процес підготовки соціальних працівників у ЗВО щодо підвищення рівня професійної мобільності?

А) Так; Б) Ні; В) Частково потрібно.

9. Які пропозиції щодо підвищення рівня поліпрофесійної мобільності Ви пропонуєте?

Дякуємо за участь в анкетуванні!

Додаток Ж.2

Анкета для викладачів

Шановні колеги!

Просимо відповісти на запитання анкети щодо Вашої поінформованості з проблеми формування професійної мобільності.

Результати анкетування будуть використані у дослідженні процесу формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника.

№ з/п	Питання	Так	Ні	Не визначився
1.	Чи погоджуєтесь ви із висловлюванням «Бути мобільним - бути успішним»?			
2.	Чи прагнете Ви до самовдосконалення, з метою професійного розвитку, щоб бути успішним викладачем?			
3.	Чи мали Ви досвід зміни чи перекваліфікації своєї професійної діяльності)?			
4.	Чи готові Ви отримати додаткову формальну чи неформальну освіту, щоб підвищити рівень свого професійного розвитку?			
5.	Чи вважаєте Ви за потрібне оволодіння майбутнім соціальним працівником різнопрофільними знаннями, уміннями і навичками?			
6.	Чи вистачає Вам власних ресурсів для розробки навчально-методичного комплексу декількох нових дисциплін щороку?			
7.	Ви вважаєте себе професійно мобільним викладачем ?			
8.	Ви боїтеся будь-яких змін у своїй професійній діяльності?			
9.	Ви упроваджуєте інноваційні технології в освітній процес?			
10.	Чи необхідно створювати специфічні умови підготовки майбутніх соціальних працівників для формування поліпрофесійної мобільності?			
11.	Чи має бути майбутній соціальний працівник готовим до змін у напрямках професійної діяльності, пов'язаних із необхідністю реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів?			
12.	Чи добре Ви володієте інтернет-технологіями?			
13.	Я вважаю, що ми маємо налагоджений та систематизований освітній процес для створення сприятливих умов формування поліпрофесійної мобільності викладачів та здобувачів освіти.			
14.	Я готую поліпрофесійно мобільного майбутнього соціального працівника.			
15.	Чи впливають створені в освітньому середовищі Вашого ЗВО умови на здатність до саморозвитку та самовдосконалення, відтворення досвіду надання соціальних послуг у взаємодії із суб'єктами соціальної роботи відповідно до потреб різних груп клієнтів?			

Дякуємо за участь в анкетуванні!

Анкета для роботодавців

Шановні колеги!

Просимо відповісти на запитання анкети щодо Вашої поінформованості з проблеми формування професійної мобільності.

Результати анкетування будуть використані у дослідженні процесу формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника.

№ з/п	Оціночний параметр	Так	Ні	Не визначився
1	Чи відповідають знання, уміння здобувача освіти, який проходить практику, компетенціям та вимогам місця проходження практики?			
2	Чи відповідають знання та уміння випускника кваліфікаційному рівню та вимогам місця роботи (застосування знань у практичній діяльності)?			
3	Чи мають мотивацію на саморозвиток, самоосвіту для досягнення успіху в професії практиканти та випускники?			
4	Чи є сформованими особистісно-професійні якості у майбутнього соціального працівника?			
5	Чи здатен випускник до відтворення досвіду надання ним соціальних послуг у взаємодії із суб'єктами соціальної роботи відповідно до потреб різних груп клієнтів?			
6	Чи важлива, на Вашу думку, для соціального працівника поліпрофесійна мобільність?			
7	Чи можете Ви вплинути на формування поліпрофесійної мобільності у практикантів під час проходження практики?			

Дякуємо за участь в анкетуванні!

Анкета «Сучасний соціальний працівник»

Шановні колеги!

Просимо Вас відповісти на запитання анкети щодо власного уявлення про сучасного соціального працівника.

Результати анкетування будуть використані у дослідженні процесу формування поліпрофесійної мобільності майбутнього соціального працівника.

№ з/п	Особистісні та професійні характеристики сучасного соціального працівника	Ніколи	Іноді	Завжди
1.	Сучасні соціальні працівники відповідають висловлюванню «Бути мобільним - бути успішним»?			
2.	Виявляють інтерес до нових ідей			
3.	Легко адаптуються до нових обставин			
4.	Легко переключаються з одного виду діяльності на інший			
5.	Готові діяти швидко та продуктивно при розв'язанні складних ситуацій			
6.	Схильні до неперервного професійного вдосконалення та навчання			
7.	Володіють професійними компетентностями з психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів			
8.	Здатні брати відповідальність за прийняті рішення			
9.	Здатні до інноваційних перетворень			
10	Вільно орієнтуються у максимальному обсязі загальних і специфічних знань			
11	Здатні до відтворення досвіду надання соціальних послуг відповідно до потреб різних груп клієнтів			
12	Здатні взаємодіяти з різними соціальними інститутами макросередовища, переймати європейський досвід			
13	Легко встановлюють контакти та вільно висловлюють думки			

14	Готові до реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів			
15	Спрямовані на успіх у професійному зростанні			
16	Готові до змін у напрямках професійної діяльності			
17	Здатні до саморозвитку та самовдосконалення			
18	Готові брати активну участь у різних соціальних заходах, відчувати свою соціальну значущість			
19	Готові бути конкурентоспроможними в умовах міжнародних відносин			
20	Готові вивчати та використовувати міжнародний досвід			
21	Вільно орієнтуються в українському та міжнародному законодавстві із соціального захисту населення			
22	Здатні усвідомлювати спільні соціальні цінності та належність до єдиного світового освітнього простору			

Дякуємо за участь в анкетуванні!

**Критерії та показники оцінки сформованості
поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників**

№ п/п	Критерії	Показники	Методики оцінки	Джерело
1	Мотиваційний	Професійна спрямованість на оволодіння сучасними методиками роботи соціального працівника в європейському освітньому просторі	Методика визначення рівня професійної спрямованості студентів спеціальності «Соціальна робота» Т.Д. Дубовицької Анкета «Сучасний соціальний працівник» (авторська)	[92, с.82-86], Додаток Ж.4
		Прагнення до саморозвитку та самовдосконалення	Методика оцінки здатності до самовдосконалення (за М.П. Лукашевичем) Опитувальник Ю. Орлова «Потреба в досягненні»	[144, с.168], [131, с.19-22]
2	Когнітивний	Сформованість фахових компетентностей з психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів	Результати вивчення академічної успішності, перевірка знань термінологічного апарату щодо поліпрофесійних компетентностей, опитування та інтерв'ю здобувачів освіти, викладачів, фахівців соціальної роботи, тест у гул формі «Анкета дослідження професійних знань майбутніх соціальних працівників»	Журнали успішності здобувачів освіти, Додаток Гугл_Форма URL: https://forms.gle/Ens3AYRN2erX9Qgn7
		Уявлення щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів	Метод соціально-педагогічних ситуацій, шкала соціального самоконтролю, спостереження, супервізія Анкета для виявлення активності майбутніх соціальних працівників у професійному самовиявленні Анкета самооцінки майбутніми соціальними працівниками рівня готовності до роботи	[89, с. 429] [234, с.662-] [234, с.684-687]
3	Діяльнісний	Вміння взаємодіяти з суб'єктами професійної діяльності	Методика на виявлення стилю взаємодії у професійній діяльності	[131, с.22]
		Комунікативні уміння	Методика вивчення соціально-комунікативної компетентності, спостереження	[71, с.14-19]

**Рівні сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх
соціальних працівників за мотиваційним критерієм**

Рівні сформованості	Характеристика
Високий (ВР)	майбутній соціальний працівник усвідомлює значущість своєї професії, прагне досягти професійного успіху, має потребу в кар'єрному зростанні, прагне до самоосвіти (постійно навчається, отримує додатково знання, необхідні у професійній діяльності, ставить перед собою чіткі цілі і досягає їх), готовий до змін у професійній діяльності, має яскраво виражене прагнення до самореалізації, вважає професійну діяльність в соціальній сфері престижною і цінною, постійно прагне до самовдосконалення, володіє вміннями самоконтролю, самоорганізації; активний, гнучкий, ініціативний
Середній (СР)	майбутній соціальний працівник усвідомлює потребу в професійному зростанні; мотиви щодо кар'єрного зростання нестійкі або він частково прагне до професійного зростання; уміння до цілевизначення, моделювання не повною мірою усвідомлені; нестійке бажання реалізувати себе в професійній діяльності; не яскраво виражена потреба поваги, визнання; самоосвітою займається не постійно, прагнення до самовдосконалення розвинене недостатньо й має ситуативний характер
Низький (НР)	майбутній соціальний працівник не зацікавлений у професійному зростанні; не розуміє і не сприймає мотивів, цілей, завдань самоосвіти; не прагне до самореалізації, не бачить потреби в самовдосконаленні

**Рівні сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх
соціальних працівників за когнітивним критерієм**

Рівні сформованості	Характеристика
Високий (ВР)	майбутній соціальний працівник має усвідомлені, глибокі фахові знання; самостійно трансформує навчальну інформацію відповідно до індивідуальних властивостей, формує мотивацію на різних етапах оволодіння знаннями, уміннями та навичками; цікавиться інноваційними технологіями й активно використовує їх у практичній діяльності; самостійно займається підвищенням свого фахового рівня; на високому рівні оволодіває різнопрофільними знаннями, уміннями і навичками, здатен до набуття та розвитку особистісних якостей, має потребу в систематизації та координації набутих знань та вмінь, встановленні міжпрофесійних зв'язків
Середній (СР)	майбутній соціальний працівник має фахові знання; на належному рівні засвоює навчальну інформацію; використовує у практичній діяльності існуючі методики; цікавиться інноваційними технологіями і можливостями їх упровадження в професійній діяльності; займається самоосвітою і саморозвитком
Низький (НР)	майбутній соціальний працівник має фахові знання і вважає, що отриманих у ЗВО знань достатньо для здійснення професійної діяльності; використовує у практичній діяльності традиційні методики; не цікавиться можливостями впровадження інноваційних технологій

**Рівні сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх
соціальних працівників за діяльнісним критерієм**

Рівні сформованості	Характеристика
Високий (ВР)	майбутній соціальний працівник вільно взаємодіє з державними інституціями, здатен адекватно оцінювати власний рівень професійної діяльності; уміє аналізувати, коригувати власну діяльність, толерантно ставитися до думки опонента; виявляє здатність до вербальної і невербальної комунікації; володіє культурою спілкування та поведінки; має постійно позитивний емоційний стан; активний; здатний самостійно приймати рішення, відстоювати власну позицію, втілюючи творчі ідеї
Середній (СР)	майбутній соціальний працівник не завжди адекватно оцінює власний рівень професійної діяльності; не завжди правильно і об'яктивно оцінює власні можливості, недостатньо виявляє схильність, (здатність) до вербальної та невербальної комунікації; має проблеми, пов'язані з культурою спілкування виявляючи нестриманість, вагається у прийнятті самостійних рішень і втіленні конструктивних ідей <i>та поведінки; працює зі зміною настрою; не завжди здатний приймати самостійно рішення і втілювати творчі ідеї</i>
Низький (НР)	майбутній соціальний працівник не здатен до конструктивної комунікації; <i>погано володіє прийомами</i> не має навичок взаємодії з державними інституціями, не уміє самокритично оцінити власну професійну діяльність, не дотримується культури спілкування та поведінки; має не завжди урівноважений <i>позитивний</i> емоційний стан, не завжди здатний самостійно приймати рішення і виконувати їх

Додаток М

Таблиця 1.

Результати діагностики за мотиваційним критерієм до експерименту

Показники	Рівні	Ег		Кг	
		чол.	%	чол.	%
Професійна спрямованість на оволодіння сучасними методиками роботи соціального працівника в європейському освітньому просторі	В	35	27,8	39	32
	С	52	41,3	48	39,3
	Н	39	30,9	35	28,7
	Разом	126	100	122	100
Прагнення до саморозвитку та самовдосконалення	В	29	23	26	21,3
	С	48	38,1	50	41
	Н	49	38,9	46	37,7
	Разом	126	100	122	100

Таблиця 2.

Результати діагностики за когнітивним критерієм до експерименту

Показники	Рівні	Ег		Кг	
		чол.	%	чол.	%
Сформованість фахових компетентностей з психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів	В	29	23	32	26,2
	С	62	49,2	59	48,4
	Н	35	27,8	31	25,4
	Разом	126	100	122	100
Уявлення щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів	В	27	21,4	24	19,7
	С	64	50,8	67	54,9
	Н	35	27,8	31	25,4
	Разом	126	100	122	100

Таблиця 3.

Результати діагностики за діяльнісним критерієм до експерименту

Показники	Рівні	Ег		Кг	
		чол.	%	чол.	%
Вміння взаємодіяти з суб'єктами професійної діяльності	В	19	15,1	21	17,2
	С	49	38,9	46	36,9
	Н	58	46	55	45,1
	Разом	126	100	122	100
Сформованість комунікативних умінь	В	45	35,7	41	33,6
	С	49	38,9	48	38,5
	Н	32	25,4	33	27,9
	Разом	126	100	122	100

Додаток Н

Взаємозв'язок професійних та особистісних якостей спеціаліста

Основні характеристики спеціаліста	Особистісні якості	Професійні якості
<p>Соціальний працівник</p> <p>має бути соціально активною, конкурентоспроможною, професійно-компетентною, здатною до саморозвитку й модернізації власної діяльності та зміни видів діяльності особистістю [90, с. 6].</p>	<p>Відповідальність, емпатійність, делікатність, тактовність, вихованість, ініціативність, чесність, принциповість, гуманність, милосердя, спостережливість, комунікабельність, порядність, терпимість, щирість, інтерес і повага до іншої людини рефлексії гнучкості, самоконтролю та саморегуляції</p>	<p>Концентрація і стійкість уваги, гарний розвиток образної і словесно-логічної пам'яті, достатній розвиток мнемонічних здібностей (довгострокова і короткочасна пам'ять, організаторські і комунікативні здібності вміння бути цікавим для оточуючих і неформальним в роботі з клієнтом, (спілкування і взаємодія з людьми, уміння встановлювати контакти), уміння слухати, вербальні здібності (уміння говорити чітко, ясно, виразно), ораторські здібності (грамотне вираження думки), розвиток логічного мислення, соціальний інтелект (правильно орієнтуватися у соціальній ситуації) безкорисливість альтруїзм, деонтологічні вміння, здатність до самоконтролю, психологічна компетентність, уміння зберігати таємницю</p>
<p>Професійно мобільний фахівець</p> <p>здатний успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати види діяльності, має уміння ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань; порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого; володінні високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їх удосконалення та</p>	<p>Допитливість, навченість, наполегливість, прагнення до самопізнання, саморозвитку, оригінальність, спритність, різнобічність, енергійність</p>	<p>Переключення і розподіл уваги, здатність утримувати в центрі уваги одночасно кілька предметів чи робити одночасно кілька дій, високий рівень розвитку критичного мислення, вироблена стійка життєва позиція, моральна стійкість, бажання і уміння чинити опір злу, спокусі, експресія особи і поведінки, інтерес та бажання до пошуку необхідної професійної інформації</p>

самостійного здобування [113, с. 75].		
<p>Поліпрофесійно мобільний соціальний працівник</p> <p>розглядається як готовність працівника до змін у напрямках професійної діяльності, пов'язаних із необхідністю реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів, а також здатності до саморозвитку та самовдосконалення, відтворення досвіду надання ним соціальних послуг у взаємодії з суб'єктами соціальної роботи відповідно до потреб різних груп клієнтів</p>	<p>Активність, адаптивність, гнучкість, цілеспрямованість, наполегливість, інтуїція, відкритість, креативність, комунікативність, прагнення до саморозвитку, самовдосконалення, оптимізм, сила волі</p>	<p>Швидке реагування на динамічні зміни, компетентність, можливість оволодіти знаннями, уміннями та навичками з різних наук, їх оновлювати, самореалізовуватися, самовдосконалюватися, професійно мислити (можливість виділяти головне, узагальнювати, систематизувати), диференціювати поняття, уміння прогнозувати події, сформована установка на самосвідомість, адекватно оцінювати свої професійні здобутки</p>

Додаток II

Програма реалізації соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції

Етапи	Підетапи	Соціально-педагогічні умови	Мета етапу	Назва заходу	Організатори, учасники		
					Здобувачі вищої освіти	Науково-педагогічні працівники	Роботодавці
1	2	3	4	5	6	7	8
підготовчий	<i>Інформаційний</i>		Інформування усіх учасників формувального експерименту про особливості реалізації визначених умов	Участь у засіданнях кафедри, круглих столах та семінарах, конференціях	Регіональної науково-практичної конференції «Формування творчої особистості в системі освіти і в соціальному середовищі: сучасні виклики та інновації» (м. Харків, 22 квітн. 2020 р.), міжнародної науково-практичної конференції «Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні» (м. Львів, 22-23 лютого 2019 р.), VIII Міжвузівський науково-практичний семінар «Актуальні питання соціальної роботи на сучасному етапі розвитку українського суспільства»(м. Харків, 10 лист. 2020).		
			Підготовка всіх членів програми до впровадження комплексу заходів	Презентації теоретичного матеріалу, семінарів, тренінгів, в аудиторній та позааудиторній роботі	1. Ознайомлення з етапами програми реалізації соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності. 2. Допомога у розробці програми реалізації соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності.		

	<p>Умова 1 мотивація майбутніх соціальних працівників на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для реалізації поліпрофесійної мобільності;</p> <p>Умова 3 налагодження взаємодії</p>		<p>Семинар-практикум «Мотиваційна сфера майбутнього соціального працівника»</p>	<p>1. Конкретизовано поняття «навчальна мотивація» як процес, метод і засіб спонукання здобувачів до продуктивної пізнавальної діяльності; 2. Активне засвоєння поданого матеріалу; 3. Оволодіння різноманітними методиками діагностики професійної мотивації.</p>	<p>1. Надання консультавання щодо різноманітних форм роботи зі здобувачами (лекцій, комунікативних тренінгів, круглих столів, різних видів практичних занять).</p>	
			<p>Науково-методичний проект «Школа професійної мобільності «Соціальний працівник» підвищення рівня сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції</p>	<p>1. Поглиблення змісту підготовки фахівця з урахуванням соціальних, правових, економічних змін у суспільстві; 2. Вироблення ефективних та прийнятних для майбутнього соціального працівника способів поєднання особистісних та професійних якостей.</p>	<p>1. Допомога в організації та проведенні заходів за проблемою дослідження. 2. Участь та проведення заходів щодо формування поліпрофесійної мобільності серед викладачів та здобувачів вищої освіти</p>	<p>Участь у робочих зустрічах та практичних конференціях і семінарах державних та недержавних організацій</p>

		з різними соціальними інститутами макросередовища із врахуванням європейського досвіду для забезпечення міждисциплінарності у ході підготовки майбутніх соціальних працівників у ЗВО.		Диспут «Чи потрібна мені мобільність як високопрофесійному фахівцю»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Усвідомлення здобувачами необхідності розвитку мобільності; 2. Прагнення до самовдосконалення, саморефлексії, постійного підвищення професійного рівня через оволодіння новими знаннями і навичками 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Реалізація особистого прикладу викладача, його мотивація до професійного і особистісного зростання, різнобічність інтелектуального розвитку, рівень загальної культури і привабливість у спілкуванні, різноманітність взаємодії під час інтерактивних зустрічей, круглих столів та інших заходів 	
				Лекція-диспут «Роль самовиховання у формуванні особистості здобувача»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аналіз проблеми теорії самовиховання у формуванні особистості. 2. Вироблення чи вдосконалення власних рис, якостей відповідно до суспільно значущих і особистісно значущих цінностей, ідеалів, у ході чого індивід формується як особистість. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Проходження додаткового неформального навчання на платформах Prometheus, Edera, УРАН, Academia.edu, Всеосвіта, закордонного стажування. 2. Участь у різноманітних професійно спрямованих семінарах, щодо підвищення своєї кваліфікації. 	

				<p>Відкритий мікрофон до Дня соціального працівника «Соціальний працівник – професія чи покликання?»</p>	<p>1. Формування уявлення про майбутню професію соціального працівника (Чим займається соціальний працівник? Якими особистісними і професійними якостями він повинен володіти?)</p> <p>2. Обмін враженнями та уявленнями про професію соціальний працівник.</p>	<p>1. Проведення профорієнтаційної роботи щодо підвищення іміджу професії соціального працівника.</p>	<p>Укладання договорів з ЗВО про проходження різних видів практик на базах закладів та установ соціальної сфери</p>
				<p>Бесіда ”Гарний спеціаліст починається з гарного студента”</p>	<p>1. Виховування поваги до обраної професії, гордість за кращих її представників; 2. Формування і розвиток відповідальності за фахові дії; формування бажання оволодіти обраною спеціальністю</p>	<p>Допомога в організації та проведенні заходу</p>	
				<p>Круглий стіл: ”Життя – найвища цінність”.</p>	<p>Виховувати здатності формувати та відстоювати власну позицію, формувати почуття власної гідності, честі, свободи, моральної культури особистості, засвоєння моральних норм, принципів, категорій, ідеалів.</p>	<p>Допомога в організації та проведенні заходу</p>	

Діагностичний		Коректування запитів учасників експерименту, виявити прогалини у підготовці	Виявити стан сформованості поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників	проведення діагностики щодо поінформованості з проблеми формування поліпрофесійної мобільності			
				анкетування (анкета для здобувачів вищої освіти)	опитування (анкета для викладачів)	анкетування (анкета для роботодавців)	
		Налагодження взаємодії між усіма учасниками експерименту з метою безпосередньої реалізації розроблених соціально-педагогічних умов	Інформаційні блоги, консультації он-лайн; Google Диск, Google форми – для он-лайн анкетування, soft skills-тренінги, студентське самоврядування, тьюторство	1. Участь у загальнокафедральній чи академічній діяльності, відзначення результату їхнього внеску у спільні справи відповідними сертифікатами, отримання дозволу на публікації тез або заохочення у вигляді матеріального стимулювання	Взаємодія викладача та здобувача через активне залучення здобувачів до інноваційних форм співпраці, творчих конкурсів, проєктів, олімпіад, професійно спрямованих ділових ігор інноваційні форми, як дуальна освіта, дистанційне, змішане навчання («blended learning»), реалізація моделі «перевернутого класу» («flipped classroom»)	Співпраця та підтримання зв'язку.	

	<p>Умова 1 мотивація майбутніх соціальних працівників на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для реалізації поліпрофесійної мобільності;</p>		<p>Включення в освітній процес освітнього компонента мобільної спрямованості – “Професійна мобільність працівників соціальної сфери” за темами модулю 1</p> <p>Теоретико-методологічні основи формування професійної мобільності працівників соціальної сфери:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Сучасні наукові погляди на поняття «професійна мобільність» як інтегративного феномену – Професійна мобільність у контексті вимог до фахової підготовки працівників соціальної сфери – Структурні складові процесу професійної мобільності працівників соціальної сфери – Професійна мобільність як особистісна та професійна якість працівників соціальної сфери 	<p>1. Формування системи наукових понять, аналіз сутності поняття «професійна мобільність працівників соціальної сфери».</p> <p>2. Активна участь у різноманітних заходах – ярмарках професій, професійних квестах, тренінгах тощо.</p>	<p>1. Застосовування активних форм взаємодії викладача та здобувача, практикувалося проведення занять позааудиторних заходів у форматі навчальних диспутів, панельних дискусій, практичних занять з елементами рефлексії, навчальних тренінгів, круглих столів, занять у форматі «світового кафе»</p>	
--	--	--	---	---	---	--

				Семінар «Сучасні соціально-педагогічні методи формування громадянської спрямованості студентів»	Формування громадянської спрямованості студентів через студентську активність, мотиви, установки, життєві орієнтації		
ОСНОВНИЙ		Умова 2 створення позитивного практико-орієнтованого соціально-виховного середовища у ЗВО для реалізації особистісно-професійних якостей		За темами модулю 2 Умови та технології формування професійної мобільності працівників соціальної сфери: – Умови формування професійної мобільності працівників соціальної сфери у ЗВО	3. Формування навичок швидкого реагування на ситуації, які можуть виникати в процесі професійної діяльності, пов'язані із необхідністю реалізації компетентностей різних сфер (психологічної, соціально-педагогічної, економічної, юридичної, медичної), при наданні соціальних послуг відповідно до потреб різних груп клієнтів	2. Аналіз запропонованих заходів та методик, їх результати впровадження та відповідальність визначеним критеріям	Участь у конференціях, семінарах, на які постійно запрошувалися представники соціальних служб, територіальних центрів, реабілітаційних, освітніх медичних, юридичних установ

	майбутніх соціальних працівників;		– Технології формування професійної мобільності працівників соціальної сфери у ЗВО	4. Інтерактивна технологія навчання. Використання активних форм взаємодії. Проектно-орієнтований підхід до організації самостійної роботи студентів у ЗВО. Міждисциплінарність у контексті розв'язання соціально-педагогічних ситуацій.	Участь у тренінгових заняттях, консультуванні, бесідах, семінарах.	Надання пропозицій щодо ефективності реалізації запропонованих технік
– Результативність технології формування професійної мобільності працівників соціальної сфери у ЗВО («Бути мобільним - бути успішним»)	5. Практичне засвоєння різноманітних технік опанування мобільністю: вміння орієнтуватися в інформації з різних сфер та швидко реагувати на складні життєві ситуації та знаходити шляхи подолання проблем, нести відповідальність за прийняті рішення					

		Заходи щодо створення практико-орієнтованого середовища	Інтерактивний теоретичний семінар «Зміни до Закону України «Про соціальні послуги», що набули чинності з 1 січня 2020 року».	Формування правової свідомості молоді	Співпраця здобувачів та викладачів у дослідницькій діяльності, яка демонструється під час участі здобувачів в олімпіадах з фахових дисциплін, студентських теоретичних та науково-практичних конференціях, конкурсах професійної майстерності.	Участь досвідчених фахівців, мали необхідні ресурси і були підібрані відповідно до реальних потреб професійно і підготовки (Реабілітаційні центри,
		Заходи щодо створення соціально-виховного середовища	Заняття з елементами психологічного тренінгу «Формування позитивної позиції студентів у вирішенні	1. Формування позитивної позиції у вирішенні внутрішньо особистісних протиріч, підібрані та Опрацьовані методи	Використання інноваційних майстерень (workshop) як різновиду активного розвиваючого методу групової роботи й нова форма	ї підготовки (Реабілітаційні центри,

			Діяльність засобами волонтерства	внутрішньоособистісних протиріч». На занятті були обґрунтовані умови. Майстер-клас «Основи організації дозвіллевої діяльності осіб різного віку»	діагностики Волонтерська діяльність – це школа життя, особистісного зростання і саморозвитку, яке допомагає проходили підготовку здобувачі. Розділилися на групи та спробували розробити та продемонструвати методику організації дозвілля з різними віковими групами.	проведення занять.	МЦСС «Довіра», Центр пробації, Центр Гендерної культури, Центр денного перебування підлітків, що зловживають наркотичними речовинами тощо)
Основний	Умова 3 налагодження взаємодії з різними	За третьою умовою здійснювалось включення здобувачів до	Діагностика потреби у спілкуванні Мікродослідження: довести	Виявлення рівня сформованості соціально-комунікативної культури Реалізація «бінарних			

		соціальними інститутами макросередовища із врахуванням європейського досвіду для забезпечення міждисциплінарності у ході підготовки майбутніх соціальних працівників у ЗВО.	науково-дослідницької діяльності (міжвузівські семінари, конференції, вебінари, публічні виступи, розробка проєктів, об'єднання волонтерів).	чи спростувати тезу, що сутнісна характеристика означених понять зумовлює досконалість професійної підготовки працівника соціальної сфери і водночас суттєво доповнює уявлення про професійну мобільність.	проєктів», які базуються на розробці здобувачами науково-виробничих проєктів: Моделювання «професійного портрету» сучасного професійно мобільного працівника соціальної сфери. Здійснення самодіагностики Розробка програми мотивації працівників соціальної сфери на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для реалізації професійної мобільності, написання есе на тему «Бути мобільним - бути успішним»	Посередницька діяльність між здобувачами вищої освіти та державними і недержавними організаціями; допомога в організації та проведенні заходів. Аналіз проведених заходів та їх вплив на перебіг реалізації Програми.	Активна співпраця зі здобувачами, викладачами та ЗВО, надання пропозицій щодо ефективності реалізації запропонована методик.
Основний				VII Міжвузівський науково-практичний семінар «Професійна мобільність як чинник соціальної адаптації і творчої самореалізації особистості в умовах суспільних трансформацій»	Метою семінару було подати результати наукових досліджень з пошуку та реалізації умов, шляхів, методів і засобів підготовки професійно мобільного спеціаліста у ЗВО. Розв'язання завдань по підготовці професійно мобільних майбутніх спеціалістів соціальної сфери потребує глибинного теоретичного аналізу природи професійної мобільності, механізмів її формування і розвитку. Ця наукова проблема носить багаторівневий характер, що обумовлений економічними, соціокультурними, політичними факторами її формування. Учасники семінару обмінялися досвідом, оприлюднили результати своїх досліджень.		

	<i>Корекційний</i>		Метою якого стало здійснення корекції отриманих результатів роботи всіх учасників експерименту.	Вправи-рефлексії «Раніше я мав думку...»	Усвідомлення основних орієнтирів щодо поліпрофесійної мобільності, її характеристик, створення атмосфери співпраці між викладачами і здобувачами, надання інформації про принципи подальшого розвитку поліпрофесійно мобільного фахівця.	Запрошенн я роботодавц ів і проведення науково- практични х семінарів з їх участю. Встановлен ня зворотнього зв'язку: роботодавц і починали розглядати здобувачів як свій кадровий резерв і внесення пропозицій щодо поліпшенн я змісту освітнього компонент у, освітніх програм.
				Вправа-тренінг «Смарт +...»	Моделювання різних соціальних ситуації допомогла учасникам тренінгу відчувати себе у різних соціальних ситуаціях, використати навички набутої поліпрофесійності, дозволила учасникам спробувати себе як майбутніх фахівців з чітко окресленою професійною спрямованістю, прагненням до саморозвитку та самовдосконалення, уміннями взаємодіяти в команді, розвиненими комунікативними уміннями	

підсумковий		Полягає у підбитті підсумків роботи, заключному аналізі й оцінці якості упроваджених соціально-педагогічних умов, формулюванні висновків та пропозицій на основі вивчення змін, які відбулися в ході формувального експерименту	Семінар-практикум «Успішний соціальний працівник – успішна країна»	Проведення занять у вигляді роботи творчих груп викладачів консультацій з НПП, роботодавцями та здобувачами, співбесід з обговорення пропозицій щодо вакантних посад у соціальних осередках і перспектив подальшої співпраці, опитування учасників експерименту		
				Отримання рекомендації щодо розвитку поліпрофесіно мобільних компетентностей у професійній діяльності	Підготовка звітів, методичних рекомендацій НПП щодо упровадження розроблених умов, здійснення постекспериментальної рефлексії з учасниками.	Співпраця та підтримання зв'язку
				Підбиття підсумків роботи, які полягають у заключному аналізі й оцінці якості упроваджених соціально-педагогічних умов, формулюванні висновків та пропозицій на основі вивчення змін, які відбулися в ході формувального експерименту.		

Додаток П.1

Міністерство освіти і науки України
 Департамент науки і освіти
 Харківської обласної державної адміністрації
 Комунальний заклад
 «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
 Харківської обласної ради
 Кафедра соціальної роботи

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник кафедри

Ольга РАСКАЗОВА

27 серпня 2020 р.

ПОГОДЖЕНО

Гарант освітньої програми
231 Соціальна робота

Юлія ЛИСЕНКО

27 серпня 2020 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА
 ВИБІРКОВОГО ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА**

Професійна мобільність працівників соціальної сфери

галузь знань 23 Соціальна робота

спеціальність 231 Соціальна робота

ступінь вищої освіти бакалавр

форма навчання денна

факультет соціально-педагогічних наук та іноземної філології

група 311ср

2020 – 2021 навчальний рік

Робоча програма вибіркового освітнього компонента «Професійна мобільність працівників соціальної сфери» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, які навчаються за освітньою програмою спеціальності 231 Соціальна робота

«27» серпня 2020 року.

Розробники: Юлія ЧЕРНЕЦЬКА, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи;
Маріанна БІЛОЗЕРОВА, викладач кафедри соціальної роботи

Програма вибіркового освітнього компонента була розроблена на основі Програми навчальної дисципліни «Формування професійної мобільності майбутнього педагога» Пріми Р.М., доктора педагогічних наук, професора кафедри педагогіки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри соціальної роботи

Протокол від 27 серпня 2020 року № 1

Завідувач кафедри Ольга РАСКАЗОВА

Робочу програму погоджено з гарантом освітньої програми Соціальна робота для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Гарант ОП Юлія ЛИСЕНКО

27 серпня 2020 року

ОПИС ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика освітнього компонента
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 23 Соціальна робота	Вибіркова
Модулів – 1	Спеціальність 231 Соціальна робота	Рік підготовки:
Змістових модулів – 2		3-й
Загальна кількість годин - 90		Семестр
		6-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 год. самостійної роботи студента – 4год.	Рівень вищої освіти бакалавр	Лекції
		14 год.
		Практичні
		8год.
		Семінарські
		6 год.
		Самостійна робота
62 год.		
		Вид контролю: 6-й семестр – залік

Мета, завдання та очікувані результати вибіркового освітнього компонента

Програма вибіркового освітнього компонента «Професійна мобільність працівників соціальної сфери» складена відповідно до навчального плану для підготовки здобувача першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Вибірковий освітній компонент спрямований на формування навичок швидкого реагування працівника соціальної сфери на ситуації, які можуть виникати в процесі професійної діяльності, пов'язаних із необхідністю реалізації знань, умінь і навичок медичного, правового, психолого-педагогічного, економічного, управлінського характеру, при наданні ним соціальних послуг відповідно до потреб різних груп.

Програма ґрунтується на системному підході до аналізу державного галузевого стандарту вищої освіти, освітніх програм, програмного забезпечення професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери у закладі вищої освіти і компетентнісному підході до визначення якості підготовки працівників соціальної сфери, здатних бути конкурентоспроможними та висококваліфікованими фахівцями.

Вивчення вибіркового освітнього компонента «Професійна мобільність працівників соціальної сфери» сприятиме підвищенню рівня професійної компетентності майбутніх соціальних працівників, їх готовності кваліфіковано і майстерно виконувати свої професійні обов'язки, забезпечить оволодіння сучасними теоретичними і прикладними знаннями з соціальної роботи. Потреба в наданні якісних соціальних послуг вимагає підготовки майбутніх працівників соціальної сфери, які швидко пристосовуються до змін, готових постійно оновлювати та вдосконалювати свої професійні уміння та навички, усвідомлювати ступінь відповідальності, а це означає – і здатних навчитися нової професії. Вони повинні бути готовими до реалізації нових професійних функцій й бути здатні сприйняти ці конфігурації як звичайний режим сучасних потреб до професії. Тож сьогодні потрібен професійно мобільний кваліфікований працівник, готовий повноцінно жити й працювати навіть у стані невизначеності й непередбачуваності, готовий до саморозвитку й самовдосконалення.

Метою вибіркового освітнього компонента «Професійна мобільність працівників соціальної сфери» є засвоєння здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти теоретико-методологічних засад процесу формування професійної мобільності як виключно важливої особистісно-професійної характеристики працівника соціальної сфери на етапі його підготовки у ЗВО.

Завданнями освітнього компонента є поглиблення знань здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти щодо соціально-педагогічної сутності феномену «професійна мобільність особистості», «поліпрофесійна мобільність майбутнього соціального працівника»; систематизація наукових уявлень про професійну мобільність як ключову характеристику майбутнього соціального працівника в умовах євроінтеграції, важливу ознаку пізнавальної самостійності працівників соціальної сфери у професійній діяльності; виокремлення провідних тенденцій її формування; стимулювання процесу формування професійної мобільності майбутнього соціального працівника, змістове навантаження якої репрезентує соціально-педагогічну діяльність; збагачення змісту освіти знаннями з суміжних галузей, таких як педагогіки, психології, соціології, права, економіки, управління, медицини.

Очікувані результати

Вивчення вибіркового освітнього компонента спрямоване на формування таких *компетентностей*:

1) Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях здатність організувати та визначати цілі і завдання професійної діяльності відповідно до чинного законодавства (ЗК 4);

2) Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (ЗК 10);

3) Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми (ЗК 11);

4) Здатність приймати обґрунтовані рішення (ЗК 12);

5) Знання і розуміння сутності, значення і видів соціальної роботи та основних її напрямів (психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного) (ФК 1);

6) Здатність до співпраці у міжнародному середовищі та розпізнавання міжкультурних проблем у професійній практиці (ФК 7);

7) Здатність розробляти шляхи подолання соціальних проблем і знаходити ефективні методи їх вирішення (ФК 10);

8) Здатність взаємодіяти з клієнтами, представниками різних професійних груп та громад (ФК 15);

9) Здатність виявляти і залучати ресурси організацій партнерів з соціальної роботи для виконання завдань професійної діяльності (ФК 17).

Вивчення вибіркового освітнього компонента спрямоване на досягнення таких *програмних результатів навчання*:

1) Здійснювати пошук, аналіз і синтез інформації з різних джерел для розв'язування завдань спеціальності, відтворювати факти (дати, події, принципи й закономірності суспільного розвитку), встановлювати причинно-

наслідкові зв'язки між подіями, явищами, робити висновки, аргументувати свої думки (ПРН 1);

2) Визначати зміст діяльності, зв'язки та межі компетенції установ та закладів соціального захисту, соціальних служб, інших організацій (ПРН 11);

3) Визначати зміст співпраці з організаціями-партнерами з соціальної роботи для виконання завдань професійної діяльності (ПРН 12);

4) Самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна соціальна допомога (ПРН 14)

5) Демонструвати знання основних етапів становлення і розвитку соціальної роботи як науки та практичної діяльності, нормативно-правової бази соціальної роботи та соціального забезпечення (ПРН 18);

Вибірковий освітній компонент викладається протягом одного навчального семестру. Матеріал складається з одного модулю, що закінчується модульним контролем. Після опанування всіх передбачених програмою складових програми здобувачі складають залік.

Вивчення вибіркового освітнього компонента передбачає відвідування лекційних, практичних, семінарських занять та виконання самостійної роботи.

Самостійна робота здобувачів освіти передбачає:

- систематичне вивчення лекційного матеріалу та пропонованої літератури з питань, що обговорюються на лекціях;

- самостійне опрацювання першоджерел (Конституція України, закони, постанови Кабінету Міністрів України, укази Президента України, накази, інструкції міністерств та відомств);

- систематичну підготовку до семінарських занять згідно з наведеними в методичному комплексі планами;

- самостійну підготовку до контролю та заліку.

У процесі вивчення вибіркового освітнього компонента для поточного контролю самостійної роботи студентів та якості засвоєння ними матеріалу, що вивчається, викладач використовує:

- опитування студентів під час семінарських занять;

- залучення здобувачів до дискусії з теми семінарського заняття з наступною оцінкою ініціативи та здатності до аналізу дискусійних питань;

- проведення поточних контрольних робіт та модульного контролю.

Оцінювання здобувачів здійснюється за рейтинговим принципом – за кожне з виконаних завдань студент може отримати певну кількість балів, що додаються. В залежності від набраної суми балів визначається оцінка за весь освітній компонент.

Програма вибіркового освітнього компонента

МОДУЛЬ 1

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Теоретико-методологічні основи формування професійної мобільності працівників соціальної сфери

Лекція 1. Сучасні наукові погляди на поняття «професійна мобільність» як інтегративного феномену

Предмет та завдання курсу. Професійна мобільність як міждисциплінарна дефініція. Види професійної мобільності. Міжпредметна компетентність у структурі професійної мобільності працівників соціальної сфери (правовий, економічний, медичний, соціальний, педагогічний, психологічний характер).

Лекція 2. Професійна мобільність у контексті вимог до фахової підготовки працівників соціальної сфери

Євроінтеграційний процес як рушійна сила формування професійної мобільності працівників соціальної сфери. Законодавча база в сфері освіти як основа підготовки працівників соціальної сфери. Державні стандарти підготовки фахівця. Система підготовки працівників соціальної сфери в зарубіжних країнах та приведення українських стандартів до міжнародних у сфері надання соціальних послуг.

Лекція 3. Структурні складові процесу професійної мобільності працівників соціальної сфери

Мета, завдання та результат професійної мобільності працівників соціальної сфери. Напрями професійної мобільності працівників соціальної сфери. Принципи професійної мобільності працівників соціальної сфери.

Лекція 4. Професійна мобільність як особистісна та професійна якість працівників соціальної сфери

Вивчення стану професійної мобільності. Критеріальна база для вивчення сформованості професійна мобільність працівників соціальної сфери.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Умови та технології формування професійна мобільність працівників соціальної сфери

Лекція 1. Умови формування професійної мобільності працівників соціальної сфери у ЗВО

Мотивація майбутніх соціальних працівників на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для реалізації поліпрофесійної мобільності. Створення позитивного практико-орієнтованого соціально-виховного середовища у ЗВО для реалізації особистісно-професійних якостей

майбутніх соціальних працівників. Налагодження взаємодії з різними соціальними інститутами макросередовища із врахуванням європейського досвіду для забезпечення міждисциплінарності у ході підготовки майбутніх соціальних працівників у ЗВО.

Лекція 2. Технології формування професійної мобільності працівників соціальної сфери у ЗВО

Інтерактивна технологія навчання. Використання активних форм взаємодії. Проєктно-орієнтований підхід до організації самостійної роботи студентів у ЗВО. Міждисциплінарність у контексті розв'язання соціально-педагогічних ситуацій.

Лекція 3. Результативність технології формування професійної мобільності працівників соціальної сфери у ЗВО («Бути мобільним - бути успішним»)

Практичне засвоєння різноманітних технік опанування мобільністю: вміння орієнтуватися в інформації з різних сфер та швидко реагувати на складні життєві ситуації та знаходити шляхи подолання проблем, нести відповідальність за прийняті рішення.

1. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	усього	у тому числі				
		л	п	сем	інд.	с. р.
1	2	3	4	5	6	7
Модуль 1						
Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні основи формування професійної мобільності працівників соціальної сфери						
Сучасні наукові погляди на поняття «професійна мобільність» як інтегративного феномену. Генеза поняття «професійна мобільність» у наукових дослідженнях		2	2			6
Предметний аналіз сутності поняття «професійна мобільність» працівників соціальної сфери: термінологічний диктант			2			6

Професійна мобільність у контексті вимог до фахової підготовки працівників соціальної сфери. Етапи розробки міждисциплінарної дефініції. Поняття «поліпрофесійна мобільність»		2		2		8
Передумови формування професійної мобільності працівників соціальної сфери в європейських країнах				2		6
Структурні складові процесу формування професійної мобільності працівників соціальної сфери		2	2			8
Професійна мобільність як особистісна та професійна якість працівників соціальної сфери		2				6
Разом за змістовим модулем 1	58	8	6	4		40
Змістовий модуль 2. Умови та технології формування професійна мобільність працівників соціальної сфери.						
Умови формування професійної мобільності працівників соціальної сфери у ЗВО. Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності працівників соціальної сфери.		2	2			8
Технології формування професійної мобільності працівників соціальної сфери у ЗВО. Соціально-педагогічні технології формування професійної мобільності працівників соціальної сфери.		2		2		8
Результативність технології формування професійної мобільності працівників соціальної сфери у ЗВО («Бути мобільним - бути успішним»)		2				6
Разом за змістовим модулем 2	32	6	2	2		22
Усього годин	90	14	8	6		62

Теми практичних занять

№	Тема	Кількість год.
1	Гене́за поняття «професійна мобільність» у наукових дослідженнях.	2
2	Предметний аналіз сутності поняття «професійна мобільність» працівників соціальної сфери: термінологічний диктант	2
3	Структурні складові процесу професійної мобільності працівників соціальної сфери	2

4	Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності працівників соціальної сфери	2
	Усього	8

Теми семінарських занять

№	Тема	Кількість год.
1	Етапи розробки міждисциплінарної дефініції	2
2	Передумови формування професійної мобільності працівників соціальної сфери в європейських країнах	2
3	Соціально-педагогічні технології формування професійної мобільності працівників соціальної сфери	2
	Усього	6

Самостійна робота студента

№ з/п	Тема	Кількість годин
1.	<p>Сучасні наукові погляди на поняття «професійна мобільність» як інтегративного феномену</p> <p>Здійснити аналіз понять «мобільність», «професійна мобільність», «соціальна мобільність», «особистісна мобільність», «академічна мобільність», «інформаційно-комунікаційну мобільність», «просторова мобільність», «поліпрофесійна мобільність».</p> <p>Провести мікродослідження: довести чи спростувати тезу, що сутнісна характеристика означених понять зумовлює досконалість професійної підготовки працівника соціальної сфери і водночас суттєво доповнює уявлення про професійну мобільність.</p>	6
2.	<p>Гене́за поняття «професійна мобільність» у наукових дослідженнях</p> <p>Проаналізувати статті:</p> <p>Прохоренко Т. Г. Професійна мобільність як фактор професійної успішності / Т. Г. Прохоренко // Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія : Соціологія. - 2017. - № 4. - С. 167-174. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnyuac_2017_4_15.</p> <p>Безпалько, Ольга Володимирівна (2012) Компоненти професійної мобільності майбутнього соціального педагога Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова . Серія №11.Соціальна робота. Соціальна педагогіка:зб.наукових праць (14). С. 73-80.</p>	6

	<p>http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/960/1/Olga_Bezpalko_NCHNPY_14_KSP&KO_IPSP.pdf</p> <p>Рідкодубська, Ганна Концепція підготовки до професійної мобільності майбутніх працівників соціальної сфери - Молодь і ринок, 2017 - irbis-nbuv.gov.ua http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Mir_2017_12_10.pdf</p>	
3.	<p>Професійна мобільність у контексті вимог до фахової підготовки працівників соціальної сфери</p> <p>Ознайомтесь із освітньо-кваліфікаційною характеристикою (ОКХ), освітньою програмою (ОП) підготовки фахівців спеціальності 231 Соціальна робота і зробіть висновки, наскільки повно вони враховують формування усіх компонентів професійної мобільності працівника соціальної сфери. Подайте свої пропозиції щодо посилення змістового наповнення формування професійно мобільного працівника соціальної сфери</p>	8
4.	<p>Професійна мобільність як особистісна та професійна якість працівників соціальної сфери</p> <p>Змодельуйте «професійний портрет» сучасного професійно мобільного працівника соціальної сфери.</p> <p>Здійсніть самодіагностику, визначте свій рівень професійної мобільності за такими показниками: мотив вибору професії, прагнення до саморозвитку, ініціативність, цілеспрямованість, сформованість фахових знань і умінь, дієвість знань, здатність оцінювати свою діяльність, швидко реагувати у прийнятті рішень, вміння взаємодіяти з суб'єктами діяльності, вміння стратегічно мислити</p>	20
5.	<p>Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності працівників соціальної сфери</p> <p>Позитивне практико-орієнтоване соціально-виховне середовище у ЗВО</p> <p>Розробіть програму мотивації працівників соціальної сфери на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для реалізації професійної мобільності.</p>	8
6.	<p>Технології формування професійної мобільності працівників соціальної сфери у ЗВО</p> <p>Обґрунтуйте суть практико-орієнтованого підходу до формування професійної мобільності працівника соціальної сфери. Тест на мотивації освітньої діяльності.</p>	8
7.	<p>Результативність технології формування професійної мобільності працівників соціальної сфери у ЗВО («Бути мобільним - бути успішним»)</p>	6
	Разом	62

Індивідуальні завдання

Не передбачено. Індивідуально-консультативна робота проводиться згідно з графіком протягом семестру.

Методи навчання

I. Пояснювально-ілюстративний, проблемний, частково-пошуковий, дослідницький.

II. Словесні, наочні, практичні.

III. Організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; контролю та самоконтролю у навчанні.

Форми контролю

Форми поточного контролю: усне опитування, перевірка практичних завдань, контрольні роботи, тести, перевірка завдань для самостійної роботи.

Форма підсумкового контролю: залік.

Розподіл балів та критерії оцінювання

Форми оцінювання: усне опитування у вигляді мультимедійного представлення розроблених по темах проектів, модульна контрольна робота, підсумковий тест.

Критерії оцінювання висвітлення основного завдання (доповіді) студента на практичному занятті

Бал	Критерії		
	Характер пізнавальної діяльності	Структура відповіді	Характер відповіді
1	Роз'яснення переважної кількості позицій	Зачитує виклад матеріалу за лекцією та одним підручником	Глибоке усвідомлення представлених позицій
2	Виділення та роз'яснення всіх ключових моментів	Поєднує виклад матеріалу за лекцією і кількома підручниками, користуючись записами	Розуміння теорії питання та прикладного її застосування
3	Повне розкриття питання, підкріплення викладу фактами та описаними прикладами	Поєднує виклад матеріалу за лекцією і кількома підручниками, не користуючись записами	Виділення ключових позицій питання та акцентування на них уваги
4	Наведення власних прикладів щодо прикладного застосування розкритих проблем	Чітка структурована відповідь за попередньо підготовленим планом та детальним описом його позицій, використання додаткових джерел	Повне та ґрунтовне висвітлення проблеми, узагальнення викладеного у вигляді чіткого переліку позицій

Розподіл балів за семестрами

Вид занять	P1				CP C	KT1	P2			CP C	KT2	Рейтинг ова оцінка		
min-max	T1	T2	T3	T4	13-23	5-11	30-50	T5	T6	T7	7-12	11-23	30-50	60-100
рейтингова оцінка	3-4	3-4	3-4	3-4				4-5	4-5	4-5				

Шкала оцінювання: національна та ECTS

За шкалою ECTS	За національною шкалою	За 100-бальною шкалою
A	5 (відмінно)	90–100
B	4 (добре)	82–89
C		74–81
D	3 (достатньо)	64–73
E	3 (задовільно)	60–63
FX	2 (незадовільно з можливістю повторного складання)	35–59
F	2 (незадовільно з обов'язковим повторним курсом)	0–34

Перелік питань, що виносяться на підсумковий контроль

1. Розкрити сутність та взаємозв'язок понять, що суттєво доповнюють уявлення і змістовно уточнюють трактування феномену «професійна мобільність».
2. Проаналізувати сучасні наукові підходи щодо висвітлення професійної мобільності як інтегративного феномену.
3. Охарактеризуйте основні види мобільності, що сформувались у різних сферах діяльності. Які умови вони створюють для формування професійної мобільності?
4. Розкрити роль і місце компонентів професійної мобільності у кваліфікаційній характеристиці працівника соціальної сфери.
5. Розкрити сутність поняття «професійна мобільність соціального працівника».
6. Назвати принципи професійної мобільності працівників соціальної сфери: загальнопедагогічні, соціально педагогічні і специфічні принципи.
7. Розкрити сутність та взаємозв'язок понять «професійна мобільність», «педагогічна мобільність», «психологічна мобільність», «правова мобільність», «економічна мобільність», «медична мобільність», «поліпрофесійна мобільність»
8. Обґрунтуйте необхідність мотивації майбутніх соціальних працівників на саморозвиток особистісно-професійних якостей.
9. Назвати основні характеристики сучасного професійно мобільного працівника соціальної сфери. Змодельуйте «професійний портрет».
10. Проаналізувати систему підготовки працівників соціальної сфери в зарубіжних країнах.

11. Розкрити умови формування професійної мобільності працівників соціальної сфери у ЗВО.
12. Розкрийте шляхи налагодження взаємодії з різними соціальними інститутами макросередовища із врахування європейського досвіду.
13. Визначте критерії за якими можна діагностувати стан сформованості професійної мобільності майбутніх соціальних працівників.
14. Дати характеристику технології формування професійної мобільності працівників соціальної сфери у ЗВО.
15. Обґрунтуйте вибір соціально-педагогічних умов формування професійної мобільності працівників соціальної сфери.
16. Обґрунтуйте суть практико-орієнтованого підходу до формування професійної мобільності працівника соціальної сфери.
17. Розробіть програму мотивації працівників соціальної сфери на саморозвиток особистісно-професійних якостей, необхідних для реалізації професійної мобільності.
18. Поясніть значення таких висловлювань «професійно мобільний фахівець – запорука ефективного надання послуг» «мобільний фахівець – задоволений клієнт», «мобільна людина – поглинач знань».

Рекомендовані джерела інформації

Основні

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року від 25.06.2013 № 344/2013 : електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013/>.
2. Безпалько О. В. Компоненти професійної мобільності майбутніх соціальних педагогів. Наук часопис Нац пед університету імені М.П.Драгоманова : зб. наук. праць. Вип.14, Ч.2. К.: Вид-во НПУ ім.М.П.Драгоманова, 2012. С.15-26. с.194.
3. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. С. 45 – 50.
4. Вступне слово до проекту ТБЮНІНГ – гармонізація освітніх структур у Європі. Внесок університетів у Болонський процес : електронний ресурс. Режим доступу: http://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_Brochure_Ukrainian_version.pdf/
5. Горюнова Л. В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования в России: дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.08. Ростов-на-Дону, 2006. 337 с.

6. Державний стандарт вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Затверджений наказом Міністерства науки і освіти від 24.04.2019 року №557 : електронний ресурс. Режим доступу: <http://https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-sotsialna-robota-bakalavr.pdf/>

7. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2005. 262 с.

8. Клименко Ю.А. Професійна мобільність майбутніх учителів у країнах Євросоюзу: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Умань, 2011. 20 с.

9. Рідкодубська А.А. Практична спрямованість професійної підготовки працівників соціальної сфери. Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. І.В. Козубовська. Ужгород: Говерла, 2017. Вип. 1 (40). С. 242–244.

10. Симончук О.В. Міжпрофесійна мобільність та зміна соціальної ідентичності: автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.03. Київ, 2000. 19 с.

11. Сушенцева Л. Професійна мобільність як сучасна педагогічна проблема. Креативна педагогіка : наук.-метод. журн. 2011. Вип. 1. С. 129–136.

12. Хом'юк І. В. Теоретико-методичні засади формування базового рівня професійної мобільності майбутніх інженерів: монографія. Вінниця : ВНТУ, 2012. 379 с.

13. Національна рамка кваліфікацій від 23.11.2011 No 1341: електронний ресурс. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy/>.

14. Закон “Про вищу освіту” від 01.07.2014 No 1556-VII: електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/>.

15. Закон “Про вищу освіту” від 01.07.2014 No 1556-VII: електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/>.

16. Закон “Про освіту” від 05.09.2017 No 2145-VIII: електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/>.

Додаткові

1. . Gerasymova, I., Maksymchuk, B., Bilozerova, M., Chernetska, Yu., Matviichuk, T., Solovyov, V., & Maksymchuk, I. (2019). Forming professional mobility in future agricultural specialists: the sociohistorical context. Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala, 11 (4), 345-361. doi:10.18662/rrem/195 C.358-359.

2. Council Resolution on further developing the European Education Area to support future-oriented education and training systems, OJ C 389, 18.11.2019, p. 1, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13298-2019-INIT/en/pdf>

3. Білик О. Основні напрями збереження і розвитку національного людського капіталу за рахунок активізації трудової мобільності. Україна : аспекти праці. 2009. № 1. С. 43–46.

4. Братко М.В., Освітнє середовище вищого навчального закладу: пошук стратегій управління. Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць № 22. 2014. С.15-21
5. Гаряча С.А. Компетентнісний підхід у викладанні навчальних предметів. Педагогічний вісник, 2015. № 1. С. 9 - 12.
6. Гонтаровська Н. В. Теоретичні та методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра. Київ. 2012 р.
7. Гринько В. Аналіз теоретичних підходів до вивчення феномену професійна мобільність. Молодь і ринок 5 (2011). С. 127-131
8. Гусак О.Г. Міжпрофесійна мобільність фахівців у системі державної служби України (на прикладі офіцерів, звільнених у запас): автореф. дис... канд. наук з держ. управління: 25.00.03. Дніпропетровськ, 2008. 20 с.
9. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.
10. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / Алексєєнко Т. Ф. та ін. ; за заг. ред. І. Д. Зверєвої. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. – 535 с. С.263
11. Іванов В. О. Практико-орієнтовані технології в інженерній освіті : навч. посіб. Харків : НТМП, 2015. 140 с.
12. Кожемякіна Н. І. Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв. PhD diss., Південноукраїнський національний педагогічний університет імені КД Ушинського, 2006.
13. Кузьміч Т. А. Проектування педагогічного простору для стимулювання внутрішньої і зовнішньої мобільності учасників навчально-виховного процесу : метод. рек. / Т.А.Кузьміч, К.М.Товстуха. Херсонська академія неперервної освіти. Херсон, 2012. 18 с.
14. Латуша, Н. В. "Поняття професійна мобільність у педагогічному аспекті." Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія 42 (2) (2014) с. 6-10.
15. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти, затверджені Наказом Міністерства освіти і науки України від «01» червня 2017 № 600 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від «21» грудня 2017 № 1648) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/proekty%20standartiv%20vishcha%20osvita/1648.pdf>
16. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 09.09.2005 р. № 1965 «Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України».
17. Павленко, М. С. "До проблеми сутності поняття «розвиток професійної мобільності»." Young 41, no. 1 (2017).
18. Пілецька Л. С. Мобільність як необхідна умова професійного становлення особистості. Психологія і особистість. Вип. 2, Ч.1. 2015. С. 243-257.
19. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентісного підходу в досвіді зарубіжних країн. Компетентнісний підхід у сучасній освіті:

світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. С. 15 – 24.

20. Порцевская Е. Д. Факторы развития профессиональной мобильности молодого специалиста Российской Федерации. Актуальные проблемы изучения профессиональной мобильности и правосознания молодых специалистов: сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф. 27-28 сент. 2013 г. Санкт-Петербург, 2013. С.63-69.

21. Пріма Р. М "Формування професійної мобільності майбутнього вчителя: вектори наукових досліджень. Педагогічна освіта: Теорія і практика. 2017. № 25. С.19.

22. Професійна освіта : словник : навч. посіб. / уклад. С.У.Гончаренко; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища шк., 2000. 380 с.

23. Communication from the commission to the European parliament, the Council, the European economic and social committee and the committee of the regions on achieving the European Education Area by 2025, Brussels, 30.9.2020 COM(2020) 625 final, p. 30, https://ec.europa.eu/education/sites/default/files/document-library-docs/eea-communication-sept2020_en.pdf

24. Сачук Ю. Є. Генеза поняття соціально-професійна мобільність. Неперервна професійна освіта: теорія і практика 1-2 (2015) С. 32-37.

25. Симончук О. В. Міжпрофесійна мобільність та зміна соціальної ідентичності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук : 22.00.03. К., 2000. – 24 с.

26. Сліпущко О.М. Новий словник іншомовних слів. К.: Аконіт, 2008. 848 с. С. 711.

27. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. К.: Наукова думка, 2000. 680 с.

28. Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. К.: Наукова думка, 1970 – 1980. Т. 4: І – М / ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко. К.: Наукова думка, 1973. 840 с.

29. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970—1980. Т. 8. С. 72.

30. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І.Д. Звереві. Київ: ЦУЛ, 2008. 336 с.

31. Соціальна педагогіка: підручник / за ред. А. Й. Капської. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 468 с. С. 170.

32. Стрюк М. І., Семеріков С. О., Стрюк А. М.. Мобільність: системний підхід.

33. Сухойваненко Л. Ф. Формування міжпредметної компетентності майбутніх учителів математики в процесі навчання елементарної математики. Вісник Черкаського університету. 2015. № 17 (350) с. 85-90

34. Сушенцева Л. Л., Сушенцев О. О. Вплив професійної мобільності на конкурентоздатність фахівця на сучасному ринку праці. Молодий вчений 4, 2016. С. 568-572.

35. Сушенцева Л. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: теорія і практика. Креативна педагогіка : наук.-метод. журн. 2011. Вип. 1. С. 129–136.

36. The Global Standards for Social Work Education and Training, Commission International Association of Schools of Social Work International Federation of Social Workers- Interim Education , 2020, p. 20 https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2020/11/IASSW-Global_Standards_Final.pdf

37. Тернопільська, В. І., and Н. В. Чіжова. "Мобільність особистості як предмет наукового дослідження." Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді 20 (2) (2016): 234-243.

38. Энциклопедия. Социология / А.А. Грицанов [и др.]. Минск : Интерпрессервис, 2003. –1312 с.

Додаток Р

Зміст міждисциплінарних компетентностей поліпрофесійно мобільного майбутнього соціального працівника, що здатен реалізувати себе у різних соціальних інститутах макросередовища

Соціальний інститут (соціальні відомства)	Форми	Програмні результати навчання	За матрицею відповідності визначених Стандартом результатів навчання та компетентностей	За власними спостереженнями та поліпрофесійною мобільністю
Заклади освіти (Міністерство освіти та науки)	ЗДО, ЗОШ, ЗВО, ПТНЗ, позашкільні заклади,	2. Вільно спілкуватися усно і письмово державною та іноземною мовами з професійних питань	32, 313	Ф1, 35, 37, 39, 310, Ф6, Ф7
	Дошкільні заклади освіти, середні заклади освіти, дитячі оздоровчі табори. Школи-інтернати для дітей-сиріт, спеціалізовані школи-інтернати(для дітей з різними видами захворювань та дітей, які мають складнощі в навчанні),	5 Теоретично аргументувати шляхи подолання проблем та складних життєвих обставин, обирати ефективні методи їх вирішення, передбачати наслідки.	36, 311, 312, 314	
	професійно-технічні заклади освіти,заклади вищої освіти різних рівнів акредитації	8. Критично аналізувати й оцінювати чинну соціальну політику країни, соціальнополітичні процеси на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.	35, 314, 315 Ф10, Ф13, Ф14	
Соціальні служби (Міністерство соціальної політики)	ЦСССДМ, реабілітаційні центри, Державна служба зайнятості, мережа обласних та міських управлінь та районних відділів соціального захисту, Територіальні центри	2. Вільно спілкуватися усно і письмово державною та іноземною мовами з професійних питань.	32, 313	34, 36, 37, 310, 311, 312 Ф1, Ф2, Ф4, Ф5, Ф6, Ф7, Ф14, Ф17,Ф19
	обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатне громадян, відділення соціальної	3. Ідентифікувати, формулювати і розв'язувати завдання у сфері соціальної роботи, інтегрувати теоретичні знання та практичний досвід.	32, 33, 39, 310, 312 Ф2	

	допоиоги, Дитячі будинки-інтернати,будинки- інтернати для громадян похилого віку та інвалідів, Спеціальні будинки-інтернати, психоневрологічні інтернати, пансіонати для ветеранів, протезно-ортопедичні заводи, заклади спеціальної освіти	4. Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу соціальної проблеми.	37 Ф15	
		6. Розробляти перспективні та поточні плани, програми проведення заходів, оперативно приймати ефективні рішення у складних ситуаціях.	36, 39, 310 Ф2	
		13. Використовувати методи соціальної діагностики у процесі оцінювання проблем, потреб, специфічних особливостей та ресурсів клієнтів	Ф5	
		14. Самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна соціальна допомога.	Ф6	
		16. Застосовувати методи менеджменту для організації власної професійної діяльності та управління діяльністю соціальних робітників і волонтерів, іншого пе Рсоналу	Ф10	
		17. Встановлювати та підтримувати взаємини з клієнтами на підґрунті взаємної довіри та відповідно до етичних принципів і стандартів соціальної роботи, надавати їм психологічну підтримку й наснажувати клієнтів.	Ф12, Ф20	

			18. Налагоджувати співпрацю з представникам різних професійних груп та громад; використовувати стратегії індивідуального та колективного представництва інтересів клієнтів.	Ф14	
Сім'я (Державний комітет у справах сім'ї та молоді)	Патронатна родина, опікунська родина, ДБСТ Український державний центр соціальних служб для молоді (УДЦССМ), обласні, міські та районні центри соціальних служб для молоді	19. Виявляти сильні сторони та залучати особистісні ресурси клієнтів, ресурси соціальної групи і громади для розв'язання їх проблем, виходу із складних життєвих обставин.	Ф12, Ф15, Ф16	Ф11, Ф12, Ф15, Ф20	314, 315, Ф1, Ф2 Ф4, Ф9, Ф11, Ф16
		20. Виявляти етичні дилеми та суперечності у професійній діяльності та застосовувати засоби супервізії для їх розв'язання.			
Громадська безпека та правопорядок (Міністерство внутрішніх справ)	Національна поліція, Національна гвардія, кримінальна поліція, Національна прикордонна служба, Державна міграційна служба, державна служба з надзвичайних ситуацій, головний сервісний центр МВС, заклади вищої освіти внутрішніх справ	18. Налагоджувати співпрацю з представникам різних професійних груп та громад; використовувати стратегії індивідуального та колективного представництва інтересів клієнтів.	Ф14	Ф7, Ф13	313, 314, Ф1, Ф3, Ф8, Ф12, Ф20
		23. Конструювати процес та результат соціальної роботи в межах поставлених завдань, використовувати кількісні та якісні показники, коригувати план роботи відповідно до результатів оцінки			
Медичні заклади (Міністерство охорони здоров'я)	Поліклініки, фармацевтичні заклади, санітарно-профілактичні заклади, заклади медико-соціального захисту Заклади охорони здоров'я (Лікарняні та амбулаторно-поліклінічні заклади, станції швидкої допомоги, санаторно-курортні, аптечні, санітарно-				36, 312, 314, Ф1

		профілактичні заклади), вищі та середні медичні заклади освіти			
Дозвіллеві заклади	ТРЦ, ЦДЮТ, стадіони, туристично-краєзнавчі центри, екскурсійні бюро, кінотеатри, театри,		9. Використовувати відповідні наукові дослідження та застосовувати дослідницькі професійні навички у ході надання соціальної допомоги	38	32, Ф1, Ф2, Ф4, Ф13, Ф18
			10. Аналізувати соціально-психологічні процеси в малих та великих групах	Ф2	
			11. Використовувати методи профілактики для запобігання можливих відхилень у психічному розвитку, порушень поведінки, міжособистісних стосунків, для розв'язання конфліктів, попередження соціальних ризиків та складних життєвих обставин.	Ф1, Ф3, Ф8	
			15. Приймати практичні рішення для покращення соціального добробуту та підвищення соціальної безпеки.	Ф8	
			22. Демонструвати вміння креативно вирішувати проблеми та приймати інноваційні рішення, мислити та застосовувати творчі здібності до формування принципово нових ідей.	Ф22	
Правові (Міністерство юстиції України) Пенітенціарні заклади	Суди, юридичні консультації, нотаріальні та адвокатські контори Представники Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини і регіональні	1. Здійснювати пошук, аналіз і синтез інформації з різних джерел для розв'язування професійних і встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між соціальними подіями та явищами.	31, 34, 35	31, 36, 315, Ф1, Ф3, Ф7, Ф10, Ф14	

	відділення, Науково-дослідні установи судових експертиз, Державні нотаріальні контори, Державна кримінально-виконавча служба України (слідчі ізолятори, виправно-трудова служба, служба пробації) Міжвідомча координаційна рада з питань правосуддя щодо неповнолітніх (), Координаційний центр з надання правової допомоги	7. Використовувати спеціалізоване програмне забезпечення у ході розв'язання професійних завдань. 8. Критично аналізувати й оцінювати чинну соціальну політику країни, соціальнополітичні процеси на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях. 12. Визначати зміст співпраці з організаціями-партнерами з соціальної роботи для виконання завдань професійної діяльності.	36 Ф9 35, 314, 315 Ф10, Ф13, Ф14 Ф4, Ф11, Ф15	
Військові (Міністерство оборони України)	Військові частини, Військовий комісаріат			33, 36, 312, Ф14
Релігійні (Патриархати)	Релігійні, церкви, секти	21. Демонструвати толерантну поведінку, виявляти повагу до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, розрізняти вплив стереотипів та упереджень	Ф17, Ф19	38, 313, Ф1, Ф15

Додаток С

Таблиця Д2

Динаміка за мотиваційним критерієм контрольної та експериментальної груп на початку та після проведення експерименту

Критерій	Показник	Рівень	ЕГ (осіб)		ЕГ (%)		КГ (осіб)		КГ (%)	
			до	після	до	після	до	після	до	після
Мотиваційний критерій	Показник 1 – Професійна спрямованість на оволодіння сучасними методиками роботи соціального працівника в європейському освітньому просторі	високий	35	45	27,8	35,7	39	41	32,0	33,6
		середній	52	66	41,3	52,4	48	51	39,3	41,8
		низький	39	15	30,9	11,9	35	30	28,7	24,6
		всього	126	126	100	100	122	122	100	100
	Показник 2 - Прагнення до саморозвитку та самовдосконалення	високий	29	40	23,0	31,7	26	28	21,3	23,0
		середній	48	61	38,1	48,4	50	53	41,0	43,4
		низький	49	25	38,9	19,9	46	41	37,7	33,6
		всього	126	126	100	100	122	122	100	100
Диференційовані показники за мотиваційним критерієм	високий	32	43	25,4	34,1	33	35	27,0	28,7	
	середній	50	64	39,7	50,8	49	52	40,2	42,6	
	низький	44	19	34,9	15,1	40	35	32,8	28,7	
	всього	126	126	100	100	122	122	100	100	

Додаток С.1

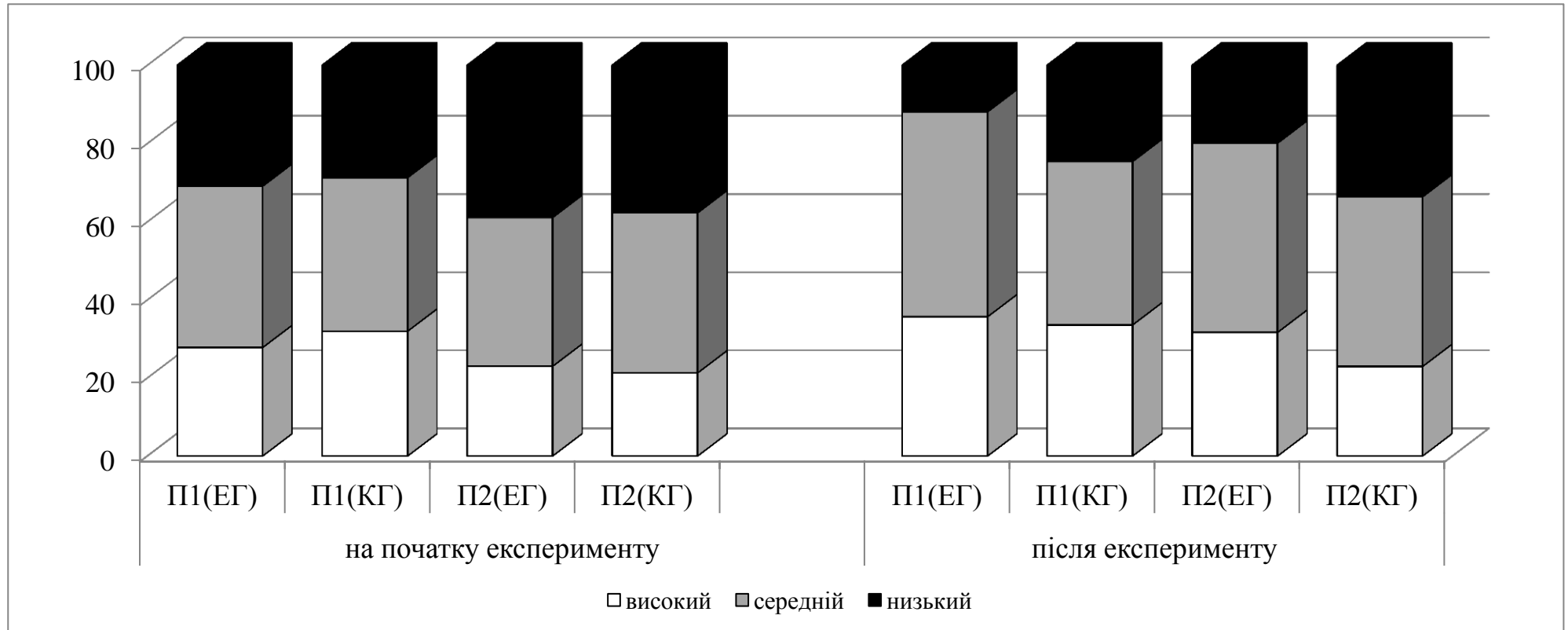

Рисунок Д2 – Динаміка за мотиваційним критерієм в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах

Додаток С.2

Таблиця Д1

Динаміка за когнітивним критерієм контрольної та експериментальної груп на початку та після проведення експерименту

Критерій	Показник	Рівень	ЕГ (осіб)		ЕГ (%)		КГ (осіб)		КГ (%)	
			до	після	до	після	до	після	до	після
Когнітивний критерій	Показник 1 – Сформованість фахових компетентностей з психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів	високий	29	47	23,0	37,3	32	33	26,2	27,0
		середній	62	65	49,2	51,6	59	62	48,4	50,8
		низький	35	14	27,8	11,1	31	27	25,4	22,2
		всього	126	126	100	100	122	122	100	100
	Показник 2 – Уявлення щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів	високий	27	38	21,4	30,2	24	27	19,7	22,1
		середній	64	77	50,8	61,1	67	70	54,9	57,4
		низький	35	11	27,8	8,7	31	25	25,4	20,5
		всього	126	126	100	100	122	122	100	100
Диференційовані показники за когнітивним критерієм	високий	28	43	22,2	34,1	28	30	23,0	24,6	
	середній	63	71	50,0	56,3	63	66	51,6	54,1	
	низький	35	12	27,8	9,6	31	26	25,4	21,3	
	всього	126	126	100	100	122	122	100	100	

Додаток С.3

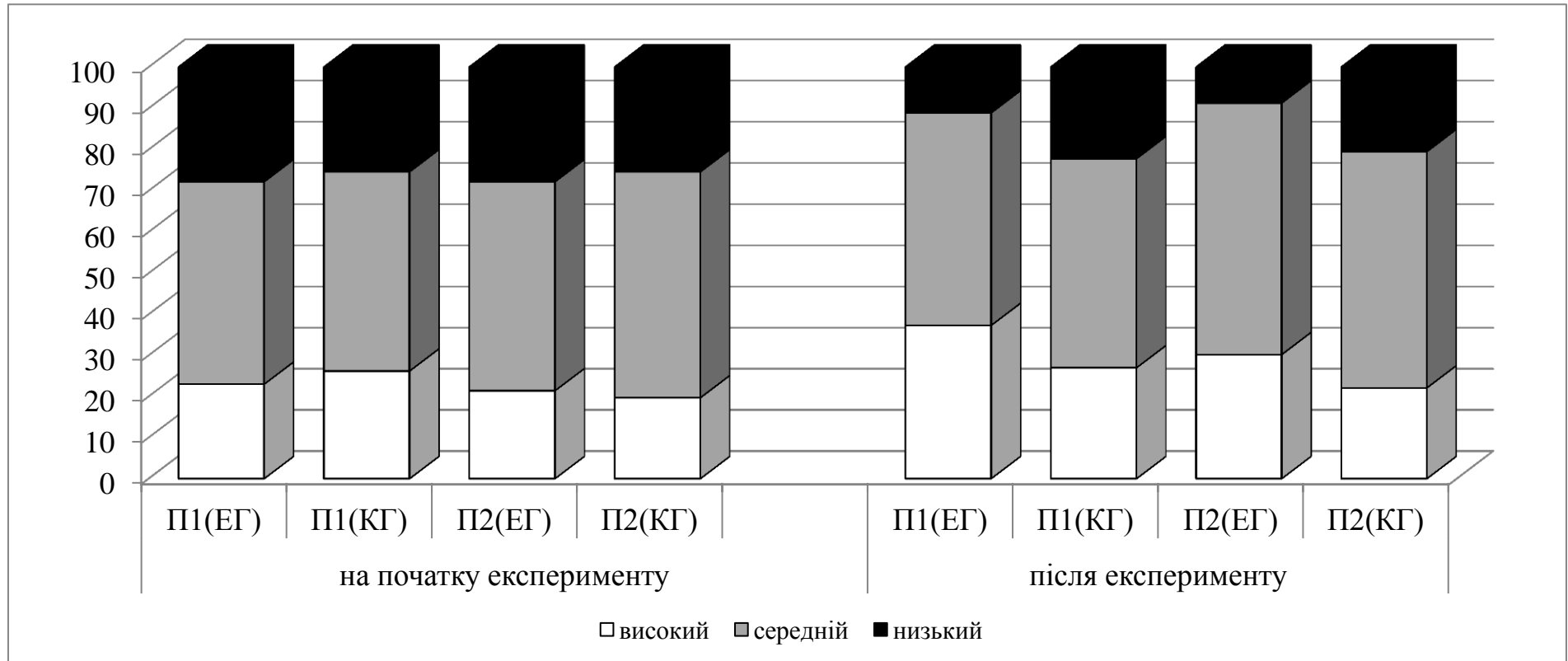

Рисунок Д1 – Динаміка за когнітивним критерієм в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах

Додаток С.4

Таблиця ДЗ

Динаміка за діяльнісним критерієм контрольної та експериментальної груп на початку та після проведення експерименту

Критерій	Показник	Рівень	ЕГ (осіб)		ЕГ (%)		КГ (осіб)		КГ (%)	
			до	после	до	после	до	после	до	после
Діяльнісний критерій	Показник 1 – Вміння взаємодіяти із суб'єктами професійної діяльності	високий	19	28	15,1	22,2	21	24	17,2	19,7
		середній	49	68	38,9	54,0	45	49	36,9	40,2
		низький	58	30	46,0	23,8	56	49	45,9	40,1
		всього	126	126	100	100	122	122	100	100
	Показник 2 - Комунікативні уміння	високий	45	50	35,7	39,7	41	43	33,6	35,2
		середній	49	63	38,9	50,0	47	51	38,5	41,8
		низький	32	13	25,4	10,3	34	28	27,9	23,0
		всього	126	126	100	100	122	122	100	100
Диференційовані показники за діяльнісним критерієм	високий	32	39	25,4	31,0	31	34	25,4	27,9	
	середній	49	66	38,9	52,4	46	50	37,7	41,0	
	низький	45	21	35,7	16,6	45	38	36,9	31,1	
	всього	126	126	100	100	122	122	100	100	

Додаток С.5

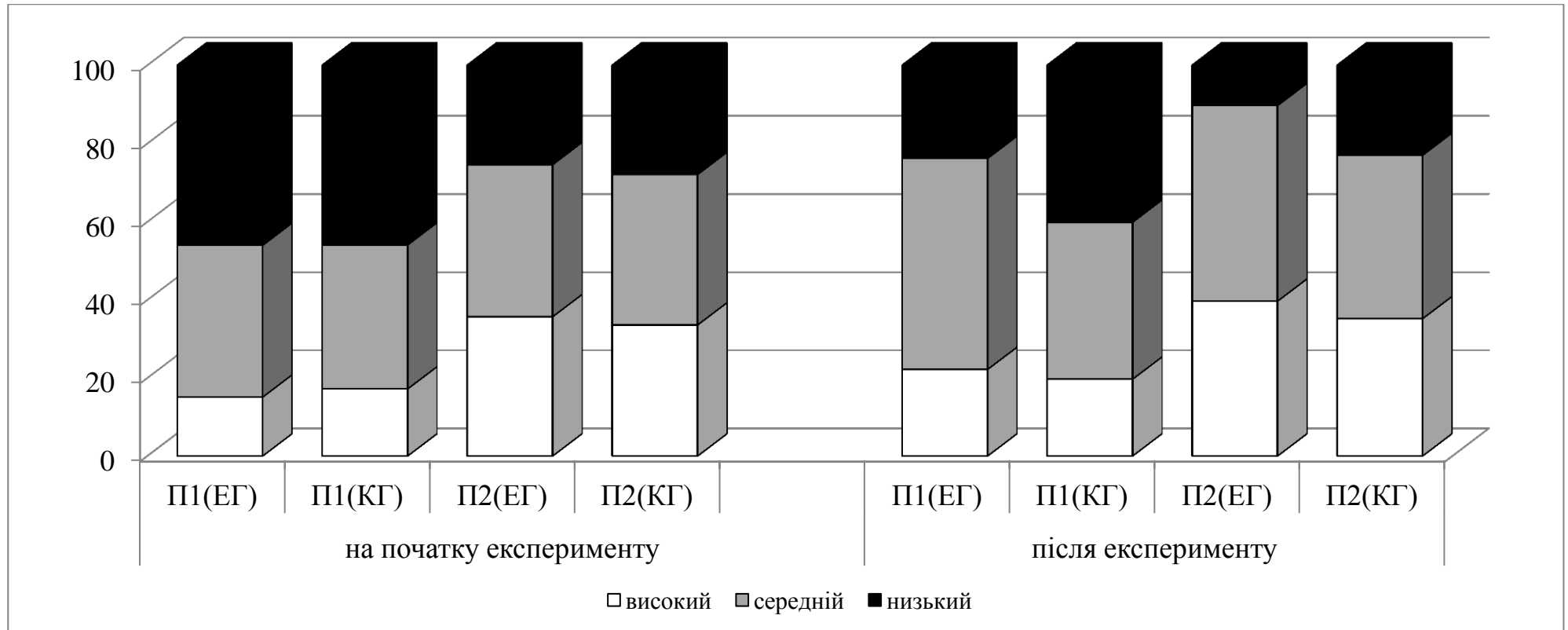

Рисунок Д3 – Динаміка за діяльнісним критерієм в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2, тел. (04744) 3-45-82, факс (04744)
 3-45-82, E-mail: post@udpu.edu.ua УДПУ імені Павла Тичини р/р UA14 820172 0343 12100 22 0000 4420,
 банк одержувача Державна казначейська служба України, м. Київ МФО 820172, код 02125639

02.04.2021 № 432/21
 На № _____ від _____

ДОВІДКА

Г про впровадження
 матеріалів дисертаційної роботи
 «Формування полі професійної мобільності майбутніх соціальних
 працівників в умовах євроінтеграції»
 Здобувачки 4-го року навчання Комунального закладу «Харківська
 гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
 За спеціальністю 231 Соціальна робота
 Білозерової Маріанни Вікторівни

Здобувачка освіти Білозерова Маріанна Вікторівна протягом 2019–2021 років на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини здійснювала дослідно-експериментальну роботу за темою дослідження «Формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції».

Білозерова М. В. провела констатувальний та контрольний етапи дослідження, зокрема визначення впливу освітнього середовища на майбутнього соціального працівника з метою знаходження оптимальних шляхів формування поліпрофесійної мобільності. На контрольному етапі отримані результати дозволили зробити висновки для визначення результативності та ефективності процесу формування поліпрофесійної мобільності та використання її в подальшій професійній діяльності. За результатами дослідження Білозерової М. В. було запропоновано програму вибіркового освітнього компоненту «Професійна мобільність працівників соціальної сфери».

Зважаючи на актуальність та наукову значущість проблематики, порушеної в дисертаційному дослідженні Маріанни Вікторівни, колективом кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи було зроблено висновки про доцільність подальшого впровадження його результатів в педагогічний процес закладів вищої освіти III–IV рівнів акредитації (протокол № 8 від 18 березня 2021 р.)

08594 Перший проректор

шо

А. М. Гедзик

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

61001, м. Харків, провулок Руставелі, 7, тел/ факс (057) 732-46-30, e-mail hgpa@kharkov.com
 Розрахунковий рахунок UA428201720344200004000032413, UA828201720344291004200032413,
 UA858201720344201004300032413 Держказначейська служба України м.Київ
 МФО 820172, Код 02125591

17.02.2021 № 04-12/119/1

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Білозерової Маріанни Вікторівни
 «Формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних
 працівників в умовах євроінтеграції», поданого
 на здобуття наукового ступеня доктора філософії
 за спеціальністю 231 Соціальна робота

Матеріали й результати дисертаційної роботи М. В. Білозерової пройшли апробацію та впровадження в освітній процес Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради у 2019-2021 роках. Дослідницько-експериментальна робота полягала у виокремленні, обґрунтуванні доцільності й експериментальній перевірці соціально-педагогічних умов формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.

Використання матеріалів, зокрема розроблених автором програми вибіркового освітнього компонента «Професійна мобільність працівників соціальної сфери» та робочого зошита для опанування здобувачами вищої освіти цього вибіркового компонента, сприяло розвитку поліпрофесійно мобільних компетентностей у майбутніх соціальних працівників.

Апробація теоретичних положень та впровадження наукових результатів дисертаційного дослідження позитивно вплинуло на розвиток у майбутніх соціальних працівників навичок швидкого реагування на ситуації, що можуть виникати у процесі професійної діяльності та пов'язаних із необхідністю реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів, формування системи наукових понять із досліджуваної проблеми.

Проректор з науково-педагогічної роботи

Іван СТЕПАНЕЦЬ

